

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

5. Η συλλογή των μικρών κειμένων (5. Khuddaka Nikāya -
Aṭṭhakathā)

10. Σχόλια για τις ιστορίες προηγούμενων ζωών 1 - των
πρεσβυτέρων μοναχών (10. Apadāna-aṭṭhakathā-1)

1. Το κεφάλαιο για τον Βούδα (1. Buddhavaggo)

PaliVerse

5. Η συλλογή των μικρών κειμένων

10. Σχόλια για τις ιστορίες προηγούμενων ζωών 1 - των πρεσβυτέρων μοναχών

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Apadāna-aṭṭhakathā

Ganthārambhakathā

Vanditvā sirasā seṭṭhaṃ, buddhamappaṭipuggalaṃ;
Ñeyyasāgaramuttiṇṇaṃ, tiṇṇaṃ saṃsārasāgaram.

Tatheva paramaṃ santaṃ, gambhīraṃ duddasaṃ aṇuṃ;
Bhavābhavakaraṃ suddhaṃ, dhammaṃ sambuddhapūjitaṃ.

Tatheva anaghaṃ saṅghaṃ, asaṅgaṃ saṅghamuttamaṃ;
Uttamaṃ dakkhiṇeyyānaṃ, santindriyamanāsavaṃ.

Katena tassa etassa, paṇāmena visesato;
Ratanattaye visesena, visesassādarena me.

Therehi dhīradhīrehi, āgamaññūhi viññubhi;
“Apadānaṭṭhakathā bhante, kātabbā”ti visesato.
Punappunādareneva, yācitoḥaṃ yasassibhi;
Tasmāhaṃ sāpadānassa, apadānassasesato.

Visesanayadīpassa, dīpissaṃ piṭakattaye;
Yathā pāḷinayeneva, atthasaṃvaṇṇanaṃ subhaṃ.

Kena kattha kadā cetāṃ, bhāsitaṃ dhammamuttamaṃ;
Kimatthaṃ bhāsitañcetaṃ, etaṃ vatvā vidhiṃ tato.

Nidānesu kosallatthaṃ, sukhuggahaṇadhāraṇaṃ;
Tasmā taṃ taṃ vidhiṃ vatvā, pubbāparavisesitaṃ.

Purā sīhaḷabhāsāya, porāṇaṭṭhakathāya ca;
Ṭhapitaṃ taṃ na sādheti, sādhūnaṃ icchiticchitaṃ.

Tasmā tamupanissāya, porāṇaṭṭhakathānayaṃ;
Vivajjetvā viruddhatthaṃ, visesatthaṃ pakāsayāṃ;
Visesavaṇṇanaṃ seṭṭhaṃ, karissāmatthavaṇṇananti.

Nidānakathā

“Kena kattha kadā cetāṃ, bhāsitaṃ dhammamuttama”nti ca,

“karissāmatthavaṇṇana”nti ca paṭiññātattā sā panāyaṃ apadānassatthavaṇṇanā dūrenidānaṃ, avidūrenidānaṃ, santikenidānanti imāni tīṇi nidānāni dassetvā vaṇṇiyamānā ye naṃ suṇanti, tehi samudāgamato paṭṭhāya viññātattā yasmā suṭṭhu viññātā nāma hoti, tasmā naṃ tāni nidānāni dassetvāva vaṇṇayissāma.

Tattha ādito tāva tesāṃ nidānānaṃ paricchedo veditabbo. Dīpaṅkarapādamūlasmiñhi katābhinihārassa mahāsattassa yāva vessantarattabhāvā cavitvā tusitapure nibbatti, tāva pavatto kathāmaggo dūrenidānaṃ nāma. Tusitabhavanato pana cavitvā yāva bodhimaṇḍe sabbaññutappatti, tāva pavatto kathāmaggo avidūrenidānaṃ nāma. Santikenidānaṃ pana tesu tesu ṭhānesu viharato tasmim̐ tasmim̐yeva ṭhāne labbhatīti.

1. Dūrenidānakathā

Tatridaṃ dūrenidānaṃ nāma - ito kira kappasatasahassādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake amaravatī nāma nagaraṃ ahosi. Tattha sumedho nāma brāhmaṇo paṭivasati, ubhato sujāto mātito ca pitito ca, saṃsuddhagahaṇiko yāva sattamā kulaparivaṭṭā, akkhitto anupakuṭṭho jātivādena, abhirūpo dassanīyo pāsādiko paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgato. So aññaṃ kammaṃ akatvā brāhmaṇasippameva uggaṇhi. Tassa daharakāleyeva mātāpitāro kālamakaṃsu. Athassa rāsivaḍḍhako amacco āyapottakam̐ āharitvā suvaṇṇarajatamaṇimuttādibharite gabbhe vivaritvā “ettakaṃ te, kumāra, mātu santakaṃ, ettakaṃ pitu santakaṃ, ettakaṃ ayyakapayyakāna”nti yāva sattamā kulaparivaṭṭā dhanam̐ ācikkhitvā “etaṃ paṭipajjāhi”ti āha. Sumedhapaṇḍito cintesi - “imaṃ dhanam̐ saṃharitvā mayhaṃ pitupitāmahādayo paralokaṃ gacchantā ekakahāpaṇampi gahetvā na gatā, mayā pana gahetvā gamanakāraṇam̐ kātum̐ vaṭṭatī”ti, so rañño ārocetvā nagare bherim̐ carāpetvā mahājanassa dānam̐ datvā tāpasapabbajjam̐ pabbaji. Imassa panatthassa āvibhāvattham̐ imasmim̐ ṭhāne sumedhakathā kathetabbā. Sā panesā kiñcāpi buddhavaṃse nirantaram̐ āgatāyeva, gāthābandhena pana āgatattā na suṭṭhu pākaṭā, tasmā taṃ antarantarā gāthāsambandhadīpakehi vacanehi saddhim̐ kathessāma.

Sumedhakathā

Kappasatasahassādhikānañhi catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake dasahi saddehi avivittam̐ “amaravatī”ti ca “amara”nti ca laddhanāmaṃ nagaraṃ ahosi, yaṃ sandhāya buddhavaṃse vuttam̐ -

“Kappe ca satasahassee, caturo ca asaṅkhiye;
Amaram̐ nāma nagaraṃ, dassaneyyam̐ manoramaṃ;
Dasahi saddehi avivittam̐, annapānasamāyuta”nti.

Tattha dasahi saddehi avivittanti hatthisaddena assasaddena rathasaddena bherisaddena mudiṅgasaddena vīṇāsaddena gītasaddena saṅkhasaddena sammasaddena tālasaddena “asnātha pivatha khādathā”ti dasamena saddenāti imehi dasahi saddehi avivittam̐ ahosi. Tesāṃ pana saddānaṃ ekadesameva gahetvā -

“Hatthisaddam̐ assasaddam̐, bherisaṅkharathāni ca;
Khādatha pivatha ceva, annapānena ghosita”nti. -

Buddhavaṃse imaṃ gāthaṃ vatvā -

“Nagaraṃ sabbaṅgasampannaṃ, sabbakammamupāgataṃ;
Sattaratanasampannaṃ, nānājanasamākulam;
Samiddhaṃ devanagaraṃva, āvāsaṃ puññakammaṃ.

“Nagare amaravatiyā, sumedho nāma brāhmaṇo;
Anekakoṭṭisannicayo, pahūtadhaṇadhañṇavā.

“Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṃ vedāna pāragū;
Lakkhaṇe itihāse ca, sadhamme pāramiṃ gato”ti. - vuttaṃ;

Athekadivasam so sumedhapaṇḍito uparipāsādaratāle rahogato hutvā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinno evaṃ cintesi - “punabbhave, paṇḍita, paṭisandhiggahaṇaṃ nāma dukkhaṃ, tathā nibbattanibbattaṭṭhāne sarīrassa bhedaṇaṃ, ahañca jātidhammo, jarādhammo, byādhidhammo, maraṇadhammo, evaṃbhūtena mayā ajātiṃ ajaraṃ abyādhim amaraṇaṃ adukkhaṃ sukhaṃ sītaṃ amatamahānibbānaṃ pariyesituṃ vaṭṭati. Avassaṃ bhavato muccitvā nibbānagāminā ekena maggena bhavitabba”nti. Tena vuttaṃ -

“Rahogato nisīditvā, evaṃ cintesaṃ tadā;
Dukkho punabbhavo nāma, sarīrassa ca bhedaṇaṃ.

“Jātidhammo jarādhammo, byādhidhammo saṃ tadā;
Ajaraṃ amaraṇaṃ khemaṃ, pariyesissāmi nibbutiṃ.

“Yaṃnūnimaṃ pūtikāyaṃ, nānākuṇapapūritaṃ;
Chaddāyitvāna gaccheyyaṃ, anapekkho anattiko.

“Atthi hehiti so maggo, na so sakkā na hetuye;
Pariyesissāmi taṃ maggaṃ, bhavato parimuttiyā”ti.

Tato uttaripi evaṃ cintesi - “yathā hi loke dukkhassa paṭipakkhabhūtaṃ sukhaṃ nāma atthi, evaṃ bhava sati tappaṭipakkhena vibhavenāpi bhavitabbaṃ. Yathā ca uṇhe sati tassa vūpasamabhūtaṃ sītalampi atthi, evaṃ rāgaggiādīnaṃ vūpasamena nibbānenāpi bhavitabbaṃ. Yathā nāma pāpassa lāmakassa dhammassa paṭipakkhabhūto kalyāṇo anavajjabhūto dhammopi atthiyeva, evameva pāpikāya jātiyā sati sabbajātikhepanato ajātisaṅkhātena nibbānenāpi bhavitabbamevā”ti. Tena vuttaṃ -

“Yathāpi dukkhe vijjante, sukhaṃ nāmapi vijjati;
Evaṃ bhava vijjamāne, vibhavopicchitabbako.

“Yathāpi uṇhe vijjante, aparaṃ vijjati sītaṃ;
Evaṃ tividhagga vijjante, nibbānampicchitabbakaṃ.

“Yathāpi pāpe vijjante, kalyāṇamapi vijjati;
Evameva jāti vijjante, ajātipicchitabbaka”nti.

Aparampi cintesi - “yathā nāma gūtharāsimhi nimuggena purisena dūratova pañcavaṇṇapadumasañchannaṃ mahātaḷākāṃ disvā ‘katarena nu kho maggena ettha gantabba’nti taṃ taḷākāṃ gavesituṃ yuttaṃ. Yaṃ tassa agavesanaṃ, na so taḷākassa doso, purisasseva doso. Evaṃ kilesamaladhovane amatamahānibbānataḷāke vijjante yaṃ tassa agavesanaṃ, na so amatamahānibbānataḷākassa doso, purisasseva doso. Yathā ca corehi samparivārito puriso palāyanamagge vijjamānēpi sace na palāyati, na so maggassa doso, purisasseva doso. Evameva kilesehi parivāretvā gahitassa purisassa vijjamāneyeva nibbānagāmimhi sive magge maggassa agavesanaṃ nāma na maggassa doso, purisasseva doso. Yathā ca byādhipīlito puriso vijjamāne byādhitikicchake vejje sace taṃ vejjaṃ gavesitvā byādhiṃ na tikicchāpeti, na so vejjassa doso, purisasseva doso. Evameva yo kilesabyādhipīlito kilesavūpasamamaggakovidāṃ vijjamānameva ācariyaṃ na gavesati, tasseva doso, na kilesavināsakassa ācariyassa doso”ti. Tena vuttaṃ -

“Yathā gūthagato puriso, taḷākāṃ disvāna pūritaṃ;
Na gavesati taṃ taḷākāṃ, na doso taḷākassa so.

“Evaṃ kilesamaladhove, vijjante amatantaḷe;
Na gavesati taṃ taḷākāṃ, na doso amatantaḷe.

“Yathā arīhi pariruddho, vijjante gamanampathe;
Na palāyati so puriso, na doso añjasassa so.

“Evaṃ kilesapariruddho, vijjamāne sive pathe;
Na gavesati taṃ maggaṃ, na doso sivamañjase.

“Yathāpi byādhito puriso, vijjamāne tikicchake;
Na tikicchāpeti taṃ byādhiṃ, na doso so tikicchake.

“Evaṃ kilesabyādhihi, dukkhito paripīlito;
Na gavesati taṃ ācariyaṃ, na doso so vināyake”ti.

Aparampi cintesi - “yathā maṇḍanakajātiko puriso kaṇṭhe āsattaṃ kuṇapaṃ chaḍḍetvā sukhaṃ gaccheyya, evaṃ mayāpi imaṃ pūtikāyaṃ chaḍḍetvā anapekkhena nibbānanagaraṃ pavisitabbaṃ. Yathā ca naranāriyo ukkārabhūmiyaṃ uccārapassāvaṃ katvā na taṃ ucchāṅgena vā ādāya, dussantena vā veṭhetvā gacchanti, jigucchamānā pana anapekkhāva, chaḍḍetvā gacchanti, evaṃ mayāpi imaṃ pūtikāyaṃ anapekkhena chaḍḍetvā amatanibbānanagaraṃ pavisituṃ vaṭṭati. Yathā ca nāvikā nāma jajjaraṃ nāvaṃ anapekkhāva chaḍḍetvā gacchanti, evaṃ ahampi imaṃ navahi vaṇamukhehi paggharantaṃ kāyaṃ chaḍḍetvā anapekkho nibbānapuraṃ pavisissāmi. Yathā ca puriso nānāratanaṃ ādāya corehi saddhiṃ maggaṃ gacchanta attano ratanaṃ āsabbhayaṃ te chaḍḍetvā khemaṃ maggaṃ gaṇhāti, evaṃ ayampi karajakāyo ratanavilopakacorasadisso. Sacāhaṃ ettha taṇhaṃ karissāmi, ariyamaggakusaladhammaratanaṃ me nassissati, tasmā mayā imaṃ corasadisāṃ kāyaṃ chaḍḍetvā amatamahānibbānanagaraṃ pavisituṃ vaṭṭati”ti. Tena vuttaṃ -

“Yathāpi kuṇapaṃ puriso, kaṇṭhe baddhaṃ jigucchiya;
Mocayitvāna gaccheyya, sukhī serī sayamvasī.

“Tathevimaṃ pūtikāyaṃ, nānākuṇapasañcayaṃ;
Chaḍḍayitvāna gaccheyyaṃ, anapekkho anattthiko.

“Yathā uccāraṭṭhānamhi, karīsaṃ naranāriyo;
Chaḍḍayitvāna gacchanti, anapekkhā anattthikā.

“Evamevāhaṃ imaṃ kāyaṃ, nānākuṇapapūritaṃ;
Chaḍḍayitvāna gacchissaṃ, vaccaṃ katvā yathā kuṭiṃ.

“Yathāpi jajjaraṃ nāvaṃ, paluggaṃ udagāhiniṃ;
Sāmī chaḍḍetvā gacchanti, anapekkhā anattthikā.

“Evamevāhaṃ imaṃ kāyaṃ, navacchiddaṃ dhuvassavaṃ;
Chaḍḍayitvāna gacchissaṃ, jiṇṇanāvaṃva sāmikā.

“Yathāpi puriso corehi, gacchanto bhaṇḍamādiya;
Bhaṇḍacchedabhayaṃ disvā, chaḍḍayitvāna gacchatī.

“Evameva ayaṃ kāyo, mahācorasamo viya;
Pahāyimaṃ gamissāmi, kusalacchedanā bhayā”ti.

Evam sumedhapaṇḍito nānāvidhāhi upamāhi imaṃ nekkhammūpasamhitam attham cintetvā sakanivesane aparimitabhogakkhandham heṭṭhā vuttanayena kapaṇaddhikādīnaṃ vissajjetvā mahādānaṃ datvā vatthukāme ca kilesakāme ca pahāya amaranagarato nikkhamitvā ekakova himavante dhammikaṃ nāma pabbataṃ nissāya assamaṃ katvā tattha paṇṇasālañca caṅkamañca māpetvā pañcahi nīvaraṇadosehi vajjitaṃ “evam samāhite citte”tiādinā nayena vuttehi aṭṭhahi kāraṇaguṇehi samupetaṃ abhiññāsaṅkhātaṃ balaṃ āharitaṃ tasmim assamapade navadosasamannāgataṃ sāṭakaṃ pajahitvā, dvādasaguṇasamannāgataṃ vākacīraṃ nivāsetvā, isipabbajjaṃ pabbajī. Evam pabbajito aṭṭhadosasamākiṇṇaṃ taṃ paṇṇasālaṃ pahāya dasaguṇasamannāgataṃ rukkhamaṇaṃ upagantvā sabbam dhaññavikaṭṭhaṃ pahāya pavattaphalabhojano hutvā nisajjaṭṭhānacaṅkamanavaseneva padhānaṃ padahanto sattāhabbhantareyeva aṭṭhannaṃ samāpattīnaṃ pañcannañca abhiññānaṃ lābhī ahoṣi. Evam taṃ yathāpatthitaṃ abhiññābalaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ -

“Evāhaṃ cintayitvāna, nekaḷṭṭisaṃ dhaṇaṃ;
Nāthānāthānaṃ datvāna, himavantamupāgamiṃ.

“Himavantassāvidūre, dhammiko nāma pabbato;
Assamo sukato mayhaṃ, paṇṇasālā sumāpitā.

“Caṅkamaṃ tattha māpesiṃ, pañcadosavivajjitaṃ;
Aṭṭhaguṇasamupetaṃ, abhiññābalaṃ māhāriṃ.

“Sāṭakaṃ pajahiṃ tattha, navadosamupāgataṃ;
Vākacīraṃ nivāsesiṃ, dvādasaguṇamupāgataṃ.

“Aṭṭhadosasamākiṇṇaṃ, pajahiṃ paṇṇasālakaṃ;
Upāgamiṃ rukkhamaṇaṃ, guṇe dasahupāgataṃ.

“Vāpitaṃ ropitaṃ dhaññaṃ, pajahiṃ niravasesato;
Anekaguṇasampannaṃ, pavattaphalamādiyiṃ.

“Tatthappadhānaṃ padahiṃ, nisajjaṭṭhānacaṅkame;
Abbhantaramhi sattāhe, abhiññābala pāpuṇi”nti.

Tattha “assamo sukato mayhaṃ, paṇṇasālā sumāpitā”ti imāya pana pāḷiyā sumedhapaṇḍitena assamapaṇṇasālacaṅkamā sahatthā māpitā viya vuttā. Ayaṃ panettha attho - mahāsattañhi “himavantam ajjhogāhetvā ajja dhammikapabbataṃ pavisissatī”ti disvā sakko vissakammadevaputtaṃ āmantesi - “tāta, ayaṃ sumedhapaṇḍito ‘pabbajissāmī’ti nikkhanto, etassa vasanaṭṭhānaṃ māpehi”ti. So tassa vacanaṃ sampaṭicchitvā ramaṇīyaṃ assamaṃ, suguttaṃ paṇṇasālaṃ, manoramaṃ caṅkamañca māpesi. Bhagavā pana tadā attano puññānubhāvena nipphannaṃ taṃ assamapadaṃ sandhāya “sāriputta, tasmaṃ dhammikapabbate -

“Assamo sukato mayhaṃ, paṇṇasālā sumāpitā;
Caṅkamaṃ tattha māpesiṃ, pañcadosavivajjita”nti. -

Āha. Tattha sukato mayhanti suṭṭhu kato mayā. Paṇṇasālā sumāpitāti paṇṇacchadanasālāpi me sumāpitā ahosi.

Pañcadosavivajjitanti pañcime caṅkamadosā nāma thaddhavisamatā, antorukkhatā, gahanacchannatā, atisambādhatā, ativisālatāti. Thaddhavisamabhūmibhāgasmiñhi caṅkame caṅkamantassa pādā rujjanti, phoṭā utṭhahanti, cittaṃ ekaggataṃ na labhati, kammaṭṭhānaṃ vipajjati. Mudusamatale pana phāsuvihāraṃ āgamma kammaṭṭhānaṃ sampajjati. Tasmā thaddhavisamabhūmibhāgatā eko dosoti veditabbo. Caṅkamassa anto vā majjhe vā koṭiyaṃ vā rukkhe sati pamādamāgamma caṅkamantassa nalāṭaṃ vā sīsaṃ vā paṭihaññatīti antorukkhatā dutiyo doso. Tiṇalatādigahanacchanne caṅkame caṅkamanto andhakāraelāyaṃ uragādiḷe pāṇe akkamitvā vā māreti, tehi vā daṭṭho dukkhaṃ āpajjatīti gahanacchannatā tatiyo doso. Atisambādhe caṅkame vitthārato ratanike vā aḍḍharatanike vā caṅkamantassa paricchede pakkhalitvā nakhāpi aṅgulyopi bhijjantīti atisambādhatā catuttho doso. Ativisāle caṅkame caṅkamantassa cittaṃ vidhāvati, ekaggataṃ na labhatīti ativisālatā pañcamo doso. Puthulato pana diyaḍḍharatanaṃ dvīsu passesu ratanamattaṃ anucaṅkamaṃ dīghato saṭṭhihatthaṃ mudutalaṃ samavippakiṇṇavālukaṃ caṅkamaṃ vaṭṭati cetiyagirimhi dīpappasādakamahāmahindattherassa caṅkamaṃ viya, tādisaṃ taṃ ahosi. Tenāha - “caṅkamaṃ tattha māpesiṃ, pañcadosavivajjita”nti.

Aṭṭhaguṇasamupetanti aṭṭhahi samaṇasukhehi upetaṃ. Aṭṭhimāni samaṇasukhāni nāma dhanadhaññaapariggahābhāvo, anavajjapiṇḍapātapariyesanabhāvo, nibbutapiṇḍapātabhuñjanabhāvo, raṭṭhaṃ pīletvā dhanasāraṃ vā sīsakahāpaṇādīni vā gaṇhantesu rājakulesu raṭṭhapīḷanakilesābhāvo, upakaraṇesu nicchandarāgabhāvo, coravilope nibbhayabhāvo, rājarājamahāmattehi asaṃsaṭṭhabhāvo, catūsu disāsu appaṭihatabhāvoti. Idaṃ vuttaṃ hoti - “yathā tasmaṃ assame vasantena sakkā honti imāni aṭṭha sukhāni vinditum, evaṃ aṭṭhaguṇasamupetaṃ taṃ assamaṃ māpesi”nti.

Abhiññābalaṃ māharinti pacchā tasmim assame vasanto kaṣiṇaparikkammaṃ katvā abhiññānaṃca samāpattinaṃca uppādanatthāya aniccato ca dukkhato ca vipassanaṃ ārabhitvā thāmappattaṃ vipassanābalaṃ āharim. Yathā tasmim vasanto taṃ balaṃ āharitum sakkomi, evaṃ taṃ assamaṃ abhiññatthāya vipassanābalassa anucchavikaṃ katvā māpesinti attho.

Sāṭakaṃ pajahim tattha, navadosamupāgatanti etthāyaṃ anupubbikathā. Tadā kira kuṭileṇa caṅkaṃ mādi paṭimaṇḍitaṃ pupphūpa gaphalūpa garukkaṃ hasaṇṇaṃ ramaṇīyaṃ madhurasalilāsayāṃ apagatavā lamiga bhimsanaka sakuṇaṃ paviveka kkhamaṃ assamaṃ māpetvā alaṅkata caṅkaṃ massa ubhosu antesu ālambanaphalaṃ saṃvidhāya nisīdanatthāya caṅkaṃ mavemajjhe samatalaṃ muggavaṇṇasilaṃ māpetvā anto paṇṇasālāya jaṭamaṇḍalavākacīratidaṇḍakuṇḍikādi ke tāpasaparikkhāre maṇḍape pāṇīyaghaṭapāṇīyasaṅkha pāṇīyasarāvāni, aggisālāyaṃ aṅgāraka palladāruādīnīti evaṃ yaṃ yaṃ pabbajitānaṃ upakārāya saṃvattati, taṃ sabbaṃ māpetvā paṇṇasālāya bhittiyaṃ - “ye keci pabbajitukāma ime parikkhāre gahetvā pabbajantū”ti akkharāni chinditvā deva lokameva gate vissakamma devaputte sumedha paṇḍito himavanta pāde girikanda rānusārena attano nivāsānurūpaṃ phāsuka tṭhānaṃ olokento nadīnivattane vissakamma nimmitaṃ sakkadattiyaṃ ramaṇīyaṃ assamaṃ disvā caṅkaṃ manakoṭiṃ gantvā padava laṅgaṃ apassanto “dhuvaṃ pabbajitā dhura gāme bhikkhaṃ pariyesitvā kilanta rūpā āgantvā paṇṇasālaṃ pavisitvā nisinnā bhavissanti”ti cintetvā thokaṃ āgametvā “atīya cirāyanti, jānissāmi”ti paṇṇasāladvāraṃ vivaritvā anto pavisitvā ito cito ca olokento mahābhittiyaṃ akkharāni vācetvā “mayhaṃ kappiya parikkhārā ete, ime gahetvā pabbajissāmi”ti attanā nivatthapārutaṃ sāṭaka yugaṃ pajahi. Tenāha “sāṭakaṃ pajahim tatthā”ti. Evaṃ pavitṭho ahaṃ, sārīputta, tassaṃ paṇṇasālāyaṃ sāṭakaṃ pajahim.

Navadosamupāgatanti sāṭakaṃ pajahanto nava dose disvā pajahinti dīpeti. Tāpasapabbajjaṃ pabbajitānaṃhi sāṭaka smim nava dosā upaṭṭhahanti. Mahagghabhāvo eko doso, para paṭibaddha tāya uppajjanabhāvo eko, paribhogena lahuṃ kilissaṇabhāvo eko, kiliṭṭho hi dhovitaḥ ca rajitaḥ ca hoti, paribhogena jīraṇabhāvo eko, jiṇṇassa hi tunnaṃ vā aggaḍaḍānaṃ vā kātappaṃ hoti, puna pariyesanāya durabhisambhavaḥ bhāvo eko, tāpasapabbajjāya asārūpabhāvo eko, paccatthikānaṃ sādhaṇaḥ bhāvo eko, yathā hi naṃ paccatthikā na gaṇhanti, evaṃ gopetaḥ hoti, paribhuñjantassa vibhūsaṇaṭṭhānaḥ bhāvo eko, gahetvā vicarantassa khaṇḍhabhāra mahicchaḥ bhāvo ekoti.

Vākacīraṃ nivāsesinti tadāhaṃ, sārīputta, ime nava dose disvā sāṭakaṃ pahāya vākacīraṃ nivāse sim, muṇḍajatiṇaṃ hīraṃ hīraṃ katvā ganthetvā kataṃ vākacīraṃ nivāsaṇa pāruṇatthāya ādiyinti attho.

Dvādaśa guṇaṃ upāgatanti dvādaśahi āṇisaṃsehi samannāgataṃ. Vākacīrasmiṃhi dvādaśa āṇisaṃsā - appaggaṃ suṇḍaraṃ kappiyaṃ ayaṃ tāva eko āṇisaṃso, saha tṭhā kātuṃ sakkāti ayaṃ dutiyo, paribhogena saṇikaṃ kilissati, dhoviyamānēpi papaṇco natthīti ayaṃ tatiyo, paribhogena jiṇṇēpi sibbitabbābhāvo catuttho, puna pariyesantassa sukheṇa karaṇabhāvo pañcamo, tāpasapabbajjāya sārūpabhāvo chaṭṭho, paccatthikānaṃ nirupabhogabhāvo sattamo, paribhuñjantassa vibhūsaṇaṭṭhānaḥ bhāvo aṭṭhamo, dhāraṇe saḷlaḥ hukabhāvo navamo, cīvara paccaye appicchaḥ bhāvo dasamo, vākupattiyā dhammikaṇaṇaṇaṇaḥ bhāvo ekādasamo, vākacīre

naṭṭhepi anapekkhabhāvo dvādasamoti.

Aṭṭhadosasamākiṇṇaṃ, pajahiṃ paṇṇasālakanti kathaṃ pajahiṃ? So kira varasātakayugaṃ omuñcanto cīvaravaṃse laggitaṃ anojapupphadāmasadisam rattam vākacīraṃ gahetvā nivāsetvā tassūpari aparaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ vākacīraṃ paridahitvā punnāgapupphasantharasadisam sakhuraṃ ajinacammaṃ ekamsaṃ katvā jaṭāmaṇḍalaṃ paṭimuñcitvā cūḷāya saddhiṃ niccalabhāvakaraṇatthaṃ sārāsūciṃ pavesetvā muttājālasadisāya sikkāya pavāḷavaṇṇaṃ kuṇḍikaṃ odahitvā tīsu ṭhānesu vaṅkaṃ kājaṃ ādāya ekissā kājakoṭiyā kuṇḍikaṃ, ekissā aṅkusapacchitidaṇḍakādīni olaggetvā khārikājaṃ aṃse katvā dakkhiṇena hatthena kattaradaṇḍaṃ gahetvā paṇṇasālato nikkhamitvā saṭṭhihatthe mahācaṅkame aparāparaṃ caṅkamanto attano vesaṃ oloketvā - “mayhaṃ manoratho matthakaṃ patto, sobhati vata me pabbajjā, buddhapaccekabuddhādīhi sabbehi dhīrapurisehi vaṇṇitā thomitā ayaṃ pabbajjā nāma, pahīnaṃ me ghibbandhanaṃ, nikkhantosmi nekkhammaṃ, laddhā me uttamapabbajjā, karissāmi samaṇadhammaṃ, labhissāmi maggaphalasukha”nti ussāhajāto khārikājaṃ otāretvā caṅkamavemajjhe muggavaṇṇasilāpaṭṭe suvaṇṇapaṭimā viya nisinno divasabhāgaṃ vītināmetvā sāyanhasamayaṃ paṇṇasālaṃ pavisitvā bidalamañcakapasse kaṭṭhattharikāya nipanno sarīraṃ utuṃ gāhāpetvā balavapaccūse pabujjhitvā attano āgamaṇaṃ āvajjesi - “ahaṃ gharāvāse ādīnaṃ disvā amitabhogaṃ anantayasaṃ pahāya araṇṇaṃ pavisitvā nekkhammagavesako hutvā pabbajito. Ito dāni paṭṭhāya pamādacāraṃ carituṃ na vaṭṭati, pavivekañhi pahāya vicarantaṃ micchāvitakkamakkhikā khādanti, idāni mayā vivekamanubrūhetuṃ vaṭṭati, ahañhi gharāvāsaṃ palibodhato disvā nikkhanto, ayañca manāpā paṇṇasālā, beluvapakkavaṇṇā paribhaṇḍakatā bhūmi, rajatavaṇṇā setabhittiyo, kapotapādavaṇṇaṃ paṇṇacchadanaṃ, vicittattharaṇavaṇṇo bidalamañcako, nivāsaphāsukaṃ vasanaṭṭhānaṃ, na etto atirekatarā viya me gehasampadā paññāyatī”ti paṇṇasālāya dose vicinanto aṭṭha dose passi.

Paṇṇasālāparibhogasmiñhi aṭṭha ādīnavā - mahāsamārambhena dabbasambhāre samodhānetvā karaṇapariyesanabhāvo eko ādīnavo, tiṇapaṇṇamattikāsu patitāsu tāsāṃ punappunaṃ ṭhapetabbatāya nibaddhajaggaṇabhāvo dutiyo, senāsanaṃ nāma mahallakassa pāpuṇāti, avelāya vuṭṭhāpiyamānassa cittekaggatā na hotīti utṭhāpanīyabhāvo tatiyo, sītunhādipaṭighātena kāyassa sukhumālakaraṇabhāvo catuttho, geḥaṃ pavitṭhena yaṃkiñci pāpaṃ sakkā kātunti garaḥāpaṭicchādanabhāvo pañcamo, “mayha”nti pariggahakaraṇabhāvo chaṭṭho, gehassa atthibhāvo nāmesa sadutiyakavāso viyāti sattamo, ūkāmaṅgulagharagoḷikādīnaṃ sādḥāraṇatāya bahuśādhāraṇabhāvo aṭṭhamo. Iti ime aṭṭha ādīnave disvā mahāsatto paṇṇasālaṃ pajahi. Tenāha - “aṭṭhadosasamākiṇṇaṃ, pajahiṃ paṇṇasālaka”nti.

Upāgamiṃ rukkhamaḷaṃ, guṇe dasahupāgatanti channaṃ paṭikkhipitvā dasahi guṇehi upetaṃ rukkhamaḷaṃ upagatosmīti vadati. Tatthime dasa guṇā - appasamārambhataṃ eko guṇo, upagamanamattakameva hi tattha hotīti. Appaṭijaggaṇatā dutiyo, tañhi sammatṭhampi asammattṭhampi paribhogaphāsukaṃ hotiyeva. Anuṭṭhāpanīyabhāvo tatiyo. Garaḥaṃ nappaṭicchādeti, tattha hi pāpaṃ karonto lajjatīti garaḥāya appaṭicchannabhāvo catuttho. Abbhokāsavāso viya kāyaṃ na santhambhetīti kāyassa asanthambhanabhāvo pañcamo, pariggahakaraṇabhāvo chaṭṭho, gehālayapaṭikkhepo sattamo. Bahuśādhāraṇe geḥe viya “paṭijaggissāmi

naṃ, nikkhamathā”ti nīharaṇakābhāvo aṭṭhamo, vasantassa sappītikabhāvo navamo, rukkhamūlasenāsanassa gatagataṭṭhāne sulabhatāya anaṭṭhābhāvo dasamoti ime dasaṅge disvā rukkhamūlaṃ upagatosmīti vadati.

Imāni hi ettakāni kāraṇāni sallakkhetvā mahāsatto punadivase bhikkhāya gāmaṃ pāvīsi. Athassa sampattagāme manussā mahantena ussāhena bhikkhaṃ adaṃsu. So bhattakiccaṃ niṭṭhāpetvā assamaṃ āgamma nisīditvā cintesi - “nāhaṃ ‘āhāraṃ labhāmī”ti pabbajito, siniddhāhāro nāmesa mānamadapurisamade vaḍḍheti, āhāramūlakassa ca dukkhassa anto natthi, yaṃnūnāhaṃ vāpitaropitadhaññaṇibbattaṃ āhāraṃ pajahitvā pavattaphalabhojano bhaveyya”nti. So tato paṭṭhāya tathā katvā ghaṭento vāyamanto sattāhabbhantareyeva aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo nibbattesi. Tena vuttaṃ -

“Vāpitaṃ ropitaṃ dhaññaṃ, pajahiṃ niravasesato;
Anekagaṇasampannaṃ, pavattaphalamādiyaṃ.

“Tatthappadhānaṃ padahiṃ, nisajjaṭṭhānacaṅkame;
Abbhantaramhi sattāhe, abhiññābala pāpuṇi”nti.

Dīpaṅkaro buddho

Evaṃ abhiññābalaṃ patvā sumedhatāpase samāpattisukhena vītināmente dīpaṅkaro nāma satthā loke udapādi. Tassa paṭisandhiyātibodhi dhammacakkappavattanesu sakalāpi dasasahasilokadhātu saṅkampi sampakampi sampavedhi, mahāviraṃ rāvi, dvattiṃsa pubbanimittāni pāturaheṣu. Sumedhatāpaso samāpattisukhena vītināmento neva taṃ saddamassosi, na ca tāni nimittāni addasa. Tena vuttaṃ -

“Evaṃ me siddhipattassa, vasībhūtassa sāsane;
Dīpaṅkaro nāma jino, uppajji lokanāyako.

“Uppajjante ca jāyante, bujjhante dhammadesane;
Caturō nimitte nāddasaṃ, jhānaratisamappito”ti.

Tasmiṃ kāle dīpaṅkaradasabalo catūhi khīṇāsavasatasahashehi parivuto anupubbena cārikaṃ caramāno rammaṃ nāma nagaraṃ patvā sudassanamahāvihāre paṭivasati. Rammanagaravāsino “dīpaṅkaro kira samaṇissaro paramābhisambodhiṃ patvā pavattavaradhammacakko anupubbena cārikaṃ caramāno amhākaṃ rammanagaraṃ patvā sudassanamahāvihāre paṭivasati”ti sutvā sappinavanītādīni ceva bhesajjāni vatthacchādanāni ca gāhāpetvā gandhamālādihatthā yena buddho, yena dhammo, yena saṅgho, tanninnā tapponā tappabbhārā hutvā satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā gandhamālādīhi pūjetvā ekamantaṃ nisinnā dhammadesanaṃ sutvā svātanāya nimantetvā utṭhāyāsanaṃ pakkamiṃsu.

Te punadivase mahādānaṃ sajjetvā nagaraṃ alaṅkaritvā dasabalassa āgamanamaggaṃ alaṅkarontā udakabhinnaṭṭhānesu paṃsuṃ pakkhipitvā samaṃ bhūmitalaṃ katvā rajatapattāvaṇṇaṃ vālukaṃ ākiranti, lāje ceva pupphāni ca vikiranti, nānāviraṅgehi vatthehi dhajapaṭāke ussāpenti, kadaliyo ceva puṇṇaghaṭapantiyo ca patiṭṭhāpenti. Tasmiṃ kāle sumedhatāpaso attano assamapadā ākāsaṃ uggantvā, tesāṃ manussānaṃ uparibhāgena ākāse

gacchanto te haṭṭhatuṭṭhe manusse disvā “kiṃ nu kho kāraṇa”nti ākāsaṭo oruyha ekamantaṃ ṭhito manusse pucchi - “ambho, kassa tumhe idha visamaṃ maggaṃ alaṅkarothā”ti? Tena vuttaṃ -

“Paccantadesavisaye, nimantetvā tathāgataṃ;
Tassa āgamaṇaṃ maggaṃ, sodhenti tuṭṭhamānasā.

“Ahaṃ tena samayena, nikkhamitvā sakassamā;
Dhunanto vākacīrāni, gacchāmi ambare tadā.

“Vedajātaṃ janaṃ disvā, tuṭṭhahaṭṭhaṃ pamoditaṃ;
Orohitvāna gaganā, manusse pucchi tāvade.

““Tuṭṭhahaṭṭho pamudito, vedajāto mahājano;
Kassa sodhīyati maggo, añjasaṃ vaṭṭumāyana””nti.

Manussā āhaṃsu - “bhante sumedha, na tvaṃ jānāsi, dīpaṅkaro dasabalo sammāsambuddho sambodhiṃ patvā pavattavaradhammacakko cārikaṃ caramāno amhākaṃ nagaraṃ patvā sudassanamahāvihāre paṭivasati. Mayaṃ taṃ bhagavantaṃ nimantayimha, tassetāṃ buddhassa bhagavato āgamaṇamaggaṃ alaṅkaromā”ti. Atha sumedhatāpaso cintesi - “buddhoti kho ghosamattakampi loke dullabhaṃ, pageva buddhuppādo, mayāpi imehi manussehi saddhiṃ dasabalassa maggaṃ alaṅkaritum vaṭṭati”ti. So te manusse āha - “sace, bho, tumhe etaṃ maggaṃ buddhassa alaṅkarotha, mayhampi ekaṃ okāsaṃ detha, ahampi tumhehi saddhiṃ maggaṃ alaṅkarissāmī”ti. Te “sādhū”ti sampatiṇṇhitvā “sumedhatāpaso iddhiṃ”ti jānantā udakabhinnokāsaṃ sallakkhetvā - “tvaṃ imaṃ ṭhānaṃ alaṅkarohī”ti adāṃsu. Sumedho buddhārammaṇaṃ pītiṃ gahetvā cintesi - “ahaṃ imaṃ okāsaṃ iddhiyā alaṅkaritum pahomi, evaṃ alaṅkato na maṃ paritosessati, ajja mayā kāyaveyyāvaccam kātum vaṭṭati”ti paṃsum āharitvā tasmīṃ padese pakkhipi.

Tassa tasmīṃ padese anīṭṭhiteyeva dīpaṅkaradasabalo mahānubhāvānaṃ chaḷabhiññānaṃ khīṇāsavānaṃ catūhi satasahashehi parivuto devatāsu dibbagandhamālādīhi pūjayantāsu dibbaturiyehi vajjantāsu dibbasaṅgītesu pavattentesu manussesu mānusakehi gandhamālādīhi ceva turiyehi ca pūjayantesu anopamāya buddhalīlāya manosilātale vijambhamāno sīho viya taṃ alaṅkatapaṭiyattaṃ maggaṃ paṭipajji. Sumedhatāpaso akkhīni ummīletvā alaṅkatamaggena āgacchantassa dasabalassa dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ asītiyā anubyañjanehi anurañjitaṃ byāmapabbhāya samparivāritaṃ maṇivaṇṇagaganatale nānappakārā vijjulatā viya āveḷāveḷabhūtā ceva yugaḷayugaḷabhūtā ca chabbaṇṇaghanabuddharasmiyo vissajjentaṃ rūpasobhaggappattaṃ attabhāvaṃ oloketvā - “ajja mayā dasabalassa jīvitapariccāgaṃ kātum vaṭṭati, mā bhagavā kalalaṃ akkami, maṇiphalakasetum pana akkamanto viya saddhiṃ catūhi khīṇāsavasatasahashehi mama piṭṭhiṃ maddamāno gacchatu, taṃ me bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyā”ti kese mocetvā ajinacammajaṭṭamaṇḍalavākacīrāni kālavaṇṇe kalale pattharivā maṇiphalakasetu viya kalalapiṭṭhe nipajji. Tena vuttaṃ -

“Te me puṭṭhā viyākaṃsu, ‘buddho loke anuttaro;
Dīpaṅkaro nāma jino, uppajji lokanāyako;
Tassa sodhīyati maggo, añjasaṃ vaṭṭumāyanaṃ’.

“Buddhotivacanaṃ sutvāna, pīti uppajji tāvade;
Buddho buddhoti kathayanto, somanassaṃ pavedayiṃ.

“Tattha t̥hatvā vicintesiṃ, tuṭṭho saṃviggaṃāso;
‘Idha bījāni ropissaṃ, khaṇo ve mā upaccagā’.

“Yadi buddhassa sodhetha, ekokāsaṃ dadātha me;
Ahampi sodhayissāmi, añjasaṃ vaṭumāyanaṃ.

“Adaṃsu te mamokāsaṃ, sodhetuṃ añjasaṃ tadā;
Buddho buddhoti cintento, maggaṃ sodhemahaṃ tadā.

“Aniṭṭhite mamokāse, dīpaṅkaro mahāmuni;
Catūhi satahassehi, chaḷabhiññehi tādīhi;
Khīṇāsavehi vimalehi, paṭipajji añjasaṃ jino.

“Paccuggamanā vattanti, vajjanti bheriyo bahū;
Āmoditā naramarū, sādhuḷkāraṃ pavattayaṃ.

“Devā manusse passantī, manussāpi ca devatā;
Ubhopi te pañjalikā, anuyanti tathāgataṃ.

“Devā dibbehi turiyehi, manussā mānusehi ca;
Ubhopi te vajjayantā, anuyanti tathāgataṃ.

“Dibbaṃ mandāraṃ pupphaṃ, padumaṃ pārīchattakaṃ;
Disodisaṃ okiranti, ākāsaṇabhagatā marū.

“Dibbaṃ candanaḷṇaṇca, varagandhaṇca kevalaṃ;
Disodisaṃ okiranti, ākāsaṇabhagatā marū.

“Campakaṃ salalaṃ nīpaṃ, nāgapunnāgaketakaṃ;
Disodisaṃ ukkhipanti, bhūmitalagatā narā.

“Kese muñcitvāhaṃ tattha, vākacīraṇca cammakaṃ;
Kalale pattharītvāna, avakujjo nipajjahaṃ.

“Akkamītvāna maṃ buddho, saha sissehi gacchatu;
Mā naṃ kalale akkamītha, hitāya me bhavissatī”ti.

So pana kalalapiṭṭhe nipannakova puna akkhīni ummīletvā dīpaṅkaradasabalassa buddhasiriṃ sampassamāno evaṃ cintesi - “sace ahaṃ iccheyyaṃ, sabbakilese jhāpetvā saṅghanavako hutvā rammanagaraṃ paviseyyaṃ, aññātakavesena pana me kilese jhāpetvā nibbānappattiyā kiccaṃ natthi, yaṃnūnāhaṃ dīpaṅkaradasabalo viya paramābhisambodhiṃ patvā dhammanāvaṃ āropetvā mahājanaṃ saṃsārasāgarā uttāretvā pacchā parinibbāyeyyaṃ, idaṃ mayhaṃ patirūpa”nti. Tato aṭṭha dhamme samodhānetvā buddhabhāvāya abhinīhāraṃ katvā nipajji. Tena vuttaṃ -

“Pathaviyaṃ nipannassa, evaṃ me āsi cetaso;
‘Icchamāno ahaṃ ajja, kilese jhāpaye mama.

“Kiṃ me aññātaśesena, dhammaṃ sacchikatenidha;
Sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, buddho hessaṃ sadevake.

“Kiṃ me ekena tiṇṇena, purisena thāmadassinā;
Sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, santāressaṃ sadevakaṃ.

“Iminā me adhikārena, katena purisuttame;
Sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, tāremi janataṃ bahuṃ.

“Saṃsārasotaṃ chinditvā, viddhamsetvā tayo bhava;
Dhammanāvaṃ samāruhya, santāressaṃ sadevaka”nti.

Yasmā pana buddhattaṃ patthentassa -

“Manussattaṃ liṅgasampatti, hetu satthāradassanaṃ;
Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā;
Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhati”ti.

Manussattabhāvasmiṃyeva hi tathavā buddhattaṃ patthentassa patthanā samijjhati, nāgassa vā supaṇṇassa vā devatāya vā sakkassa vā patthanā no samijjhati. Manussattabhāvepi purisaliṅge tithasseva patthanā samijjhati, itthiyā vā paṇḍakanapum̐sakaubhatobyañjanakānaṃ vā no samijjhati. Purissassapi tasmim̐ attabhāve arahattappattiyā hetusampannasseeva patthanā samijjhati, no itarassa. Hetusampannassāpi jīvamānabuddhasseeva santike patthentasseva patthanā samijjhati, parinibbute buddhe cetiyasantike vā bodhimūle vā patthentassa na samijjhati. Buddhānaṃ santike patthentassapi pabbajjālīṅge tithasseva samijjhati, no gihilīṅge tithassa. Pabbajitassapi pañcābhīññāṭṭhasamāpattilābhinoṃyeva samijjhati, na imāya guṇasampattiyā virahitassa. Guṇasampannenapi yena attano jīvitaṃ buddhānaṃ pariccattaṃ hoti, tasseva iminā adhikārena adhikārasampannassa samijjhati, na itarassa. Adhikārasampannassāpi yassa buddhakāradhammānaṃ atthāya mahanto chando ca ussāho ca vāyāmo ca pariyetṭhi ca, tasseva samijjhati, na itarassa.

Tatridaṃ chandamahantatāya opammaṃ - sace hi evamassa yo sakalacakkavāḷagabbhaṃ ekodakībhūtaṃ attano bāhubalena uttaritvā pāraṃ gantaṃ samattho, so buddhattaṃ pāpuṇāti. Yo vā pana sakalacakkavāḷagabbhaṃ veḷugumbasañchannaṃ viyūhitvā madditvā padasā gacchanta pāraṃ gantaṃ samattho, so buddhattaṃ pāpuṇāti. Yo vā pana sakalacakkavāḷagabbhaṃ sattiyo ākoṭetvā niraṇṭaraṃ sattiphalasamākiṇṇaṃ padasā akkamamāno pāraṃ gantaṃ samattho, so buddhattaṃ pāpuṇāti. Yo vā pana sakalacakkavāḷagabbhaṃ vītaccitaṅgārabharitaṃ pādehi maddamāno pāraṃ gantaṃ samattho, so buddhattaṃ pāpuṇāti. Yo etesu ekampi attano dukkaraṃ na maññati, “ahaṃ etampi taritvā vā gantvā vā pāraṃ gamissāmī”ti evaṃ mahantena chandena ca ussāhena ca vāyāmena ca pariyetṭhiyā ca samannāgato hoti, etasseva patthanā samijjhati, na itarassa. Tasmā sumedhatāpasasā ime aṭṭha dhamme samodhānetvāva buddhabhāvāya abhinīhāraṃ katvā nipajji.

Dīpaṅkaropi bhagavā āgantvā sumedhatāpasasā sīsabhāge tathavā maṇisīhapañjaraṃ ugghāṭento viya pañcavaṇṇapasādasampannāni akkhīni ummīletvā kalalapiṭṭhe nipannaṃ sumedhatāpasasā disvā “ayaṃ tāpasasā

buddhattāya abhinīhāraṃ katvā nipanno, samijjhissati nu kho etassa patthanā, udāhu no”ti anāgataṃsaññaṃ pesetvā upadhārento - “ito kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni atikkamitvā ayaṃ gotamo nāma buddho bhavissatī”ti ñatvā ʒhitakova parisamajjhe byākāsi - “passatha no tumhe imaṃ uggatapamaṃ tāpasamaṃ kalalapiṭṭhe nipanna”nti? “Evaṃ, bhante”ti. Ayaṃ buddhattāya abhinīhāraṃ katvā nipanno, samijjhissati imassa patthanā. Ayañhi ito kappasatasahassādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake gotamo nāma buddho bhavissati. Tasmaṃ panassa attabhāve kapilavatthu nāma nagaraṃ nivāso bhavissati, māyā nāma devī mātā, suddhodano nāma rājā pitā, aggasāvako upatisso nāma thero, dutiyasāvako kolito nāma, buddhupaṭṭhāko ānando nāma, aggasāvikā khemā nāma therī, dutiyasāvikā uppalavaṇṇā nāma therī bhavissati. Ayaṃ paripakkaññaṃ mahābhiniikkhamanaṃ katvā mahāpadhānaṃ padahitvā nigrodharukkhamūle pāyāsaṃ paṭiggahetvā nerañjarāya tīre paribhuñjitvā bodhimaṇḍaṃ āruyha assattharukkhamūle abhisambujjhissatīti. Tena vuttaṃ -

“Dīpaṅkaro lokavidū, āhutaṇaṃ paṭiggaho;
Ussīsake maṃ ʒhatvāna, idaṃ vacanamabravi.

“Passatha imaṃ tāpasamaṃ, jaṭilaṃ uggatāpanaṃ;
Aparimeyye ito kappe, buddho loka bhavissati.

“Ahu kapilavhayā rammā, nikkhamitvā tathāgato;
Padhānaṃ padahitvāna, katvā dukkarakārikaṃ.

“Ajapālarukkhamūle, nisīditvā tathāgato;
Tattha pāyāsaṃ paggayha, nerañjaramupehiti.

“Nerañjarāya tīramhi, pāyāsaṃ ada so jino;
Paṭiyattavaramaggena, bodhimūlamupehiti.

“Tato padakkhiṇaṃ katvā, bodhimaṇḍaṃ anuttaro;
Assattharukkhamūlamhi, bujjhissati mahāyaso.

“Imassa janikā mātā, māyā nāma bhavissati;
Pitā suddhodano nāma, ayaṃ hessati gotamo.

“Anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā;
Kolito upatisso ca, aggā hessanti sāvakā;
Ānando nāmupaṭṭhāko, upaṭṭhissati taṃ jinaṃ.

“Khemā uppalavaṇṇā ca, aggā hessanti sāvikā;
Anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā;
Bodhi tassa bhagavato, assatthoti pavuccatī”ti.

Taṃ sutvā sumedhatāpaso - “mayhaṃ kira patthanā samijjhissatī”ti somanassappatto ahoṣi. Mahājano dīpaṅkaradasabalassa vacanaṃ sutvā “sumedhatāpaso kira buddhabījaṃ buddhaṅkuro”ti haṭṭhatuṭṭho ahoṣi. Evañcassa ahoṣi - “yathā nāma manussā nadiṃ tarantā ujukena titthena uttarituṃ asakkontā heṭṭhātittthena uttaranti, evameva mayampi dīpaṅkaradasabalassa sāsane maggaphalaṃ alabhamānā anāgate yadā tvaṃ buddho bhavissasi, tadā tava

sammukhā maggaphalaṃ sacchikātum samatthā bhaveyyāmā”ti patthanaṃ
ṭhapayimṣu. Dīpaṅkaradasabalopi bodhisattaṃ paṣaṃsitvā aṭṭhapupphamuṭṭhīhi
pūjetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi. Tepi catusatasahassasaṅkhā khīṇāsavā
bodhisattaṃ gandhehi ca mālāhi ca pūjetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkamimṣu.
Devamanussā pana tatheva pūjetvā vanditvā pakkantā.

Bodhisatto sabbesaṃ paṭikkantakāle sayanā vuṭṭhāya “pāramiyo vicinissāmī”ti
puppharāsimaṭṭhake pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Evaṃ nisinne bodhisatte
sakaladasahassacakkavāle devatā sādhuṅkāraṃ datvā “ayya sumedhatāpasa,
porāṇakabodhisattānaṃ pallaṅkaṃ ābhujitvā ‘pāramiyo vicinissāmā’ti nisinnakāle
yāni pubbanimittāni nāma paññāyanti, tāni sabbāni pi ajja pātubhūtāni, nissamsayena
tvaṃ buddho bhavissasi. Mayametaṃ jānāma ‘yassetāni nimittāni paññāyanti,
ekantena so buddho hoti’, tvaṃ attano vīriyaṃ daḷhaṃ katvā paggaṇhā”ti
bodhisattaṃ nānappakārāhi thutīhi abhitthavimṣu. Tena vuttaṃ -

“Idaṃ sutvāna vacanaṃ, asamassa mahesino;
Āmoditā naramarū, buddhabījaṃ kira ayaṃ.

“Ukkuṭṭhisaddā vattanti, apphoṭenti hasanti ca;
Katañjalī namassanti, dasasahassī sadevakā.

“Yadimassa lokanāthassa, virajjhissāma sāsanaṃ;
Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṃ.

“Yathā manussā nadiṃ tarantā, paṭititthaṃ virajjhiya;
Heṭṭhā titthe gahetvāna, uttaranti mahānadiṃ.

“Evameva mayaṃ sabbe, yadi muñcāmimaṃ jinaṃ;
Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṃ.

“Dīpaṅkaro lokavidū, āhūtīnaṃ paṭiggaho;
Mama kammaṃ pakittetvā, dakkhiṇaṃ pādamuddhari.

“Ye tatthāsuṃ jinaputtā, sabbe padakkhiṇamakamṣu maṃ;
Narā nāgā ca gandhabbā, abhivādetvāna pakkamuṃ.

“Dassanaṃ me atikkante, sasaṅghe lokanāyake;
Haṭṭhatuṭṭhena cittena, āsanā vuṭṭhahiṃ tadā.

“Sukhena sukhito homi, pāmojjena pamodito;
Pītiyā ca abhissanno, pallaṅkaṃ ābhujimṃ tadā.

“Pallaṅkena nisīditvā, evaṃ cintesahaṃ tadā;
‘Vasībhūto ahaṃ jhāne, abhiññāpāramiṃ gato.

““Dasasahassilokamhi, isayo natthi me samā;
Asamo iddhidhammesu, alabhimṃ īdisaṃ sukhaṃ’.

“Pallaṅkābhujane mayhaṃ, dasasahassādhivāsino;
Mahānādaṃ pavattesaṃ, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Yā pubbe bodhisattānaṃ, pallaṅkavaramābhujē;
Nimittāni padissanti, tāni ajja padissare.

“Sītaṃ byāpagataṃ hoti, uṇhañca upasammati;
Tāni ajja padissanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Dasasahassī lokadhātū, nissaddā honti nirākulā;
Tāni ajja padissanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Mahāvātā na vāyanti, na sandanti savantiyo;
Tāni ajja padissanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Thalajā dakajā pupphā, sabbe pupphanti tāvade;
Tepajja pupphitā sabbe, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Latā vā yadi vā rukkhā, phalabhārā honti tāvade;
Tepajja phalitā sabbe, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā, ratanā jotanti tāvade;
Tepajja ratanā jotanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Mānusakā ca dibbā ca, turiyā vajjanti tāvade;
Tepajjubho abhiravanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Vicittapupphā gaganā, abhivassanti tāvade;
Tepi ajja pavassanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Mahāsamuddo ābhujati, dasasahassī pakampati;
Tepajjubho abhiravanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Nirayepi dasasahassee, aggī nibbanti tāvade;
Tepajja nibbutā aggī, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Vimalo hoti sūriyo, sabbā dissanti tārakā;
Tepi ajja padissanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Anovaṭṭhena udakaṃ, mahiyā ubbhijji tāvade;
Tampajjubbhijjate mahiyā, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Tārāgaṇā virocanti, nakkhattā gaganamaṇḍale;
Visākhā candimāyuttā, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Bilāsayā darīsayā, nikkhamanti sakāsayā;
Tepajja āsayā chuddhā, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Na hoti arati sattānaṃ, santuṭṭhā honti tāvade;
Tepajja sabbe santuṭṭhā, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Rogā tadupasammanti, jighacchā ca vinassati;
Tānipajja padissanti, dhuvaṃ buddho bhavissasi.

“Rāgo tadā tanu hoti, doso moho vinassati;
Tepajja vigatā sabbe, dhuvam buddho bhavissasi.

“Bhavam tadā na bhavati, ajjapetam padissati;
Tena liṅgena jānāma, dhuvam buddho bhavissasi.

“Rajo nuddham sati uddham, ajjapetam padissati;
Tena liṅgena jānāma, dhuvam buddho bhavissasi.

“Aniṭṭhagandho pakkamati, dibbagandho pavāyati;
Sopajja vāyati gandho, dhuvam buddho bhavissasi.

“Sabbe devā padissanti, ṭhapayitvā arūpino;
Tepajja sabbe dissanti, dhuvam buddho bhavissasi.

“Yāvatā nirayā nāma, sabbe dissanti tāvade;
Tepajja sabbe dissanti, dhuvam buddho bhavissasi.

“Kuṭṭhā kavāṭā selā ca, na hontāvaraṇā tadā;
Ākāsabhūtā tepajja, dhuvam buddho bhavissasi.

“Cutī ca upapatti ca, khaṇe tasmim na vijjati;
Tānipajja padissanti, dhuvam buddho bhavissasi.

“Daḷham paggaṇha vīriyam, mā nivatta abhikkama;
Mayampetam vijānāma, dhuvam buddho bhavissasī”ti.

Bodhisatto dīpaṅkaradasabalassa ca dasasahassacakkavāḷadevatānañca vacanam sutvā bhiyyosomattāya sañjātussāho hutvā cintesi - “buddhā nāma amoghavacanā, natthi buddhānam kathāya aññathattam. Yathā hi ākāse khittaleḍḍussa patanam dhuvam, jātassa maraṇam, rattikkhaye sūriyuggamanam, āsayā nikkhantasīhassa sīhanādanadanam, garugabbhāya itthiyā bhāramoropanam dhuvam avassambhāvī, evameva buddhānam vacanam nāma dhuvam amogham, addhā aham buddho bhavissāmī”ti. Tena vuttam -

“Buddhassa vacanam sutvā, dasasahassina cūbhavam;
Tuṭṭhahaṭṭho pamodito, evam cintesam tadā.

“Advejjhavacanā buddhā, amoghavacanā jinā;
Vitatham natthi buddhānam, dhuvam buddho bhavāmaham.

“Yathā khittam nabhe leḍḍu, dhuvam patati bhūmiyam;
Tatheva buddhaseṭṭhānam, vacanam dhuvasassatam;
Vitatham natthi buddhānam, dhuvam buddho bhavāmaham.

“Yathāpi sabbasattānam, maraṇam dhuvasassatam;
Tatheva buddhaseṭṭhānam, vacanam dhuvasassatam.

“Yathā rattikkhaye patte, sūriyuggamanam dhuvam;
Tatheva buddhaseṭṭhānam, vacanam dhuvasassatam.

“Yathā nikkhantasayanassa, sīhassa nadanaṃ dhuvaṃ;
Tatheva buddhaseṭṭhānaṃ, vacanaṃ dhuvasassataṃ.

“Yathā āpannasattānaṃ, bhāramoropanaṃ dhuvaṃ;
Tatheva buddhaseṭṭhānaṃ, vacanaṃ dhuvasassata”nti.

So “dhuvāhaṃ buddho bhavissāmī”ti evaṃ katasanniṭṭhāno buddhakārake dhamme upadhāretuṃ - “kahaṃ nu kho buddhakārakā dhammā, kiṃ uddhaṃ, udāhu adho, disāvidisāsū”ti anukkamena sakalaṃ dhammadhātutaṃ vicinanto porāṇakabodhisattehi āsevanisevitaṃ paṭhamam dānapāramiṃ disvā evaṃ attānaṃ ovadi - “sumedhapaṇḍita, tvaṃ ito paṭṭhāya paṭhamam dānapāramiṃ pūreyyāsi. Yathā hi nikkujjito udakakumbho nissesaṃ katvā udakaṃ vamatiyeva, na paccāharati, evameva dhanaṃ vā yasaṃ vā puttadāraṃ vā aṅgapaccaṅgaṃ vā anoloketvā sampattayācakānaṃ sabbaṃ icchiticchitaṃ nissesaṃ katvā dadamāno bodhimūle nisīditvā buddho bhavissasī”ti paṭhamam dānapāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ -

“Handa buddhakare dhamme, vicināmi ito cito;
Uddhaṃ adho dasa disā, yāvatā dhammadhātuyā.

“Vicinanto tadā dakkhiṃ, paṭhamam dānapāramiṃ;
Pubbakehi mahesīhi, anuciṇṇam mahāpathaṃ.

“Imaṃ tvaṃ paṭhamam tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
Dānapāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.

“Yathāpi kumbho sampuṇṇo, yassa kassaci adhokato;
Vamatevudakaṃ nissesaṃ, na tattha parirakkhati.

“Tatheva yācake disvā, hīnamukkaṭṭhamajjhime;
Dadāhi dānaṃ nissesaṃ, kumbho viya adhokato”ti.

Athassa “na ettakeheva buddhakāradhammehi bhavitabba”nti uttarimpi upadhārayato dutiyaṃ sīlapāramiṃ disvā etadahosi - “sumedhapaṇḍita, tvaṃ ito paṭṭhāya sīlapāramimpi pūreyyāsi. Yathā hi camarī migo nāma jīvitaṃ anoloketvā attano vārameva rakkhati, evaṃ tvampi ito paṭṭhāya jīvitaṃ anoloketvā sīlameva rakkhamāno buddho bhavissasī”ti dutiyaṃ sīlapāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ -

“Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

“Vicinanto tadā dakkhiṃ, dutiyaṃ sīlapāramiṃ;
Pubbakehi mahesīhi, āsevanisevitaṃ.

“Imaṃ tvaṃ dutiyaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
Sīlapāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.

“Yathāpi camarī vālaṃ, kismiñci paṭilaggitaṃ;
Upeti maraṇam tattha, na vikopeti vāladhiṃ.

“Tattheva catūsu bhūmīsu, sīlāni paripūraya;
Parirakkha sadā sīlaṃ, camarī viya vāladhi”nti.

Athassa “na ettakeheva buddhakāradhammehi bhavitabba”nti uttarimpi
upadhārayato tatiyaṃ nekkhammapāramiṃ disvā etadahosi - “sumedhapaṇḍita,
tvam ito paṭṭhāya nekkhammapāramimpi pūreyyāsi. Yathā hi ciraṃ bandhanāgāre
vasamāno puriso na tattha sinehaṃ karoti, atha kho ukkaṇṭhatīyeva, avasitukāmo
hoti, evameva tvampi sabbabhave bandhanāgārasadise katvā sabbabhavehi
ukkaṇṭhito muccitukāmo hutvā nekkhammābhimukhova hohi. Evaṃ buddho
bhavissasī”ti tatiyaṃ nekkhammapāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ -

“Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

“Vicinanto tadā dakkhiṃ, tatiyaṃ nekkhammapāramiṃ;
Pubbakehi mahesīhi, āsevanisevitaṃ.

“Imaṃ tvam tatiyaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
Nekkhammapāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.

“Yathā andughare puriso, ciravuttho dukhaṭṭito;
Na tattha rāgaṃ janeti, muttimeva gavesati.

“Tattheva tvam sabbabhave, passa andugharaṃ viya;
Nekkhammābhimukho hohi, bhavato parimuttīyā”ti.

Athassa “na ettakeheva buddhakāradhammehi bhavitabba”nti uttarimpi
upadhārayato catutthaṃ paññāpāramiṃ disvā etadahosi - “sumedhapaṇḍita, tvam
ito paṭṭhāya paññāpāramimpi pūreyyāsi. Hīnamajjhimukkaṭṭhesu kañci avajjetvā
sabbepi paṇḍite upasaṅkamitvā pañhaṃ puccheyyāsi. Yathā hi piṇḍapātiko bhikkhu
hīnātibhedesu kulesu kiñci avajjetvā paṭipāṭiyā piṇḍāya caranto khippaṃ yāpanaṃ
labhati, evaṃ tvampi sabbapaṇḍite upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchanto buddho
bhavissasī”ti catutthaṃ paññāpāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ -

“Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

“Vicinanto tadā dakkhiṃ, catutthaṃ paññāpāramiṃ;
Pubbakehi mahesīhi, āsevanisevitaṃ.

“Imaṃ tvam catutthaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
Paññāpāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.

“Yathāpi bhikkhu bhikkhanto, hīnamukkaṭṭhamajjhime;
Kulāni na vivajjento, evaṃ labhati yāpanaṃ.

“Tattheva tvam sabbakālaṃ, paripucchaṃ budhaṃ janam;
Paññāpāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī”ti.

Athassa “na ettakeheva buddhakāradhammehi bhavitabba”nti uttarimpi upadhārayato pañcamam vīriyapāramim disvā etadahosi - “sumedhapaṇḍita, tvaṃ ito paṭṭhāya vīriyapāramimpi pūreyyāsi, yathā hi sīho migarājā sabbiriyāpathesu daḷhavīriyo hoti, evaṃ tvampi sabbabhavesu sabbiriyāpathesu daḷhavīriyo anolīnavīriyo samāno buddho bhavissasī”ti pañcamam vīriyapāramim daḷham katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ -

“Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

“Vicinanto tadā dakkhiṃ, pañcamam vīriyapāramim;
Pubbakehi mahesīhi, āsevanisevitaṃ.

“Imaṃ tvaṃ pañcamam tāva, daḷham katvā samādiya;
Vīriyapāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.

“Yathāpi sīho migarājā, nisajjaṭṭhānacaṅkame;
Alīnavīriyo hoti, paggaḥitamano sadā.

“Tattheva tvaṃ sabbabhava, paggaṇha vīriyaṃ daḷham;
Vīriyapāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī”ti.

Athassa “na ettakeheva buddhakāradhammehi bhavitabba”nti uttarimpi upadhārayato chaṭṭham khantipāramim disvā etadahosi - “sumedhapaṇḍita, tvaṃ ito paṭṭhāya khantipāramimpi pūreyyāsi, sammānanepi avamānanepi khamova bhaveyyāsi. Yathā hi pathaviyaṃ nāma sucimpi nikkhipanti asucimpi, na tena pathavī sineham paṭighaṃ karoti, khamati sahati adhivāsetiyeva, evameva tvampi sammānanepi avamānanepi khamova samāno buddho bhavissasī”ti chaṭṭham khantipāramim daḷham katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ -

“Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

“Vicinanto tadā dakkhiṃ, chaṭṭhamam khantipāramim;
Pubbakehi mahesīhi, āsevanisevitaṃ.

“Imaṃ tvaṃ chaṭṭhamam tāva, daḷham katvā samādiya;
Tattha advejjhamānaso, sambodhiṃ pāpuṇissasi.

“Yathāpi pathavī nāma, sucimpi asucimpi ca;
Sabbam sahati nikkhepaṃ, na karoti paṭighaṃ tayā.

“Tattheva tvampi sabbesaṃ, sammānāvamānakkhamo;
Khantipāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī”ti.

Athassa “na ettakeheva buddhakāradhammehi bhavitabba”nti uttarimpi upadhārayato sattamaṃ saccapāramim disvā etadahosi - “sumedhapaṇḍita, tvaṃ ito paṭṭhāya saccapāramimpi pūreyyāsi, asaniyā matthake patamānāyapi dhanādīnaṃ atthāya chandādīnaṃ vasena sampajānamusāvādaṃ nāma mā bhāsi. Yathā hi osadhī tārakā nāma sabbautūsu attano gamanavīthiṃ jahitvā aññāya vīthiyā na gacchati, sakavīthiyāva gacchati, evameva tvampi saccaṃ pahāya musāvādaṃ nāma

avadantoyeva buddho bhavissasī”ti sattamaṃ saccapāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsī. Tena vuttaṃ -

“Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

“Vicinanto tadā dakkhiṃ, sattamaṃ saccapāramiṃ;
Pubbakehi mahesīhi, āsevanisevitaṃ.

“Imaṃ tvaṃ sattamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
Tattha advejjhavadano, sambodhiṃ pāpuṇissasi.

“Yathāpi osadhī nāma, tulābhūtā sadevake;
Samaye utuvasse vā, na vokkamati vīthito.

“Tattheva tvampi saccesu, mā vokkamasi vīthito;
Saccapāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī”ti.

Athassa “na ettakeheva buddhakāradhammehi bhavitabba”nti uttarimpi upadhārayato aṭṭhamaṃ adhiṭṭhānapāramiṃ disvā etadahosi - “sumedhapaṇḍita, tvaṃ ito paṭṭhāya adhiṭṭhānapāramimpi pūreyyāsi, yaṃ adhiṭṭhāsī, tasmim adhiṭṭhāne niccalova bhavēyyāsi. Yathā hi pabbato nāma sabbāsu disāsu vātehi pahaṭo na kampati na calati, attano ṭhāneyeva tiṭṭhati, evameva tvampi attano adhiṭṭhāne niccalo hontova buddho bhavissasī”ti aṭṭhamaṃ adhiṭṭhānapāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsī. Tena vuttaṃ -

“Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

“Vicinanto tadā dakkhiṃ, aṭṭhamaṃ adhiṭṭhānapāramiṃ;
Pubbakehi mahesīhi, āsevanisevitaṃ.

“Imaṃ tvaṃ aṭṭhamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
Tattha tvaṃ acalo hutvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi.

“Yathāpi pabbato selo, acalo suppatiṭṭhito;
Na kampati bhusavātehi, sakaṭṭhāneva tiṭṭhati.

“Tattheva tvampi adhiṭṭhāne, sabbadā acalo bhava;
Adhiṭṭhānapāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī”ti.

Athassa “na ettakeheva buddhakāradhammehi bhavitabba”nti uttarimpi upadhārayato navamaṃ mettāpāramiṃ disvā etadahosi - “sumedhapaṇḍita, tvaṃ ito paṭṭhāya mettāpāramimpi pūreyyāsi, hitesupi ahitesupi ekacitto bhavēyyāsi. Yathā hi udakaṃ nāma pāpajanassapi kalyāṇajanassapi sītabhāvaṃ ekasadisamaṃ katvā pharati, evameva tvampi sabbesu sattesu mettacittena ekacittova honto buddho bhavissasī”ti navamaṃ mettāpāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsī. Tena vuttaṃ -

“Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

“Vicinanto tadā dakkhiṃ, navamaṃ mettāpāramiṃ;
Pubbakehi mahesīhi, āsevanisevitaṃ.

“Imaṃ tvaṃ navamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
Mettāya asamo hohi, yadi bodhiṃ pattumicchasi.

“Yathāpi udakaṃ nāma, kalyāṇe pāpake jane;
Samaṃ pharati sītena, pavāheti rajomalaṃ.

“Tattheva tvampi hitāhite, samaṃ mettāya bhāvaya;
Mettāpāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī”ti.

Athassa “na ettakeheva buddhakāradhammehi bhavitabba”nti uttarimpi upadhārayato dasamaṃ upekkhāpāramiṃ disvā etadahosi - “sumedhapaṇḍita, tvaṃ ito paṭṭhāya upekkhāpāramimpi pūreyyāsi, sukhepi dukkhepi majjhattova bhaveyyāsi. Yathā hi pathavī nāma sucimpi asucimpi pakkhipamāne majjhattāva hoti, evameva tvampi sukhadukkesu majjhattova honto buddho bhavissasī”ti dasamaṃ upekkhāpāramiṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ -

“Na hete ettakāyeva, buddhadhammā bhavissare;
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

“Vicinanto tadā dakkhiṃ, dasamaṃ upekkhāpāramiṃ;
Pubbakehi mahesīhi, āsevanisevitaṃ.

“Imaṃ tvaṃ dasamaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
Tulābhūto daḷho hutvā, sambodhiṃ pāpuṇissasi.

“Yathāpi pathavī nāma, nikkhittaṃ asuciṃ suciṃ;
Upekkhati ubhopete, kopānunayavajjitā.

“Tattheva tvampi sukhadukkhe, tulābhūto sadā bhava;
Upekkhāpāramitaṃ gantvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī”ti.

Tato cintesi - “imasmiṃ loke bodhisattehi pūretabbā bodhiparipācanā buddhakāradhammā ettakāyeva, dasa pāramiyo ṭhapetvā aññe natthi. Imāpi dasa pāramiyo uddhaṃ ākāsepi natthi, heṭṭhā pathaviyampi, puratthimādīsu disāsūpi natthi, mayhaṃyeva pana hadayabbhantare patiṭṭhitā”ti. Evaṃ tāsāṃ hadaye patiṭṭhitabhāvaṃ disvā sabbāpi tā daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāya punappunaṃ sammasanto anulomapaṭilomaṃ sammasati, pariyante gahetvā ādiṃ pāpeti, ādimhi gahetvā pariyantaṃ pāpeti, majjhe gahetvā ubhato koṭiṃ pāpetvā osāpeti, ubhato koṭīsu gahetvā majjhaṃ pāpetvā osāpeti. Bāhirakabhaṇḍapariccāgo dānapāramī nāma, aṅgapariccāgo dānaupapāramī nāma, jīvitapariccāgo dānaparamatthapāramī nāmāti dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samattiṃsa pāramiyo telayantaṃ vinivaṭṭento viya mahāmeruṃ matthaṃ katvā cakkavāḷamahāsamuddaṃ āluḷento viya ca sammasati. Tassevaṃ dasa pāramiyo sammasantassa dhammatejena catunahutādhikadvijojanasatasahassabahalā ayaṃ mahāpathavī hatthinā akkantanaḷakalāpo viya, pīḷiyamānaṃ ucchuyantaṃ viya ca mahāviraṃ viravamānā saṅkampi sampakampi sampavedhi. Kulālacakkaṃ viya telayantacakkaṃ viya ca paribbhāmi. Tena vuttaṃ -

“Ettakāyeva te loke, ye dhammā bodhipācanā;
Taduddham natthi aññatra, daḷhaṃ tattha patiṭṭhaha.

“Ime dhamme sammasato, sabhāvarasalakkhaṇe;
Dhammatejēna vasudhā, dasasahassī pakampatha.

“Calati ravati pathavī, ucchuyantaṃva pīḷitaṃ;
Telayante yathā cakkam, evaṃ kampati medanī”ti.

Mahāpathaviyā kampamānāya rammanagaravāsino saṇṭhātuṃ asakkontā
yugantavātabbhāhatā mahāsālā viya mucchitā papatiṃsu. Ghaṭādīni kulālabhājanāni
pavaṭṭantāni aññamaññaṃ paharantāni cuṇṇavicuṇṇāni ahesuṃ. Mahājano
bhūttasito satthāraṃ upasaṅkamitvā “kiṃ nu kho bhagavā nāgāvaṭṭo ayaṃ,
bhūttayakkhadevatāsu aññatarāvaṭṭo vāti na hi mayaṃ etaṃ jānāma, apica kho
sabbopi ayaṃ mahājano upadduto, kiṃ nu kho imassa lokassa pāpakaṃ bhavissati,
udāhu kalyāṇaṃ, kathetha no etaṃ kāraṇa”nti āha. Atha satthā tesam kathaṃ sutvā
“tumhe mā bhāyatha, mā cintayittha, natthi vo itonidānaṃ bhayaṃ. Yo so mayā ajja
‘sumedhapaṇḍito anāgate gotamo nāma buddho bhavissati’ti byākato, so idāni dasa
pāramiyo sammasati, tassa sammasantassa viloḷentassa dhammatejēna
sakaladasasahassī lokadhātu ekappahārena kampati ceva ravati cā”ti āha. Tena
vuttaṃ -

“Yāvatā parisā āsi, buddhassa parivesane;
Pavedhamānā sā tattha, mucchitā sesi bhūmiyā.

“Ghaṭānekasahassāni, kumbhīnaṃ satā bahū;
Saṅcuṇṇamathitā tattha, aññamaññaṃ paghaṭṭitā.

“Ubbiggā tasitā bhītā, bhantā byathitamānasā;
Mahājanā samāgama, dīpaṅkaramupāgamuṃ.

“Kiṃ bhavissati lokassa, kalyāṇamatha pāpakaṃ;
Sabbo upadduto loko, taṃ vinodehi cakkhuma.

“Tesam tadā saññāpesi, dīpaṅkaro mahāmuni;
Vissatthā hotha mā bhātha, imasmiṃ pathavikampane.

“Yamahaṃ ajja byākāsiṃ, ‘buddho loke bhavissati’;
Eso sammasati dhammaṃ, pubbakaṃ jinasevitaṃ.

“Tassa sammasato dhammaṃ, buddhabhūmiṃ asesato;
Tenāyaṃ kampitā pathavī, dasasahassī sadevake”ti.

Mahājano tathāgatassa vacanaṃ sutvā haṭṭhatuṭṭho mālāgandhavilepanaṃ ādāya
rammanagarā nikkhamitvā bodhisattaṃ upasaṅkamitvā mālāgandhādīhi pūjetvā
vanditvā padakkhiṇaṃ katvā rammanagameva pāvisi. Bodhisattopi dasa pāramiyo
sammasitvā vīriyaṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāya nisinnāsanaṃ vuṭṭhāsi. Tena vuttaṃ -

“Buddhassa vacanaṃ sutvā, mano nibbāyi tāvade;
Sabbe maṃ upasaṅkamma, punāpi abhivandisuṃ.

“Samādiyivā buddhaguṇaṃ, daḷhaṃ katvāna mānaṣaṃ;
Dīpaṅkaraṃ namassivā, āsanā vuṭṭhahiṃ tadā”ti.

Atha bodhisattaṃ āsanā vuṭṭhahantaṃ sakaladasasahassacakkavāḷadevatā
sannipatitvā dibbehi mālāgandhehi pūjetvā vanditvā “ayya sumedhatāpasa, tayā ajja
dīpaṅkaradasabalassa pādamūle mahatī patthanā patthitā, sā te anantarāyena
samijjhatu, mā te bhayaṃ vā chambhitattaṃ vā ahosi, sarīre appamattakopi rogo mā
uppajjatu, khippaṃ pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṃ paṭivijjha. Yathā
pupphūpagaphalūpagarukkā samaye pupphanti ceva phalanti ca, tatheva tvampi
taṃ samayaṃ anatikkamitvā khippaṃ sambodhimuttamaṃ phusassū”tiādīni
thutimaṅgalāni payirudāhaṃsu. Evaṃca payirudāhitvā attano attano devaṭṭhānameva
agamaṃsu. Bodhisattopi devatāhi abhitthavito - “ahaṃ dasa pāramiyo pūretvā
kappasatasahassādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake buddho
bhavissāmī”ti vīriyaṃ daḷhaṃ katvā adhiṭṭhāya nabhaṃ abbhuggantvā
himavantameva agamāsi. Tena vuttaṃ -

“Dibbaṃ mānusaṃ pupphaṃ, devā mānusakā ubho;
Samokiranti pupphehi, vuṭṭhahantassa āsanā.

“Vedayanti ca te sotthiṃ, devā mānusakā ubho;
Mahantaṃ patthitaṃ tuyhaṃ, taṃ labhassu yathicchitaṃ.

“Sabbītiyo vivajjantu, soko rogo vinassatu;
Mā te bhavantvantarāyā, phusa khippaṃ bodhimuttamaṃ.

“Yathāpi samaye patte, pupphanti pupphino dumā;
Tatheva tvaṃ mahāvīra, buddhañāṇena pupphasu.

“Yathā ye keci sambuddhā, pūrayuṃ dasa pāramī;
Tatheva tvaṃ mahāvīra, pūraya dasa pāramī.

“Yathā ye keci sambuddhā, bodhimaṇḍamhi bujjhare;
Tatheva tvaṃ mahāvīra, bujjhassu jinabodhiyaṃ.

“Yathā ye keci sambuddhā, dhammacakkaṃ pavattayuṃ;
Tatheva tvaṃ mahāvīra, dhammacakkaṃ pavattaya.

“Puṇṇamāye yathā cando, parisuddho virocati;
Tatheva tvaṃ puṇṇamano, viroca dasasahassiyaṃ.

“Rāhumutto yathā sūriyo, tāpena atirocati;
Tatheva lokā muccitvā, viroca siriyā tuvaṃ.

“Yathā yā kāci nadiyo, osaranti mahodadhiṃ;
Evaṃ sadevakā lokā, osarantu tavantike.

“Tehi thutappasattho so, dasa dhamme samādiya;
Te dhamme paripūrento, pavanaṃ pāvisī tadā”ti.

Sumedhakathā niṭṭhitā.

Rammanagaravāsinopi kho nagaraṃ pavisitvā buddhappamukhassa
bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ adaṃsu. Satthā tesāṃ dhammaṃ desetvā
mahājanaṃ saraṇādīsu patitṭhapetvā rammanagarā nikkhami. Tato uddhampi
yāvatāyukaṃ tiṭṭhanto sabbāṃ buddhakkiccaṃ katvā anukkamena anupādisesāya
nibbānadhātuyā parinibbāyi. Tattha yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbāṃ buddhavaṃse
vuttanayeneva vitthāretabbaṃ. Vuttañhi tattha -

“Tadā te bhojayitvāna, sasaṅghaṃ lokanāyakaṃ;
Upagacchum saraṇaṃ tassa, dīpaṅkarassa satthuno.

“Saraṇagamane kañci, nivesesi tathāgato;
Kañci pañcasu sīlesu, sīle dasavidhe paraṃ.

“Kassaci deti sāmāññaṃ, caturo phalamuttame;
Kassaci asame dhamme, deti so paṭisambhidā.

“Kassaci varasamāpattiyo, aṭṭha deti narāsabho;
Tisso kassaci vijjāyo, chaḷabhiññā pavecchati.

“Tena yogena janakāyaṃ, ovadati mahāmuni;
Tena vitthārikaṃ āsi, lokanāthassa sāsanaṃ.

“Mahāhanūsabhakkhandho, dīpaṅkarasanāmako;
Bahū jane tārayati, parimoceti duggatiṃ.

“Bodhaneyyaṃ janaṃ disvā, satasahassepī yojane;
Khaṇena upagantvāna, bodheti taṃ mahāmuni.

“Paṭhamābhisamaye buddho, koṭṭisatamabodhayi;
Dutiyābhisamaye nātho, navutikoṭṭimabodhayi.

“Yadā ca devabhavanamhi, buddho dhammamadesayi;
Navutikoṭṭisahassānaṃ, tatiyābhisamayo ahu.

“Sannipātā tayo āsum, dīpaṅkarassa satthuno;
Koṭṭisatasahasassānaṃ, paṭhamo āsi samāgamo.

“Puna nāradakūṭamhi, pavivekagate jine;
Khīṇāsavā vītamalā, samīṃsu satakoṭṭiyo.

“Yamhi kāle mahāvīro, sudassanasiluccaye;
Navutikoṭṭisahassehi, pavāresi mahāmuni.

“Ahaṃ tena samayena, jaṭilo uggatāpano;
Antalikkhamhi caraṇo, pañcābhiññāsu pāragū.

“Dasavīsasahasassānaṃ, dhammābhisamayo ahu;
Ekadvinnaṃ abhisamayā, gaṇanato asaṅkhiyā.

“Vitthārikaṃ bāhujaññaṃ, iddhaṃ phītaṃ ahū tadā;
Dīpaṅkarassa bhagavato, sāsaraṃ suvisodhitaṃ.

“Cattāri satasahassāni, chaḷabhiññā mahiddhikā;
Dīpaṅkaraṃ lokaviduṃ parivārenti sabbadā.

“Ye keci tena samayena, jahanti mānusaṃ bhavaṃ;
Appattamānasā sekhā, garahitā bhavanti te.

“Supupphitaṃ pāvacaṇaṃ, arahantehi tādibhi;
Khīṇāsavehi vimalehi, upasobhati sabbadā.

“Nagaraṃ rammavatī nāma, sudevo nāma khattiyo;
Sumedhā nāma janikā, dīpaṅkarassa satthuno.

“Dasavassasahassāni, agāraṃ ajjha so vasi;
Haṃsā koṇcā mayūrā ca, tayo pāsādamuttamā.

“Tīṇi satasahassāni, nāriyo samalaṅkatā;
Padumā nāma sā nārī, usabhakkhandho atrajo.

“Nimitte caturo disvā, hatthiyānena nikkhami;
Anūnadasamāsāni, padhāne padahī jino.

“Padhānacāraṃ caritvāna, abujjhi mānasaṃ muni;
Brahmunā yācito santo, dīpaṅkaro mahāmuni.

“Vatti cakkaṃ mahāvīro, nandārāme sirīghare;
Nisinno sirīsamūlamhi, akāsi titthiyamaddanaṃ.

“Sumaṅgalo ca tisso ca, ahesuṃ aggasāvakā;
Sāgato nāmupaṭṭhāko, dīpaṅkarassa satthuno.

Sunandā ca“nandā ceva sunandā ca, ahesuṃ aggasāvikā;
Bodhi tassa bhagavato, pipphalīti pavuccati.

“Tapussabhallikā nāma, ahesuṃ aggupaṭṭhakā;
Sirimā koṇā upaṭṭhikā, dīpaṅkarassa satthuno.

“Asīti hatthamubbedho, dīpaṅkaro mahāmuni;
Sobhati dīparukkhova, sālārājāva phullito.

“Pabhā vidhāvati tassa, samantā dvādasa yojane;
Satasahassavassāni, āyu tassa mahesino;
Tāvataṃ tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.

“Jotayitvāna saddhammaṃ, santāretvā mahājanaṃ;
Jalitvā aggikhandhova, nibbuto so sasāvako.

“Sā ca iddhi so ca yaso, tāni ca pādesu cakkaratanāni;
Sabbam tamantarahitaṃ, nanu rittā sabbasaṅkhārāti.

“Dīpaṅkaro jino satthā, nandārāmamhi nibbuto;
Tatthetassa jinathūpo, chatṭiṃsubbedhayojano”ti.

Koṇḍañño buddho

Dīpaṅkarassa pana bhagavato aparabhāge ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā koṇḍañño nāma satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā ahesuṃ. Paṭhamasannipāte koṭisatasahassaṃ, dutiye koṭisahasassaṃ, tatiye navutikoṭiyo. Tadā bodhisatto vijitāvī nāma cakkavattī hutvā koṭisatasahassassa buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ adāsi. Satthā bodhisattaṃ “buddho bhavissatī”ti byākaritvā dhammaṃ desesi. So satthu dhammakathaṃ sutvā rajjaṃ niyyātetvā pabbaji. So tīṇi piṭakāni uggahetvā aṭṭha samāpattiyo ca pañca abhiññāyo ca uppādetvā aparihīnajjhāno brahmaloke nibbatti. Koṇḍaññabuddhassa pana rammavatī nāma nagaraṃ, sunando nāma khattiyo pitā, sujātā nāma devī mātā, bhaddo ca subhaddo ca dve aggasāvaka, anuruddho nāmupaṭṭhāko, tissā ca upatissā ca dve aggasāvikā, sālakalyāṇirukkho bodhi, aṭṭhāsītihatthubbedhaṃ sarīraṃ, vassasatasahassaṃ āyupamāṇaṃ ahosi.

“Dīpaṅkarassa aparena, koṇḍañño nāma nāyako;
Anantatejo amitayaso, appameyyo durāsado”.

Tassa aparabhāge ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā ekasmiṃ kappeyeva cattāro buddhā nibbattiṃsu - maṅgalo, sumano, revato, sobhitoti. Maṅgalassa bhagavato tīsu sāvakasannipātesu paṭhamasannipāte koṭisatasahassaṃ bhikkhū ahesuṃ, dutiye koṭisatasahassaṃ, tatiye navutikoṭiyo. Vemātikabhātā kirassa ānandakumāro nāma navutikoṭisaṅkhāya parisāya saddhiṃ dhammassavanatthāya satthu santikaṃ agamāsi. Satthā tassa anupubbikathaṃ kathesi. So saddhiṃ parisāya saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Satthā tesam kulaputtānaṃ pubbacaritaṃ olokento iddhimayapattacīvarassa upanissayaṃ disvā dakkhiṇahatthaṃ pasāretvā “etha bhikkhavo”ti āha. Sabbe taṅkhaṇaṇṇeva iddhimayapattacīvaradharā satthivassikatherā viya ākappasampannā hutvā satthāraṃ vanditvā parivārayiṃsu. Ayamassa tatiyo sāvakasannipāto ahosi.

Yathā pana aññesaṃ buddhānaṃ samantā asītihatthappamāṇāyeva sarīrappabhā ahosi, na evaṃ tassa. Tassa pana bhagavato sarīrappabhā niccakālaṃ dasasahassilokadhātuṃ pharitvā aṭṭhāsi. Rukkhapathavīpabbatasamuddādayo antamaso ukkhaliyādīni upādāya suvaṇṇapaṭṭapariyonaddhā viya ahesuṃ. Āyupamāṇaṃ panassa navutivassasahassāni ahosi. Ettakaṃ kālaṃ candimasūriyādayo attano pabhāya virocituṃ nāsakkhiṃsu, rattindivaparichedo na paññāyittha. Divā sūriyālokena viya sattā niccaṃ buddhālokena eva vicariṃsu. Sāyaṃ pupphitakusumānaṃ pāto ca ravanakasakuṇādīnañca vasena loko rattindivaparichedaṃ sallakkhesi.

Kim pana aññesaṃ buddhānaṃ ayamānubhāvo natthīti? No natthi. Tepi hi ākaṅkhamānā dasasahassilokadhātuṃ vā tato vā bhiyyo ābhāya phareyyuṃ. Maṅgalassa pana bhagavato pubbapatthanāvasena aññesaṃ byāmappabhā viya sarīrappabhā niccameva dasasahassilokadhātuṃ pharitvā aṭṭhāsi. So kira bodhisattacariyacaraṇakāle vessantarasadise attabhāveṭhito saputtadāro vaṅkapabbatasadise pabbate vasi. Atheko kharadāṭhiko nāma yakkho mahāpurisassa dānājjhāsayataṃ sutvā brāhmaṇavaṇṇena upasaṅkamitvā mahāsattaṃ dve dārake yāci. Mahāsatto “dadāmi, brāhmaṇa, puttake”ti vatvā haṭṭhapahaṭṭho udakapariyantaṃ mahāpathaviṃ kamento dvepi dārake adāsi. Yakkho caṅkamanakoṭiyaṃ ālambanaphalakaṃ nissāya ṭhatvā passantasseva mahāsattassa

mulālakalāpaṃ viya dārake khādi. Mahāpurisassa yakkhaṃ oloketvā mukhe vivaṭamatte aggijālaṃ viya lohitadhāraṃ uggiramānaṃ tassa mukhaṃ disvāpi kesaggamattampi domanassaṃ na uppajji. “Sudinnaṃ vata me dāna”nti cintayato panassa sarīre mahantaṃ pītisomanassaṃ udapādi. So “imassa me dānassa nissandena anāgate imināva nīhārena sarīrato rasmiyo nikkhamantū”ti patthanaṃ akāsi. Tassa taṃ patthanaṃ nissāya buddhabhūtaṃ sarīrato rasmiyo nikkhamitvā ettakaṃ t̥hānaṃ phariṃsu.

Aparampissa pubbacariyaṃ atthi. So kira bodhisattakāle ekassa buddhassa cetiyaṃ disvā “imassa buddhassa mayā jīvitam pariccajitum vaṭṭatī”ti daṇḍakadīpikāveṭhananiyāmena sakalasarīraṃ veṭhāpetvā ratanamattamakuḷaṃ sataśahassagghaṇikaṃ suvaṇṇapātiṃ sappissa pūrāpetvā tattha sahaśsavatṭiyo jāletvā taṃ sīsenādāya sakalasarīraṃ jālāpetvā cetiyaṃ padakkhiṇaṃ karonto sakalarattiṃ vītināmeti. Evaṃ yāva aruṇuggamaṇā vāyamantassāpissa lomakūpamattampi usumaṃ na gaṇhi. Padumagabbhaṃ pavitṭhakālo viya ahoṣi. Dhammo hi nāmesa attānaṃ rakkhantaṃ rakkhati. Tenāha bhagavā -

“Dhammo have rakkhati dhammacāriṃ, dhammo suciṇṇo sukhamāvahāti;
Esānisaṃso dhamme suciṇṇe, na duggatiṃ gacchati dhammacārī”ti. -

Imassapi kammaṃ nissandena tassa bhagavato sarīrobhāso dasaśahasilokadhātuṃ pharivā aṭṭhāsi.

Tadā amhākaṃ bodhisatto suruci nāma brāhmaṇo hutvā “satthāraṃ nimantessāmī”ti upasaṅkamitvā madhuradhammakathaṃ sutvā “sve mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhatha, bhante”ti āha. “Brāhmaṇa, kittakehi te bhikkhūhi attho”ti? “Kittakā pana vo, bhante, parivārabhikkhū”ti āha. Tadā satthu paṭhamasannipātoyeva hoti, tasmā “koṭisatasahassa”nti āha. “Bhante, sabbehipi saddhiṃ mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhathā”ti. Satthā adhvāsesi. Brāhmaṇo svātanāya nimantetvā gehaṃ gacchanto cintesi - “ahaṃ ettakānaṃ bhikkhūnaṃ yāgubhattavatthādīni dātuṃ sakkomi, nisīdanaṭṭhānaṃ pana kathaṃ bhavissatī”ti?

Tassa sā cintā caturāsītiyojanasahassamatthake t̥hitassa devaraṇṇo paṇḍukambalasilāsanassa uṇhabhāvaṃ janesi. Sakko “ko nu kho maṃ imamhā t̥hānā cāvetukāmo”ti dibbacakkhunā oloketto mahāpurisaṃ disvā “suruci nāma brāhmaṇo buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ nimantetvā nisīdanaṭṭhānatthāya cintesi, mayāpi tattha gantvā puññaḥkoṭṭhāsaṃ gaḥetuṃ vaṭṭatī”ti vaḍḍhakivaṇṇaṃ nimminitvā vāsipharasuhattho mahāpurisassa purato pāturahosi. “Atthi nu kho kassaci bhatiyā kattabbakicca”nti āha. Mahāpuriso taṃ disvā “kiṃ kammaṃ karissasī”ti āha. “Mama ajānanasippaṃ nāma natthi, gehaṃ vā maṇḍapaṃ vā yo yaṃ kāreti, tassa taṃ kātuṃ jānāmī”ti. “Tena hi mayhaṃ kammaṃ atthī”ti. “Kiṃ, ayyā”ti? “Svātanāya me koṭisatasahassabhikkhū nimantitā. Tesam nisīdanamaṇḍapaṃ karissasī”ti? “Ahaṃ nāma kareyyaṃ sace me bhatim dātuṃ sakkhissathā”ti. “Sakkhissāmi, tātā”ti. “Sādhu karissāmī”ti gantvā ekaṃ padesaṃ olokesi. Dvādasaterasayojanappamāṇo padeso kasiṇamaṇḍalaṃ viya samatalo ahoṣi. So “ettake t̥hāne sattaratanamayo maṇḍapo utṭhahatū”ti cintetvā olokesi. Tāvadeva pathaviṃ bhinditvā maṇḍapo utṭhahi. Tassa sovaṇṇamayesu thambhesu rajatamayā ghaṭakā ahesuṃ, rajatamayesu sovaṇṇamayā, maṇimayesu thambhesu pavāḷamayā, pavāḷamayesu maṇimayā, sattaratanamayesu thambhesu sattaratanamayā ghaṭakā ahesuṃ. Tato “maṇḍapassa antarantare kiṅkaṇikajālaṃ olambatū”ti olokesi. Saha

olokaneneva jālaṃ olambi. Yassa mandavāteritassa pañcaṅgikasappa tūriyassa madhurasaddo niccharati. Dibbasaṅgītivattanakālo viya ahosi. “Antarantarā gandhadāmaṃ mālādāmaṃ olambantū”ti cintentassa mālādāmaṃ olambiṃsu. “Koṭṭisatasahassasaṅkhānaṃ bhikkhūnaṃ āsanāni ca ādhāraṇi ca pathaviṃ bhinditvā utṭhahantū”ti cintesi, tāvadeva utṭhahiṃsu. “Koṇe koṇe ekekā udakacāṭiyo utṭhahantū”ti cintesi, udakacāṭiyo utṭhahiṃsu.

So ettakaṃ māpetvā brāhmaṇassa santikaṃ gantvā “ehi, ayya, tava maṇḍapaṃ oloketvā mayhaṃ bhatim dehī”ti āha. Mahāpuriso gantvā maṇḍapaṃ olokesi. Oloketasappa ca sakalasārīraṃ pañcavaṇṇāya pītiyā nīrantaraṃ phuṭaṃ ahosi. Athassa maṇḍapaṃ oloketvā etadahosi - “nāyaṃ maṇḍapo manussabhūtena kato, mayhaṃ pana ajjhāsayāṃ mayhaṃ guṇaṃ āgamma addhā sakkabhavanaṃ uṇhaṃ bhavissati. Tato sakkena devaraññaṃ ayaṃ maṇḍapo kārīto bhavissati”ti. “Na kho pana me yuttaṃ evarūpe maṇḍape ekadivasaṃyeva dānaṃ dātuṃ, sattāhaṃ dassāmi”ti cintesi. Bāhirakadānañhi tattakampi samānaṃ bodhisattānaṃ tuṭṭhiṃ kātuṃ na sakkoti, alaṅkatasīsaṃ pana chinditvā añjitaakkhīni uppāṭetvā hadayamaṃsaṃ vā ubbaṭṭetvā dinnakāle bodhisattānaṃ cāgaṃ nissāya tuṭṭhi nāma hoti. Amhākaṃpi hi bodhisattassa sivrājajātake devasikaṃ pañcakahāpaṇasatasahassāni vissajjetvā catūsu dvāresu nagaramajjhe ca dānaṃ dentassa taṃ dānaṃ cāgatutṭhiṃ uppādetuṃ nāsakkihi. Yadā panassa brāhmaṇavaṇṇena āgantvā sakko devaraññaṃ akkhīni yāci, tadā tāni uppāṭetvā dadamaṇasappa hāso uppajji, kesaggamattampi cittaṃ aññathattaṃ nāhosi. Evaṃ dinnadānaṃ nissāya bodhisattānaṃ titti nāma natthi. Tasmā sopi mahāpuriso “sattāhaṃ mayā koṭṭisatasahassasaṅkhānaṃ bhikkhūnaṃ dānaṃ dātuṃ vaṭṭati”ti cintetvā tasmim maṇḍape nisīdāpetvā sattāhaṃ gavapānaṃ nāma adāsi. Gavapānanti mahante mahante kolambe khīrassa pūretvā uddhanesu āropetvā ghanapākakapke khīre thoḷe taṇḍule pakkhipitvā pakkamadhusakkaracuṇṇasappihi abhisāṅkhatābhojanaṃ vuccati. Manussāyeva pana parivisitūṃ nāsakkihiṃsu. Devāpi ekantarikā hutvā parivisiṃsu. Dvādasaterasayojanappamaṇaṃ ṭhānampi bhikkhū gaṇhitūṃ nappahosiyeva, te pana bhikkhū attano ānubhāvena nisīdiṃsu. Pariyosānadivase pana sabbabhikkhūnaṃ pattāni dhovāpetvā bhesajjathāya sappinavanītatelamadhuphāṇitānaṃ pūretvā ticīvarehi saddhiṃ adāsi, saṅghanavakabhikkhūnaṃ laddhacīvarasāṭakā satasahassaggaṇikā ahesuṃ.

Satthā anumodanaṃ karonto - “ayaṃ puriso evarūpaṃ mahādānaṃ adāsi, ko nu kho bhavissati”ti upadhārento - “anāgate kappasatasahassādhikānaṃ dvinnāṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake gotamo nāma buddho bhavissati”ti disvā mahāpurisaṃ āmantetvā “tvaṃ ettakaṃ nāma kālaṃ atikkamitvā gotamo nāma buddho bhavissasi”ti byākāsi. Mahāpuriso byākaraṇaṃ sutvā “ahaṃ kira buddho bhavissāmi, ko me gharāvāsena attho, pabbajissāmi”ti cintetvā tathārūpaṃ sampattim kheḷapiṇḍaṃ viya pahāya satthu santike pabbajitvā buddhavacanaṃ uggaṇhitvā abhiññāyo ca samāpattiyo ca nibbattetvā āyupariyosāne brahmaloke nibbatti.

Maṅgalo buddho

Maṅgalassa pana bhagavato nagaraṃ uttaraṃ nāma ahosi, pitāpi uttaro nāma khattiyo, mātāpi uttarā nāma devī, sudevo ca dhammaseno ca dve aggasāvaka, pālito nāmapaṭṭhāko, sīvalī ca asokā ca dve aggasāvikā, nāgarukkho bodhi, aṭṭhāsītiatthubbedhaṃ sarīraṃ ahosi. Navuti vassasahassāni ṭhatvā parinibbute pana tasmim ekappahāreneva dasa cakkavālasahassāni ekandhakārāni ahesuṃ.

Sabbacakkavāḷesu manussānaṃ mahantaṃ ārodanaparidevanaṃ ahosi.

“Koṇḍaññaṃsapaarena, maṅgalo nāma nāyako;
Tamaṃ loke nihantvāna, dhammokkamabhīdhārayī”ti.

Sumano buddho

Evaṃ dasasahassilokadhātum andhakāraṃ katvā parinibbutassa tassa bhagavato aparabhāge sumano nāma satthā loke udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte koṭisatasahassabhikkhū ahesum. Dutiye kañcanapabbatamhi navutikoṭisahasāni, tatiye asītikoṭisahasāni. Tadā mahāsatto atulo nāma nāgarājā ahosi mahiddhiko mahānubhāvo. So “buddho uppanno”ti sutvā ñātisaṅghaparivuto nāgabhanā nikkhamitvā koṭisatasahassabhikkhuparivārassa tassa bhagavato dibbatūriyehi upahāraṃ kāretvā mahādānaṃ pavattetvā paccekaṃ dussayugāni datvā saraṇesu patitthāsi. Sopi naṃ satthā “anāgate buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa bhagavato nagaraṃ mekhalaṃ nāma ahosi, sudatto nāma rājā pitā, sirimā nāma mātā devī, saraṇo ca bhāvitatto ca dve aggasāvakā, udeno nāmupaṭṭhāko, soṇā ca upasoṇā ca dve aggasāvikā, nāgarukkho bodhi, navutihatthubbedhaṃ sarīraṃ ahosi, navutiyeva vassasahasāni āyuppanānaṃ ahosi.

“Maṅgalassaapaarena, sumano nāma nāyako;
Sabbadhammehi asamo, sabbasattānamuttamo”ti.

Revato buddho

Tassa aparabhāge revato nāma satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte gaṇanā natthi, dutiye koṭisatasahassabhikkhū ahesum, tathā tatiye. Tadā bodhisatto atidevo nāma brāhmaṇo hutvā satthu dhammadesanaṃ sutvā saraṇesu patitthāya sirasi añjaliṃ ṭhapetvā tassa satthuno kilesappahāne vaṇṇaṃ sutvā uttarāsāṅgena pūjaṃ akāsi. Sopi naṃ “buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa pana bhagavato nagaraṃ sudhaññavatī nāma ahosi, pitā vipulo nāma khattiyo, mātā vipulā nāma, varuṇo ca brahmadevo ca dve aggasāvakā, sambhavo nāmupaṭṭhāko, bhaddā ca subhaddā ca dve aggasāvikā, nāgarukkho bodhi, sarīraṃ asītihatthubbedhaṃ ahosi, āyu satthi vassasahasānīti.

“Sumanassaapaarena, revato nāma nāyako;
Anūpamo asadiso, atulo uttamo jino”ti.

Sobhito buddho

Tassa aparabhāge sobhito nāma satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte koṭisataṃ bhikkhū ahesum, dutiye navutikoṭiyo, tatiye asītikoṭiyo. Tadā bodhisatto ajito nāma brāhmaṇo hutvā satthu dhammadesanaṃ sutvā saraṇesu patitthāya buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ adāsi. Sopi naṃ “buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa pana bhagavato nagaraṃ sudhammaṃ nāma ahosi, pitā sudhammo nāma rājā, mātāpi sudhammā nāma devī, asamo ca sunetto ca dve aggasāvakā, anomo nāmupaṭṭhāko, nakulā ca sujātā ca dve aggasāvikā, nāgarukkho bodhi, aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṃ sarīraṃ ahosi, navuti vassasahasāni āyuppanānanti.

“Revatassaapaarena, sobhito nāma nāyako;
Samāhito santacitto, asamo appaṭipuggalo”ti.

Anomadassī buddho

Tassa aparabhāge ekaṃ asaṅkhaḃeyyaṃ atikkamitvā ekasmiṃ kappe tayo buddhā nibbattiṃsu anomadassī, padumo, nāradoti. Anomadassissa bhagavato tayo sāvakasannipātā. Paṭhame aṭṭha bhikkhusatasahassāni ahesuṃ, dutiye satta, tatiye cha. Tadā bodhisatto eko yakḃhasenāpati ahoṣi mahiddhiko mahānubhāvo, anekakoṭṭisatasahassānaṃ yakḃhānaṃ adhipati. So “buddho uppanno”ti sutvā āgantvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ adāsi. Sopi naṃ satthā “anāgate buddho bhavissatī”ti byākāsi. Anomadassissa pana bhagavato candavatī nāma nagaraṃ ahoṣi, yasavā nāma rājā pitā, yasodharā nāma mātā devī, nisabho ca anomo ca dve aggasāvakā, varuṇo nāmupaṭṭhāko, sundarī ca sumanā ca dve aggasāvikā, ajjunarukkho bodhi, aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṃ sarīraṃ ahoṣi, vassasatasahassaṃ āyuppaṃānti.

“Sobhitassa aparena, sambuddho dvipaduttamo;
Anomadassī amitayaso, tejassī duratikkamo”ti.

Padumo buddho

Tassa aparabhāge padumo nāma satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte koṭṭisatasahassaṃ bhikkhū ahesuṃ, dutiye tīṇi satasahassāni, tatiye agāmake araṇṇe mahāvanasaṇḍavāsīnaṃ bhikkhūnaṃ dve satasahassāni. Tadā bodhisatto sīho hutvā satthāraṃ nirodhasamāpattiṃ samāpannaṃ disvā pasannacitto vanditvā padakkhiṇaṃ katvā pītisomanassajāto tikkhattuṃ sīhanādaṃ naditvā sattāhaṃ buddhārammaṇaṃ pītiṃ avijahitvā pītisukheneva gocarāya apakkamitvā jīvitapariccāgaṃ katvā bhagavantaṃ payirupāsamaṇo aṭṭhāsi. Satthā sattāhaccayena nirodhā vuṭṭhito sīhaṃ oloketvā “bhikkhusaṅghepi cittaṃ pasādetvā saṅghaṃ vandissatī”ti “bhikkhusaṅgho āgacchatū”ti cintesi. Bhikkhū tāvadeva āgamiṃsu. Sīhopi bhikkhusaṅghe cittaṃ pasādeti. Satthā tassa manaṃ oloketvā “anāgate buddho bhavissatī”ti byākāsi. Padumassa pana bhagavato campakaṃ nāma nagaraṃ ahoṣi, asamo nāma rājā pitā, mātā asamā nāma devī, sālo ca upasālo ca dve aggasāvakā, varuṇo nāmupaṭṭhāko, rāmā ca surāmā ca dve aggasāvikā, soṇarukkho nāma bodhi, aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṃ sarīraṃ ahoṣi, āyu vassasatasahassanti.

“Anomadassissa aparena, sambuddho dvipaduttamo;
Padumo nāma nāmena, asamo appaṭipuggalo”ti.

Nārado buddho

Tassa aparabhāge nārado nāma satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte koṭṭisatasahassaṃ bhikkhū ahesuṃ, dutiye navutikoṭṭisahasāni, tatiye asītikoṭṭisahasāni. Tadā bodhisatto isipabbajjaṃ pabbajitvā pañcasu abhiñṇāsu aṭṭhasu ca samāpattiṃ ciṇṇavasī hutvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvā lohitaḃandanena pūjaṃ akāsi. Sopi naṃ satthā “anāgate buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa pana bhagavato dhañṇavatī nāma nagaraṃ ahoṣi, sudevo nāma khattiyo pitā, anomā nāma mātā devī, bhaddasālo ca jitamitto ca dve aggasāvakā, vāseṭṭho nāmupaṭṭhāko, uttarā ca phaggunī ca dve aggasāvikā, mahāsoṇarukkho nāma bodhi, sarīraṃ aṭṭhāsītihatthubbedhaṃ ahoṣi, navuti vassasahasāni āyūti.

“Padumassa aparena, sambuddho dvipaduttamo;
Nārado nāma nāmena, asamo appaṭipuggalo”ti.

Padumuttaro buddho

Nāradabuddhassa pana aparabhāge ito satasahassakappamatthake ekasmiṃ kappe ekova padumuttaro nāma buddho udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhame sannipāte koṭisatasahassam bhikkhū ahesum, dutiye vebhārapabbate navutikoṭisahasāni, tatiye asītikoṭisahasāni. Tadā bodhisatto jaṭilo nāma mahāraṭṭhiyo hutvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa sacīvaram dānam adāsi. Sopi naṃ satthā “anāgate buddho bhavissatī”ti byākāsi. Padumuttarassa pana bhagavato kāle titthiyā nāma nāhesum. Sabbadevamanussā buddhameva saraṇam agamaṃsu. Tassa nagaram haṃsavatī nāma ahosi, pitā ānando nāma khattiyo, mātā sujātā nāma devī, devalo ca sujāto ca dve aggasāvakā, sumano nāmupaṭṭhāko, amitā ca asamā ca dve aggasāvikā, sālārukkho bodhi, sarīram aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedham ahosi, sarīrapabbhā samantato dvādasayojanāni gaṇhi, vassasatasahassam āyūti.

“Nāradassa aparena, sambuddho dvipaduttamo;
Padumuttaro nāma jino, akkhobho sāgarūpamo”ti.

Sumedho buddho

Tassa aparabhāge tiṃsa kappasahasāni atikkamitvā sumedho ca sujāto cāti ekasmiṃ kappe dve buddhā nibbattiṃsu. Sumedhassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte sudassananagare koṭisatam khīṇāsavā ahesum, dutiye navutikoṭiyo, tatiye asītikoṭiyo. Tadā bodhisatto uttaro nāma māṇavo hutvā nidahitvā ṭhapitamyeva asītikoṭidhanam vissajjetvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānam datvā dhammam sutvā saraṇesu patiṭṭhāya nikkhamitvā pabbaji. Sopi naṃ “anāgate buddho bhavissatī”ti byākāsi. Sumedhassa bhagavato sudassanam nāma nagaram ahosi, sudatto nāma rājā pitā, mātāpi sudattā nāma devī, saraṇo ca sabbakāmo ca dve aggasāvakā, sāgaro nāmupaṭṭhāko, rāmā ca surāmā ca dve aggasāvikā, mahānīparukkho bodhi, sarīram aṭṭhāsītihatthubbedham ahosi, āyu navuti vassasahassanti.

“Padumuttarassa aparena, sumedho nāma nāyako;
Durāsado uggatejo, sabbalokuttamo munī”ti.

Sujāto buddho

Tassa aparabhāge sujāto nāma satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte satṭhi bhikkhusatasahasāni ahesum, dutiye paññāsam, tatiye cattālīsam. Tadā bodhisatto cakkavattirājā hutvā “buddho uppanno”ti sutvā upasaṅkamitvā dhammam sutvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa saddhiṃ sattahi ratanehi catumahādīparajjam datvā satthu santike pabbaji. Sakalaraṭṭhavāsino raṭṭhuppādam gahetvā ārāmikakiccaṃ sādhentā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa niccam mahādānam adāṃsu. Sopi naṃ satthā “anāgate buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa bhagavato nagaram sumaṅgalam nāma ahosi, uggato nāma rājā pitā, pabhāvatī nāma mātā, sudassano ca sudevo ca dve aggasāvakā, nārado nāmupaṭṭhāko, nāgā ca nāgasamālā ca dve aggasāvikā, mahāveḷurukkho bodhi. So kira mandacchiddo ghanakkhandho upari niggaṭāhi mahāsākhāhi morapiñchakalāpo viya virocittha. Tassa bhagavato sarīram

paṇṇāsahatthubbedhaṃ ahosi, āyu navuti vassasahassanti.

“Tattheva maṇḍakappamhi, sujāto nāma nāyako;
Sīhahanūsabhakkhandho, appameyyo durāsado”ti.

Piyadassī buddho

Tassa aparabhāge ito aṭṭhārasakappasatamatthake ekasmiṃ kappe piyadassī, atthadassī, dhammadassīti tayo buddhā nibbattiṃsu. Piyadassissapi bhagavato tayo sāvakasannipātā. Paṭhame koṭisatasahassaṃ bhikkhū ahesuṃ, dutiye navutikoṭiyo, tatiye asītikotiyo. Tadā bodhisatto kassapo nāma māṇavo tiṇṇaṃ vedānaṃ pāraṅgato hutvā satthu dhammadesanaṃ sutvā koṭisatasahassadhanapariccāgena saṅghārāmaṃ kāretvā saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhāsi. Atha naṃ satthā “aṭṭhārasakappasataccayena buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa bhagavato anomaṃ nāma nagaraṃ ahosi, pitā sudinno nāma rājā, mātā candā nāma, pālito ca sabbadassī ca dve aggasāvakā, sobhito nāmupaṭṭhāko, sujātā ca dhammadinnā ca dve aggasāvikā, kakudharukkho bodhi, sarīraṃ asītihatthubbedhaṃ ahosi, navuti vassasahassaṃ āyūti.

“Sujātassa aparena, sayambhū lokanāyako;
Durāsado asamasamo, piyadassī mahāyaso”ti.

Atthadassī buddho

Tassa aparabhāge atthadassī nāma bhagavā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhame aṭṭhanavuti bhikkhusatasahassāni ahesuṃ, dutiye aṭṭhāsītisatasahassāni, tathā tatiye. Tadā bodhisatto susīmo nāma mahiddhiko tāpaso hutvā devalokato mandāravapupphacchattaṃ āharitvā satthāraṃ pūjesi, sopi naṃ “anāgate buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa bhagavato sobhanaṃ nāma nagaraṃ ahosi, sāgaro nāma rājā pitā, sudassanā nāma mātā, santo ca upasanto ca dve aggasāvakā, abhayo nāmupaṭṭhāko, dhammā ca sudhammā ca dve aggasāvikā, campakarukkho bodhi, sarīraṃ asītihatthubbedhaṃ ahosi, sarīrappabhā samantato sabbakālaṃ yojanamattaṃ pharitvā aṭṭhāsi, āyu vassasatasahassanti.

“Tattheva maṇḍakappamhi, atthadassī narāsabho;
Mahātamaṃ nihantvāna, patto sambodhimuttama”nti.

Dhammadassī buddho

Tassa aparabhāge dhammadassī nāma satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhame koṭisataṃ bhikkhū ahesuṃ, dutiye navutikoṭiyo, tatiye asītikotiyo. Tadā bodhisatto sakko devarājā hutvā dibbagandhapupphehi ca dibbatūriyehi ca pūjaṃ akāsi, sopi naṃ satthā “anāgate buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa bhagavato saraṇaṃ nāma nagaraṃ ahosi, pitā saraṇo nāma rājā, mātā sunandā nāma devī, padumo ca phussadevo ca dve aggasāvakā, sunetto nāmupaṭṭhāko, khemā ca sabbanāmā ca dve aggasāvikā, rattaṅkurarukkho bodhi, “bimbijālo”tipi vuccati, sarīraṃ panassa asītihatthubbedhaṃ ahosi, vassasatasahassaṃ āyūti.

“Tattheva maṇḍakappamhi, dhammadassī mahāyaso;
Tamandhakāraṃ vidhamitvā, atirocati sadevake”ti.

Siddhattho buddho

Tassa aparabhāge ito catunavutikappamatthake ekasmiṃ kappe ekova siddhattho nāma sammāsambuddho udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte koṭisataṃ bhikkhū ahesuṃ, dutiye navutikoṭiyo, tatiye asītikoṭiyo. Tadā bodhisatto uggatejo abhiññābalasampanno maṅgalo nāma tāpaso hutvā mahājambuphalaṃ āharitvā tathāgatassa adāsi. Satthā taṃ phalaṃ paribhuñjitvā “catunavutikappamatthake buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa bhagavato nagaraṃ vebhāraṃ nāma ahosi, pitā jayaseno nāma rājā, mātā suphassā nāma devī, sambalo ca sumitto ca dve aggasāvakā, revato nāmupaṭṭhāko, sīvalā ca surāmā ca dve aggasāvikā, kaṇikārarukkho bodhi, sarīraṃ saṭṭhihatthubbedhaṃ ahosi, vassasatasahassaṃ āyūti.

“Dhammadassissa aparena, siddhattho lokanāyako;
Nihanitvā tamaṃ sabbaṃ, sūriyo abbhuggato yathā”ti.

Tisso buddho

Tassa aparabhāge ito dvānavutikappamatthake tisso phussoti ekasmiṃ kappe dve buddhā nibbattiṃsu. Tissassa bhagavato tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte bhikkhūnaṃ koṭisataṃ ahosi, dutiye navutikoṭiyo, tatiye asītikoṭiyo. Tadā bodhisatto mahābhogo mahāyaso sujāto nāma khattiyo hutvā isipabbajjaṃ pabbajitvā mahiddhikabhāvaṃ patvā “buddho uppanno”ti sutvā dibbamandāravapadumapāricchattakapupphāni ādāya catuparisamajjhe gacchantaṃ tathāgataṃ pūjesi, ākāse pupphavitānaṃ akāsi. Sopi naṃ satthā “ito dvenavutikappamatthake buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa bhagavato khemaṃ nāma nagaraṃ ahosi, pitā janasandho nāma khattiyo, mātā padumā nāma devī, brahmadevo ca udayo ca dve aggasāvakā, sumano nāmupaṭṭhāko, phussā ca sudattā ca dve aggasāvikā, asanarukkho bodhi, sarīraṃ saṭṭhihatthubbedhaṃ ahosi, vassasatasahassaṃ āyūti.

“Siddhatthassa aparena, asamo appaṭipuggalo;
Anantatejo amitayaso, tisso lokagganāyako”ti.

Phusso buddho

Tassa aparabhāge phusso nāma satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte saṭṭhi bhikkhusatasahassāni ahesuṃ, dutiye paṇṇāsa, tatiye dvattiṃsa. Tadā bodhisatto vijitāvī nāma khattiyo hutvā mahārajjāṃ pahāya satthu santike pabbajitvā tīṇi piṭakāni uggahetvā mahājanassa dhammakathaṃ kathesi, sīlapāramiṇca pūresi. Sopi naṃ “buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa bhagavato kāsi nāma nagaraṃ ahosi, jayaseno nāma rājā pitā, sirimā nāma mātā, surakkhito ca dhammaseno ca dve aggasāvakā, sabhiyo nāmupaṭṭhāko, cālā ca upacālā ca dve aggasāvikā, āmalakarukkho bodhi, sarīraṃ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṃ ahosi, navuti vassasahassāni āyūti.

“Tattheva maṇḍakappamhi, ahu satthā anuttaro;
Anūpamo asamasamo, phusso lokagganāyako”ti.

Vipassī buddho

Tassa aparabhāge ito ekanavutikappe vipassī nāma bhagavā udapādi. Tassāpi tayo

sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte aṭṭhasaṭṭhi bhikkhusatasahassaṃ ahosi, dutiye ekasatasahassaṃ, tatiye asītisahassāni. Tadā bodhisatto mahiddhiko mahānubhāvo atulo nāma nāgarājā hutvā sattaratanakhacitaṃ sovaṇṇamayam mahāpīṭhaṃ bhagavato adāsi. Sopi naṃ “ito ekanavutikappe buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa bhagavato bandhumatī nāma nagaram ahosi, bandhumā nāma rājā pitā, bandhumatī nāma mātā, khaṇḍo ca tisso ca dve aggasāvakā, asoko nāmupaṭṭhāko, candā ca candamittā ca dve aggasāvikā, pāṭalirukkho bodhi, sarīram asītihaṭṭhubbedham ahosi, sarīrappabhā sadā satta yojanāni pharitvā aṭṭhāsi, asīti vassasahassāni āyūti.

“Phussassa ca aparena, sambuddho dvipaduttamo;
Vipassī nāma nāmena, loke uppajji cakkhumā”ti.

Sikhī buddho

Tassa aparabhāge ito ekattiṃsakappe sikhī ca vessabhūcāti dve buddhā ahesuṃ. Sikhissāpi bhagavato tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte bhikkhusatasahassaṃ ahosi, dutiye asītisahassāni, tatiye sattatisahassāni. Tadā bodhisatto arindamo nāma rājā hutvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa sacīvaram mahādānaṃ pavattetvā sattaratanapaṭimaṇḍitaṃ hatthiratanam datvā hatthippamāṇam katvā kappiyabhaṇḍam adāsi. Sopi naṃ satthā “ito ekattiṃsakappe buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa pana bhagavato aruṇavatī nāma nagaram ahosi, aruṇo nāma khattiyo pitā, pabhāvatī nāma mātā, abhibhū ca sambhavo ca dve aggasāvakā, khemaṅkaro nāmupaṭṭhāko, sakhilā ca padumā ca dve aggasāvikā, puṇḍarīkarukkho bodhi, sarīram sattatihattubbedham ahosi, sarīrappabhā yojanattayam pharitvā aṭṭhāsi, sattati vassasahassāni āyūti.

“Vipassissa aparena, sambuddho dvipaduttamo;
Sikhivhayo āsi jino, asamo appaṭipuggalo”ti.

Vessabhū buddho

Tassa aparabhāge vessabhū nāma satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte asīti bhikkhusahassāni ahesuṃ, dutiye sattati, tatiye saṭṭhi. Tadā bodhisatto sudassano nāma rājā hutvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa sacīvaram mahādānaṃ datvā tassa santike pabbajitvā ācāraguṇasampanno buddharatane cittikārapītibahulo ahosi. Sopi naṃ bhagavā “ito ekattiṃsakappe buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa pana bhagavato anomaṃ nāma nagaram ahosi, suppatito nāma rājā pitā, yasavatī nāma mātā, soṇo ca uttaro ca dve aggasāvakā, upasanto nāmupaṭṭhāyo, rāmā ca surāmā ca dve aggasāvikā, sālarukkho bodhi, sarīram saṭṭhihaṭṭhubbedham ahosi, saṭṭhi vassasahassāni āyūti.

“Tattheva maṇḍakappamhi, asamo appaṭipuggalo;
Vessabhū nāma nāmena, loke uppajji so jino”ti.

Kakusandho buddho

Tassa aparabhāge imasmiṃ kappe cattāro buddhā nibbattā kakusandho, koṇāgamano, kassapo, amhākaṃ bhagavāti. Kakusandhassa bhagavato ekova sāvakasannipāto, tattha cattālīsa bhikkhusahassāni ahesuṃ. Tadā bodhisatto khemo nāma rājā hutvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa sapattacīvaram mahādānañceva añjanādibhesajjāni ca datvā satthu dhammadesanaṃ sutvā pabbaji.

Sopi naṃ satthā “buddho bhavissatī”ti byākāsi. Kakusandhassa pana bhagavato khemaṃ nāma nagaraṃ ahosi, aggidatto nāma brāhmaṇo pitā, visākhā nāma brāhmaṇī mātā, vidhuro ca sañjīvo ca dve aggasāvakā, buddhijo nāmupaṭṭhāko, sāmā ca campā ca dve aggasāvikā, mahāsīrīsarukkho bodhi, sarīraṃ cattālīsahatthubbedhaṃ ahosi, cattālīsa vassasahassāni āyūti.

“Vessabhussa aparena, sambuddho dvipaduttamo;
Kakusandho nāma nāmena, appameyyo durāsado”ti.

Koṇāgamano buddho

Tassa aparabhāge koṇāgamano nāma satthā udapādi. Tassāpi ekova sāvakasannipāto, tattha tiṃsa bhikkhusahassāni ahesuṃ. Tadā bodhisatto pabbato nāma rājā hutvā amaccagaṇaparivuto satthu santikaṃ gantvā dhammadesanaṃ sutvā buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ nimantetvā mahādānaṃ pavattetvā pattuṇṇacīnapaṭakoseyyakambaladukūlāni ceva suvaṇṇapaṭikañca datvā satthu santike pabbaji. Sopi naṃ satthā “buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa bhagavato sobhavatī nāma nagaraṃ ahosi, yaññadatto nāma brāhmaṇo pitā, uttarā nāma brāhmaṇī mātā, bhiyyaso ca uttaro ca dve aggasāvakā, sotthijo nāmupaṭṭhāko, samuddā ca uttarā ca dve aggasāvikā, udumbararukkho bodhi, sarīraṃ tiṃsahatthubbedhaṃ ahosi, tiṃsa vassasahassāni āyūti.

“Kakusandhassa aparena, sambuddho dvipaduttamo;
Koṇāgamano nāma jino, lokajetṭho narāsabho”ti.

Kassapo buddho

Tassa aparabhāge kassapo nāma satthā udapādi. Tassāpi ekova sāvakasannipāto, tattha vīsati bhikkhusahassāni ahesuṃ. Tadā bodhisatto jotipālo nāma māṇavo hutvā tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū bhūmiyañceva antalikkhe ca pākaṭo ghaṭikārassa kumbhakārassa mitto ahosi. So tena saddhiṃ satthāraṃ upasaṅkamitvā dhammakathaṃ sutvā pabbajitvā āraddhavīriyo tīṇi piṭakāni uggahetvā vattāvattasampattiyā buddhasāsaṇaṃ sobhesi. Sopi naṃ satthā “buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa bhagavato jātanagaraṃ bārāṇasī nāma ahosi, brahmadatto nāma brāhmaṇo pitā, dhanavatī nāma brāhmaṇī mātā, tisso ca bhāradvājo ca dve aggasāvakā, sabbamitto nāmupaṭṭhāko, anulā ca uruveḷā ca dve aggasāvikā, nigrodharukkho bodhi, sarīraṃ vīsatihatthubbedhaṃ ahosi, vīsati vassasahassāni āyūti.

“Koṇāgamanassa aparena, sambuddho dvipaduttamo;
Kassapo nāma gottena, dhammarājā pabhaṅkaro”ti.

Yasmiṃ pana kappe dīpaṅkaradasabalo udapādi, tasmīṃ aññepi tayo buddhā ahesuṃ. Tesāṃ santike bodhisattassa byākaraṇaṃ natthi, tasmā te idha na dassitā. Aṭṭhakathāyaṃ pana taṇhaṅkarato paṭṭhāya sabbepi buddhe dassetuṃ idaṃ vuttaṃ

“Taṇhaṅkaro medhaṅkaro, athopi saraṇaṅkaro;
Dīpaṅkaro ca sambuddho, koṇḍañño dvipaduttamo.

“Maṅgalo ca sumano ca, revato sobhito muni;

Anomadassī padumo, nārado padumuttaro.

“Sumedho ca sujāto ca, piyadassī mahāyaso;
Atthadassī dhammadassī, siddhattho lokanāyako.

“Tisso phusso ca sambuddho, vipassī sikhī vessabhū;
Kakusandho koṇāgamano, kassapo cāpi nāyako.

“Ete ahesuṃ sambuddhā, vītarāgā samāhitā;
Sataraṃsīva uppannā, mahātamavinodanā;
Jalitvā aggikhandhāva, nibbutā te sasāvakā”ti.

Gotamo buddho

Tattha amhākaṃ bodhisatto dīpaṅkarādīnaṃ catuvīsatiyā buddhānaṃ santike
adhikāraṃ karonto kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni āgato.
Kassapassa pana bhagavato orabhāge tṭhapetvā imaṃ sammāsambuddhaṃ añño
buddho nāma natthi. Iti dīpaṅkarādīnaṃ catuvīsatiyā buddhānaṃ santike
laddhabyākaraṇo pana bodhisatto yenena -

“Manussattaṃ liṅgasampatti, hetu satthāradassanaṃ;
Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā;
Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhatī”ti. -

Ime aṭṭha dhamme samodhānetvā dīpaṅkarapādamūle katābhinihārena “handa
buddhakare dhamme, vicināmi ito cito”ti ussāhaṃ katvā “vicinanto tadā dakkhiṃ,
paṭṭhamaṃ dānapārami”nti dānapāramitādayo buddhakāradhammā diṭṭhā,
pūrentoyeva yāva vessantarattabhāvo āgami. Āgacchanto ca ye te katābhinihārānaṃ
bodhisattānaṃ ānisaṃsā saṃvaṇṇitā -

“Evaṃ sabbaṅgasampannā, bodhiyā niyatā narā;
Saṃsaraṃ dīghamaddhānaṃ, kappakoṭisatehipi.

“Avīcimhi nuppajjanti, tathā lokantaresu ca;
Nijjhāmatanṇhā khuppipāsā, na honti kālakañjikā.

“Na honti khuddakā paṇā, uppajjantāpi duggatiṃ;
Jāyamānā manussesu, jaccandhā na bhavanti te.

“Sotavekallatā natthi, na bhavanti mūgapakkhikā;
Itthibhāvaṃ na gacchanti, ubhatobyañjanapaṇḍakā.

“Na bhavanti pariyāpannā, bodhiyā niyatā narā;
Muttā ānantarikehi, sabbattha suddhagocarā.

“Micchādiṭṭhiṃ na sevanti, kammakiriyadassanā;
Vasamānāpi saggesu, asaṅṇaṃ nupapajjare.

“Suddhāvāsesu devesu, hetu nāma na vijjati;
Nekkhammaninnā sappurisā, viṣaṃyuttā bhavābhava;
Caranti lokatthacariyāyo, pūrenti sabbapāramī”ti.

Te ānisaṃse adhigantvāva āgato. Pāramiyo pūrentassa cassa akittibrāhmaṇakāle, saṅkhabrāhmaṇakāle, dhanañcayarājakāle, mahāsudassanarājakāle, mahāgovindakāle, nimimahārājakāle, candakumārakāle, visayhasettḥikāle, sivrājakāle, vessantararājakāleti dānapāramitāya pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa sasapaṇḍitajātake -

“Bhikkhāya upagataṃ disvā, sakattānaṃ pariccajijjā;
Dānena me samo natthi, esā me dānapāramī”ti. -

Evaṃ attapariccāgaṃ karontassa dānapāramitā paramatthapāramī nāma jātā. Tathā sīlavanāgarājakāle, campeyyanāgarājakāle, bhūridattanāgarājakāle, chaddantanāgarājakāle, jayaddisarājaputtakāle, alīnasattukumārakāleti sīlapāramitāya pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa saṅkhapālajātake -

“Sūlehi vijjhayantopi, koṭṭiyantopi sattibhi;
Bhojaputte na kuppāmi, esā me sīlapāramī”ti. -

Evaṃ attapariccāgaṃ karontassa sīlapāramitā paramatthapāramī nāma jātā. Tathā somanassakumārakāle, hatthipālakumārakāle, ayogharapaṇḍitakāleti mahārajjaṃ pahāya nekkhammapāramitāya pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa cūlasutasomajātake -

“Mahārajjaṃ hatthagataṃ, kheḷapiṇḍaṃva chaḍḍayijjā;
Cajato na hoti lagganaṃ, esā me nekkhammapāramī”ti. -

Evaṃ nissāṅgatāya rajjaṃ chaḍḍetvā nekkhamantassa nekkhammapāramitā paramatthapāramī nāma jātā. Tathā vidhurapaṇḍitakāle, mahāgovindapaṇḍitakāle, kuddālapaṇḍitakāle, arakapaṇḍitakāle, bodhiparibbājakakāle, mahosadhapāṇḍitakāleti paññāpāramitāya pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa sattubhastajātake senakapaṇḍitakāle -

“Paññāya vicinantohaṃ, brāhmaṇaṃ mocayijjā dukkhā;
Paññāya me samo natthi, esā me paññāpāramī”ti. -

Antobhastagataṃ sappamaṃ dassentassa paññāpāramitā paramatthapāramī nāma jātā. Tathā vīriyapāramitādīnampi pūritattabhāvānaṃ parimāṇaṃ nāma natthi. Ekantena panassa mahājanakajātake -

“Atīradassī jalamajjhe, hatā sabbeva mānusa;
Cittassa aññathā natthi, esā me vīriyapāramī”ti. -

Evaṃ mahāsamuddaṃ tarantassa vīriyapāramitā paramatthapāramī nāma jātā. Khantivādijātake -

“Acetanaṃva koṭṭente, tiṇhena pharasunā mamaṃ;
Kāsiraṇṇa na kuppāmi, esā me khantipāramī”ti. -

Evaṃ acetanabhāvena viya mahādukkhaṃ adhivāsentassa khantipāramitā paramatthapāramī nāma jātā. Mahāsutasomajātake -

“Saccavācaṃ anurakkhanto, cajitvā mama jīvitaṃ;

Mocesim ekasataṃ khattiye, esā me saccapāramī”ti. -

Evaṃ jīvitam cajitvā saccamanurakkhantassa saccapāramitā paramatthapāramī
nāma jātā. Mūgapakkhajātake -

“Mātāpitā na me dessā, napi dessam mahāyasaṃ;
Sabbaññutam piyaṃ mayham, tasmā vatamadhiṭṭhahi”nti. -

Evaṃ jīvitampi cajitvā vataṃ adhiṭṭhahantassa adhiṭṭhānapāramitā
paramatthapāramī nāma jātā. Suvaṇṇasāmajātake -

“Na maṃ koci uttasati, napiham bhāyāmi kassaci;
Mettābalenupatthaddho, ramāmi pavane tadā”ti. -

Evaṃ jīvitampi anoloketvā mettāyantassa mettāpāramitā paramatthapāramī nāma
jātā. Lomaḥṣajātake -

“Susāne seyyam kappemi, chavaṭṭhikaṃ upanidhāyaṃ;
Gāmaṇḍalā upāgantvā, rūpaṃ dassentinappaka”nti. -

Evaṃ gāmadārakesu niṭṭhubhanādīhi ceva mālāgandhūpahārādīhi ca sukhadukkham
uppādentepi upekkham anativattentassa upekkhāpāramitā paramatthapāramī
nāma jātā. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato panesa attho cariyāpiṭakato gahetabboti.
Evaṃ pāramiyo pūretvā vessantarattabhāve ṭhito -

“Acetanāyaṃ pathavī, aviññāya sukham dukham;
Sāpi dānabalā mayham, sattakkhattuṃ pakampathā”ti. -

Evaṃ mahāpathavikampanādīni mahāpuññāni karitvā āyupariyosāne tato cuto
tusitabhavane nibbatti. Iti dīpaṅkarapādamūlato paṭṭhāya yāva ayaṃ tusitapure
nibbatti, ettakaṃ ṭhānaṃ dūrenidānaṃ nāmāti veditabbaṃ.

Dūrenidānakathā niṭṭhitā.

2. Avidūrenidānakathā

Tusitapure vasanteyeva pana bodhisatte buddhakolāhalaṃ nāma udapādi.
Lokasmiñhi tīṇi kolāhalāni mahantāni uppajjanti kappakolāhalaṃ, buddhakolāhalaṃ,
cakkavattikolāhalanti. Tattha “vassasatasahassaccayena kappuṭṭhānaṃ bhavissatī”ti
lokabyūhā nāma kāmāvacaradevā muttasirā vikiṇṇakesā rudamukhā assūni hatthehi
puñchamānā rattavatthanivatthā ativiya virūpavesadhārino hutvā manussapathe
vicarantā evaṃ ārocenti - “mārisā, ito vassasatasahassaccayena kappuṭṭhānaṃ
bhavissati, ayaṃ loko vinassissati, mahāsamuddopi sussissati, ayañca mahāpathavī
sineru ca pabbatarājā udḍayhissanti vinassissanti, yāva brahmalokā lokavināso
bhavissati, mettaṃ mārisā, bhāvētha, karuṇaṃ, muditaṃ, upekkham mārisā,
bhāvētha, mātaraṃ upaṭṭhahatha, pitaraṃ upaṭṭhahatha, kule jeṭṭhāpacāyino
hothā”ti. Idaṃ kappakolāhalaṃ nāma. “Vassasahasaccayena pana
sabbaññubuddho loka uppajjissatī”ti lokapāladevatā “ito, mārisā,
vassasahasaccayena sabbaññubuddho loka uppajjissatī”ti ugghosentiyo āhiṇḍanti.
Idaṃ buddhakolāhalaṃ nāma. “Vassasatassaccayena cakkavattirājā uppajjissatī”ti

devatāyo “ito mārisā vassasataccayena cakkavattirājā loke uppajjissatī”ti ugghosentiyo āhiṇḍanti. Idaṃ cakkavattikolāhalaṃ nāma. Imāni tīṇi kolāhalāni mahantāni honti.

Tesu buddhakolāhalasaddaṃ sutvā sakaladasasahassacakkavāḷadevatā ekato sannipatitvā “asuko nāma satto buddho bhavissatī”ti ñatvā taṃ upasaṅkamitvā āyācanti. Āyācamānā ca pubbanimittesu uppannesu āyācanti. Tadā pana sabbāpi tā ekekacakkavāḷe

cātumahārājasakkasuyāmasantusitasunimmitavasavattimahābrahmehi saddhiṃ ekacakkavāḷe sannipatitvā tusitabhavane bodhisattassa santikaṃ gantvā “mārisa, tumhehi dasa pāramiyo pūrentehi na sakkasampattiṃ, na mārabrahmacakkavattisampattiṃ patthentehi pūritā, lokanittiharaṇatthāya pana sabbaññutaṃ patthentehi pūritā, so vo dāni kālo, mārisa, buddhattāya, samayo, mārisa, buddhattāyā”ti yāciṃsu.

Atha mahāsatto devatānaṃ paṭiññaṃ adatvāva kālādīpadesakulajanettiāyuparicchadavasena pañcamahāvilokanaṃ nāma vilokesi. Tattha “kālo nu kho, akālo nu kho”ti paṭhamaṃ kālaṃ vilokesi. Tattha vassasatasahassato uddhaṃ vaḍḍhitaāyukālo kālo nāma na hoti. Kasmā? Tadā hi sattānaṃ jātijarāmarāṇāni na paññāyanti. Buddhānañca dhammadesanā tilakkhaṇamuttā nāma natthi. Tesaṃ “aniccaṃ dukkhaṃ anattā”ti kathentānaṃ “kiṃ nāmetaṃ kathentī”ti neva sotabbaṃ na saddhātappaṃ maññanti, tato abhisamayo na hoti, tasmaṃ asati aniyyānikaṃ sāsanaṃ hoti. Tasmā so akālo. Vassasatato ūnāyukālopi kālo nāma na hoti. Kasmā? Tadā hi sattā ussannakilesā honti, ussannakilesānañca dinno ovādo ovādaṭṭhāne na tiṭṭhati, udaye daṇḍarāji viya khippaṃ vigacchati. Tasmā sopi akālo. Vassasatasahassato pana paṭṭhāya heṭṭhā, vassasatato paṭṭhāya uddhaṃ āyukālo kālo nāma. Tadā ca vassasatāyukālo, atha mahāsatto “nibbattitabbakālo”ti kālaṃ passi.

Tato dīpaṃ vilokento sapaṇivāre cattāro dīpe oloketvā “tīsu dīpesu buddhā na nibbattanti, jambudīpeyeva nibbattanti”ti dīpaṃ passi.

Tato “jambudīpo nāma mahā, dasayojanasahassapaṇimāṇo, katarasmiṃ nu kho padese buddhā nibbattanti”ti okāsaṃ vilokento majjhimadesaṃ passi. Majjhimadeso nāma “puratthimāya disāya gajaṅgalaṃ nāma nigamo, tassa parena mahāsālā, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Puratthimadakkhiṇāya disāya sallavatī nāma nadī, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Dakkhiṇāya disāya setakaṇṇikaṃ nāma nigamo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Pacchimāya disāya thūṇaṃ nāma brāhmaṇagāmo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Uttarāya disāya usīraddhajo nāma pabbato, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe”ti evaṃ vinaye vutto padeso. So āyāmato tīṇi yojanasatāni, vitthārato aḍḍhateyyāni, parikkhepato nava yojanasatānīti etasmiṃ padese buddhā, paccekabuddhā, aggasāvakā, asīti mahāsāvakā, cakkavattirājāno, aññe ca mahesakkhā khattiyabrāhmaṇagahapatimahāsālā uppajjanti. Idañcetha kapilavatthu nāma nagaraṃ, tattha mayā nibbattitabbanti niṭṭhaṃ agamāsi.

Tato kulaṃ vilokento “buddhā nāma vessakule vā suddakule vā na nibbattanti. Lokasammate pana khattiyakule vā brāhmaṇakule vāti dvīsuyeva kulesu nibbattanti. Idāni ca khattiyakulaṃ lokasammataṃ, tattha nibbattissāmi. Suddhodano nāma rājā me pitā bhavissatī”ti kulaṃ passi.

Tato mātaraṃ vilokento “buddhamātā nāma lolā surādhuttā na hoti, kappasatasahassaṃ pana pūritapāramī jātito paṭṭhāya akhaṇḍapañcasīlāyeva hoti. Ayañca mahāmāyā nāma devī edisī, ayaṃ me mātā bhavissati. Kittakaṃ panassā āyūti dasannaṃ māsānaṃ upari satta divasānī”ti passi.

Iti imaṃ pañcamahāvilokanaṃ viloketvā “kālo me, mārisā, buddhabhāvāyā”ti devatānaṃ saṅghaṃ karonto paṭiññaṃ datvā “gacchatha, tumhe”ti tā devatā uyyojetvā tusitadevatāhi parivuto tusitapure nandanavanaṃ pāvisi. Sabbadevalokesu hi nandanavanaṃ atthiyeva. Tattha naṃ devatā “ito cuto sugatiṃ gaccha, ito cuto sugatiṃ gacchā”ti pubbe katakusalakammokāsaṃ sārāyamānā vicaranti. So evaṃ devatāhi kusalaṃ sārāyamānāhi parivuto tattha vicarantoyeva cavitvā mahāmāyāya deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi.

Tassa āvibhāvatthaṃ ayaṃ anupubbikathā - tadā kira kapilavatthunagare āsālhinakkhattaṃ saṅghuṭṭhaṃ ahosi, mahājano nakkhattaṃ kīlati. Mahāmāyāpi devī pure puṇṇamāya sattamadivasato paṭṭhāya vigatasurāpānaṃ mālāgandhavibhūtisampannaṃ nakkhattakīlaṃ anubhavamānā sattame divase pātova uṭṭhāya gandhodakena nhāyitvā cattāri satasahassāni vissajjetvā mahādānaṃ datvā sabbālaṅkāravibhūsitā varabhojanaṃ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya alaṅkatapaṭiyattaṃ sirigabbhaṃ pavisitvā sirisayane nipannā niddaṃ okkamamānā imaṃ supinaṃ addasa - cattāro kira naṃ mahārājāno sayaneneva saddhiṃ ukkhipitvā himavantaṃ netvā saṭṭhiyojanike manosilātale sattayojanikassa mahāsālarukkhasa heṭṭhā ṭhapetvā ekamantaṃ aṭṭhaṃsu. Atha nesaṃ deviyo āgantvā deviṃ anotattadaḥaṃ netvā manussamalaharaṇatthaṃ nhāpetvā dibbavatthaṃ nivāsāpetvā gandhehi vilimpāpetvā dibbapupphāni piḷandhāpetvā tato avidūre eko rajatapabbato atthi, tassa anto kanakavimānaṃ atthi, tattha pācīnasīsakaṃ dibbasayanaṃ paññāpetvā nipajjāpesuṃ. Atha bodhisatto setavaravāraṇo hutvā tato avidūre eko suvaṇṇapabbato atthi, tattha vicaritvā tato oruḥa rajatapabbataṃ abhiruhitvā uttaradisato āgamma rajatadāmavaṇṇāya soṇḍāya setapadumaṃ gahetvā koṇcanādaṃ naditvā kanakavimānaṃ pavisitvā mātusayanaṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā dakkhiṇapassaṃ phāletvā kucchiṃ pavitṭhasadiso ahoṣīti. Evaṃ uttarāsālhinakkhattena paṭisandhiṃ gaṇhi.

Punadivase pabuddhā devī taṃ supinaṃ rañño ārocesi. Rājā catusaṭṭhimatte brāhmaṇapāmoḁkhe pakkosāpetvā gomayaharitūpalittāya lājādīhi katamaṅgalasakkārāya bhūmiyā mahārahāni āsanāni paññāpetvā tattha nisinnānaṃ brāhmaṇānaṃ sappimadhusakkharābhisaṅkhatassa varapāyāsassa suvaṇṇarajatapātiyo pūretvā suvaṇṇarajatapātihiyeva paṭikujjitvā adāsi, aññehi ca ahatavatthakapilagāvidānādīhi te santappesi. Atha nesaṃ sabbakāmehi santappitānaṃ brāhmaṇānaṃ supinaṃ ārocāpetvā “kiṃ bhavissati”ti pucchi. Brāhmaṇā āhaṃsu - “mā cintayi, mahārāja, deviyā te kucchiṃhi gabbho patiṭṭhito, so ca kho purisagabbho, na itthigabbho, putto te bhavissati, so sace agāraṃ ajjhāvasissati, rājā bhavissati cakkavattī. Sace agārā nikkhamma pabbajissati, buddho bhavissati loke vivaṭacchaddo”ti.

Bodhisattassa pana mātukucchiṃhi paṭisandhiggahaṇakkhaṇeyeva ekappahāreneva sakaladasasahassī lokadhātu saṅkampi sampakampi sampavedhi. Dvattiṃsa pubbanimittāni pāturaḥesuṃ - dasasu cakkavālasahassesu appamāṇo obhāso phari. Tassa taṃ sirim daṭṭhukāmā viya andhā cakkhūni paṭilabhiṃsu, badhirā saddaṃ suṇiṃsu, mūgā samālapiṃsu, khujjā ujugattā ahesuṃ, paṅgulā padasā gamanaṃ

paṭilabhiṃsu, bandhanagatā sabbasattā andubandhanādīhi muccimṃsu, sabbanirayesu aggī nibbāyimṃsu, pettivisayesu khuppiṃsā vūpasamimṃsu, tiracchānānaṃ bhayaṃ nāhosi, sabbasattānaṃ rogo vūpasami, sabbasattā piyaṃvadā ahesuṃ, madhurenākārena assā hasimṃsu, vāraṇā gajjimṃsu, sabbatūriyāni sakaṃ sakaṃ ninnādaṃ muñcimṃsu, aghaṭṭitāniyeva manussānaṃ hatthūpagādīni ābharaṇāni viravimṃsu, sabbā disā vippasannā ahesuṃ, sattānaṃ sukhaṃ uppādayamāno mudusītaḷo vāto vāyī, akālamegho vassi, pathavitopi udakaṃ ubbhijjivā vissandi, pakkhino ākāśagamaṇaṃ vijahimṃsu, nadiyo asandamānā aṭṭhaṃsu, mahāsamuddo madhurodako ahosi, sabbatthakameva pañcavaṇṇehi padumehi sañchannatalo ahosi, thalajajalajādīni sabbapupphāni pupphimṃsu, rukkhānaṃ khandhesu khandhapadumāni, sākhāsu sākhāpadumāni, latāsu latāpadumāni pupphimṃsu, ghanasilātalāni bhinditvā uparūpari satapattāni hutvā daṇḍapadumāni nāma nikkhamimṃsu, ākāśe olambakapadumāni nāma nibbattimṃsu, samantato pupphavassāni vassimṃsu. Ākāśe dibbatūriyāni vajjimṃsu, sakaladasasahassī lokadhātu vaṭṭetvā vissatṭhamālāguḷo viya, uppīletvā baddhamālākālāpo viya, alaṅkatapaṭiyattamālāsanaṃ viya ca ekamālāmālinī vipphurantavāḷabījāni pupphadhūpagandhaparivāsītā paramasobhaggappattā ahosi.

Evam gahitapaṭisandhikassa bodhisattassa paṭisandhiggahaṇakālato paṭṭhāya bodhisattassa ceva bodhisattamātuyā ca upaddavanivāraṇatthaṃ khaggahatthā cattāro devaputtā ārakkhaṃ gaṇhimṃsu. Bodhisattassa mātuyā purisesu rāgacittaṃ nuppajji, lābhaggaṃyasaṃgappattā ca ahosi sukhinī akilantakāyā. Bodhisattañca antokucchigataṃ vippasanne maṇiratane āvutapaṇḍusuttaṃ viya passati. Yasmā ca bodhisattena vasitakucchi nāma cetiyagabbhasadisā hoti, na sakkā aññaena sattena āvasituṃ vā paribhuñjitum vā, tasmā bodhisattamātā sattāhajāte bodhisatte kālaṃ katvā tusitapure nibbatti. Yathā ca añña itthiyo dasamāse appatvāpi atikkamitvāpi nisinnāpi nipannāpi vijāyanti, na evaṃ bodhisattamātā. Sā pana bodhisattaṃ dasamāse kucchinā pariharitvā ṭhitāva vijāyati. Ayaṃ bodhisattamātudhammatā.

Mahāmāyāpi devī pattena telaṃ viya dasamāse kucchinā bodhisattaṃ pariharitvā paripuṇṇagabbhā ñātigharaṃ gantukāmā suddhodanamahārājassa ārocesi - “icchāmaṃ, deva, kulasantakaṃ devadahanagaraṃ gantu”nti. Rājā “sādhū”ti sampatichhitvā kapilavatthuto yāva devadahanagarā maggaṃ samaṃ kāretvā kadalipuṇṇaghaṭṭadhajapaṭākādīhi alaṅkārehi alaṅkārapetvā devimṃ sovaṇṇasivikāya nisīdāpetvā amaccasahassena ukkhipāpetvā mahantena parivārena pesesi. Dvinnaṃ pana nagarānaṃ antare ubhayanagaravāsīnampi lumbinīvanaṃ nāma maṅgalasālavanaṃ atthi. Tasmim samaye mūlato paṭṭhāya yāva aggasākhā sabbam ekapāliphullaṃ ahosi, sākhantarehi ceva pupphantarehi ca pañcavaṇṇā bhamaragaṇā nānappakārā ca sakuṇasaṅghā madhurassarena vikūjantā vicaranti. Sakalaṃ lumbinīvanaṃ cittalatāvanasadisam, mahānubhāvassa rañño susajjitaāpānamaṇḍalaṃ viya ahosi. Deviyā taṃ disvā sālavane kīḷitukāmatā udapādi. Amaccā devimṃ gahetvā sālavanaṃ pavisimṃsu. Sā maṅgalasālamūlaṃ upagantvā sālāsākhāṃ gaṇhitukāmā ahosi, sālāsākhā suseditavettaggaṃ viya oṇamitvā deviyā hatthasamīpaṃ upagañchi. Sā hatthaṃ pasāretvā sākhaṃ aggahehi. Tāvadeva ca deviyā kammajavātā calimṃsu, athassā sāṇim parikkhipāpetvā mahājano paṭikkami, sālāsākhāṃ gahetvā tiṭṭhamānāya eva cassā gabbhavuṭṭhānaṃ ahosi. Taṅkhaṇaṇṇeva cattāro visuddhacittā mahābrahmāno suvaṇṇajālaṃ ādāya sampattā. Te tena suvaṇṇajālena bodhisattaṃ sampatichhitvā mātu purato ṭhatvā “attamanā, devi, hohi, mahesakkho te putto uppanno”ti āhaṃsu.

Yathā pana aññe sattā mātukucchito nikkhamantā paṭikūlena asucinā makkhitā nikkhamanti, na evaṃ bodhisatto. So pana dhammāsanato otaranto dhammakathiko viya, nissenṇito otaranto puriso viya ca dve hatthe dve ca pāde pasāretvā ṭhitakova mātukucchisambhavena kenaci asucinā amakkhito suddho visado kāsikavatthe nikkhittamaṇiratanam viya jotento mātukucchito nikkhami. Evaṃ santepi bodhisattassa ca bodhisattamātuyā ca sakkārattham ākāsato dve udakadhārā nikkhamitvā bodhisattassa ca bodhisattamātuyā ca sarīre utum gāhāpesum.

Atha nam suvaṇṇajālena paṭiggahetvā ṭhitānam brahmānam hatthato cattāro mahārājāno maṅgalasammatāya sukhasamphassāya ajinappaveṇiyā gaṇhiṃsu, tesam hatthato manussā dukūlacumbaṭakena gaṇhiṃsu, manussānam hatthato muccitvā pathaviyam patitṭhāya puratthimadisaṃ olokesi, anekāni cakkavāḷasahassāni ekaṅgaṇāni ahesum. Tattha devamanussā gandhamālādīhi pūjayamānā “mahāpurisa, idha tumhehi sadiso añño natthi, kutettha uttaritaro”ti āhaṃsu. Evaṃ catasso disā, catasso anudisā ca heṭṭhā, uparīti dasapi disā anuviloketvā attanā sadisaṃ kañci adisvā “ayaṃ uttarādisā”ti sattapadavītiḥarena agamāsi mahābrahmunā setacchattam dhārayamānena, suyāmena vāḷabījanim, aññāhi ca devatāhi sesarājakakudhabhaṇḍahatthāhi anugammamāno. Tato sattamapade ṭhito “aggohamasmi lokassā”tiādikaṃ āsabhiṃ vācam nicchārento sīhanādam nadi.

Bodhisatto hi tīsu attabhāvesu mātukucchito nikkhamantamattova vācam nicchāresi mahosadhattabhāve, vessantarattabhāve, imasmiṃ attabhāve cāti. Mahosadhattabhāve kirassa mātukucchito nikkhamantasseva sakko devarājā āgantvā candanasāram hatthe ṭhapetvā gato. So tam muṭṭhiyam katvāva nikkhanto. Atha nam mātā “tāta, kiṃ gahetvā āgatosi”ti pucchi. “Osadham, amma”ti. Iti osadham gahetvā āgatattā “osadhadārako”tvevassa nāmaṃ akaṃsu. Tam osadham gahetvā cāṭiyam pakkhipiṃsu, āgatāgatānam andhabadhirādīnam tadeva sabbarogavūpasamāya bhesajjam ahosi. Tato “mahantaṃ idaṃ osadham, mahantaṃ idaṃ osadha”nti uppannavacanaṃ upādāya “mahosadho”tvevassa nāmaṃ jātam. Vessantarattabhāve pana mātukucchito nikkhamanto dakkhiṇahattham pasāretvāva “atthi nu kho, amma, kiñci gehasmiṃ, dānaṃ dassāmī”ti vadanto nikkhami. Athassa mātā “sadhane kule nibbattosi, tāta”ti puttassa hattham attano hatthatale katvā sahasatthavikaṃ ṭhapāpesi. Imasmiṃ pana attabhāve imaṃ sīhanādam nadīti evaṃ bodhisatto tīsu attabhāvesu mātukucchito nikkhamantamattova vācam nicchāresi. Yathā ca paṭisandhiggahaṇakkhaṇe tathā jātikkhaṇepissa dvattiṃsa pubbanimittāni pāturahesum. Yasmiṃ pana samaye amhākaṃ bodhisatto lumbinīvane jāto, tasmiṃyeva samaye rāhulamātādevī, ānandatthero, channo amacco, kāḷudāyī amacco, kaṇḍako assarājā, mahābodhirukkho, catasso nidhikumbhiyo ca jātā. Tattha ekā nidhikumbhī gāvutappamāṇā, ekā aḍḍhayaḍḍhayaṇappamāṇā, ekā tigāvutappamāṇā, ekā yojanappamāṇā. Gambhīrato pathavīpariyantā eva ahosīti. Ime satta saha jātā nāma.

Ubhayanagaravāsino bodhisattam gahetvā kapilavatthunagameva agamaṃsu. Tam divasaṃyeva ca “kapilavatthunagare suddhodanamahārājassa putto jāto, ayaṃ kumāro bodhimūle nisīditvā buddho bhavissatī”ti tāvatimsabhavane haṭṭhatuṭṭhā devasaṅghā celukkhepādīni pavattentā kilīṃsu. Tasmiṃ samaye suddhodanamahārājassa kulūpako aṭṭhasamāpattilābhī kāladevalo nāma tāpaso bhattakiccaṃ katvā divāvihāratthāya tāvatimsabhavanaṃ gantvā tattha divāvihāram

nisinno tā devatā tathā kīlamānā disvā “kiṃ kāraṇā tumhe evaṃ tuṭṭhamānasā kīlatha, mayhampetam kāraṇam kathethā”ti pucchi. Devatā āhaṃsu - “mārisa, suddhodanamahārājassa putto jāto, so bodhimaṇḍe nisīditvā buddho hutvā dhammacakkaṃ pavattessati, ‘tassa anantaṃ buddhalīlaṃ daṭṭhum, dhammañca sotum lacchāmā’ti iminā kāraṇena tuṭṭhāmhā”ti. Tāpaso tāsam vacanaṃ sutvā khippaṃ devalokato oruyha rājanivesanaṃ pavisitvā paññattāsane nisinno “putto kira te, mahārāja, jāto, passissāmi na”nti āha. Rājā alaṅkatapaṭiyattaṃ kumāraṃ āharāpetvā tāpasam vandāpetum abhihari. Bodhisattassa pādā parivattitvā tāpasassa jaṭāsu paṭiṭṭhahiṃsu. Bodhisattassa hi tenattabhāvena vanditabbayuttako nāma añño natthi. Sace hi ajānantā bodhisattassa sīsam tāpasassa pādamūle ṭhapeyyum, sattadhā tassa muddhā phaleyya. Tāpaso “na me attānaṃ nāsetum yutta”nti uṭṭhāyāsanaṃ bodhisattassa añjaliṃ paggahehi. Rājā taṃ acchariyaṃ disvā attano puttaṃ vandi.

Tāpaso atīte cattālīsa kappe, anāgate cattālīsāti asīti kappe anussarati. Bodhisattassa lakkhaṇasampattiṃ disvā “bhavissati nu kho buddho, udāhu no”ti āvajjetvā upadhārento “nissamsayena buddho bhavissati”ti ñatvā “acchariyapuriso aya”nti sitaṃ akāsi. Tato “ahaṃ imaṃ acchariyapurisaṃ buddhabhūtaṃ daṭṭhum labhissāmi nu kho, no”ti upadhārento “na labhissāmi, antarāyeva kālaṃ katvā buddhasatenapi buddhasahassenapi gantvā bodhetum asakkuṇeyye arūpabhava nibbattissāmī”ti disvā “evarūpaṃ nāma acchariyapurisaṃ buddhabhūtaṃ daṭṭhum na labhissāmi, mahatī vata me jāni bhavissati”ti parodi.

Manussā disvā “amhākaṃ ayyo idāneva hasitvā puna paroditvā paṭiṭṭhito, kiṃ nu kho, bhante, amhākaṃ ayyaputtassa koci antarāyo bhavissati”ti taṃ pucchiṃsu. “Natthetassa antarāyo, nissamsayena buddho bhavissati”ti. “Atha kasmā, bhante, paroditthā”ti? “Evarūpaṃ purisaṃ buddhabhūtaṃ daṭṭhum na labhissāmi, ‘mahatī vata me jāni bhavissati’ti attānaṃ anusocanto rodāmi”ti āha. Tato so “kiṃ nu kho me ñātakesu koci ekaṃ buddhabhūtaṃ daṭṭhum labhissati”ti upadhārento attano bhāgineyyaṃ nālakadāraṃ addasa. So bhaginiyā geḥaṃ gantvā “kahaṃ te putto nālako”ti? “Atthi gehe, ayyā”ti. “Pakkosāhi na”nti pakkosāpetvā attano santikaṃ āgataṃ kumāraṃ āha - “tāta, suddhodanamahārājassa kule putto jāto, buddhaṅkuro eso, pañcatimsa vassāni atikkamitvā buddho bhavissati, tvaṃ etaṃ daṭṭhum labhissasi, ajjeva pabbajāhī”ti. Sattāsītikoṭidhane kule nibbattadāraṃ kopī “na maṃ mātulo anatthe niyojessati”ti cintetvā tāvadeva antarāpaṇato kāsāyāni ceva mattikāpattañca āharāpetvā kesamassum ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā “yo loke uttamapuggalo, taṃ uddissa mayhaṃ pabbajjā”ti bodhisattābhīmukhaṃ añjaliṃ paggayha pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā pattaṃ thavikāya pakkhipitvā aṃsakūṭe olaggetvā himavantaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ akāsi. So paramābhisambodhippattaṃ tathāgataṃ upasaṅkamitvā nālakaṇṭhipadaṃ kathāpetvā puna himavantaṃ pavisitvā arahattaṃ patvā ukkaṭṭhapaṭipadaṃ paṭipanno satteva māse āyum pāletvā ekaṃ suvaṇṇapabbataṃ nissāya ṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi.

Bodhisattampi kho pañcamadivase sīsam nhāpetvā “nāmaggaṇaṃ gaṇhissāmā”ti rājabhavanaṃ catujjātiyagandhehi vilimpetvā lājapañcamakāni pupphāni vikiritvā asambhinnaṃ pāyāsaṃ sampādetvā tiṇṇaṃ vedānaṃ pāraṅgate aṭṭhasataṃ brāhmaṇe nimantetvā rājabhavane nisīdāpetvā subhojanaṃ bhojāpetvā mahāsakkāraṃ katvā “kiṃ nu kho bhavissati”ti lakkhaṇāni pariggahāpesum. Tesu -

“Rāmo dhajo lakkhaṇo cāpi mantī, yañño subhojo suyāmo sudatto;
Ete tadā aṭṭha ahesuṃ brāhmaṇā, chaḷaṅgavā mantam viyākariṃsū”ti. -

Ime aṭṭheva brāhmaṇā lakkhaṇapariggāhakā ahesuṃ. Paṭisandhiggahaṇadivase supinopi eteheva pariggahito. Tesu satta janā dve aṅguliyo ukkhipitvā dvidhā naṃ byākariṃsu - “imehi lakkhaṇehi samannāgato sace agāraṃ ajjhāvasissati, rājā bhavissati cakkavattī, sace pabbajissati, buddho bhavissatī”ti sabbaṃ cakkavattirañño sirivibhavaṃ ācikkhiṃsu. Tesam pana sabbadaharo gottato koṇḍañño nāma māṇavo bodhisattassa varalakkhaṇasampattiṃ oloketvā “imassa agāramajjhe ṭhānakāraṇaṃ natthi, ekantenesa vivaṭacchaddo buddho bhavissatī”ti ekameva aṅguliṃ ukkhipitvā ekaṃsabyākaraṇaṃ byākāsi. Ayañhi katādhikāro pacchimabhavikasatto paññāya itare satta jane abhibhavitvā imehi lakkhaṇehi samannāgatassa bodhisattassa ekantabuddhabhāvasaṅkhātāṃ ekameva gahiṃ addasa, tasmā ekaṃ aṅguliṃ ukkhipitvā evaṃ byākāsi. Athassa nāmaṃ gaṇhantā sabbalokassa atthasiddhikarattā “siddhattho”ti nāmaṃ akaṃsu.

Atha kho te brāhmaṇā attano attano gharāni gantvā putte āmantayiṃsu - “tātā, amhe mahallakā, suddhodanamahārājassa puttaṃ sabbaññutaṃ pattaṃ mayaṃ sambhāveyyāma vā no vā, tumhe tasmīṃ kumāre sabbaññutaṃ patte tassa sāsane pabbajeyyāthā”ti. Te sattapi janā yāvatāyukaṃ ṭhatvā yathākammaṃ gatā, koṇḍaññaṃ māṇavoyeva pana arogo ahosi. So mahāsatte vuddhimanvāya mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhamitvā pabbajitvā anakkamena uruvelaṃ gantvā “ramaṇīyo vata ayaṃ bhūmibhāgo, alaṃ vatidaṃ padhānatthikassa kulaputtassa padhānāyā”ti cittaṃ uppādetvā tattha vāsaṃ upagate “mahāpuriso pabbajito”ti sutvā tesam brāhmaṇānaṃ putte upasaṅkamitvā evamāha - “siddhatthakumāro kira pabbajito, so nissaṃsayena buddho bhavissati. Sace tumhākaṃ pitaro arogā assu, ajja nikkhamitvā pabbajeyyūṃ. Sace tumhepi iccheyyātha, etha, mayaṃ taṃ mahāpurisaṃ anupabbajissāmā”ti. Te sabbe ekacchandā bhavituṃ nāsakkhiṃsu, tesu tayo janā na pabbajiṃsu, koṇḍaññaṃ brāhmaṇaṃ jeṭṭhakaṃ katvā itare cattāro pabbajiṃsu. Te pañcapi janā pañcavaggiyattherā nāma jātā.

Tadā pana suddhodanarājā - “kiṃ disvā mayhaṃ putto pabbajissatī”ti pucchi. “Cattāri pubbanimittāni”ti. “Katarañca katarañcā”ti? “Jarājiṇṇaṃ, byādhitaṃ, mataṃ, pabbajita”nti. Rājā “ito paṭṭhāya evarūpānaṃ mama puttassa santikaṃ upasaṅkamituṃ mā adattha, mayhaṃ puttassa buddhabhāvena kammaṃ natthi, ahaṃ mama puttaṃ dvisahassadīpaparivārānaṃ, catunnaṃ mahādīpānaṃ, issariyādhipaccaṃ cakkavattirajjaṃ karontaṃ chattiṃsayojanaparimaṇḍalāya parisāya parivutaṃ gaganatale vicaramānaṃ passitukāmo”ti. Evañca pana vatvā imesaṃ catuppakārānaṃ nimittānaṃ kumārassa cakkhupathe āgamananivāraṇatthaṃ catūsu disāsu gāvute gāvute ārakkhaṃ ṭhapesi. Taṃ divasañca maṅgalaṭṭhāne sannipatitesu asītiyā ñātikulasahassesu ekameko ekamekaṃ puttaṃ paṭijāni - “ayaṃ buddho vā hotu rājā vā, mayaṃ ekametaṃ puttaṃ dassāma. Sacepi buddho bhavissati, khattiyasamaṇagaṇeheva parivārīto vicarissati. Sacepi rājā bhavissati, khattiyakumāreheva purakkhataparivārīto vicarissatī”ti. Rājāpi bodhisattassa uttamarūpasampannā vigatasabbadosā dhātiyo paccupaṭṭhāpesi. Bodhisatto mahantena parivārena mahantena sirisobhaggena vaḍḍhati.

Athekadivasam rañño vappamaṅgalaṃ nāma ahosi. Taṃ divasaṃ sakalanagaraṃ devanagaraṃ viya alaṅkaronti, sabbe dāsakammakarādayo ahatavatthanivatthā gandhamālādīpaṭimaṇḍitā rājakule sannipatanti, rañño kammante naṅgalasahassaṃ yojayanti, tasmim̐ pana divase ekenūnaatṭhasatanaṅgalāni saddhim̐ balibaddarasmīyottehi rajataparikkhatāni honti. Rañño ālambananaṅgalaṃ pana rattasuvanaṇṇaparikkhatam̐ hoti. Balibaddānaṃ siṅgarasmīpatodāpi suvaṇṇaparikkhatāva honti. Rājā mahāparivārena nikkhamanto puttam̐ gahetvāva agamāsi. Kammantaṭṭhāne eko jamburukkho bahalapalāso sandacchāyo ahosi. Tassa heṭṭhā kumārassa sayanam̐ paññāpetvā upari suvaṇṇatārakakhacitavitānaṃ bandhāpetvā sāṇipākārena parikkhipāpetvā ārakkham̐ ṭhapetvā rājā sabbālaṅkāraṃ alaṅkaritvā amaccagaṇaparivuto naṅgalakaraṇatṭhānaṃ agamāsi. Tattha rājā suvaṇṇanaṅgalaṃ gaṇhāti, amaccā ekenūnaatṭhasatarajatananaṅgalāni, kassakā sesanaṅgalāni. Te tāni gahetvā ito cito ca kasanti. Rājā pana orato vā pāraṃ gacchati, pārato vā oraṃ āgacchati.

Etasmim̐ ṭhāne mahāsampatti ahosi. Bodhisattam̐ parivāretvā nisinnā dhātiyo “rañño sampattim̐ passāmā”ti antosāṇito bahi nikkhantā. Bodhisatto ito cito ca olokento kañci adisvāva vegena utṭhāya pallaṅkam̐ ābhujitvā ānāpāne pariggahetvā paṭhamajjhānaṃ nibbattesi. Dhātiyo khajjabhojjantare vicaramānā thokaṃ cirāyimsu. Sesarukkhānaṃ chāyā vītivattā, tassa pana jamburukkhassa chāyā parimaṇḍalā hutvā atṭhāsi. Dhātiyo “ayyaputto ekako”ti vegena sāṇim̐ ukkhipitvā anto pavisaṃmānā bodhisattam̐ sayane pallaṅkena nisinnam̐ tañca pāṭihāriyam̐ disvā gantvā rañño ārocesum̐ - “deva, kumāro evaṃ nisinno, aññesaṃ rukkhānaṃ chāyā vītivattā, jamburukkhassa pana chāyā parimaṇḍalā ṭhitā”ti. Rājā vegenāgantvā pāṭihāriyam̐ disvā “ayaṃ te, tāta, dutiyavandanā”ti puttam̐ vandi.

Atha anukkamena bodhisatto soḷasavassuddesiko jāto. Rājā bodhisattassa tiṇṇam̐ utūnaṃ anucchavike tayo pāsāde kāresi - ekaṃ navabhūmikaṃ, ekaṃ sattabhūmikaṃ, ekaṃ pañcabhūmikaṃ, cattālīsasahassā ca nāṭakitthiyo upatṭhāpesi. Bodhisatto devo viya accharāsaṅghaparivuto alaṅkatanāṭakitthīhi parivuto nippurisehi tūriyehi paricāriyamāno mahāsampattim̐ anubhavanto utuvārena tīsu pāsādesu vihāsi. Rāhulamātā panassa devī aggamahesī ahosi.

Tassevaṃ mahāsampattim̐ anubhavantassa ekadivasam̐ ñātisaṅghassa abbhantare ayaṃ kathā udapādi - “siddhattho kīlāpasutova vicarati, na kiñci sippam̐ sikkhati, saṅgāme paccupaṭṭhite kiṃ karissatī”ti? Rājā bodhisattam̐ pakkosāpetvā “tāta, tava ñātakā ‘siddhattho kiñci sippam̐ asikkhitvā kīlāpasutova vicaratī’ti vadanti, ettha kiṃ sattū pattakāle maññasī”ti? “Deva, mama sippam̐ sikkhanakiccaṃ natthi, nagare mama sippadassanattam̐ bherim̐ carāpetha ‘ito sattame divase ñātakānaṃ sippam̐ dassessāmī’”ti. Rājā tathā akāsi. Bodhisatto akkhaṇavedhivālavedhidhanuggahe sannipātāpetvā mahājanassa majjhe aññehi dhanuggahehi asādhāraṇam̐ ñātakānaṃ dvādasavidham̐ sippam̐ dassesi. Taṃ sarabhaṅgajātake āgatanayeneva veditabbaṃ. Tadā tassa ñātisaṅgho nikkaṅkho ahosi.

Athekadivasam̐ bodhisatto uyyānabhūmim̐ gantukāmo sārathim̐ āmantetvā “ratham̐ yojehī”ti āha. So “sādhū”ti paṭissuṇitvā mahāraham̐ uttamaratham̐ sabbālaṅkārena alaṅkaritvā kumudapattavaṇṇe cattāro maṅgalasindhava yojetvā bodhisattassa paṭivedesi. Bodhisatto devavimānasadisam̐ ratham̐ abhiruhitvā uyyānābhīmukho agamāsi. Devatā “siddhatthakumārassa abhisambujjhanakālo āsanno, pubbanimittam̐ dassessāmā”ti ekaṃ devaputtam̐ jarājiṇṇam̐ khaṇḍadantaṃ

palitakesaṃ vaṅkaṃ obhaggasarīraṃ daṇḍahatthaṃ pavedhamānaṃ katvā dassesuṃ. Taṃ bodhisatto ceva sārathi ca passanti. Tato bodhisatto, “samma, ko nāmesa puriso, kesāpissa na yathā aññesa”nti mahāpadāne āgatanayena sārathiṃ pucchitvā tassa vacanaṃ sutvā “dhiratthu vata, bho, jāti, yatra hi nāma jātassa jarā paññāyissatī”ti saṃviggahadayo tatova paṭinivattitvā pāsādameva abhiruhi. Rājā “kiṃ kārāṇā mama putto khippaṃ paṭinivattī”ti pucchi. “Jiṇṇapurisaṃ disvā, devā”ti. “Jiṇṇakaṃ disvā pabbajissatīti āhaṃsu, kasmā maṃ nāsetha, sīghaṃ puttassa nātakāni sajjetha, sampattiṃ anubhavanto pabbajjāya satīṃ na karissatī”ti vatvā ārakkhaṃ vaḍḍhetvā sabbadisāsu addhayaoyane addhayaoyane ārakkhaṃ ṭhapesi.

Punekadivasaṃ bodhisatto tatheva uyyānaṃ gacchanto devatābhinimmitaṃ byādhitaṃ purisaṃ disvā purimanayeneva pucchitvā saṃviggahadayo nivattitvā pāsādaṃ abhiruhi. Rājāpi pucchitvā heṭṭhā vuttanayeneva saṃvidahitvā puna vaḍḍhetvā samantā tigāvutappamāṇe padese ārakkhaṃ ṭhapesi. Aparampi ekadivasaṃ bodhisatto tatheva uyyānaṃ gacchanto devatābhinimmitaṃ kālaṅkataṃ disvā purimanayeneva pucchitvā saṃviggahadayo puna nivattitvā pāsādaṃ abhiruhi. Rājāpi pucchitvā heṭṭhā vuttanayeneva saṃvidahitvā puna vaḍḍhetvā samantato yojanappamāṇe padese ārakkhaṃ ṭhapesi. Aparāṃ panekadivasaṃ uyyānaṃ gacchanto tatheva devatābhinimmitaṃ sunivatthaṃ supārutaṃ pabbajitaṃ disvā “ko nāmeso sammā”hi sārathiṃ pucchi. Sārathi kiñcāpi buddhuppādassa abhāvā pabbajitaṃ vā pabbajitaḡuṇe vā na jānāti, devatānubhāvena pana “pabbajito nāmāyaṃ, devā”ti vatvā pabbajjāya ḡuṇe vaṇṇesi. Bodhisatto pabbajjāya ruciṃ uppādetvā taṃ divasaṃ uyyānaṃ agamāsi. Dīghabhāṇakā panāhu - “cattāripi nimittāni ekadivaseneva disvā agamāsi”ti.

So tattha divasabhāgaṃ kīḷitvā maṅgalapokkharāṇiyaṃ nhāyitvā atthaṅgate sūriye maṅgalasilāpaṭṭe nisīdi attānaṃ alaṅkārapetukāmo, athassa paricārapapurisā nānāvaṇṇāni dussāni nānappakārā ābharaṇavikatiyo mālāgandhavilepanāni ca ādāya samantā parivāretvā aṭṭhaṃsu. Tasmīṃ khaṇe sakkassa nisinnāsaṃ uṇhaṃ ahosi. So “ko nu kho maṃ imamah ṭhānā cāvetukāmosī”ti upadhārento bodhisattassa alaṅkāretukāmataṃ ṇatvā vissakammaṃ āmantesi - “samma vissakamma, siddhatthakumāro ajja aḍḍharattasamaye mahābhinikkhamanaṃ nikkhamissati, ayamassa pacchimo alaṅkāro, tvaṃ uyyānaṃ gantvā mahāpurisaṃ dibbālaṅkārehi alaṅkarohī”ti. So “sādhū”ti paṭissuṇitvā devānubhāvena taṅkhaṇaññeva bodhisattaṃ upasaṅkamitvā tasseva kappakasadiṣo hutvā dibbadussena bodhisattassa sīsaṃ veṭhesi. Bodhisatto hatthasamphasseneva “nāmaṃ manusso, devaputto aya”nti aññāsi. Veṭhanena veṭhitamatte sīse mōḷiyaṃ maṇiratanākārena dussasahassaṃ abbhuggaṇchi, puna veṭhentassa dussasahassanti dasakkhattuṃ veṭhentassa dasa dussasahassāni abbhuggacchiṃsu. “Sīsaṃ khuddakaṃ, dussāni bahūni, kathaṃ abbhuggatānī”ti na cintetabbaṃ. Tesu hi sabbamahantaṃ āmalakapupphappamāṇaṃ, avasesāni kadambakapupphappamāṇāni ahesuṃ. Bodhisattassa sīsaṃ kiṇjakkhagavacchitaṃ viya kuyyakapupphaṃ ahosi.

Athassa sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitassa sabbatālāvacaṃsu sakāni sakāni paṭibhānāni dassayantesu, brāhmaṇesu “jayanandā”tiādivacanehi, sutamaṅgalikādīsu ca nānappakārehi maṅgalavacanatthutighosehi sambhāventesu sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ taṃ rathavaraṃ abhiruhi. Tasmīṃ samaye “rāhulamātā puttaṃ vijātā”ti sutvā suddhodanamahārājā “puttassa me tuṭṭhiṃ nivedethā”ti

sāsanam pahīṇi. Bodhisatto tam sutvā “rāhu jāto, bandhanam jāta”nti āha. Rājā “kiṃ me putto avacā”ti pucchitvā tam vacanam sutvā “ito paṭṭhāya me nattā ‘rāhulakumāro’tveva nāma hotū”ti āha.

Bodhisattopi kho rathavaram āruyha atimahantena yasena atimanoramena sirisobhaggena nagaram pāvisi. Tasmim samaye kisāgotamī nāma khattiyakañña uparipāsādavaratalagatā nagaram padakkhiṇam kurumānassa bodhisattassa rūpasiriṃ disvā pītisomanassajātā imaṃ udānam udānesi -

“Nibbutā nūna sā mātā, nibbuto nūna so pitā;
Nibbutā nūna sā nārī, yassāyaṃ īdiso patī”ti. -

Bodhisatto tam sutvā cintesi - “ayaṃ evamāha - ‘evarūpaṃ attabhāvaṃ passantiyā mātu hadayaṃ nibbāyati, pitu hadayaṃ nibbāyati, pajāpatiyā hadayaṃ nibbāyati’ti. Kismiṃ nu kho nibbuta hadayaṃ nibbutaṃ nāma hotī”ti. Athassa kilesesu virattamanassa etadahosi - “rāgaggimhi nibbuta nibbutaṃ nāma hoti, dosaggimhi nibbuta nibbutaṃ nāma hoti, mohaggimhi nibbuta nibbutaṃ nāma hoti, mānadiṭṭhiādīsu sabbakilesadarathesu nibbutesu nibbutaṃ nāma hotī”ti. “Ayaṃ me sussavanaṃ sāveti, ahañhi nibbānaṃ gavesanto vicarāmi, ajjeva mayā gharāvāsaṃ chaḍḍetvā nikkhamma pabbajitvā nibbānaṃ gavesituṃ vaṭṭati, ayaṃ imissā ācariyabhāgo hotū”ti kaṇṭhato omuñcitvā kisāgotamiyā satasahassagghanakaṃ muttāhāraṃ pesesi. Sā “siddhatthakumāro mayi paṭibaddhacitto hutvā paṇṇākāraṃ pesetī”ti somanassajātā ahosi.

Bodhisattopi mahantena sirisobhaggena attano pāsādaṃ abhiruhitvā sirisayane nipajji. Tāvadeva ca naṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā naccagītādīsu susikkhitā devakañña viya rūpasobhaggappattā nātakitthiyo nānātūriyāni gahetvā samparivāretvā abhiramāpentiyō naccagītavādītāni payojayimsu. Bodhisatto kilesesu virattacittatāya naccādīsu anabhirato muhuttaṃ niddaṃ okkami. Tāpi itthiyo “yassatthāya mayaṃ naccādīni payojema, so niddaṃ upagato, idāni kimatthaṃ kilamissāmā”ti gahitagahitāni tūriyāni ajjhottharitvā nipajjimsu, gandhatelappadīpā jhāyanti. Bodhisatto pabujjhivā sayanapiṭṭhe pallaṅkena nisinno addasa tā itthiyo tūriyabhaṇḍāni avattharitvā niddāyantiyo - ekaccā paggharitakheḷā, kilinnagattā, ekaccā dante khādantiyo, ekaccā kākacchantiyo, ekaccā vippalapantiyo, ekaccā vivaṭamukhī, ekaccā apagatavatthā pākāṭabībhacchasambādhatṭhānā. So tāsam tam vipākāraṃ disvā bhiyyosomattāya kāmesu virattacitto ahosi. Tassa alaṅkatapaṭiyattaṃ sakkabhavanasadisampi tam mahātalaṃ vividhanānākuṇapabharitaṃ āmakasusānaṃ viya upaṭṭhāsi, tayo bhavā ādittagehasadisā khādimsu - “upaddutaṃ vata, bho, upassaṭṭhaṃ vata, bho”ti udānaṃ pavattesi, ativyassa pabbajjāya cittaṃ nami.

So “ajjeva mayā mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamituṃ vaṭṭatī”ti sayanā vuṭṭhāya dvārasamīpaṃ gantvā “ko etthā”ti āha. Ummāre sīsaṃ katvā nipanno channo - “ahaṃ, ayyaputta, channo”ti āha. “Ajjāhaṃ mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamitukāmo, ekaṃ me assaṃ kappehī”ti āha. So “sādhu, devā”ti assabhaṇḍakaṃ gahetvā assasālaṃ gantvā gandhatelappadīpesu jalantesu sumanapaṭṭavitānassa heṭṭhā ramaṇīye bhūmibhāge ṭhitaṃ kaṇḍakaṃ assarājānaṃ disvā “ajja mayā imeva kappetuṃ vaṭṭatī”ti kaṇḍakaṃ kappesi. So kappiyamānova aññāsi “ayaṃ kappanā ativiya gāḷhā, aññesu divasesu uyyānakīḷadigamanakāle kappanā viya na hoti,

mayham ayyaputto ajja mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamitukāmo bhavissatī”ti. Tato tuṭṭhamānaso mahāhasitaṃ hasi, so saddo sakalanagaraṃ pattharivā gaccheyya. Devatā pana naṃ sannirumbhitvā na kassaci sotuṃ adaṃsu.

Bodhisattopi kho channaṃ pesetvāva “puttaṃ tāva passissāmī”ti cintetvā nisinnapallaṅkato uṭṭhāya rāhulamātuyā vasanaṭṭhānaṃ gantvā gabbhadvāraṃ vivari. Tasmim̐ khaṇe antogabbhe gandhatelappadīpo jhāyati, rāhulamātā sumanamallikādīnaṃ pupphānaṃ ambaṇamattena abhippakīṇe sayane puttassa matthake hatthaṃ ṭhapetvā niddāyati. Bodhisatto ummāre pādaṃ ṭhapetvā ṭhitakova oloketvā “sacāhaṃ deviyā hatthaṃ apānetvā mama puttaṃ gaṇhissāmi, devī pabujjhissati, evaṃ me gamanantarāyo bhavissati, buddho hutvāva āgantvā puttaṃ passissāmī”ti pāsādatalato otari. Yaṃ pana jātaṇṭhakathāyaṃ “tadā sattāhajāto rāhulakumāro hotī”ti vuttaṃ, taṃ sesaṭṭhakathāsu natthi, tasmā idameva gahetabbaṃ.

Evaṃ bodhisatto pāsādatalā otarivā assasamīpaṃ gantvā evamāha - “tāta kaṇḍaka, tvaṃ ajja ekarattiṃ maṃ tārāya, ahaṃ taṃ nissāya buddho hutvā sadevakaṃ lokaṃ tārāyissāmī”ti. Tato ullaṅghitvā kaṇḍakassa piṭṭhiṃ abhiruhi. Kaṇḍako gīvato paṭṭhāya āyāmena aṭṭhārasahattho hoti, tadanucchavikena ubbedhena samannāgato thāmajavasampanno sabbaseto dhotasaṅkhasadiso. So sace haseyya vā padasaddaṃ vā kareyya, saddo sakalanagaraṃ avatthareyya, tasmā devatā attano ānubhāvena tassa yathā na koci suṇāti, evaṃ hasitasaddaṃ sannirumbhitvā akkamaṇaakkamanapadavāre hatthatalāni upanāmesuṃ. Bodhisatto assavarassa piṭṭhivemajjhagato channaṃ assassa vāladhiṃ gāhāpetvā aḍḍharattasamaye mahādvārasamīpaṃ patto. Tadā pana rājā “evaṃ mama putto yāya kāyaci velāya nagaradvāraṃ vivarivā nikkhamituṃ na sakkhissatī”ti dvīsu dvārakavāṇesu ekekaṃ purisasahassena vivaritabbaṃ kāresi. Bodhisatto pana thāmabalasampanno hatthigaṇaṇāya koṭisahassahatthīnaṃ balaṃ dhāresi, purisagaṇaṇāya dasakoṭisahassapurisānaṃ balaṃ dhāresi. So cintesi - “sace dvāraṃ na vivariyyati, ajja kaṇḍakassa piṭṭhe nisinnova vāladhiṃ gahetvā ṭhitena channena saddhiṃyeva kaṇḍakaṃ ūruhi nippīletvā aṭṭhārasahatthubbedhaṃ pākāraṃ uppatitvā atikkamissāmī”ti. Channopi cintesi - “sace dvāraṃ na vivariyyati, ahaṃ attano sāmikaṃ ayyaputtaṃ khandhe nisīdāpetvā kaṇḍakaṃ dakkhiṇena hatthena kucchiyaṃ parikkhipanto upakacchantare katvā pākāraṃ uppatitvā atikkamissāmī”ti. Kaṇḍakopi cintesi - “sace dvāraṃ na vivariyyati, ahaṃ attano sāmikaṃ piṭṭhe yathānisinnaeva channena vāladhiṃ gahetvā ṭhitena saddhiṃyeva ukkhipitvā pākāraṃ uppatitvā atikkamissāmī”ti. Sace dvāraṃ na vivareyya, yathācintitameva tesu tīsu janesu aññataro sampādeyya. Dvāre pana adhivatthā devatā dvāraṃ vivari.

Tasmim̐yeva khaṇe māro pāpimā “bodhisattaṃ nivattessāmī”ti āgantvā ākāse ṭhito āha - “mārisa, mā nikkhami, ito te sattame divase cakkaratanaṃ pātubhavissati, dvisahassaparittadīpaparivārānaṃ catunnaṃ mahādīpānaṃ rajjaṃ kāressasi, nivatta, mārisā”ti. “Kosi tva”nti? “Ahaṃ vasavattī”ti. “Māra, jānāmahaṃ mayham cakkaratanaṃ pātubhāvaṃ, anattikohaṃ rajjena, dasasahassilokadhātuṃ unnādetvā buddho bhavissāmī”ti āha. Māro “ito dāni te paṭṭhāya kāmavitakkaṃ vā byāpādavitaṃ vā vihiṃsāvitakkaṃ vā cintitakāle jānissāmī”ti otārāpekkho chāyā viya anugacchanto anubandhi.

Bodhisattopi hatthagataṃ cakkavattirajjaṃ khelaṇaṃ viya anapekkho chaḍḍetvā mahantena sakkārena nagarā nikkhami. Āsāḥipunṇamāya uttarāsāḥanakkhatte

vattamāne, nikkhamitvā ca puna nagaraṃ apaloketukāmo jāto. Evañca panassa citte uppannamatteyeva - “mahāpurisa, na tayā nivattetvā olokanakammaṃ kata”nti vadamānā viya mahāpathavī kulālacakkaṃ viya chijjivā parivatti. Bodhisatto nagarābhimukho tathavā nagaraṃ oloketvā tasmim pathavippadese kaṇḍakanivattanacetiyaṭṭhānaṃ dassetvā gantabbamaggābhimukhaṃ kaṇḍakaṃ katvā pāyāsi mahantena sakkārena uḷārena sirisobhaggena. Tadā kirassa devatā purato saṭṭhi ukkāsaḥassāni dhārayiṃsu, pacchato saṭṭhi, dakkhiṇapassato saṭṭhi, vāmapassato saṭṭhīti. Aparā devatā cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṃ aparimāṇā ukkā dhārayiṃsu. Aparā devatā ca nāgasupaṇṇādayo ca dibbehi gandhehi mālāhi cuṇṇehi dhūpehi pūjayamānā gacchanti, pāricchattakapupphehi ceva mandāravapupphehi ca ghanameghavuṭṭhikāle dhārāhi viya nabhaṃ nirantaraṃ ahosi, dibbāni saṃgītāni pavattiṃsu, samantato aṭṭha tūriyāni, saṭṭhi tūriyānīti aṭṭhasaṭṭhi tūriyasatasahassāni pavattayīṃsu. Tesam saddo samuddakucchiyaṃ meghadhanitakālo viya, yugandharakucchiyaṃ sāgaranigghosakālo viya ca vattati.

Iminā sirisobhaggena gacchanto bodhisatto ekaratteneva tīṇi rajjāni atikkamma tiṃsayojanamattake anomānadītiraṃ pāpuṇi. Kiṃ pana asso tato paraṃ gantuṃ na sakkotīti? No na sakkoti. So hi ekaṃ cakkavāḷagabbhaṃ nābhiyā tñhitacakkassa nemivaṭṭiṃ maddanto viya antantena caritvā purepātarāsameva āgantvā attano sampāditam bhattam bhuñjitum samattho. Tadā pana devanāgasupaṇṇādīhi ākāse tathavā ossaṭṭhehi gandhamālādīhi yāva ūruppadesā sañchannasarīraṃ ākaḍḍhitvā gandhamālājaṭam chindantassa atipapañco ahosi, tasmā tiṃsayojanamattameva agamāsi. Atha bodhisatto nadītire tathavā channaṃ pucchi - “kā nāma ayaṃ nadī”ti? “Anomā nāma, devā”ti. “Amhākampi pabbajjā anomā bhavissatī”ti paṇhiyā ghaṭṭento assassa saññaṃ adāsi. Asso ca uppatitvā aṭṭhusabhavitthārāya nadiyā pārimatīre aṭṭhāsi.

Bodhisatto assapiṭṭhito oruyha rajatapaṭṭasadise vāḷukāpuline tathavā channaṃ āmantesi - “samma channa, tvaṃ mayhaṃ ābharaṇāni ceva kaṇḍakañca ādāya gaccha, ahaṃ pabbajissāmī”ti. “Ahampi, deva, pabbajissāmī”ti. Bodhisatto “na labbhā tayā pabbajitum, gaccheva tva”nti tikkhattum paṭibāhitvā ābharaṇāni ceva kaṇḍakañca paṭicchāpetvā cintesi - “ime mayhaṃ kesā samaṇasārubbā na honti, añño bodhisattassa kese chinditum yuttarūpo natthī”ti. Tato “sayameva khaggena chindissāmī”ti dakkhiṇena hatthena asim gahetvā vāmahatthena mōḷiyā saddhiṃ cūlam gahetvā chindi. Kesā dvaṅgulamattā hutvā dakkhiṇato āvaṭṭamānā sīsaṃ allīyiṃsu. Tesam yāvajīvaṃ tadeva pamāṇaṃ ahosi, massu ca tadanurūpaṃ, puna kesamassuohāraṇakiccaṃ nāma nāhosi. Bodhisatto saha mōḷiyā cūlam gahetvā “sacāhaṃ sambuddho bhavissāmi, ākāse tiṭṭhatu. No ce, bhūmiyaṃ patatū”ti antalikkhe khiṇi. Sā cūlā yojanappamāṇaṃ tñhānaṃ abbhuggantvā ākāse aṭṭhāsi. Sakko devarājā dibbacakkhunā oloketvā yojaniyaratanacaṅkoṭakena samapaṭicchitvā tāvatimsabhavane cūlāmaṇicetiyaṃ nāma patiṭṭhāpesi.

“Chetvāna mōḷiṃ varagandhavāsitaṃ, vehāyaṣaṃ ukkhipi sakyapuṅgavo;
Sahassanetto sirasā paṭiggahi, ratanacaṅkoṭavarena vāsavo”ti.

Puna bodhisatto cintesi - “imāni kāsikavatthāni mayhaṃ na samaṇasārubbānī”ti. Athassa kassapabuddhakāle purāṇasahāyako ghaṭikāramahābrahmā ekaṃ buddhantaraṃ jaraṃ appattena mittabhāvena cintesi - “ajja me sahāyako mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhanto, samaṇaparikkhāramassa gahetvā gacchissāmī”ti.

“Ticīvaraṇca patto ca, vāsī sūci ca bandhanaṃ;
Parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhūno”ti. -

Ime aṭṭha parikkhāre āharitvā adāsi. Bodhisatto arahaddhajaṃ nivāsetvā uttamapabbajitavesaṃ gaṇhitvā “channa, tvaṃ mama vacanena mātāpitūnaṃ ārogyaṃ vadehī”ti vatvā uyyojesi. Channo bodhisattaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi. Kaṇḍako pana channena saddhiṃ mantayamānassa bodhisattassa vacanaṃ suṇantova “natthi dāni mayhaṃ puna sāmīno dassana”nti cintetvā cakkhupathaṃ vijahanto sokaṃ adhivāsetuṃ asakkonto hadayena phalitena kālaṃ katvā tāvatimsabhavane kaṇḍako nāma devaputto hutvā nibbatti. Channassa paṭhamam ekova soka ahosi, kaṇḍakassa pana kālakiriyāya dutiyena sokena pīlito rodanto paridevanto nagaraṃ agamāsi.

Bodhisatto pabbajitvā tasmimyeva padese anupiyaṃ nāma ambavanaṃ atthi, tattha sattāhaṃ pabbajjāsukhena vītināmetvā ekadivaseneva tiṃsayojanamaggaṃ padasā gantvā rājagahaṃ pāvisi. Pavisitvā ca sapadānaṃ piṇḍāya cari. Sakalanagaraṃ bodhisattassa rūpadassaneneva dhanapālake pavitṭhe rājagahaṃ viya ca, asurinde pavitṭhe devanagaraṃ viya ca saṅkhobhaṃ agamāsi. Rājapurisā gantvā “deva, evarūpo nāma satto nagare piṇḍāya carati, ‘devo vā manusso vā nāgo vā supaṇṇo vā asuko nāma eso’ti na jānāmā”ti ārocesuṃ. Rājā pāsādatale ṭhatvā mahāpurisaṃ disvā acchariyabbhutamācittā purise āṇāpesi - “gacchatha, bhaṇe, vīmaṃsatha, sace amanusso bhavissati, nagarā nikkhamitvā antaradhāyissati, sace devatā bhavissati, ākāseṇa gacchissati, sace nāgo bhavissati, pathaviyaṃ nimujjitvā gamissati, sace manusso bhavissati, yathā laddhaṃ bhikkhaṃ paribhuñjissatī”ti.

Mahāpurisopi kho missakabhattaṃ saṃharitvā “alaṃ me ettakaṃ yāpanāyā”ti ñatvā pavitṭhadvāreneva nagarā nikkhamitvā paṇḍavapabbatacchāyāyaṃ puratthimābhimukho nisīditvā āhāraṃ paribhuñjituṃ āraddho. Athassa antāni parivattitvā mukhena nikkhamanākārappattāni ahesuṃ. Tato so tena attabhāvena evarūpassa āhārassa cakkhunāpi adiṭṭhapubbatāya tena paṭikūlāhārena aṭṭiyamānopi evaṃ attanā eva attānaṃ ovadi - “siddhattha, tvaṃ sulabhaannapāne kule tivassikagandhasālībhajanaṃ nānaggarasehi bhuñjanaṭṭhāne nibbattitvāpi ekaṃ paṃsukūlikaṃ disvā ‘kadā nu kho ahampi evarūpo hutvā piṇḍāya caritvā bhuñjissāmi, bhavissati nu kho me so kālo’ti cintetvā nikkhanto, idāni kinnāmetam karosī”ti evaṃ attānaṃ ovaditvā nibbikāro hutvā āhāraṃ paribhuñji.

Rājapurisā taṃ pavattim disvā gantvā raṇṇo ārocesuṃ. Rājā dūtavacanaṃ sutvā vegena nagarā nikkhamitvā bodhisattassa santikaṃ gantvā iriyāpathasmimyeva pasīditvā bodhisattassa sabbaṃ issariyaṃ niyyātesi. Bodhisatto “mayhaṃ, mahārāja, vatthukāmehi vā kilesakāmehi vā attho natthi, ahaṃ paramābhisambodhiṃ patthayanto nikkhanto”ti āha. Rājā anekappakāraṃ yācantopi tassa cittaṃ alabhितvā “addhā tvaṃ buddho bhavissasi, buddhabhūtena pana tayā paṭhamam mama vijitaṃ āgantabba”nti paṭiññaṃ gaṇhi. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana “pabbajjaṃ kittayissāmi, yathā pabbaji cakkhumā”ti imaṃ pabbajjāsuttaṃ saddhiṃ aṭṭhakathāya oloketvā veditaṃ.

Bodhisattopi kho raṇṇo paṭiññaṃ datvā anupubbena cārikaṃ caramāno ālāraṇca kālāmaṃ udakaṇca rāmaputtaṃ upasaṅkhamitvā samāpattiyo nibbattetvā “nāyaṃ maggo bodhāyā”ti tampi samāpattibhāvanaṃ analaṅkaritvā sadevakassa lokassa attano thāmaṃvīriyasandassanattaṃ mahāpadhānaṃ padahitukāmo uruvelaṃ gantvā

“ramaṇīyo vatāyaṃ bhūmibhāgo”ti tattheva vāsaṃ upagantvā mahāpadhānaṃ padahi. Tepi kho koṇḍañṇappamukhā pañcavaggiyā gāmaṇigamarājadhānīsu bhikkhāya carantā tattha bodhisattaṃ sampāpuṇṇīsu. Atha naṃ chabbassāni mahāpadhānaṃ padahantaṃ “idāni buddho bhavissati, idāni buddho bhavissatī”ti pariveṇasammajjanādikāya vattapaṭipattiyā upaṭṭhahamānā santikāvacarā ahesuṃ. Bodhisattopi kho “koṭṭipattaṃ dukkarakārikaṃ karissāmī”ti ekatilaṇḍulādīhipi vītinaṃmesi, sabbasopi āhārupacchedanaṃ akāsi. Devatāpi lomakūpehi ojaṃ upasaṃharamānā pakkhipiṃsu.

Athassa tāya nirāhāratāya paramakasirappattatāya suvaṇṇavaṇṇopi kāyo kāḷavaṇṇo ahosi, dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāni paṭicchannāni ahesuṃ. Appekadā ānāpānakajjhānaṃ jhāyanto mahāvedanābhittunno visaṇṇibhūto caṅkamanakoṭṭiyaṃ patati. Atha naṃ ekaccā devatā “kālaṅkato samaṇo gotamo”ti vadanti. Ekaccā “vihārotveveso arahata”nti ca āhaṃsu. Tattha yāsaṃ “kālaṅkato”ti saṇṇā ahosi, tā gantvā suddhodanamahārājassa ārocesuṃ - “tumahākaṃ putto kālaṅkato”ti. “Mama putto buddho hutvā kālaṅkato, ahutvā”ti? “Buddho bhavituṃ nāsakkhi, padhānabhūmiyaṃyeva patitvā kālaṅkato”ti. Idaṃ sutvā rājā - “nāhaṃ saddahāmi, mama puttassa bodhiṃ appatvā kālakiriyā nāma natthī”ti paṭikkhipi. “Kasmā pana rājā na saddahatī”ti? Kāladevalatāpasavandāpanadivase jamburukkhamūle ca pāṭihāriyānaṃ diṭṭhattā.

Puna bodhisatte saṇṇaṃ paṭilabhitvā utṭhite tā devatā gantvā “arogo te, mahārāja, putto”ti ārocesuṃ. Rājā “jānāmahaṃ mama puttassa amaraṇabhāva”nti vadati. Mahāsattassa chabbassāni dukkarakārikaṃ karontasseva ākāse gaṇṭhikaraṇakālo viya ahosi. So “ayaṃ dukkarakārikā nāma bodhāya maggo na hotī”ti oḷārikaṃ āhāraṃ āhāretuṃ gāmaṇigamesu piṇḍāya caritvā āhāraṃ āhari. Athassa dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāni pākatikāni ahesuṃ, kāyopi suvaṇṇavaṇṇo ahosi. Pañcavaggiyā bhikkhū “ayaṃ chabbassāni dukkarakārikaṃ karontopi sabbaññutaṃ paṭivijjhituṃ nāsakkhi, idāni gāmaṇigamādīsu piṇḍāya caritvā oḷārikaṃ āhāraṃ āharamāno kiṃ sakkhissati, bāhuliko esa padhānavibbhanto, sīsaṃ nhāyitukāmassa ussāvabindutakkaṇaṃ viya amhākaṃ etassa santikā visesatakkanaṃ, kiṃ no iminā”ti mahāpurisaṃ pahāya attano attano pattacīvaraṃ gahetvā aṭṭhārasayojanamaggaṃ gantvā isipatanaṃ pavisiṃsu.

Tena kho pana samayena uruvelāyaṃ senānigame senānikuṭumbikassa gehe nibbattā sujātā nāma dārikā vayappattā ekasmiṃ nigrodharukkhe patthanaṃ akāsi - “sacāhaṃ samajātikaṃ kulagharaṃ gantvā paṭhamagabbhe puttaṃ labhissāmi, anusaṃvaccharaṃ te satahassapariccāgena balikammaṃ karissāmī”ti. Tassā sā patthanā samijjhi. Sā mahāsattassa dukkarakārikaṃ karontassa chaṭṭhe vasse paripuṇṇe visākhāpuṇṇamāyaṃ balikammaṃ kātukāmā hutvā puretaraṃyeva dhenusahassaṃ laṭṭhimadhukavane carāpetvā, tāsāṃ khīraṃ pañca dhenusatāni pāyetvā, tāsāṃ khīraṃ aḍḍhatiyāni ca satānīti evaṃ yāva soḷasannaṃ dhenūnaṃ khīraṃ aṭṭha dhenuyo pivanti, tāva khīrassa bahalatañca madhuratañca ojavantatañca patthayamānā khīraparivattanaṃ nāma akāsi. Sā visākhāpuṇṇamadivase “pātova balikammaṃ karissāmī”ti rattiyā paccūsasamayaṃ paccuṭṭhāya tā aṭṭha dhenuyo duhāpesi. Vacchakā dhenūnaṃ thanamūlaṃ na āgamaṃsu, thanamūle pana navabhājanesu upanītamattesu attano dhammatāya khīradhārā pagghariṃsu. Taṃ acchariyaṃ disvā sujātā sahattheneva khīraṃ gahetvā navabhājane pakkhipitvā sahattheneva aggaṃ katvā pacituṃ ārabhi.

Tasmiṃ pāyāse paccamāne mahantā mahantā pubbuḷā uṭṭhahitvā dakkhiṇāvaṭṭā hutvā sañcaranti. Ekaphusitampi bahi na uppatati, uddhanato appamattakopi dhūmo na uṭṭhahati. Tasmiṃ samaye cattāro lokapālā āgantvā uddhane ārakkhaṃ gaṇhiṃsu, mahābrahmā chattaṃ dhāresi, sakko alātāni samānento aggim jālesi. Devatā dvisahassadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu devamanussānaṃ upakappanaojam attano devānubhāvena daṇḍakabaddhaṃ madhupaṭalaṃ pīletvā madhuṃ gaṇhamānā viya saṃharitvā tattha pakkhipiṃsu. Aññesu hi kālesu devatā kabaḷe kabaḷe ojaṃ pakkhipiṃsu, sambodhippattadivase ca parinibbānadivase ca ukkhaliyaṃyeva pakkhipiṃsu. Sujātā ekadivaseyeva tattha attano pākāṭāni anekāni acchariyāni disvā puṇṇaṃ nāma dāsiṃ āmantesi - “amma puṇṇe, ajja amhākaṃ devatā ativiya pasannā, mayā hi ettake kāle evarūpaṃ acchariyaṃ nāma na diṭṭhapubbaṃ, vegena gantvā devaṭṭhānaṃ paṭijaggāhī”ti. Sā “sādhu, ayye”ti tassā vacanaṃ sampāṭicchitvā turitaturitā rukkhamaḷaṃ agamāsi.

Bodhisattopi kho tasmiṃ rattibhāge pañca mahāsupine disvā pariggaṇhanto “nissamsayaṃ ajjāhaṃ buddho bhavissāmī”ti katasanniṭṭhāno tassā rattiyā accayena katasarīrapaṭijaggano bhikkhācārakālaṃ āgamayaṃmāno pātova āgantvā tasmiṃ rukkhamaḷe nisīdi, attano pabhāya sakalaṃ rukkhamaḷaṃ obhāsayamāno. Atha kho sā puṇṇā āgantvā addasa bodhisattaṃ rukkhamaḷe pācīnalokadhātuṃ olokayaṃmānaṃ nisinnaṃ, sarīrato cassa nikkhantāhi pabhāhi sakalarukkhamaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ. Disvānassā etadahosi - “ajja amhākaṃ devatā rukkhato oruyha sahattheneva balikammaṃ sampāṭicchituṃ nisinnā maññe”ti ubbegappattā hutvā vegena āgantvā sujātāya etamatthaṃ ārocesi.

Sujātā tassā vacanaṃ sutvā tuṭṭhamānasā hutvā “ajja dāni paṭṭhāya mama jeṭṭhadhītuṭṭhāne tiṭṭhāhī”ti dhītu anucchavikaṃ sabbālaṅkāraṃ adāsi. Yasmā pana buddhabhāvaṃ pāpuṇanadivase satasahassagghanikā ekā suvaṇṇapāti laddhuṃ vaṭṭati, tasmā sā “suvaṇṇapātiyaṃ pāyāsaṃ pakkhipissāmī”ti cittaṃ uppādetvā satasahassagghanikaṃ suvaṇṇapātiṃ nīharāpetvā tattha pāyāsaṃ pakkhipitukāmā pakkabhājanaṃ āvajjesi. Sabbo pāyāso padumapattato udakaṃ viya vattitvā pātiyaṃ paṭiṭṭhāsi, ekapātipūramattova ahosi. Sā taṃ pātiṃ aññāya pātiyā paṭikujjitvā odātavatthena veṭhetvā sayam sabbālaṅkārehi attabhāvaṃ alaṅkaritvā taṃ pātiṃ attano sīse ṭhapetvā mahantena ānubhāvena nigrodharukkhamaḷaṃ gantvā bodhisattaṃ disvā balavasomanassajātā “rukkhadevatā”ti saññāya diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya onatonatā gantvā sīsato pātiṃ otāretvā vivaritvā suvaṇṇabhiṅgārena gandhapupphavāsitaṃ udakaṃ gahetvā bodhisattaṃ upagantvā aṭṭhāsi. Ghaṭikāramahābrahmunā dinno mattikāpatto ettakaṃ kālaṃ bodhisattaṃ avijahitvā tasmiṃ khaṇe adassanaṃ gato, bodhisatto pattaṃ apassanto dakkhiṇahatthaṃ pasāretvā udakaṃ sampāṭicchi. Sujātā saheva pātiyā pāyāsaṃ mahāpurisassa hatthe ṭhapesi, mahāpuriso sujātaṃ olokesi. Sā ākāraṃ sallakkhetvā “ayya, mayā tumhākaṃ pariccattā, taṃ gaṇhitvā yathāruci karoṭhā”ti vanditvā “yathā mayhaṃ manoratho nipphanho, evaṃ tumhākampi nipphajjatū”ti vatvā satasahassagghanikampi suvaṇṇapātiṃ purāṇakapaṇṇaṃ viya pariccajitvā anapekkhāva pakkāmi.

Bodhisattopi kho nisinnaṭṭhānā vuṭṭhāya rukkhamaṃ padakkhiṇaṃ katvā pātiṃ ādāya nerañjarāya tīraṃ gantvā anekesaṃ bodhisattasatasahassānaṃ abhisambujjhanadivase otaritvā nhānaṭṭhānaṃ supatiṭṭhitaṃ nāma atthi, tassā tīre pātiṃ ṭhapetvā supatiṭṭhitatitthe otaritvā nhatvā anekabuddhasatasahassānaṃ

nivāsanaṃ arahaddhajaṃ nivāsetvā puratthābhimukho nisīditvā
ekatṭhitālapakkappamāṇe ekūnapañṇāsapiṇḍe katvā sabbam
appodakamadhupāyāsaṃ paribhuñji. Soyevasa buddhabhūtaṃ sattasattāhaṃ
bodhimaṇḍe vasantassa ekūnapañṇāsadivasāni āhāro ahoṣi. Ettakaṃ kālaṃ añño
āhāro natthi, na nhānaṃ, na mukhadhovanam, na sarīraḷaṇḍo, jhānasukhena
phalasamāpattisukhena ca vītināmesi. Taṃ pana pāyāsaṃ bhuñjitvā suvaṇṇapātiṃ
gahetvā “sacāhaṃ ajja buddho bhavissāmi, ayaṃ pāti paṭisotaṃ gacchatu, no ce
bhavissāmi, anusotaṃ gacchatū”ti vatvā nadīsote pakkhipi. Sā sotaṃ chindamānā
nadīmajjhaṃ gantvā majjhaṭṭhānena javaṣampanno asso viya
asītihaṭṭhamattaṭṭhānaṃ paṭisotaṃ gantvā ekasmiṃ āvaṭṭe nimujjitvā
kāḷanāgarājabhavanaṃ gantvā tiṇṇaṃ buddhānaṃ paribhogapātiyo “kili kilī”ti ravaṃ
kārayamānā paharivā tāsaṃ sabbahetṭhimā hutvā aṭṭhāsi. Kāḷo nāgarājā ta saddaṃ
sutvā “hiyyo eko buddho nibbatti, puna ajja eko nibbatta”ti vatvā anekehi padasatehi
thutiyo vadamāno utṭhāsi. Tassa kira mahāpathaviyā ekayojanatigāvutappamāṇaṃ
nabhaṃ pūretvā ārohanakālo ajja vā hiyyo vā sadiso ahoṣi.

Bodhisattopi nadītīraṃhi supupphitasālavane divāvihāraṃ katvā sāyanhasamayaṃ
pupphānaṃ vaṇṭato muccanakāle devatāhi alaṅkatena aṭṭhūsabhavitthārena
maggena sīho viya vijambhamāno bodhirukkhābhimukho pāyāsi.
Nāgayakkhasupaṇṇādayo dibbehi gandhapupphādīhi pūjayiṃsu, dibbasamgītādīni
pavattayiṃsu, dasasahassī lokadhātu ekagandhā ekamālā ekasādhukārā ahoṣi.
Tasmiṃ samaye sotthiyo nāma tiṇahārako tiṇaṃ ādāya paṭipathe āgacchanto
mahāpurisassa ākāraṃ ñatvā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo adāsi. Bodhisatto tiṇaṃ gahetvā
bodhimaṇḍaṃ āruya dakkhiṇadisābhāge uttarābhimukho aṭṭhāsi. Tasmiṃ khaṇe
dakkhiṇacakkavāḷaṃ osīditvā heṭṭhā avīcisampattaṃ viya ahoṣi. Uttaracakkavāḷaṃ
ullaṅghitvā upari bhavaggappattaṃ viya ahoṣi. Bodhisatto “idaṃ
sambodhipāpuṇanaṭṭhānaṃ na bhavissati maññe”ti padakkhiṇaṃ karonto
pacchimadisābhāgaṃ gantvā puratthimābhimukho aṭṭhāsi, tato pacchimaṇḍavāḷaṃ
osīditvā heṭṭhā avīcisampattaṃ viya ahoṣi, puratthimaṇḍavāḷaṃ ullaṅghitvā upari
bhavaggappattaṃ viya ahoṣi. Thitaṭṭhitatṭhāne kirassa nemivaṭṭipariyante akkantaṃ
nābhīyā paṭiṭṭhitamahāsakaṭacakkaṃ viya mahāpathavī onatunnatā ahoṣi. Bodhisatto
“idampi sambodhipāpuṇanaṭṭhānaṃ na bhavissati maññe”ti padakkhiṇaṃ karonto
uttaradisābhāgaṃ gantvā dakkhiṇābhimukho aṭṭhāsi. Tato uttaracakkavāḷaṃ osīditvā
heṭṭhā avīcisampattaṃ viya ahoṣi, dakkhiṇacakkavāḷaṃ ullaṅghitvā upari
bhavaggappattaṃ viya ahoṣi. Bodhisatto “idampi sambodhipāpuṇanaṭṭhānaṃ na
bhavissati maññe”ti padakkhiṇaṃ karonto puratthimadisābhāgaṃ gantvā
pacchimābhimukho aṭṭhāsi. Puratthimadisābhāge pana sabbabuddhānaṃ
pallaṅkaṭṭhānaṃ ahoṣi, taṃ neva chambhati, na kampati. Bodhisatto “idaṃ
sabbabuddhānaṃ avijahitaṃ acalaṭṭhānaṃ kilesapañjaravidhamsanaṭṭhāna”nti
ñatvā tāni tiṇāni agge gahetvā cālesi, tāvadeva cuddasahattho pallaṅko ahoṣi. Tānipi
kho tiṇāni tathārūpena saṇṭhānena saṇṭhahiṃsu, yathārūpaṃ sukusalo cittakāro vā
potthakāro vā ālikhitumpi samattho natthi. Bodhisatto bodhikkhandhaṃ piṭṭhito katvā
puratthābhimukho daḷhamānaso hutvā -

“Kāmaṃ taco ca nhāru ca, aṭṭhi ca avasissatu;
Upasussatu nissesam, sarīre maṃsalohitaṃ. -

‘Na tvevāhaṃ sammāsambodhiṃ appatvā imaṃ pallaṅkaṃ bhindissāmī’”ti
asanisatasannipātenapi abhejjarūpaṃ aparājitaḷpallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi.

Tasmiṃ samaye māro pāpimā - “siddhatthakumāro mayhaṃ vasaṃ atikkamitukāmo, na dāniṣṣa atikkamituṃ dassāmī”ti mārabalassa santikaṃ gantvā etamatthaṃ ārocetvā māraghosanaṃ nāma ghoṣāpetvā mārabalaṃ ādāya nikkhami. Sā mārasenā mārasa purato dvādasayojanā hoti, dakkhiṇato ca vāmato ca dvādasayojanā, pacchato cakkavāḷapariyantaṃ katvā t̥hitā, uddhaṃ navayojanubbedhā hoti, yassā unnadantiyā unnādasaddo yojanasahassato paṭṭhāya pathaviundriyanasaddoviya sūyati. Atha māro devaputto diyaḍḍhayaḷojanasatikāṃ girimekhalāṃ nāma hatthiṃ abhiruhitvā bāhusahassaṃ māpetvā nānāvudhāni aggahesi. Avasesāyapi māraparisāya dve janā ekasadisā ekasadisāṃ āvudhaṃ gaṇhantā nāhesuṃ. Nānāvaṇṇā nānappakāramukhā hutvā nānāvudhāni gaṇhantā bodhisattaṃ ajjhottharamānā āgamaṃsu.

Dasasahassacakkavāḷadevatā pana mahāsattassa thutiyo vadamānā aṭṭhaṃsu. Sakko devarājā vijayuttarasaṅkhaṃ dhamamāno aṭṭhāsi. So kira saṅkho vīsaḷhatthasatiko hoti, sakiṃ vātaṃ gāhāpetvā dhamiyamāno cattāro māse saddaṃ karitvā nissaddo hoti. Mahākāḷanāgarājā atirekapadasatena vaṇṇaṃ vaṇṇentova aṭṭhāsi, mahābrahmā setacchattaṃ dhārayamāno aṭṭhāsi. Mārabale pana bodhimaṇḍaṃ upasaṅkamante tesaṃ ekopi t̥hātuṃ nāsakkhi, sammukhasammukhat̥ṭhāneneva palāyimsu. Kāḷo nāma nāgarājāpi pathaviyaṃ nimujjitvā pañcayojanasatikāṃ mañjerikanāgabhavanaṃ gantvā ubhohi hatthehi mukhaṃ pidahitvā nipanno. Sakko devarājāpi vijayuttarasaṅkhaṃ piṭṭhiyaṃ katvā cakkavāḷamukhavaṭṭhiyaṃ aṭṭhāsi, mahābrahmā setacchattaṃ koṭiyaṃ gahetvā brahmalokameva agamāsi. Ekadevatāpi t̥hātuṃ samatthā nāma nāhosi. Mahāpuriso pana ekakova nisīdi.

Māropi attano paraṣaṃ āha - “tātā, suddhodanaputtena siddhatthena sadiso añño puriso nāma natthi, mayaṃ sammukhā yuddhaṃ dātuṃ na sakkhissāma, pacchābhāgena dassāmā”ti. Mahāpurisopi t̥iṇi passāni oloketvā sabbadevatānaṃ palātattā suññāni addasa. Puna uttarapassena mārabalaṃ ajjhottharamānaṃ disvā “ayaṃ ettako jano maṃ ekakaṃ sandhāya mahantaṃ vāyāmaṃ karoti, imasmiṃ t̥hāne mayhaṃ mātā vā pitā vā bhātā vā añño vā koci ñātako natthi, imā pana dasa pāramiyova mayhaṃ dīgharattaṃ puṭṭhaparijanasadisā. Tasmā mayā pāramiyova balaggaṃ katvā pāramisattheneva paharitvā imaṃ balakāyaṃ viddhaṃsetuṃ vaṭṭatī”ti dasa pāramiyo āvajjamāno nisīdi.

Atha kho māro devaputto - “vāteneva siddhatthaṃ palāpessāmī”ti vātamaṇḍalaṃ samuṭṭhāpesi. Taṅkhaṇaṇṇeva puratthimādibhedāvātā samuṭṭhahitvā addhayaḷojanayojanadvīyojanatiyojanappamaṇāni pabbatakūṭāni padāletvā vanagaccharukkhādīni uddhaṃmūlāni katvā samantā gāmanigame cuṇṇavicuṇṇe kātuṃ samatthāpi mahāpurisassa puññatejēna vihatānubhāvā bodhisattaṃ patvā bodhisattassa cīvarakaṇṇamattampi cāletuṃ nāsakkhimsu. Tato - “udakena naṃ ajjhottharitvā māressāmī”ti mahāvassaṃ samuṭṭhāpesi. Tassānubhāvena uparūpari satapaṭālasahassapaṭāladibhedā valāhakā ut̥ṭhahitvā vassimsu. Vuṭṭhidhārāvegēna pathavī chiddāvachiddā ahosi. Vanarukkhādīnaṃ uparibhāgena mahāmegho āgantvā mahāsattassa cīvare ussāvabindugahaṇamattampi temetuṃ nāsakkhi. Tato pāsāṇavassaṃ samuṭṭhāpesi. Mahantāni mahantāni pabbatakūṭāni dhūmāyantaṃ pajjalantaṃ ākāsenāgantvā bodhisattaṃ patvā dībbamālāguḷabhāvaṃ āpajjimsu. Tato paharaṇavassaṃ samuṭṭhāpesi. Ekatodhārā ubhatodhārā asisattikhurappādayo dhūmāyantaṃ pajjalantaṃ ākāsenāgantvā bodhisattaṃ patvā dībbapupphāni ahesuṃ.

Tato aṅgāravassam samuṭṭhāpesi. Kiṃsukavaṇṇā aṅgārā ākāsenāgantvā bodhisattassa pādamūle dibbapupphāni hutvā vikiriṃsu. Tato kukkuḷavassam samuṭṭhāpesi. Accuṇḥo aggivaṇṇo kukkuḷo ākāsenāgantvā bodhisattassa pādamūle candanacuṇṇam hutvā nipatati. Tato vālukāvassam samuṭṭhāpesi. Atisukhumā vālukā dhūmāyantā pajjalantā ākāsenāgantvā mahāsattassa pādamūle dibbapupphāni hutvā nipatiṃsu. Tato kalavassam samuṭṭhāpesi, taṃ kalalam dhūmāyantaṃ pajjalantaṃ ākāsenāgantvā bodhisattassa pādamūle dibbavilepanam hutvā nipatati. Tato “iminā bhiṃsetvā siddhatthaṃ palāpessāmi”ti andhakāram samuṭṭhāpesi. Taṃ caturaṅgasamannāgataṃ andhakāram viya mahātamaṃ hutvā bodhisattaṃ patvā sūriyappabhāvihataṃ viya andhakāram antaradhāyi.

Evaṃ so māro imāhi navahi

vātavassapāsāṇapaharaṇaṃ aṅgārakukkuḷavālukākalalandhakāravuṭṭhīhi bodhisattaṃ palāpetum asakkonto - “kiṃ, bhaṇe, tiṭṭhatha, imaṃ siddhatthakumāraṃ gaṇhatha hanatha palāpethā”ti attano parisam āṇāpetvā sayampi girimekhalassa hatthino khandhe nisinno cakkāvudham ādāya bodhisattaṃ upasaṅkamitvā “siddhattha, utṭhehi etasmā pallaṅkā, nāyaṃ tuyhaṃ pāpuṇāti, mayhaṃ esa pāpuṇāti”ti āha. Mahāsatto tassa vacanaṃ sutvā avoca - “māra, neva tayā dasa pāramiyo pūritā, na upapāramiyo, na paramatthapāramiyo, nāpi pañca mahāpariccāgā pariccattā, na ñātathacariyā, na lokatthacariyā, na buddhatthacariyā pūritā, sabbā tā mayāyeva pūritā, tasmā nāyaṃ pallaṅko tuyhaṃ pāpuṇāti, mayheveso pāpuṇāti”ti.

Māro kuddho kodhavegaṃ asahanto mahāpurisassa cakkāvudham vissajjesi. Taṃ tassa dasa pāramiyo āvajjentesseva uparibhāge mālāvitānaṃ hutvā aṭṭhāsī. Taṃ kira khuradhāraṃ cakkāvudham aññadā kuddhena vissatṭhaṃ ekagghanapāsāṇatthambhe vaṃsakaḷīre viya chindantaṃ gacchati. Idāni pana tasmim mālāvitānaṃ hutvā ṭhite avasesā māraparisā “idāni siddhattho pallaṅkato vuṭṭhāya palāyissati”ti mahantamahantāni selakūṭāni vissajjesum, tānapi mahāpurisassa dasa pāramiyo āvajjentassa mālāguḷabhāvaṃ āpajjitvā bhūmiyaṃ patiṃsu. Devatā cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṃ ṭhitā gīvaṃ pasāretvā sīsaṃ ukkhipitvā “naṭṭho vata, bho, siddhatthakumārassa rūpaggappatto attabhāvo, kiṃ nu kho so karissati”ti olokenti.

Tato bodhisatto “pūritapāramīnaṃ bodhisattānaṃ sambujjhanadivase pattapallaṅko mayhaṃ pāpuṇāti”ti vatvā ṭhitaṃ māraṃ āha - “māra, tuyhaṃ dānassa dinnabhāve ko sakkhī”ti. Māro “ime ettakāva janā sakkhino”ti mārabalābhimukhaṃ hatthaṃ pasāresi. Tasmim khaṇe māraparisāya “ahaṃ sakkhi, ahaṃ sakkhī”ti pavattasaddo pathaviundriyanasaddasaddiso ahosi. Atha māro mahāpurisaṃ āha - “siddhattha, tuyhaṃ dānassa dinnabhāve ko sakkhī”ti. Mahāpuriso “tuyhaṃ tāva dānassa dinnabhāve sacetanā sakkhino, mayhaṃ pana imasmim ṭhāne sacetano koci sakkhi nāma natthi, tiṭṭhatu tāva me avasesaattabhāvesu dinnadānaṃ, vessantarattabhāve pana ṭhatvā mayhaṃ sattasatakamahādānassa tāva dinnabhāve acetanāpi ayaṃ ghanamahāpathavī sakkhī”ti cīvaragabbhantarato dakkhiṇahatthaṃ abhinīharitvā “vessantarattabhāve ṭhatvā mayhaṃ sattasatakamahādānassa dinnabhāve tvam sakkhi, na sakkhī”ti mahāpathaviyābhimukhaṃ hatthaṃ pasāresi. Mahāpathavī “ahaṃ te tadā sakkhī”ti viravasatena viravasahassena viravasatasahassena mārabalaṃ avattharamānā viya unnadi.

Tato mahāpurise “dinnaṃ te, siddhattha, mahādānaṃ uttamadāna”nti vessantaradānaṃ sammasante diyaḍḍhayaḥjanasatiko girimekhalahatthī jaṇṇukehi

pathaviyaṃ patitṭhāsi, māraparisā disāvidisā palāyiṃsu, dve ekamaggena gatā nāma natthi, sīsābharaṇāni ceva nivatthavasanāni ca chaḍḍetvā sammukhasammukhadisāhiyeva palāyiṃsu. Tato devasaṅghā palāyamānaṃ mārabalaṃ disvā “mārassa parājayo jāto, siddhatthakumārassa jayo jāto, jayapūjaṃ karissāmā”ti devatā devatānaṃ, nāgā nāgānaṃ, supaṇṇā supaṇṇānaṃ, brahmāno brahmānaṃ ghoṣetvā gandhamālādihattā mahāpurisassa santikaṃ bodhipallaṅkaṃ āgamaṃsu.

Evam gatesu pana tesu -

“Jayo hi buddhassa sirīmato ayaṃ, mārassa ca pāpimato parājayo;
Ugghosayaṃ bodhimaṇḍe pamoditā, jayaṃ tadā devagaṇā mahesino.

“Jayo hi buddhassa sirīmato ayaṃ, mārassa ca pāpimato parājayo;
Ugghosayaṃ bodhimaṇḍe pamoditā, jayaṃ tadā nāgagaṇā mahesino.

“Jayo hi buddhassa sirīmato ayaṃ, mārassa ca pāpimato parājayo;
Ugghosayaṃ bodhimaṇḍe pamoditā, jayaṃ tadā supaṇṇasaṅghāpi mahesino.

“Jayo hi buddhassa sirīmato ayaṃ, mārassa ca pāpimato parājayo;
Ugghosayaṃ bodhimaṇḍe pamoditā, jayaṃ tadā brahmagaṇā mahesino”ti. -

Avasesā dasasu cakkavālasahassesu devatā mālāgandhavilepanehi pūjayamānā nānappakārā ca thutiyo vadamānā aṭṭhaṃsu. Evaṃ dharamāneyeva sūriye mahāpuriso mārabalaṃ vidhamitvā cīvarūpari patamānehi bodhirukkhaṅkurehi rattapavāladalehi viya pūjiyamāno paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussaritvā majjhmayāme dibbacakkuṃ visodhetvā pacchimayāme paṭiccasamuppāde ñāṇaṃ otāresi. Athassa dvādasapadikaṃ paccayākāraṃ vaṭṭavivaṭṭavasena anulomapaṭilomato sammasantassa dasasahassī lokadhātu udakapariyantaṃ katvā dvādasakkhattum saṅkampi.

Mahāpurise pana dasasahassilokadhātum unnādetvā aruṇuggamanavelāya sabbaññutaññānaṃ paṭivijjhante sakalā dasasahassī lokadhātu alaṅkatapaṭiyattā ahoṣi. Pācīnacakkavālamukhavaṭṭiyaṃ ussāpitānaṃ dhajānaṃ paṭākā pacchimacakkavālamukhavaṭṭiyaṃ paṭākā pacchimacakkavālamukhavaṭṭiyaṃ ussāpitānaṃ dhajānaṃ paṭākā pācīnacakkavālamukhavaṭṭiyaṃ paṭākā dakkhiṇacakkavālamukhavaṭṭiyaṃ ussāpitānaṃ dhajānaṃ paṭākā uttaracakkavālamukhavaṭṭiyaṃ paṭākā uttaracakkavālamukhavaṭṭiyaṃ ussāpitānaṃ dhajānaṃ paṭākā dakkhiṇacakkavālamukhavaṭṭiyaṃ paṭākā pathavitale ussāpitānaṃ dhajānaṃ paṭākā brahmalokaṃ āhacca aṭṭhaṃsu, brahmaloke baddhānaṃ dhajānaṃ paṭākā pathavitale patitṭhahiṃsu, dasasahassesu cakkavālesu pupphūpagā rukkhā pupphaṃ gaṇhiṃsu, phalūpagā rukkhā phalapiṇḍibhārasahitā ahesuṃ. Khandhesu khandhapadumāni pupphiṃsu, sākhāsu sākhāpadumāni, latāsu latāpadumāni, ākāse olambakapadumāni, ghanasilātalāni bhinditvā uparūpari satapattāni hutvā daṇḍakapadumāni utṭhahiṃsu. Dasasahassī lokadhātu vaṭṭetvā vissatṭhamālāguḷā viya susanthatapupphasanthāro viya ca pupphābhikiṇṇā ahoṣi. Cakkavālantaresu aṭṭhayaḥjanasahassā lokantarikanirayā sattaṣūriyappabhāhipianobhāsitaṃ tadā ekobhāsā ahesuṃ.

Caturāsītiyojanasahassagambhīro mahāsamuddo madhurodako ahosi, nadiyo na pavattiṃsu, jaccandhā rūpāni passiṃsu, jātibadhirā saddaṃ suṇiṃsu, jātipīṭhasappino padasā gacchiṃsu, andubandhanādīni chijjitvā paṭiṃsu.

Evam aparimāṇena sirivibhavena pūjīyamāno mahāpuriso anekappakāresu acchariyadhammesu pātubhūtesu sabbaññutaṃ paṭivijjhivā sabbabuddhehi avijahitaṃ udānaṃ udānesi -

“Anekajātisamsāraṃ, sandhāvissaṃ anibbisaṃ;
Gahakāraṃ gavesanto, dukkhā jāti punappunaṃ.

“Gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṃ na kāhasi;
Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṃ visaṅkhatam;
Visaṅkhāragataṃ cittaṃ, taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti.

Iti tusitabhavanato paṭṭhāya yāva ayaṃ bodhimaṇḍe sabbaññutappatti, ettakaṃ ṭhānaṃ avidūrenidānaṃ nāmāti veditabbaṃ.

Avidūrenidānakathā niṭṭhitā.

3. Santikenidānakathā

“Santikenidānaṃ pana ‘ekaṃ samayaṃ bhagavā sāvatthiyaṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme’. ‘Vesāliyaṃ viharati mahāvane kūṭāgārasālāya’nti ca evaṃ tasmim tasmim ṭhāneyeva labbhatī”ti vuttaṃ. Kiñcāpi evaṃ vuttaṃ, atha kho pana tampi ādito paṭṭhāya evaṃ veditabbaṃ - udānañhi udānetvā jayapallaṅke nisinnassa bhagavato etadahosi - “ahaṃ kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni imassa pallaṅkassa kāraṇā sandhāviṃ, ettakaṃ me kālaṃ imasseva pallaṅkassa kāraṇā alaṅkatasīsaṃ gīvāya chinditvā dinnam, suañjitāni akkhīni hadayamaṃsaṅca uppāṭevā dinnam, jālikumārasadisā puttā, kaṇhājīnakumārisadisā dhītaro, maddīdevisadisā bhariyāyo ca paresaṃ dāsattāya dinnā. Ayaṃ me pallaṅko jayapallaṅko thirapallaṅko, ettha me nisinnassa saṅkappā paripuṇṇā, na tāva ito vuṭṭhahissāmī”ti anekakoṭṭisatasahassasamāpattiyo samāpajjanto sattāhaṃ tattheva nisīdi. Yaṃ sandhāya vuttaṃ - “atha kho bhagavā sattāhaṃ ekapallaṅkena nisīdi vimuttisukhapaṭisaṃvedī”ti.

Atha ekaccānaṃ devatānaṃ “ajjāpi nūna siddhatthassa kattabbakiccaṃ atthi, pallaṅkasmiñhi ālayaṃ na vijahatī”ti parivittakko udapādi. Sattā devatānaṃ parivittakkaṃ ṇatvā tāsāṃ vitakkavūpasamatthaṃ vehāsaṃ abbhuggantvā yamakapāṭihāriyaṃ dassesi. Mahābodhimaṇḍe hi katapāṭihāriyaṅca ṇātisamāgame katapāṭihāriyaṅca pāthikaputtasamāgame katapāṭihāriyaṅca sabbaṃ kaṇḍambarukkhamaṇi katayamakapāṭihāriyasadisā ahoṣi.

Evam sattā iminā pāṭihāriyena devatānaṃ vitakkaṃ vūpasametvā pallaṅkato īsakaṃ pācīnanissite uttaradisābhāge ṭhatvā “imasmim vata me pallaṅke sabbaññutaṃ paṭividdha”nti cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṅca pūritānaṃ pāramīnaṃ balādhigamaṭṭhānaṃ pallaṅkaṃ bodhirukkhaṅca animisehi akkhīhi olokayamāno sattāhaṃ vītināmesi, taṃ ṭhānaṃ animisacetiyaṃ nāma jātaṃ. Atha sattā pallaṅkassa ca ṭhitattānassa ca antarā caṅkamaṃ māpetvā puratthimapacchimoto āyate ratanacaṅkame caṅkamanto sattāhaṃ vītināmesi. Taṃ ṭhānaṃ ratanacaṅkamacetiyaṃ nāma jātaṃ.

Catutthe pana sattāhe bodhito pacchimuttaradisābhāge devatā ratanagharaṃ māpayiṃsu. Tattha bhagavā pallaṅkena nisīditvā abhidhammapiṭakaṃ visesato cettha anantanayasamantapaṭṭhānaṃ vicinanto sattāhaṃ vītināmesi. Ābhidhammikā panāhu - “ratanagharaṃ nāma na sattaratanamayaṃ gehaṃ, sattannaṃ pana pakaraṇānaṃ sammāsitaṭṭhānaṃ ‘ratanaghara’nti vuccatī”ti. Yasmā panettha ubhopete pariyāyena yujjanti, tasmā ubhayampetaṃ gahetabbameva. Tato paṭṭhāya pana taṃ ṭhānaṃ ratanagharacetiyaṃ nāma jātaṃ. Evaṃ satthā bodhisamīpeyeva cattāri sattāhāni vītināmetvā pañcame sattāhe bodhirukkhamulā yena ajapālanigrodho tenupasaṅkami. Tatrāpi dhammaṃ vicinanto vimuttisukhaṅca paṭisaṃvedento nisīdi.

Tasmiṃ samaye māro pāpimā “ettaṃ kālaṃ anubandhanto otārāpekkhopi imassa na kiñci khalitaṃ addasaṃ, atikkantodāni esa mama vasa”nti domanassappatto mahāmagge nisīditvā soḷasa kāraṇāni cintento bhūmiyaṃ soḷasa lekhā ākaḍḍhi - “ahaṃ eso viya dānapāramiṃ na pūresiṃ, tenamhi iminā sadiso na jāto”ti ekaṃ lekhā ākaḍḍhi. Tathā “ahaṃ eso viya sīlapāramiṃ...pe... nekkhammapāramiṃ, paññāpāramiṃ, vīriyapāramiṃ, khantipāramiṃ, saccapāramiṃ, adhiṭṭhānapāramiṃ, mettāpāramiṃ, upekkhāpāramiṃ na pūresiṃ, tenamhi iminā sadiso na jāto”ti dasamaṃ lekhā ākaḍḍhi. Tathā “ahaṃ eso viya asādhāraṇassa indriyaparopariyattañāṇassa paṭivedhāya upanissayabhūtā dasa pāramiyo na pūresiṃ, tenamhi iminā sadiso na jāto”ti ekādasamaṃ lekhā ākaḍḍhi. Tathā “ahaṃ eso viya asādhāraṇassa āsayānusayañāṇassa...pe... mahākaruṇāsamāpattiñāṇassa, yamakapāṭihāriyañāṇassa, anāvaraṇañāṇassa, sabbaññutaññāṇassa paṭivedhāya upanissayabhūtā dasa pāramiyo na pūresiṃ, tenamhi iminā sadiso na jāto”ti soḷasamaṃ lekhā ākaḍḍhi. Evaṃ māro imehi kāraṇehi mahāmagge soḷasa lekhā ākaḍḍhitvā nisīdi.

Tasmiṅca samaye taṇhā, arati, ragā cāti tisso māraddhitaro “pitā no na paññāyati, kahaṃ nu kho etarahī”ti olokayamānā taṃ domanassappattaṃ bhūmiṃ lekhamānaṃ nisinnaṃ disvā pitu santikaṃ gantvā “kasmā, tāta, tvaṃ dukkhī dummano”ti pucchiṃsu. “Ammā, ayaṃ mahāsamaṇo mayhaṃ vasaṃ atikkanto, ettaṃ kālaṃ olokento otāramassa daṭṭhuṃ nāsakkhiṃ, tenamhi dukkhī dummano”ti. “Yadi evaṃ mā cintayittha, mayametaṃ attano vase katvā ādāya āgamissāmā”ti āhaṃsu. “Na sakkā, amma, esa kenaci vase kātuṃ, acalāya saddhāya paṭiṭṭhito esa puriso”ti. “Tāta, mayaṃ itthiyo nāma, idāneva naṃ rāgapāsādīhi bandhitvā ānessāma, tumhe mā cintayitthā”ti vatvā bhagavantaṃ upasaṅkamitvā “pāde te, samaṇa, paricāremā”ti āhaṃsu. Bhagavā neva tāsāṃ vacanaṃ manasi akāsi, na akkhīni ummīletvā olokesi, anuttare upadhisāṅkhaye vimuttiyā vivekasukhaññeva anubhavanto nisīdi.

Puna māraddhitaro “uccāvacā kho purisānaṃ adhippāyā, kesaṅci kumārikāsu pemaṃ hoti, kesaṅci paṭhamavaye ṭhitāsu, kesaṅci majjhimavaye ṭhitāsu, kesaṅci pacchimavaye ṭhitāsu, yaṃnūna mayaṃ nānappakārehi rūpehi palobhetvā gaṇheyyāmā”ti ekamekā kumārikavaṇṇādivasena sakaṃ sakaṃ attabhāvaṃ abhinimminivā kumārikā, avijātā, sakiṃvijātā, duvijātā, majjhimitthiyo, mahitthiyo ca hutvā chakkhattuṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā “pāde te, samaṇa, paricāremā”ti āhaṃsu. Tampi bhagavā na manasākāsi, yathā taṃ anuttare upadhisāṅkhaye vimutto. Keci panācariyā vadanti - “tā mahitthibhāvena upagatā disvā bhagavā - ‘etā khaṇḍadantā palitakesā hontū’ti adhiṭṭhāsī”ti. Taṃ na gahetabbaṃ. Na hi bhagavā

evarūpaṃ adhiṭṭhānaṃ akāsi. Bhagavā pana “apetha tumhe, kiṃ disvā evaṃ vāyamatha, evarūpaṃ nāma avītarāgādīnaṃ purato kātuṃ vaṭṭati. Tathāgatassa pana rāgo pahīno, doso pahīno, moho pahīno”ti attano kilesappahānaṃ ārabha -

“Yassa jitaṃ nāvajīyati, jitamassa noyāti koci loke;
Taṃ buddhamanantagocaraṃ, apadaṃ kena padena nessatha.

“Yassa jālinī visattikā, taṇhā natthi kuhiñci netave;
Taṃ buddhamanantagocaraṃ, apadaṃ kena padena nessathā”ti. -

Imā dhammapade buddhavagge dve gāthā vadanto dhammaṃ desesi. Tā “saccaṃ kira no pitā avoca, ‘araḥaṃ sugato loke, na rāgena suvānayo’”tiādīni vatvā pitu santikaṃ āgamiṃsu.

Bhagavāpi tattheva sattāhaṃ vītināmetvā tato mucalindamūlaṃ agamāsi. Tattha sattāhavaddalikāya uppannāya sītādipaṭibāhanatthaṃ mucalindena nāma nāgarājena sattakkhattuṃ bhogehi parikkhitto asambādhāya gandhakuṭiyaṃ viharanto viya vimuttisukhaṃ paṭisaṃvediyamāno sattāhaṃ vītināmetvā rājāyatanam upasaṅkamitvā tatthapi vimuttisukhaṃ paṭisaṃvediyamānoyeva sattāhaṃ vītināmesi. Ettāvatā satta sattāhāni paripuṇṇāni. Etthantare neva mukhadhovanam, na sarīrapaṭijagganaṃ, na āhāraiccaṃ ahosi, jhānasukhaphalasukheneva ca vītināmesi.

Athassa tasmīṃ sattasattāhamatthake ekūnapaññāsati divase tattha nisinnassa “mukhaṃ dhovissāmī”ti cittaṃ udapādi. Sakko devānamindo agadahaṛitakaṃ āharitvā adāsi, satthā taṃ paribhuñji, tenassa sarīraṇaṃ ahosi. Athassa sakkoyeva nāgalatādantakaṭṭhañceva mukhadhovanodakañca adāsi. Satthā taṃ dantakaṭṭhaṃ khāditvāva anotattadahodakena mukhaṃ dhovitvā tattheva rājāyatanamūle nisīdi.

Tasmīṃ samaye tapussa bhallikā nāma dve vāṇijā pañcahi sakaṭasatehi ukkalā janapadā majjhimadesaṃ gacchantā pubbe attano ñātisālohitāya devatāya sakaṭāni sannirumbhitvā satthu āhārasampādane ussāhitā manthañca madhupiṇḍikañca ādāya - “paṭiggaṇhātu no, bhante, bhagavā imaṃ āhāraṃ anukampaṃ upādāyā”ti satthāraṃ upanāmetvā aṭṭhaṃsu. Bhagavā pāyāsapaṭiggahaṇadivaseyeva pattassa antarahitattā “na kho tathāgatā hatthesu paṭiggaṇhanti, kimhi nu kho ahaṃ paṭiggaṇheyya”nti cintesi. Athassa cittaṃ ñatvā catūhi disāhi cattāro mahārājāno indanīlamanimaye patte upanāmesuṃ, bhagavā te paṭikkhipi. Puna muggavaṇṇasalamaye cattāro patte upanāmesuṃ. Bhagavā catunnampi mahārājānaṃ saddhānurakkhaṇatthāya cattāropi patte paṭiggahetvā uparūpari ṭhapetvā “eko hotū”ti adhiṭṭhāsi. Cattāropi mukhavaṭṭiyaṃ paññāyamānalekhā hutvā majjhimappamāṇena ekattaṃ upagamīṃsu. Bhagavā tasmīṃ paccagghe selamaye patte āhāraṃ paṭiggahetvā paribhuñjitvā anumodanaṃ akāsi. Te dve bhātaro vāṇijā buddhañca dhammañca saraṇaṃ gantvā dhevācikaṃ upāsakā ahesuṃ. Atha nesaṃ “ekaṃ no, bhante, paricaritabbatṭhānaṃ dethā”ti vadantānaṃ dakkhiṇhatthena attano sīsaṃ parāmasitvā kesadhātuyo adāsi. Te attano nagare tā dhātuyo suvaṇṇasamuggassa anto pakkhipitvā cetiyaṃ paṭiṭṭhāpesuṃ.

Sammāsambuddho pana tato vuṭṭhāya puna ajapālanigrodhameva gantvā nigrodhamūle nisīdi. Athassa tattha nisinnamattasseva attanā adhigatadhammassa gambhīrataṃ paccavekkhantassa sabbabuddhānaṃ āciṇṇo - “kicchena adhigato kho myāyaṃ dhammo”ti paresaṃ adesetukāmatākārappatto vitakko udapādi. Atha kho

brahmā sahampati “nassati vata bho loko, vinassati vata bho loko”ti dasahi cakkavāḷasahashehi sakkasuyāmasantusitanimmānarativasavattimahābrahmāno ādāya satthu santikaṃ āgantvā “desetu, bhante, bhagavā dhamma”ntiādinā nayena dhammadesanaṃ āyāci.

Satthā tassa paṭiññaṃ datvā “kassa nu kho ahaṃ paṭhamam dhammam deseyya”nti cintento “āḷāro paṇḍito, so imaṃ dhammam khippam ājānissatī”ti cittaṃ uppādetvā puna olokeno tassa sattāhakālaṅkatabhāvaṃ ñatvā udakaṃ āvajjesi. Tassāpi abhidosakālaṅkatabhāvaṃ ñatvā “bahūpakārā kho me pañcavaggiyā bhikkhū”ti pañcavaggiye ārabba manasi katvā “kahaṃ nu kho te etarahi viharantī”ti āvajjento “bārāṇasiyaṃ isipatane migadāye”ti ñatvā katipāham bodhimaṇḍasāmantāyeva piṇḍāya caranto viharitvā “āsāḷhipuṇṇamāyaṃ bārāṇasiṃ gantvā dhammacakkaṃ pavattessāmī”ti pakkhassa cātuddasiyaṃ paccūsasamaye paccuṭṭhāya pabhātāya rattiyā kālasseva pattacīvaramādāya aṭṭhārasayanamaggaṃ paṭipanno antarāmagge upakaṃ nāma ājīvakaṃ disvā tassa attano buddhabhāvaṃ ācikkhitvā taṃ divasameva sāyanhasamaye isipatanaṃ sampāpuṇi.

Pañcavaggiyā tathāgataṃ dūratova āgacchantam disvā “ayaṃ āvuso, samaṇo gotamo paccayabāhullāya āvattitvā paripuṇṇakāyo pīṇindriyo suvaṇṇavaṇṇo hutvā āgacchatī. Imassa vandanādīni na karissāma, mahākulappasuto kho panesa āsanābhīhāraṃ arahatī, tenassa āsanamattaṃ paññāpessāmā”ti katikaṃ akaṃsu. Bhagavā sadevakassa lokassa cittācārājānanasamatthena ñāṇena “kiṃ nu kho ime cintayimṣū”ti āvajjetvā cittaṃ aññāsi. Atha tesu sabbadevamanussesu anodissakavasena pharaṇasamatthaṃ mettacittaṃ saṅkhipitvā odissakavasena mettacittena phari. Te bhagavatā mettacittena saṃphuṭṭhā tathāgate upasaṅkamante sakāya katikāya saṅṭhātuṃ asakkontā paccuggantvā abhivādanādīni sabbakiccāni akaṃsu. Sammāsambuddhabhāvaṃ panassa ajānantā kevalaṃ nāmena ca āvusovādena ca samudācarimṣu.

Atha ne bhagavā - “mā, bhikkhave, tathāgataṃ nāmena ca āvusovādena ca samudācaratha. Ahaṃ, bhikkhave, tathāgato sammāsambuddho”ti attano buddhabhāvaṃ ñāpetvā paññattavarabuddhāsane nisinno uttarāsāḷhanakkhattayoge vattamāne aṭṭhārasahi brahmakoṭṭhi parivuto pañcavaggiyatthere āmantetvā tiparivaṭṭam dvādasākāraṃ chañṇavijambhanaṃ anuttaraṃ dhammacakkappavattanasuttantaṃ desesi. Tesu koṇḍaññaṭṭhero desanānusārena ñāṇaṃ pesento suttapariyosāne aṭṭhārasahi brahmakoṭṭhi saddhiṃ sotāpattiphale paṭiṭṭhāsi. Satthā tattheva vassaṃ upagantvā punadivase vappattheraṃ ovaḍanto vihāreyeva nisīdi, sesā cattāropi piṇḍāya carimṣu. Vappatthero pubbaṇṇeyeva sotāpattiphalaṃ pāpuṇi. Etenevupāyena punadivase bhaddiyattheraṃ, punadivase mahānāmattheraṃ, punadivase assajittheranti sabbe sotāpattiphale paṭiṭṭhāpetvā pañcamiyaṃ pakkhassa pañcapi there sannipātetvā anattalakkhaṇasuttantaṃ desesi. Desanāpariyosāne pañcapi therā arahatte paṭiṭṭhahimṣu. Atha satthā yasassa kulaputtassa upanissayaṃ disvā taṃ rattibhāge nibbijitvā gehaṃ pahāya nikkhantaṃ “ehi yasā”ti pakkosivā tasmimyeva rattibhāge sotāpattiphale, punadivase arahatte paṭiṭṭhāpetvā, aparepi tassa sahāyake catupaññāsajane ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā arahattaṃ pāpesi.

Evam loke ekasatthiyā arahantesu jātesu satthā vuṭṭhavasso pavāretvā “caratha bhikkhave cārika”nti satthibhikkhū disāsu pesetvā sayam uruvelam gacchanto antarāmagge kappāsikavanasaṇḍe tiṃsabhaddavaggiyakumāre vinesi. Tesu sabbapacchimako sotāpanno, sabbuttamo anāgāmī ahosi. Tepi sabbe ehibhikkhubhāveneva pabbājetvā disāsu pesetvā uruvelam gantvā aḍḍhuḍḍhapāṭihāriyasahassāni dassetvā uruvelakassapādayo sahasasajāṭilaparivāre tebhātikajaṭile vinetvā ehibhikkhubhāvena pabbājetvā gayāsīse nisīdāpetvā ādittapariyāyadesanāya arahatte patitthāpetvā tena arahantasahassena parivuto “bimbisārarañño dinnapaṭiññaṃ mocessāmī”ti rājagahanagarūpacāre laṭṭhivanuyyānaṃ agamāsi. Rājā uyyānapālassa santikā “satthā āgato”ti sutvā dvādasanahutehi brāhmaṇagahapatikehi parivuto satthāraṃ upasaṅkamitvā cakkavicittatalesu suvaṇṇapaṭṭavitānaṃ viya pabhāsamudayaṃ vissajjentesu tathāgatassa pādesu sirasā nipatitvā ekamantaṃ nisīdi saddhiṃ parisāya.

Atha kho tesam brāhmaṇagahapatikānaṃ etadahosi - “kiṃ nu kho mahāsamaṇo uruvelakassape brahmacariyaṃ carati, udāhu uruvelakassapo mahāsamaṇe”ti. Bhagavā tesam cetassā cetoparivitakkamaññāya uruvelakassapaṃ gāthāya ajjhabhāsi -

“Kimeva disvā uruvelavāsi, pahāsi aggim kisakovadāno;
Pucchāmi taṃ kassapa etamatthaṃ, kathaṃ pahīnaṃ tava aggihutta”nti. -

Theropi bhagavato adhippāyaṃ veditvā -

“Rūpe ca sadde ca atho rase ca, kāmitthiyo cābhivadanti yaññā;
Etaṃ malantī upadhīsu ñatvā, tasmā na yitthe na hute arañji”nti. -

Imaṃ gāthaṃ vatvā attano sāvakabhāvappakāsanatthaṃ tathāgatassa pādapiṭṭhe sīsaṃ ṭhapetvā “satthā me, bhante bhagavā, sāvako hamasmī”ti vatvā ekatālaṃ dvitālaṃ titālanti yāva sattatālappamāṇaṃ sattakkhattuṃ vehāsaṃ abbhuggantvā oruyha tathāgataṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Taṃ pāṭihāriyaṃ disvā mahājano “aho mahānubhāvā buddhā, evaṃhi thāmagatadiṭṭhiko nāma ‘arahā’ti maññaṃāno uruvelakassapopi diṭṭhijālaṃ bhinditvā tathāgatena damito”ti satthu guṇakathaṃyeva kathesi. Bhagavā “nāhaṃ idāniyeva uruvelakassapaṃ damemi, atītepi esa mayā damito”ti vatvā imissā aṭṭhuppattiyā mahānārada-kassapajātakaṃ kathetvā cattāri saccāni pakāsesi. Rājā ekādasahi nahutehi saddhiṃ sotāpattiphale patitthāsi, ekanahutaṃ upāsakattaṃ paṭivedesi. Rājā satthu santike nisinnoyeva pañca assāsake pavedetvā saraṇaṃ gantvā svātanāya nimantetvā uṭṭhāyāsanaṃ bhagavantaṃ padakkhiṇaṃ katvā pakkami.

Punadivase yehi ca bhagavā hiyyo diṭṭho, yehi ca adiṭṭho, te sabbepi rājagahavāsino aṭṭhārasakoṭisaṅkhā manussā tathāgataṃ daṭṭhukāmā pātova rājagahato laṭṭhivanuyyānaṃ agamaṃsu. Tigāvuto maggo nappahosi, sakalalaṭṭhivanuyyānaṃ niraṇṭaraṃ phuṭaṃ ahosi. Mahājano dasabalassa rūpasobhaggappattaṃ attabhāvaṃ passantopi tittim kātuṃ nāsakkhi. Vaṇṇabhūmi nāmesā. Evarūpesu hi ṭhānesu bhagavato lakkhaṇānubyañjanādippabhedā sabbāpi rūpakāyasirī vaṇṇetabbā. Evam rūpasobhaggappattaṃ dasabalassa sarīraṃ passamānena mahājanena niraṇṭaraṃ phuṭe uyyāne ca gamanamagge ca ekabhikkhussapi nikkhamanokāso nāhosi. Taṃ divasaṃ kira bhagavato bhattaṃ chinnaṃ bhavye, tasmā “taṃ mā ahosi”ti

sakkassa nisinnāsanam uṇhākāram dassesi. So āvajjamāno tam kāraṇam ñatvā māṇavakavaṇṇam abhinimminivā buddhadhammasaṅghapaṭisaṃyuttā thutiyo vadamāno dasabalassa purato otarivā devānubhāvena okāsaṃ katvā -

“Danto dantehi saha purāṇajaṭilehi, vip̐pamutto vip̐pamuttehi;
Siṅgīnikkhasavaṇṇo, rājagaham pāvisi bhagavā.

“Mutto muttehi...pe...

“Tiṇṇo tiṇṇehi...pe...

“Santo santehi...pe... rājagaham pāvisi bhagavā.

“Dasavāso dasabalo, dasadhammavidū dasabhi cupeto;
So dasasataparivāro, rājagaham pāvisi bhagavā”ti. -

Imāhi gāthāhi satthu vaṇṇam vadamāno purato pāyāsi. Tadā mahājano māṇavakassa rūpasirīṃ disvā “atīviya abhirūpo vatāyam māṇavako, na kho pana amhehi diṭṭhapubbo”ti cintetvā “kuto ayaṃ māṇavako, kassa vā aya”nti āha. Tam sutvā māṇavo -

“Yo dhīro sabbadhi danto, suddho appaṭipuggalo;
Arahāṃ sugato loke, tassāham paricārako”ti. - gāthamāha;

Satthā sakkena katokāsaṃ maggaṃ paṭipajjitvā bhikkhusahassaparivuto rājagaham pāvisi. Rājā buddhappamukhassa saṅghassa mahādānaṃ datvā “aham, bhante, tīṇi ratanāni vinā vasitum na sakkhissāmi, velāya vā avelāya vā bhagavato santikaṃ āgamissāmi, laṭṭhivanuyyānañca nāma atidūre, idaṃ pana amhākaṃ veḷuvanuyyānaṃ nātidūraṃ naccāsannaṃ gamanāgamanasampannaṃ buddhārahaṃ senāsanaṃ. Idaṃ me, bhante, bhagavā paṭiggaṇhātū”ti suvaṇṇabhiṅgārena pupphagandhavāsitaṃ maṇivaṇṇaṃ udakamādāya veḷuvanuyyānaṃ pariccajanto dasabalassa hatthe udakaṃ pātesi. Tasmīṃ ārāme paṭiggahiteyevea “buddhasāsanassa mūlāni otiṇṇāni”ti mahāpathaviṃ kampi. Jambudīpatalasmiñhi ṭhapetvā veḷuvanaṃ aññaṃ mahāpathaviṃ kampetvā gahitasenāsanaṃ nāma natthi. Tambapaṇṇidīpepi ṭhapetvā mahāvihāraṃ aññaṃ pathaviṃ kampetvā gahitasenāsanaṃ nāma natthi. Satthā veḷuvanārāmaṃ paṭiggahetvā rañño anumodanaṃ katvā uttāyāsanaṃ bhikkhusaṅghaparivuto veḷuvanaṃ agamāsi.

Tasmīṃ kho pana samaye sārīputto ca moggallāno cāti dve paribbājakā rājagaham upanissāya viharanti amataṃ pariyesamānā. Tesu sārīputto assajittheraṃ piṇḍāya pavīṭṭhaṃ disvā pasannacitto payirupāsivā “ye dhammā hetuppabhavā”tiādigāthaṃ sutvā sotāpattiphale paṭiṭṭhāya attano sahāyakassa moggallānassapi tameva gāthaṃ abhāsi. Sopi sotāpattiphale paṭiṭṭhahi. Te ubhopi sañcayam oloketvā attano parisāya saddhiṃ bhagavato santike pabbajimsu. Tesu moggallāno sattāhena arahattaṃ pāpuṇi, sārīputto aḍḍhamāseṇa. Ubhopi te satthā aggasāvakaṭṭhāne ṭhapesi. Sārīputtattherena ca arahattaṃ pattadivaseyevea sannipātaṃ akāsi.

Tathāgate pana tasmiññeva veḷuvanuyyāne viharante suddhodanamahārājā “putto kira me chabbassāni dukkarakārikaṃ caritvā paramābhisambodhiṃ patvā pavattavaradhammacakko rājagaham upanissāya veḷuvane viharatī”ti sutvā aññataraṃ amaccaṃ āmantesi - “ehi bhaṇe, tvaṃ purisasahassaparivāro rājagaham

gantvā mama vacanena ‘pitā te suddhodanamahārājā daṭṭhukāmo’ti vatvā mama puttaṃ gaṇhitvā ehi’ti āha. So “evaṃ, devā”ti rañño vacanaṃ sirasā sampaṭicchitvā purisasahassaparivāro khippameva saṭṭhiyojanamaggaṃ gantvā dasabalassa catuparisamajjhe nisīditvā dhammadesanāvelāyaṃ vihāraṃ pāvīsi. So “tiṭṭhatu tāva rañña pahitasāsana”nti parisapariyante tṭhito satthu dhammadesanaṃ sutvā yathāṭṭhito saddhiṃ purisasahassena arahattaṃ patvā pabbajjaṃ yāci. Bhagavā “etha bhikkhavo”ti hatthaṃ pasāresi. Sabbe taṅkhaṇaṇṇeva iddhiṃmayapattacīvaradharā saṭṭhivassikattherā viya ahesuṃ. Arahattaṃ pattakālato paṭṭhāya pana ariyā nāma majjhattāva hontīti, so rañña pahitasāsanaṃ dasabalassa na kathesi. Rājā - “neva gato āgacchati, na sāsanaṃ suyati”ti “ehi bhaṇe, tvaṃ gacchā”ti eteneva niyāmena aññaṃ amaccaṃ pesesi. Sopi gantvā purimanayeneva saddhiṃ parisāya arahattaṃ patvā tuṇhī ahosi. Puna rājā “ehi bhaṇe, tvaṃ gaccha, tvaṃ gacchā”ti eteneva niyāmena aparepi satta amacce pesesi. Te sabbe nava purisasahassaparivārā nava amaccā attano kiccaṃ niṭṭhāpetvā tuṇhībhūtā tattheva vihariṃsu.

Rājā sāsanaṃmattampi āharitvā ācikkhantaṃ alabhitvā cintesi - “ettakāpi janā mayi sinehābhāvena sāsanaṃmattampi na paccāhariṃsu, ko nu kho me sāsanaṃ karissatī”ti sabbam rājabalaṃ olokento kāludāyiṃ addasa. So kira rañño sabbatthasādhako abbhantariko ativiya vissāsiko amacco bodhisattena saddhiṃ ekadivase jāto sahapam̐sukīlako sahāyo. Atha naṃ rājā āmantesi - “tāta kāludāyi, ahaṃ mama puttaṃ daṭṭhukāmo navapurisasahassaparivārena nava amacce pesesiṃ, tesu ekopi āgantvā sāsanaṃmattaṃ ārocento nāma natthi. Dujjāno kho pana me jīvitantarāyo, jīvamānoyevāhaṃ puttaṃ daṭṭhukāmo. Sakkhissasi nu kho me puttaṃ dassetu”nti? “Sakkhissāmi, deva, sace pabbajituṃ labhissāmi”ti. “Tāta, tvaṃ pabbajito vā apabbajito vā mayhaṃ puttaṃ dassehī”ti. So “sādhū, devā”ti rañño sāsanaṃ ādāya rājagahaṃ gantvā satthu dhammadesanāvelāya parisapariyante tṭhito dhammaṃ sutvā saparivāro arahattaṃ patvā ehibhikkhubhāvena pabbajitvā vihāsi.

Satthā buddho hutvā paṭhamam̐ antovassaṃ isipatane vasitvā vuṭṭhavasso pavāretvā uruvelaṃ gantvā tattha tayo māse vasanto tebhātikajaṭile vinetvā bhikkhusahassaparivāro phussamāsapuṇṇamāyaṃ rājagahaṃ gantvā dve māse vasi. Ettāvata bārāṇasito nikkhantassa pañca māsā jātā, sakalo hemanto atikkanto. Kāludāyittherassa āgatadivasato sattaṭṭhadivasā vītivattā. Thero phagguṇamāsapuṇṇamāyaṃ cintesi - “atikkanto dāni hemanto, vasantasamayo anuppatto, manussehi sassādīni uddharitvā sammukhasammukhaṭṭhānehi maggā dinnā, haritatiṇasañchannā pathavī, supupphitā vanasaṇḍā, paṭipajjanakkhamā maggā, kālo dasabalassa ñātisaṅgahaṃ kātu”nti. Atha bhagavantaṃ upasaṅkamitvā

“Aṅgārino dāni dumā bhadante, phalesino chadanaṃ vipphāya;
Te accimantova pabhāsayanti, samayo mahāvīra bhāgī rasānaṃ...pe...

“Nātisītaṃ nātiuṇhaṃ, nātidubbhikkhachātakaṃ;
Saddalā haritā bhūmi, esa kālo mahāmuni”ti. -

Saṭṭhimattāhi gāthāhi dasabalassa kulanagaragamanavaṇṇaṃ vaṇṇesi. Atha naṃ satthā - “kiṃ nu kho, udāyi, madhurassarena gamanavaṇṇaṃ vaṇṇesī”ti āha. “Tumhākaṃ, bhante, pitā suddhodanamahārājā tumhe passitukāmo, karotha ñātakānaṃ saṅgaha”nti. “Sādhū, udāyi, karissāmi ñātakānaṃ saṅgahaṃ,

bhikkhusaṅghassa ārocehi, gamiyavattaṃ paripūressantī”ti. “Sādhu, bhante”ti thero tesam ārocesi.

Bhagavā aṅgamagadhavāsīnaṃ kulaputtānaṃ dasahi sahassehi, kapilavatthuvāsīnaṃ dasahi sahassehīti sabbeheva vīsatisahassehi khīṇāsavabhikkhūhi parivuto rājagahā nikkhamitvā divase divase yojanaṃ gacchati. “Rājagahato saṭṭhiyojanaṃ kapilavatthum dvīhi māsehi pāpuṇissāmī”ti aturita-cārikaṃ pakkāmi. Theropi “bhagavato nikkhantabhāvaṃ rañño ārocessāmī”ti vehāsaṃ abbhuggantvā rañño nivesane pāturahosi. Rājā theram disvā tuṭṭhacitto mahārahe pallaṅke nisīdāpetvā attano paṭiyāditassa nānaggarasabhojanassa pattaṃ pūretvā adāsi. Thero uṭṭhāya gamanākāraṃ dassesi. “Nisīditvā bhuñja, tātā”ti. “Satthu santikaṃ gantvā bhuñjissāmi, mahārājā”ti. “Kahaṃ pana, tātā, satthā”ti? “Vīsatisahasabbhikkhuparivāro tumhākaṃ dassanatthāya cārikaṃ nikkhanto, mahārājā”ti. Rājā tuṭṭhamānaso āha - “tumhe imaṃ paribhuñjitvā yāva mama putto imaṃ nagaraṃ pāpuṇāti, tāvassa itova piṇḍapātaṃ pariharathā”ti. Thero adhi-vāsesi. Rājā theram parivisitvā pattaṃ gandhacuṇṇena ubbaṭṭetvā uttamassa bhojanassa pūretvā “tathāgatassa dethā”ti therassa hatthe patiṭṭhāpesi. Thero sabbesaṃ passantānaṃyeva pattaṃ ākāse khipitvā sayampi vehāsaṃ abbhuggantvā piṇḍapātaṃ āharitvā satthu hatthe ṭhapesi. Satthā taṃ paribhuñji. Eteneva upāyena thero divase divase piṇḍapātaṃ āhari. Satthāpi antarāmagge raññoyeva piṇḍapātaṃ paribhuñji. Theropi bhattakiccāvasāne divase divase “ajja bhagavā ettakaṃ āgato, ajja ettaka”nti buddhaguṇapaṭisaṃyuttāya ca kathāya sakalaṃ rājakulaṃ satthudassanaṃ vināyeva satthari sañjātappasādaṃ akāsi. Teneva naṃ bhagavā “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ kulappasādakānaṃ yadidaṃ kāludāyī”ti etadagge ṭhapesi.

Sākiyāpi kho anuppatte bhagavati “amhākaṃ ñātisetṭhaṃ passissāmā”ti sannipatitvā bhagavato vasaṇaṭṭhānaṃ vīmaṃsamānā “nigrodhasakkassa ārāmo ramaṇīyo”ti sallakkhetvā tattha sabbam paṭijaggaṇavidhiṃ kāretvā gandhapupphahatthā paccuggamaṃ karontā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍite daharadahare nāgaradārake ca nāgaradārikāyo ca paṭhamam paṇiṃsu, tato rājakumāre ca rājakumārikāyo ca, tesam anantarā sāmam gandhapupphādīhi pūjayamānā bhagavantaṃ gahetvā nigrodhārāmameva agamaṃsu. Tattha bhagavā vīsatisahasakhīṇāsavaparivuto paññattavarabuddhāsane nisīdi. Sākiyā nāma mānājātikā mānatthaddhā, te “siddhatthakumāro amhehi daharataro, amhākaṃ kaniṭṭho, bhāgineyyo, putto, nattā”ti cintetvā daharadahare rājakumāre āhaṃsu - “tumhe vandatha, mayaṃ tumhākaṃ piṭṭhito nisīdissāmā”ti.

Tesu evaṃ avanditvā nisinnesu bhagavā tesam ajjhāsayaṃ oloketvā “na maṃ ñātayo vandanti, handa dāni te vandāpessāmī”ti abhiññāpādaṃ catutthaṃ jhānaṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya ākāsaṃ abbhuggantvā tesam sīse pādapaṃsum okiramāno viya kaṇḍambarukkhamaṇḍale yamakapāṭihāriyasadisam pāṭihāriyam akāsi. Rājā taṃ acchariyaṃ disvā āha - “bhante, tumhākaṃ jātadivase kāladevalassa vandanatthaṃ upanītānaṃ vopāde parivattetvā brāhmaṇassa matthake patiṭṭhite disvāpi ahaṃ tumhākaṃ pāde vandim, ayaṃ me paṭhamavandanā. Vappamaṅgaladivase ca jambucchāyāya sirisayane nipannānaṃ vojambucchāyāya aparivattanaṃ disvāpi pāde vandim, ayaṃ me dutiyavandanā. Idāni pana imaṃ

adiṭṭhapubbaṃ pāṭihāriyaṃ disvāpi ahaṃ tumhākaṃ pāde vandāmi, ayaṃ me tatiyavandanā”ti. Rañña pana vandite bhagavantaṃ avanditvā ṭhātuṃ samattho nāma ekasākiyopi nāhosi, sabbe vandimsuyeva.

Iti bhagavā ñātayo vandāpetvā ākāso otarivā paññattāsane nisīdi. Nisinne bhagavati sikhāpatto ñātisaṃgamo aho, sabbe ekaggacittā hutvā nisīdīsu. Tato mahāmegho pokkharavassaṃ vassī. Tambavaṇṇaṃ udakaṃ hetṭhā viravantaṃ gacchati, temitukāmo temeti, atemitukāmassa sarīre ekabindumattampi na patati. Taṃ disvā sabbe acchariyabbhutaṃ jātā “aho acchariyaṃ, aho abbhuta”nti kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ. Satthā “na idāneva mayhaṃ ñātisaṃgame pokkharavassaṃ vassati, atītepi vassī”ti imissā aṭṭhuppattiyā vessantarajātakaṃ kathesi. Dhammakathaṃ sutvā sabbe utṭhāya vanditvā pakkamiṃsu. Ekopi rājā vā rājamahāmatto vā “sve amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhathā”ti vatvā gato nāma natthi.

Satthā punadivase vīsati bhikkhusahassaparivuto kapilavatthūṃ piṇḍāya pāvisi. Taṃ na koci gantvā nimantesi, na pattaṃ vā aggahesi. Bhagavā indakhīle ṭhitova āvajjesi - “kathaṃ nu kho pubbabuddhā kulanagare piṇḍāya carīṃsu, kiṃ uppaṭipāṭiyā issarajanānaṃ gharāni agamaṃsu, udāhu sapadānacārikaṃ carīṃsū”ti? Tato ekabuddhassaṃ uppaṭipāṭiyā gamanaṃ adisvā “mayāpi dāni ayameva tesāṃ vaṃso paggaheṭṭha, āyatiṃca mama sāvakaṃ mamaññeva anusikkhantā piṇḍacārikavattaṃ paripūressanti”ti koṭiyaṃ nivīṭṭhagehato paṭṭhāya sapadānaṃ piṇḍāya cari. “Ayyo kira siddhatthakumāro piṇḍāya caratī”ti dvibhūmikati bhūmikādīsu pāsādesu sīhapañjaraṃ vivaritvā mahājano dassanabyāvaṇṇaṃ aho.

Rāhulamātāpi devī - “ayyaputto kira imasmiṃyeva nagare mahantena rājānubhāvena suvaṇṇasivikādīhi vicarivā idāni kesamassaṃ ohāretvā kāsāyavatthanivāsano kapālahattho piṇḍāya carati, sobhati nu kho”ti sīhapañjaraṃ vivaritvā olokayamānā bhagavantaṃ nānāviraḡasamujjālāya sarīrapabhāya nagaravīthiyo obhāsetvā byāmapabhāparikkhepasamupabyūḷhāya asītānubyañjanappabhāsītāya dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitāya anopamāya buddhasiriyā virocāmānaṃ disvā uñhīso paṭṭhāya yāva pādatalā -

“Siniddhanīlamudukuñcitakeso, sūriyanimmalatalābhinalāṭo;
Yuttatuṅgamudukāyatanāso, raṃsijālavikasito naraśīho”ti. -

Evamādikāhi dasahi naraśīhagāthāhi abhiṭṭhavitvā “tumhākaṃ putto piṇḍāya caratī”ti rañño ārocesi. Rājā saṃviggahadayo hatthena sāṭakaṃ saṇḍapento turitaturito nikkhamitvā vegena gantvā bhagavato purato ṭhatvā āha - “kinu kho, bhante, amhe lajjāpetha, kimatthaṃ piṇḍāya caratha, kiṃ ‘ettakānaṃ bhikkhūnaṃ na sakkā bhattaṃ laddhu’nti saññaṃ karitthā”ti? “Vaṃsacārittametaṃ, mahārāja, amhāka”nti. “Nanu, bhante, amhākaṃ vaṃso nāma mahāsammatakhattiyavaṃso, ettha ca ekakhattiyopi bhikkhācarako nāma natthī”ti. “Ayaṃ, mahārāja, khattiyavaṃso nāma tava vaṃso. Amhākaṃ pana ‘dīpaṅkaro koṇḍañño...pe... kassapo’ti ayaṃ buddhavaṃso nāma. Ete ca aññe ca anekasahassasaṅkhā buddhā bhikkhācāreneva jīvikaṃ kappesu”nti antaravīthiyaṃ ṭhitova -

“Uttiṭṭhe nappamajjeyya, dhammaṃ sucariṃ care;
Dhammacārī sukhaṃ seti, asmiṃ loke paramhi cā”ti. -

Imaṃ gāthamāha. Gāthāpariyosāne rājā sotāpattiphale paṭiṭṭhāsi.

“Dhammañcare sucaritaṃ, na naṃ duccharitaṃ care;
Dhammacārī sukhaṃ seti, asmiṃ loke paramhi cā”ti. -

Imaṃ gāthaṃ sutvā sakadāgāmiphale patitṭhāsi, mahādhammapālajātakaṃ sutvā anāgāmiphale patitṭhāsi, maraṇasamaye setacchattassa heṭṭhā sirisayane nipannoyeva arahattaṃ pāpuṇi. Araññavāsena padhānānuyogakiccaṃ rañño nāhosi. So sotāpattiphalaṃ sacchikatvāyeva pana bhagavato pattaṃ gahetvā sapaṇisaṃ bhagavantaṃ mahāpāsādaṃ āropetvā paṇītena khādanīyena bhojanīyena parivisi. Bhattakiccapariyosāne sabbhaṃ itthāgāraṃ āgantvā bhagavantaṃ vandi ṭhapetvā rāhulamātaraṃ. Sā pana “gaccha, ayyaputtaṃ vandāhī”ti pariṇānena vuccamānāpi “sace mayhaṃ guṇo atthi, sayameva mama santikaṃ ayyaputto āgamissati, āgata meva naṃ vandissāmī”ti vatvā na agamāsi.

Bhagavā rājānaṃ pattaṃ gāhāpetvā dvīhi aggasāvakehi saddhiṃ rājadhītāya sirigabbhaṃ gantvā “rājadhītā yathāruci vandamānā na kiñci vattabbā”ti vatvā paññattāsane nisīdi. Sā vegenāgantvā gopphakesu gahetvā pādapiṭṭhiyaṃ sīsaṃ parivattetvā yathājjhāsayaṃ vandi. Rājā rājadhītāya bhagavati sinehabahumānādiguṇasampattiṃ kathesi - “bhante, mama dhītā ‘tumhehi kāsāyāni vatthāni nivāsītānī’ti sutvā tato paṭṭhāya kāsāyavatthanivatthā jātā, tumhākaṃ ekabhaddikabhāvaṃ sutvā ekabhaddikāva jātā, tumhehi mahāsayanassa chaḍḍitabhāvaṃ sutvā paṭṭikāmañcakeyeva nipannā, tumhākaṃ mālāgandhādīhi viratabhāvaṃ ṇatvā viratamālāgandhāva jātā, attano ṇātakehi ‘mayaṃ paṭijaggissāmā’ti sāsane pesitepi tesu ekaññatakampi na olokesi, evaṃ guṇasampannā me, bhante, dhītā”ti. “Anacchariyaṃ, mahārāja, ayaṃ idāni tayā rakkhiyamānā rājadhītā paripakke ñāṇe attānaṃ rakkheyya, esā pubbe anārakkhā pabbatapāde vicaramānā aparipakkepi ñāṇe attānaṃ rakkhī”ti vatvā candakinnarījātakaṃ kathetvā utṭhāyāsanaṃ pakkāmi.

Punadivase pana nandassa rājakumārassa abhisekagehappavesanavivāhaṃ galesu vattamānesu tassa gehaṃ gantvā kumāraṃ pattaṃ gāhāpetvā pabbājetukāmo maṅgalaṃ vatvā utṭhāyāsanaṃ pakkāmi. Janapadakalyāṇī kumāraṃ gacchantaṃ disvā “tuvaṇṇaṃ kho, ayyaputta, āgaccheyyāsi”ti vatvā gīvaṃ pasāretvā olokesi. So bhagavantaṃ “pattaṃ gaṇhathā”ti vattuṃ avisahamāno vihāraṃyeva agamāsi. Taṃ anicchamānaṃyeva bhagavā pabbājesi. Iti bhagavā kapilavatthūṃ gantvā tatiyadivase nandaṃ pabbājesi.

Sattame divase rāhulamātāpi kumāraṃ alaṅkaritvā bhagavato santikaṃ pesesi - “passa, tāta, etaṃ vīsatisahassasamaṇaparivutaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ brahmarūpavaṇṇaṃ samaṇaṃ, ayaṃ te pitā, etassa mahantā nidhaya ahesuṃ tyassa nikkhamanakālato paṭṭhāya na passāma, gaccha, naṃ dāyajjaṃ yācāhi - ‘ahaṃ, tāta, kumāro abhisekaṃ patvā cakkavattī bhavissāmi, dhanena me attho, dhanāṃ me dehi. Sāmiko hi putto pitusantakassā”ti. Kumāro ca bhagavato santikaṃ gantvāva pitusinehaṃ labhitvā haṭṭhacitto “sukhā te, samaṇa, chāyā”ti vatvā aññañca bahuṃ attano anurūpaṃ vadanto atṭhāsi. Bhagavā katabhattakicco anumodanaṃ vatvā utṭhāyāsanaṃ pakkāmi. Kumāropi “dāyajjaṃ me, samaṇa, dehi, dāyajjaṃ me, samaṇa, dehī”ti bhagavantaṃ anubandhi. Na bhagavā kumāraṃ nivattāpesi, pariṇānopi bhagavatā saddhiṃ gacchantaṃ nivattetuṃ nāsakkhi. Iti so bhagavatā saddhiṃ āramameva agamāsi.

Tato bhagavā cintesi - “yaṃ ayaṃ pitusantakaṃ dhaṇaṃ icchati, taṃ vaṭṭānugataṃ savighātaṃ, handassa me bodhimaṇḍe paṭiladdhaṃ sattavidhaṃ ariyadhaṇaṃ demi, lokuttaradāyajassa naṃ sāmikaṃ karomī”ti āyasmantaṃ sārīputtaṃ āmantesi - “tena hi, sārīputta, rāhulaṃ pabbājehī”ti. Thero taṃ pabbājesi. Pabbajite ca pana kumāre rañño adhimattaṃ dukkhaṃ uppajji, taṃ adhivāsetuṃ asakkonto bhagavantaṃ upasaṅkamtivā “sādhu, bhante, ayyā mātāpitūhi ananuññātaṃ puttaṃ na pabbājeyyu”nti varaṃ yāci. Bhagavā ca tassa varaṃ datvā punekadivase rājanivesane katabhattakicco ekamantaṃ nisinnena raññā “bhante, tumhākaṃ dukkarakārikakāle ekā devatā maṃ upasaṅkamtivā ‘putto te kālaṅkato’ti āha, tassā vacanaṃ asaddahanto ‘na mayhaṃ putto sambodhiṃ appatvā kālaṃ karotī’ti taṃ paṭikkhipi”nti vutte “tumhe idāni kiṃ saddahissatha, ye tumhe pubbepi aṭṭhikāni dassetvā ‘putto te mato’ti vutte na saddahitthā”ti imissā aṭṭhuppattiyā mahādhammapālaajātaṃ kathesi. Kathāpariyosāne rājā anāgāmiphale patiṭṭhahi.

Iti bhagavā pitaraṃ tīsu phalesu patiṭṭhāpetvā bhikkhusaṅghaparivuto punadeva rājagahaṃ gantvā sītavane viḥāsi. Tasmīṃ samaye anāthapiṇḍiko gahapati pañcahi sakaṭasatehi bhaṇḍaṃ ādāya rājagahaṃ gantvā attano piyasaḥāyakassa seṭṭhino gehaṃ gantvā tattha buddhassa bhagavato uppannabhāvaṃ sutvā balavapaccūse devatānubhāvena vivaṭena dvārena satthāraṃ upasaṅkamtivā dhammaṃ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhāya, dutiye divase buddhappamukhassa saṅghassa mahādānaṃ datvā sāvattaṃ āgamanatthāya satthu paṭiññaṃ gahetvā antarāmagge pañcacattālīsajojanaṭṭhāne sataṣaṣṣaṃ datvā yojanike yojanike viḥāraṃ kāretvā jetavanaṃ koṭisaṇṭhārena aṭṭhārasahi hiraññaḥkoṭiṃ kiṇitvā navakammaṃ paṭṭhapesi. So majjhe dasabalassa gandhakuṭiṃ kāresi, taṃ parivāretvā asītiyā mahātherānaṃ pāṭiyekkaṃ ekasannivesane āvāse ekakuṭikadvikuṭikahaṃsavaṭṭakadīgharassasālāmaṇḍapādivasena sesasenāsanāni pokkharaṇicaṅkamanarattiṭṭhānadivāṭṭhānāni cāti aṭṭhārasakoṭipariccāgena ramaṇīye bhūmibhāge manoramaṃ viḥāraṃ kāretvā dasabalassa āgamanatthāya dūtaṃ pāhesi. Satthā tassa vacanaṃ sutvā mahābhikkhusaṅghaparivāro rājagahā nikkhamitvā anupubbena sāvattinagaram paṇṇi.

Mahāseṭṭhipi kho viḥāramahaṃ sajjetvā tathāgatassa jetavanaṃ pavisanadivase puttaṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ katvā alaṅkatapaṭiyatteheva pañcahi kumārasatehi saddhiṃ pesesi. So saparivāro pañcavaṇṇavatthasamujjalāni pañca dhajasatāni gahetvā dasabalassa purato ahosi, tesaṃ pacchato mahāsubhaddā cūḷasubhaddāti dve seṭṭhidhītaro pañcahi kumārikāsatehi saddhiṃ puṇṇaghaṭe gahetvā nikkhamiṃsu, tesaṃ pacchato seṭṭhibhariyā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā pañcahi mātugāmasatehi saddhiṃ puṇṇapātiyo gahetvā nikkhami, sabbesaṃ pacchato mahāseṭṭhi ahatavatthanivattho ahatavatthanivattheheva pañcahi seṭṭhisatehi saddhiṃ bhagavantaṃ abbhuggaṇchi. Bhagavā imaṃ upāsakapariṣaṃ purato katvā mahābhikkhusaṅghaparivuto attano sarīrappabhāya suvaṇṇarasasekasiñcanāni viya vanantarāni kurumāno anantāya buddhalīlāya aparimāṇāya buddhasiriyā jetavanaviḥāraṃ pāvīsi.

Atha naṃ anāthapiṇḍiko āpucchi - “kathāhaṃ, bhante, imasmīṃ viḥāre paṭipajjāmi”ti? “Tena hi, gahapati, imaṃ viḥāraṃ āgatānāgatassa cātuddisassa bhikkhusaṅghassa patiṭṭhāpehī”ti. “Sādhu, bhante”ti mahāseṭṭhi suvaṇṇabhiṅgāraṃ

ādāya dasabalassa hatthe udakaṃ pātetvā “imaṃ jetavanavihāraṃ āgatānāgatassa cātuddisassa buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa dammī”ti adāsi. Satthā vihāraṃ paṭiggahetvā anumodanaṃ karonto -

“Sītaṃ uṇhaṃ paṭihanti, tato vālamigāni ca;
Sarīsape ca makase, sisire cāpi vuṭṭhiyo.

“Tato vātātapo ghorō, sañjāto paṭihaññati;
Leṇatthañca sukhatthañca, jhāyituñca vipassituṃ.

“Vihāradānaṃ saṅghassa, aggaṃ buddhena vaṇṇitaṃ;
Tasmā hi paṇḍito poso, sampassaṃ atthamattano.

“Vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute;
Tesaṃ annaṃca pānaṃca, vatthasenāsanāni ca.

“Dadeyya ujubhūtesu, vippasannena cetasā;
Te tassa dhammaṃ desenti, sabbadukkhāpanūdanaṃ;
Yaṃ so dhammaṃ idhaññāya, parinibbāti anāsavo”ti. -

Vihārānisamsaṃ kathesi. Anāthapiṇḍiko dutiyadivasato paṭṭhāya vihāramahaṃ ārabhi. Visākhāya vihāramaho catūhi māsehi niṭṭhito, anāthapiṇḍikassa pana vihāramaho navahi māsehi niṭṭhāsi. Vihāramahepi aṭṭhāraseva koṭiyo pariccāgaṃ agamaṃsu. Iti ekasmiṃyeva vihāre catupaṇṇāsakoṭisaṅkhaṃ dhanam pariccaji.

Atīte pana vipassissa bhagavato kāle punabbasumitto nāma seṭṭhi suvaṇṇiṭṭhakāsanthārena kiṇitvā tasmīṃyeva ṭhāne yojanappamāṇaṃ saṅghārāmaṃ kāresi. Sikhissa pana bhagavato kāle sirivaḍḍho nāma seṭṭhi suvaṇṇaphālasanthārena kiṇitvā tasmīṃyeva ṭhāne tigāvutappamāṇaṃ saṅghārāmaṃ kāresi. Vessabhussa bhagavato kāle sotthiyo nāma seṭṭhi suvaṇṇahatthipadasanthārena kiṇitvā tasmīṃyeva ṭhāne aḍḍhayojanappamāṇaṃ saṅghārāmaṃ kāresi. Kakusandhassa bhagavato kāle accuto nāma seṭṭhi suvaṇṇiṭṭhakāsanthārena kiṇitvā tasmīṃyeva ṭhāne gāvutappamāṇaṃ saṅghārāmaṃ kāresi. Koṇāgamanassa bhagavato kāle uggo nāma seṭṭhi suvaṇṇakacchapasanthārena kiṇitvā tasmīṃyeva ṭhāne aḍḍhagāvutappamāṇaṃ saṅghārāmaṃ kāresi. Kassapassa bhagavato kāle sumaṅgalo nāma seṭṭhi suvaṇṇayaṭṭhisanthārena kiṇitvā tasmīṃyeva ṭhāne soḷasakarīsappamāṇaṃ saṅghārāmaṃ kāresi. Amhākaṃ pana bhagavato kāle anāthapiṇḍiko nāma seṭṭhi kahāpaṇakoṭisanthārena kiṇitvā tasmīṃyeva ṭhāne aṭṭhakarīsappamāṇaṃ saṅghārāmaṃ kāresi. Idaṃ kira ṭhānaṃ sabbabuddhānaṃ avijahitaṭṭhānameva.

Iti mahābodhimaṇḍe sabbaññutappattito yāva mahāparinibbānāmañcā yasmiṃ yasmiṃ ṭhāne bhagavā vihāsi, idaṃ santikenidānaṃ nāmāti veditabbaṃ.

Santikenidānakathā niṭṭhitā.

Nidānakathā niṭṭhitā.

Therāpadānaṃ

1. Buddhavaggo

Abbhantaranidānavaṇṇanā

5. “Atha buddhāpadānāni, suṇātha suddhamānasā;
Tiṃsapāramisampuṇṇā, dhammarājā asaṅkhiyā”ti. -

Ettha athāti adhikārantarūpadassanatthe nipātapadaṃ,
vibhattiyuttāyuttanipātadvayesu vibhattiyuttanipātapadaṃ. Atha vā -

“Adhikāre maṅgale ceva, nipphannatthevadhāraṇe;
Anantarepagamane, atha-saddo pavattati”.

Tathā hi -

“Adhikiccaṃ adhiṭṭhānaṃ, adhiatthaṃ vibhāsati;
Seṭṭhajeṭṭhakabhāvena, adhikāro vidhīyate”ti. -

Vuttattā buddhānaṃ samattiṃsapāramidhammānaṃ adhikiccato, seṭṭhajeṭṭhato
adhikāraṭṭhena atha-saddena yuttamapadānānīti. Tividhabodhisattānaṃ
pūjāmaṅgalasabhāvato “pūjā ca pūjaneyyānaṃ, etaṃ maṅgalamuttama”nti
vacanato maṅgalaṭṭhena atha-saddena yuttamapadānānīti. Buddhādīnaṃ
bhagavantānaṃ sampattikicassa arahattamaggena nipphannato nipphannaṭṭhena
atha-saddena yuttamapadānānīti. Buddhādīnaṃ arahattamaggādikusalato
aññakusalānaṃ abhāvato avadhāraṇaṭṭhena nivāraṇaṭṭhena atha-saddena
yuttamapadānānīti. Khuddakapāṭhasaṅgahānantaraṃ saṅgahitanti anantaraṭṭhena
atha-saddena yuttamapadānānīti. Ito khuddakapāṭhato paṭṭhāyāti apagamanaṭṭhena
atha-saddena yuttamapadānānīti.

Buddhoti ettha bujjiṭṭhā saccānīti buddho, bodhetā pajāyāti buddho, sabbaññutāya
buddho, sabbadassāvitāya buddho, anaññaneyyatāya buddho, visavitāya buddho,
khīṇāsavaśaṅkhātena buddho, nirupakkilesasaṅkhātena buddho, pabbajjasaṅkhātena
buddho, adutiyaṭṭhena buddho, taṇhāpahānaṭṭhena buddho, ekāyanamaggaṃ gatoti
buddho, eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti buddho,
abuddhivihatattā buddhipaṭilābhā buddho, buddhi buddhaṃ bodhoti
anattantarametaṃ. Yathā nīlādivaṇṇayogato paṭo “nīlo paṭo, ratto paṭo”ti vuccati,
evaṃ buddhaguṇayogato buddho. Atha vā “bodhi”vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ,
tena ñāṇena sakaladiyaḍḍhasahassakilesārīgaṇe khepetvā nibbānādhigamanato
ñāṇaṃ “bodhi”ti vuccati. Tena sampayutto samaṅgīpuggalo buddho. Teneva ñāṇena
paccekabuddhopi sabbakilese khepetvā nibbānamadhigacchati. Buddhānaṃ pana
catūsu asaṅkhyeyyesu kappasatasahassesu ca pāramiyo pūretvā
bodhiñāṇassādhigatattā ca
indriyaparopariyattañāṇamahākaruṇāsamāpattiñāṇayamakapāṭihīrañāṇasabbaññuta
ñāṇa- anāvaraṇaāsayaṇusayādiasādhāraṇañāṇaṃ samadhigatattā ca ekāyapi
dhammadesanāya asaṅkhyeyyāsattanikāye dhammāmatāṃ pāyetvā nibbānassa
pāpanato ca tadeva ñāṇaṃ buddhānamevādhikabhāvato tesameva sambuddhānaṃ
apadānaṃ kāraṇaṃ buddhāpadānaṃ. Tañhi duvidhaṃ kusalākusalavasena.
Paccekabuddhā pana na tathā kātuṃ samatthā, annāpaccayadāyakānaṃ
saṅghaṃ karontāpi -

“Icchitaṃ patthitaṃ tuyhaṃ, khippameva samijjhatu;
Pūrentu cittasaṅkappā, cando pannaraso yathā.

“Icchitaṃ patthitaṃ tuyhaṃ, khippameva samijjhatu;
Pūrentu cittasaṅkappā, maṇi jotiraso yathā”ti. -

Imāhi dvīhiyeva gāthāhi dhammaṃ desenti. Desentāpi asaṅkhyeyyasattanikāye bodhetuṃ na sakkuṇanti, tasmā na sabbaññubuddhasadisā hutvā pāṭiekkam visuṃ buddhāti paccekabuddhā. Tesaṃ apadānaṃ kāraṇaṃ paccekabuddhāpadānaṃ.

Ciraṃ ʒitāti therā. Atha vā thiratarasīlācāramaddavādiguṇehi yuttāti therā. Atha vā thiravarasīlasamādhipaṇṇāvimuttivimuttiñāṇadassanaguṇehi yuttāti therā. Atha vā thiratarasaṅkhātapaṇītānuttarasantinibbānamadhiḡatāti therā, therānaṃ apadānāni therāpadānāni. Tathā tādiguṇehi yuttāti therī, therīnaṃ apadānāni therīpadānāni. Tesu buddhāpadāne pañceva apadānāni, pañceva suttantā. Tenāhu porāṇā -

“Pañceva apadānāni, pañca suttāni yassa ca;
Idaṃ buddhāpadānanti, paṭhamaṃ anulomato”ti.

Paccekabuddhāpadānepi pañceva apadānāni, pañceva suttantā. Tenāhu porāṇā -

“Pañceva apadānāni, pañca suttāni yassa ca;
Idaṃ paccekabuddhāpadānanti, dutiyaṃ anulomato”ti.

Therāpadānesu dasādhikapañcasatāpadānāni, vaggato ekapaññāsa vaggā. Tenāhu porāṇā -

“Pañcasatadasapadānāni, ekapaññāsa vaggato;
Idaṃ therāpadānanti, tatiyaṃ anulomato”ti.

Therīpadānesu cattālīsaṃ apadānāni, vaggato caturo vaggā. Tenāhu porāṇā -

“Cattālīsaṃpadānāni, catuvaggāni yassa ca;
Idaṃ therīpadānanti, catutthaṃ anulomato”ti.

Apadānanti ettha apadāna-saddo kāraṇagahaṇaapagamanapaṭipāṭiakkosanādīsu dissati. Tathā hi esa “khattiyānaṃ apadānaṃ, brāhmaṇānaṃ apadāna”ntiādīsu kāraṇe dissati, khattiyānaṃ kāraṇaṃ brāhmaṇānaṃ kāraṇanti attho. “Upāsakānaṃ apadāna”ntiādīsu gahaṇe dissati, saṃsuṭṭhu gahaṇanti attho. “Vāṇijānaṃ apadānaṃ, suddānaṃ apadāna”ntiādīsu apagamane dissati, tato tato tesaṃ apagamananti attho. “Piṇḍapātiko bhikkhu sapadānacāravasena piṇḍāya caratī”tiādīsu paṭipāṭiyā dissati, gharapaṭipāṭiyā caratīti attho. “Apagatā ime sāmāñña, apagatā ime brahmaññāti apadānetī”tiādīsu akkosane dissati, akkosati paribhāsatīti attho. Idha pana kāraṇe dissati. Tasmā buddhānaṃ apadānāni buddhāpadāni, buddhakāraṇānīti attho. Gaṅgāvālukūpamānaṃ anekesaṃ buddhānaṃ dānapāramitādisamattiṃsapāramitā kāraṇanti daṭṭhabbaṃ. Atha adhikārādīsu yuttaapadānāni suddhamānasā suṇāthāti sambandho.

Tattha suddhamānasāti arahattamaggañāṇena diyaḍḍhakilesasahassaṃ khepetvā ʒhitattā suddhamānasā parisuddhacittā suddhahadayā pañcasatā khīṇāsavā imasmiṃ dhammasabhāye sannisinnā suṇātha, ohitasotā manasi karoṭhāti attho.

Ettha pana “apadānāni”ti avatvā paccekabuddhāpadānatherāpadānatherīpadānesu vijjamānesupi “atha buddhāpadānāni”ti vacanaṃ khandhayamakaāyatanadhātusaccasaṅkhāraanusayayamakesu vijjamānesupi

padhānavasena ādivasena ca “mūlayamaka”nti vacanaṃ viya,
terasasaṅghādisesadveaniyatatiṃsanissaggiyesu vijjamānesupi padhānavasena
ādivasena ca “pārājikakaṇḍo”ti vacanaṃ viya ca idhāpi padhānavasena ādivasena ca
vuttanti daṭṭhabbaṃ.

“Sammāsambuddhāpadānānī”ti vattabbe “vaṇṇāgamo...pe... pañcavidhaṃ
nirutta”nti niruttinayena vā “tesu vuddhilopāgamavikāraviparītādesā cā”ti suttena
vā tatiyatthavācākassa sammātinipātapadassa, sayamaṃsaddatthavācākassa sa-
ntiupasaggapadassa ca lopaṃ katvā kitantavācībuddhasaddameva gahetvā
gāthābandhasukhatthaṃ “buddhāpadānānī”ti vuttaṃ. Tasmā
sammāsambuddhāpadānānīti attho.

Iti visuddhajanavilāsiniyā apadāna-aṭṭhakathāya

Abbhantaranidānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Buddhaapadānavañṇanā

Idāni abbhantaranidānānantaraṃ apadānaṭṭhakathaṃ kathetukāmo -

“Sapadānaṃ apadānaṃ, vicitranayadesanaṃ;
Yaṃ khuddakanikāyasmiṃ, saṅgāyiṃsu mahesayo;
Tassa dāni anuppatto, atthasaṃvaṇṇanākkamo”ti.

Tattha yaṃ apadānaṃ tāva “sakalaṃ buddhavadanaṃ ekavimuttirasa”nti vuttattā
ekarase saṅgahaṃ gacchati, dhammavinayavasena dvidhāsaṅgahe dhamme
saṅgahaṃ gacchati, paṭhamamajjhimapacchimabuddhavadanesu
majjhimapuddhavadane saṅgahaṃ gacchati, vinayābhidhammasuttantapiṭakesu
suttantapiṭake saṅgahaṃ gacchati,
dīghanikāyamajjhimasamyuttaaṅguttarakhuddakanikāyesu pañcasu khuddakanikāye
saṅgahaṃ gacchati, suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthā udānaṃ itivuttakaṃ
jātaṃ abbhutadhammaṃ vedallanti navasu sāsanaṅgesu gāthāya saṅgahitaṃ.

“Dvāsīti buddhato gaṇhiṃ, dvesahassāni bhikkhuto;
Caturāsītisahassāni, yeme dhammā pavattino”ti. -

Evaṃ vuttacaturāsītisahassadhammakhandhesu
katipayadhammakhandhasaṅgahitaṃ hotīti.

Idāni taṃ apadānaṃ dassento “tiṃsapāramisampunṇā, dhammarājā asaṅkhiyā”ti
āha. Tattha dasapāramitāva pacchimamajjhimukkaṭṭhavasena
dasapāramīdasaupapāramīdasaparamatthapāramīnaṃ vasena samattiṃsapāramī.
Tāhi saṃsuṭṭhu punṇā sampunṇā samannāgatā samaṅgībhūtā ajjhāpannā saṃyuttāti
tiṃsapāramisampunṇā. Sakalalokattayavāsine sattanikāye
mettākaruṇāmuditāupekkhāsaṅkhātāhi catūhi brahmavihārasamāpattīhi vā
phalasamāpattivihārena vā ekacittabhāvena attano ca kāye rañjenti allīyāpentīti
rājāno, dhammena rājāno dhammarājā, itthambhūtā buddhā. Dasasataṃ sahasaṃ
dasasahassaṃ satasahassaṃ dasasatasahassaṃ koṭi pakoṭi koṭippakoṭi nahutaṃ
ninnahutaṃ akkhobhiṇi bindu abbudaṃ nirabbudaṃ ahaṃ ababaṃ aṭaṭaṃ
sogandhikaṃ uppalaṃ kumudaṃ puṇḍarikaṃ padumaṃ kathānaṃ mahākathānaṃ
asaṅkhyeyyānaṃ vasena asaṅkhiyā saṅkhārahitaṃ dhammarājāno atītā vigatā
niruddhā abbatthaṃ gatāti adhippāyo.

13. Tasmimyeva pāsāde sattaratanabhūsitā sattaratanehi sobhitā kūṭāgārā. Kiṃ bhūtā? Nīlā nīlavanṇā, pītā pītavanṇā suvaṇṇavanṇā, lohitaḥ lohitaḥavanṇā rattavanṇā, odātā odātavanṇā setavanṇā, suddhakālakā amissakāḥavanṇā, kūṭāgāravarūpetā kūṭāgāravarehi kaṇṇikakūṭāgāravarehi upeto samannāgato so pāsādoti attho.

14. Tasmimyeva pāsāde olokamayā uddhammukhā padumā supupphitā padumā sobhanti, sīhabyagghādīhi vālamigagaṇehi ca haṃsakoṇcamayūrādipakkhisamūhehi ca sobhito so pāsādoti attho. Atiucco hutvā nabhamuggatattā nakkhattatārakāhi ākiṇṇo candasūrehi candasūriyarūpehi ca maṇḍito so pāsādoti attho.

15. So eva cakkavattissa pāsādo hemajālena suvaṇṇajālena sañchannā, soṇṇakiṇkaṇikāyuto suvaṇṇakiṇkaṇikajālehi yuto samannāgatoti attho. Manoramā manallīyanakā soṇṇamālā suvaṇṇapupphapantiyo vātavegena vātappahārena kūjanti saddaṃ karontīti attho.

16. Mañjetṭhakam mañjitṭhavaṇṇam, lohitaṇṇam lohitavaṇṇam, pītakaṇṇam pītavaṇṇam, haripiṇṇaram jambonadasuvaṇṇavaṇṇam pañjaravaṇṇaṇca dhajam nānāraṇgehi anekehi vaṇṇehi, sampītam rañjitaṇṇam dhajam, ussitaṇṇam tasmim pāsāde ussāpitaṇṇam. Dhajamālinīti liṅgavipallāsavasena vuttaṇṇam, dhajamālāyutto so pāsādoti attho.

17. Tasmim pāsāde attharaṇādayo vaṇṇento “na naṃ bahū”tiādimāha. Tattha naṃ pāsādam bahūhi avijjamānaṇṇam nāma natthīti attho, nānāsayanavicittā anekehi attharaṇehi vicittā sobhitā mañcapīṭhādisayanā anekasatā anekasatasāṅkhyā, kiṃ bhūtā? Phalikā phalikamaṇimayā phalikāhi katā, rajatāmayā rajatehi katā, maṇimayā nīlamaṇīhi katā, lohitaṇṇā rattajātimaṇīhi katā, masāragallamayā kabaravaṇṇamaṇīhi katā, saṇhakāsikasanthatā saṇhehi sukhumehi kāsikavatthehi atthatā.

18. Pāvurāti pāvuraṇā. Kīdisā? Kambalā lomasuttehi katā, dukūlā dukūlapaṭehi katā, cīnā cīnapaṭehi katā, pattuṇṇā pattuṇṇadesa jātapaṭehi katā, paṇḍu paṇḍuvaṇṇā, vicittattharaṇam anekehi attharaṇehi pāvuraṇehi ca vicittam, sabbam sayanam, manasā cittaṇṇa, aham paññapesinti attho.

19. Tadeva pāsādam vaṇṇento “tāsu tāsveva bhūmīsū”tiādimāha. Tattha ratanakūṭṭalaṇkatanti ratanamayaṇṇakūṭehi ratanakaṇṇikāhi alaṇkatam sobhanti attho. Maṇiverocanā ukkāti verocanamaṇīhi rattamaṇīhi katā, ukkā daṇḍapadīpā. Dhārayantā sutiṭṭhareti ākāse suṭṭhu dhārayantā gaṇhantā anekasatajanā suṭṭhu tiṭṭhantīti attho.

20. Puna tadeva pāsādam vaṇṇento “sobhanti esikāthambhā”tiādimāha. Tattha esikāthambhā nāma nagaradvāre sobhanatthāya nikhātā thambhā, subhā itṭhā, kañcanatorāṇā suvaṇṇamayā, jambonadā jambonadasuvaṇṇamayā ca, sāramayā khadirarukkhasāramayā ca rajatamayā ca toraṇā sobhanti, esikā ca toraṇā ca tam pāsādam sobhayantīti attho.

21. Tasmim pāsāde suvibhattā anekā sandhī kavāṭehi ca aggaḷehi ca cittitā sobhitā sandhiparikkhepā sobhayantīti attho, ubhatoti tassa pāsādassa ubhosu passesu, puṇṇaghaṭā anekehi padumehi anekehi ca uppalehi, saṃyutā puṇṇā tam pāsādam sobhayantīti attho.

22-23. Evaṃ pāsādassa sobham vaṇṇetvā ratanamayaṇṇam pāsādaṇca sakkārasammānaṇca pakāsento “atīte sabbabuddhe cā”tiādimāha. Tattha atīteti atikkante vigate kāle jāte bhūte, sasaṅghe sāvakasamūhasahite, sabbe lokanāyake buddhe sabhāvena pakativāṇṇena rūpena saṇṭhānena ca, sasāvake sāvakasahite, buddhe nimminivā yena dvārena pāsādo pavisitabbo hoti, tena dvārena pavisitvā sasāvakā sabbe buddhā sabbasoṇṇamaye sakalasuvaṇṇamaye, pīṭhe nisinnā ariyamaṇḍalā ariyasamūhā ahesunti attho.

24-25. Etarahi vattamāne kāle anuttarā uttaravirahitā ye ca buddhā atthi saṃvijjanti, te ca paccekabuddhe anekasate sayambhū sayameva bhūte aññācariyarahite, aparājite khandhakilesābhisaṅkhāramaccudevaputtamārehi aparājite, jayamāpanne santappesinti attho. Bhavanam mayham pāsādam atītakāle ca vattamānakāle ca, sabbe buddhā samāruhum saṃ suṭṭhu āruhiṃsūti attho.

26. Ye dibbā divi bhavā dibbā devaloke jātā, ye ca bahū kapparukkhā atthi. Ye ca mānusa manusse jātā ye ca bahū kapparukkhā atthi, tato sabbam dussam samāhantvā saṃ suṭṭhu āharitvā tecīvarāni kāretvā te paccekabuddhe ticīvarehi acchādemīti sambandho.

27. Evaṃ ticīvarehi acchādetvā pārupāpetvā tesam nisinnānam paccekabuddhānam sampannam madhuram khajjam khāditabbam pūvādi kiñci, madhuram bhojjam bhuñjitabbam āhārañca, madhuram sāyanīyam lehanīyañca, sampannam madhuram pivitabbam atṭhapānañca, bhojanam bhuñjitabbam āhārañca, subhe sundare maṇimaye selamaye patte sam suṭṭhu pūretvā adāsiṃ paṭiggahāpesinti attho.

28. Sabbe te ariyamaṇḍalā sabbe te ariyasamūhā, dibbacakkhu samā hutvā maṭṭhāti dibbacakkhusamaṅgino hutvā maṭṭhā kilesehi rahitattā siliṭṭhā sobhamānā cīvarasamṃyutā ticīvarehi samaṅgībhūtā madhurasakkharāhi ca telenā ca madhuphāṇitehi ca paramannena uttamaṇa annena ca mayā tappitā appitā paripūritā ahesunti attho.

29. Te evaṃ santappitā ariyamaṇḍalā ratanagabbham sattahi ratanehi nimmitagabbham geham, pavisitvā guhāsayā guhāyam sayamānā, kesarīva kesarasīhā iva, mahārahamhi sayane anagge mañce, sīhaseyyamakappayum yathā sīho migarājā dakkhiṇapassena sayanto pāde pādam accādhāya dakkhiṇahattham sīsūpadhānam katvā vāmahattham ujukam ṭhapetvā vāladhiṃ antarasatthiyam katvā niccalo sayati, evaṃ seyyam kappayum kariṃsūti attho.

30. Te evaṃ sīhaseyyam kappetvā sampajānā satisampajāññasampannā. Samuṭṭhāya saṃ suṭṭhu utṭahitvā sayane pallaṅkamābhujum ūrubaddhāsanam kariṃsūti attho.

31. Gocaram sabbabuddhānanti sabbesam atītānāgatānam buddhānam gocaram ārammaṇabhūtam jhānaratisamappitā jhānaratiyā saṃ suṭṭhu appitā samaṅgībhūtā ahesunti attho, aññe dhammāni desentīti tesu paccekabuddhesu aññe ekacce dhamme desenti, aññe ekacce iddhiyā paṭhamādi jhānakīlāya kīlanti ramanti.

32. Aññe ekacce abhiññā pañca abhiññāyo vasībhāvitā vasīkariṃsu, pañcasu abhiññāsu āvajjanasamāpajjanavutṭhānaadhiṭṭhānapaccavekkhaṇasaṅkhātāhi pañcavasitāhi vasībhāvaṃ itā gatā pattā abhiññāyo, appenti samāpajjanti. Aññe ekacce anekasahassiyo vikubbanāni ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hotīti evamādīni iddhivikubbanāni vikubbanti karontīti attho.

33. Buddhāpi buddheti evaṃ sannipatitesu paccekabuddhesu sabbaññutaññāṇassa visayam ārammaṇabhūtam pañham buddhā buddhe pucchantīti attho. Te buddhā atthagambhīratāya gambhīram nipuṇam sukhumam, ṭhānam kāraṇam, paññāya vinibujjhare visesena niravasesato bujjhanti.

34. Tadā mama pāsāde sannipatitā sāvakāpi buddhe pañhaṃ pucchanti, buddhā sāvake sisse pañhaṃ pucchanti, te buddhā ca sāvakā ca aññamaññaṃ pañhaṃ pucchitvā aññamaññaṃ byākaronti vissajjenti.

35. Puna te sabbe ekato dassento “buddhā paccekabuddhā cā”tiādimāha. Tattha buddhā sammāsambuddhā, paccekabuddhā ca sāvakā ca sissā paricārakā nissitakā ete sabbe, sakāya sakāya ratiyā ramamānā sallīnā mama pāsāde abhiramantīti attho.

36. Evaṃ tasmim̐ vejayantapāsāde paccekabuddhānaṃ ācārasampattiṃ dassetvā idāni attano ānubhāvaṃ dassento so tilokavijayo cakkavattirājā “chattā tiṭṭhantu ratanā”tiādimāha. Tattha ratanā sattaratanamayā, chattā kañcanāveḷapantikā suvaṇṇajālehi olambitā tiṭṭhantu. Muttājālaparikkhattā muttājālehi parivāritā, sabbe chattā mama matthake muddhani, dhārentūti cintitamatteyeva chattā pātubhūtā hontīti attho.

37. Soṇṇatārakacittitā suvaṇṇatārakāhi daddallamānā celavitānā bhavantu nibbattantu. Vicittā anekavaṇṇā, malyavitatā pupphapatthaṭṭā, sabbe anekavitānā, matthake nisīdanaṭṭhānassa uparibhāge dhārentūti attho.

38-40. Malyadāmeḥi anekasugandhapupphadāmeḥi vitatā parikiṇṇā, gandhadāmeḥi candanakuṅkumatagarādisugandhadāmeḥi, sobhitā pokkharāṇīti sambandho. Dussadāmeḥi pattuṇṇacīnāḍianagghadussadāmeḥi, parikiṇṇā sattaratanadāmeḥi bhūsitā alaṅkatā pokkharāṇī, pupphābhikiṇṇā campakasaḷasogandhikādisugandhapuppheḥi abhikiṇṇā suṭṭhu vicittā sobhitā. Punarapi kiṃ bhūtā pokkharāṇī? Surabhiḡandhasugandheḥi bhūsitā vāsītā. Samantato gandhapañcaṅgulalaṅkatā pañcahi aṅgulehi limpitaḡandheḥi alaṅkatā, hemacchadanachāditā suvaṇṇachadaneḥi suvaṇṇavitāneḥi chāditā, pāsādassa cātuddisā pokkharāṇiyo padumeḥi ca uppalehi ca suṭṭhu santhatā patthaṭṭā suvaṇṇarūpe suvaṇṇavaṇṇā, khāyantu, padmareṇurajuggatā padumareṇūhi dhūlīhi ca ākiṇṇā pokkharāṇiyo sobhantūti attho.

41. Mama vejayantapāsādassa samantato pādapā campakādayo rukkhā sabbe pupphantu ete puppharukkhā. Sayameva pupphā muñcitvā vigaḷitvā gantvā bhavanaṃ okirum̐, okiṇṇā pāsādassa upari karontūti attho.

42. Tattha tasmim̐ mama vejayantapāsāde sikhino mayūrā naccantū, dibbaḡaṃsā devatāḡaṃsā, pakūjare saddaṃ karontu, karavīkā ca madhurasaddā kokilā gāyantu gītavākyam̐ karontu, apare anuttā ca dijaṣaṅghā pakkhino samūhā pāsādassa samantato madhuraravaṃ ravantūti attho.

43. Pāsādassa samantako sabbā ātatavitatādayo bheriyo vajjantu haññantu, sabbā tā anekatantiyo vīṇā rasantu saddaṃ karontu, sabbā anekappakārā saṅgītiyo pāsādassa samantato vattantu pavattantu gāyantūti attho.

44-45. Yāvatā yattake ṭhāne buddhakhettaṃ dasasahassicakkavāḷe tato pare cakkavāḷe, jotisampannā pabhāsampannā acchinnā mahantā samantato ratanāmayā sattahi rataneḥi katā khacitā soṇṇapallaṅkā suvaṇṇapallaṅkā tiṭṭhantu, pāsādassa samantato dīparukkhā padīpadhāraṇā telarukkhā jalantu, padīpehi pajjalantu, dasasahassiparamparā dasasahassīnaṃ paramparā dasasahassiyo ekapajjotā ekapadīpā viya bhavantu ujjotantūti attho.

46. Naccagītesu chekā gaṇikā naccitthiyo ca lāsikā mukhena saddakārikā ca pāsādassa samantato naccantu, accharāgaṇā devitthisamūhā naccantu, nānāraṅgā anekavaṇṇā nānāraṅgamaṇḍalā pāsādassa samantato naccantu, padissantu pākaṭā hontūti attho.

47. Tadā ahaṃ tilokavijayo nāma cakkavattirājā hutvā sakalacakkavāḷe dumagge rukkhagge pabbatagge himavantacakkavāḷapabbatādīnaṃ agge sinerūpabbatamuddhani ca sabbaṭṭhānesu vicittaṃ anekavaṇṇavicittaṃ pañcavaṇṇikaṃ nīlapītādipañcavaṇṇaṃ sabbaṃ dhajaṃ ussāpemi attho.

48. Narā lokantarā narā ca nāgalokato nāgā ca devalokato gandhabbā ca devā ca sabbe upentu upagacchantu, te narādayo namassantā mama namakkāraṃ karontā pañjalikā katahatthapuṭā mama vejayantaṃ pāsādaṃ parivārayunti attho.

49. Evaṃ so tilokavijayo cakkavattirājā pāsādassa ca attano ca ānubhāvaṃ vaṇṇetvā idāni attanā sampattikatapuññaphalaṃ samādapento “yaṃ kiñci kusalaṃ kamma”ntiādimāha. Yaṃ kiñci kusalakammasaṅkhātaṃ kiriyaṃ kattaḃbaṃ atthi, taṃ sabbaṃ mama mayā kāyena vā vācāya vā manasā vā tīhi dvārehi kataṃ tidase sukataṃ suṭṭhu kataṃ, tāvatimsabhavane uppajjanārahaṃ katanti attho.

50. Puna samādapento “ye sattā saññino”tiādimāha. Tattha ye sattā manussā vā devā vā brahmāno vā saññino saññāsahitā atthi, ye ca sattā asaññino saññārahitā asaññā sattā santi, te sabbe sattā mayhaṃ mayā kataṃ puññaphalaṃ, bhāgī bhavantu puññavantaṃ hontūti attho.

51. Punapi samādapento bodhisatto “yesaṃ kata”ntiādimāha. Mayā kataṃ puññaṃ yehi naranāgagandhabbadevehi suviditaṃ ñātaṃ, tesāṃ mayā dinnāṃ puññaphalaṃ, tasmīṃ mayā kate puññe dinnabhāvaṃ ye narādayo na jānanti, devā gantvā tesāṃ taṃ nivedayaṃ ārocayunti attho.

52. Sabbalokamhi ye sattā āhāranissitā jīvanti, te sabbe sattā manuññaṃ bhojanaṃ sabbaṃ mama cetasā mama cittaṃ labhantu, mama puññiddhiyā labhantūti attho.

53. Manasā pasannena cittaṃ yaṃ dānaṃ mayā dinnāṃ tasmīṃ dāne cittaṃ pasādaṃ āvaḥiṃ uppādesiṃ. Sabbasambuddhā ca paccekā paṭiekkā jinasāvaka ca mayā cakkavattirañña pūjita.

54. Sukatena tena kammena saddahitvā katena kusalakammena, cetanāpaṇidhīhi ca cittaṃ katapatthanāhi ca, mānusaṃ dehaṃ manussasārīraṃ, jahitvā chaḍḍetvā, ahaṃ tāvatimsaṃ devalokaṃ agacchiṃ agamāsiṃ, suttappabuddho viya tattha uppajjinti attho.

55. Tato tilokavijayo cakkavattirājā kālaṅkato, tato paṭṭhāya āgate duve bhava dve jātiyo pajānāmi devatte devattabhāve mānuse manussattabhāve ca, tato jātidvayato aññaṃ gatiṃ aññaṃ upapattiṃ na jānāmi na passāmi, manasā cittaṃ patthanāphalaṃ patthitapatthanāphalanti attho.

56. Devānaṃ adhiko homīti yadi devesu jāto, āyuvaṇṇabalatejehi devānaṃ adhiko jeṭṭho seṭṭho ahosinti attho. Yadi manussesu jāto, manujādhipo manussānaṃ adhipati issaro bhavāmi, tathā rājabhūto abhirūpena rūpasampattiya ca lakkhaṇena ārohapariṇāhādilakkhaṇena ca sampanno sampuṇṇo uppannuppannabhava paññāya paramatthajānanapaññāya asamo samarahito, mayā sadiso koci natthīti attho.

57. Mayā katapuññasambhārena puññaphalena uppannuppannabhava seṭṭhaṃ pasatthaṃ madhuraṃ vividhaṃ anekappakāraṃ bhojanañca anappakaṃ bhusattaratanañca vividhāni, anekappakārāni pattuṇṇakoseyyādivatthāni ca nabhā ākāso maṃ mama santikaṃ khippaṃ sīghaṃ upenti upagacchanti.

58-66. Pathabyā pathaviyā pabbate ca ākāse ca udaye ca vane ca yaṃ yaṃ yattha yattha hatthaṃ pasāremi nikkhipāmi, tato tato dibbā bhakkhā dibbā āhārā maṃ mama santikaṃ upenti upagacchanti, pātubhavantīti attho. Tathā yathākkamaṃ sabbe ratanā. Sabbe candanādayo gandhā. Sabbe yānā vāhanā. Sabbe campakanāgapunnāgādayo mālā pupphā. Sabbe alaṅkāra ābharaṇā. Sabbā dibbakaññā. Sabbe madhusakkharā. Sabbe pūpādayo khajjā khāditabbā maṃ mama santikaṃ upenti upagacchanti.

67-68. Sambodhivarapattiyāti uttamacatumaggañāpattiyā pāpuṇanattāya. Mayā yaṃ uttamadānaṃ kataṃ pūritaṃ, tena uttamadānena selasaṅkhātāṃ pabbataṃ sakalaṃ ekaninnādaṃ karonto bahalaṃ giraṃ puthulaṃ ghosaṃ gajjento, sadevakaṃ lokaṃ sakalaṃ manussadevalokaṃ hāsayanto somanassappattaṃ karonto loka sakalalokattaye vivaṭṭacchaddo buddho ahaṃ bhavāmīti attho.

69. Disā dasavidhā loketi cakkavāḷaloke dasavidhā dasakoṭṭhāsā disā honti, tattha koṭṭhāse yāyato yāyantassa gacchantassa antakaṃ natthīti attho, cakkavattikāle tasmim mayā gatagataṭṭhāne disābhāge vā buddhakhettā buddhavisayā asaṅkhiyā saṅkhārahitā.

70. Pabhā pakittitāti tadā cakkavattirājakāle mayhaṃ pabhā cakkaratanaṃ paratanādīnaṃ pabhā āloka yamaka yugaḷayugaḷā hutvā raṃsivāhanā raṃsiṃ muñcamānā pakittitā pākaṭā, etthantare dasasahassicakkavāḷantare raṃsijālaṃ raṃsisamūhaṃ, āloko vipulo bahutaro bhava ahoṣīti attho.

71. Ettake lokadhātumhīti dasasahassicakkavāḷesu sabbe janā maṃ passantu dakkhantūti attho. Sabbe devā yāva brahmanivesanā yāva brahmaloka maṃ anuvattantu anukūla bhavantu.

72. Visiṭṭhamadhunādenāti visaṭṭhena madhurena nādena, amatabherimāhaninti amatabheriṃ devadundubhiṃ pahariṃ, etthantare etasmim dasasahassicakkavāḷabbhantare sabbe janā mana madhuraṃ giraṃ saddaṃ suṇantu manasi karontu.

73. Dhammameghena vassante dhammadesanāmayena nādena tabbohāraparamatthagambhīramadhurasukhumatthavasse vassante vassamāne sammāsambuddhānubhāvena sabbe bhikkhubhikkhunīdayo anāsavā nikkilesā hontu bhavantu. Yettha pacchimakā sattāti ettha etesu rāsibhūtesu catūsu parisasattesu ye sattā pacchimakā guṇavasena heṭṭhimakā, te sabbe sotāpannā bhavantūti adhippāyo.

74. Tadā tilokavijayacakkavattirājakāle dātabbakaṃ dātabbayuttakaṃ, dānaṃ katvā, asesato nissesena, sīlaṃ sīlapāraṃ, pūretvā nekkhamme nekkhammapāramitāya, pāraṃ koṭiṃ patvā, uttamaṃ sambodhiṃ catumaggañānaṃ, patto bhavāmi bhaveyyaṃ.

75. Paṇḍite paññavante medhāvino paripucchitvā “kiṃ, bhante, kattabbaṃ? Kiṃ na kattabbaṃ? Kiṃ kusalaṃ? Kiṃ akusalaṃ? Kiṃ katvā saggamokkhadvayassa bhāgī hotī”ti pucchitvā, evaṃ paññāpāramiṃ pūretvāti attho. Katvā vīriyamuttamanti uttamaṃ seṭṭhaṃ tñānanisajjādīsu avicchinnaṃ vīriyaṃ katvā, vīriyapāramiṃ pūretvāti attho. Sakalaviruddhajanehi kataanādarādhivāsanākantiyā pāramiṃ koṭiṃ gantvā khantipāramiṃ pūretvā uttamaṃ sambodhiṃ uttamaṃ sambuddhattaṃ patto bhavāmi bhaveyyaṃ.

76. Katvā daḷhamadhiṭṭhānanti “mama sarīrajīvitesu vinassantesupi puññakammato na viramissāmī”ti acalavasena daḷhaṃ adhiṭṭhānapāramiṃ katvā “sīse chijjamānepi musāvādaṃ na kathessāmī”ti saccapāramitāya koṭiṃ pūriya pūretvā “sabbe sattā sukhī averā”tiādinā mettāpāramitāya koṭiṃ patvā uttamaṃ sambodhiṃ pattoti attho.

77. Sajīvakājīvakavatthūnaṃ lābhe ca tesāṃ alābhe ca kāyikacetasikasukhe ceva tathā dukkhe ca sādarajanehi kate, sammāne ceva omāne, ca sabbattha samako samānamānaso upekkhāpāramiṃ pūretvā uttamaṃ sambodhiṃ patto pāpuṇeyyanti attho.

78. Kosajjaṃ kusītabhāvaṃ, bhayato bhayavasena “apāyadukkhabhāgī”ti disvā ñatvā akosajjaṃ akusītabhāvaṃ alīnavuttiṃ, vīriyaṃ khemato khemavasena “nibbānagāmī”ti disvā ñatvā āraddhavīriyā hotha bhavatha. Esā buddhānusāsānī esā buddhānaṃ anusīṭṭhi.

79. Vivādaṃ bhayato disvāti vivādaṃ kalahaṃ bhayato disvā “apāyabhāgī”ti disvā ñatvā avivādaṃ vivādato viramaṇaṃ “nibbānappattī”ti, khemato disvā ñatvā samaggā ekaggacittā sakhilā siliṭṭhā mettāya dhuragatāya sobhamānā hothāti attho. Esā kathā mantanā udīraṇā buddhānaṃ anusāsānī ovādadānaṃ.

80. Pamādaṃ tñānanisajjādīsu sativippavāsena viharaṇaṃ bhayato “nibbattanibbattaṭṭhānesu dukkhitadurūpaappannapānatādisaṃvattanakaṃ apāyādigamanañcā”ti disvā ñatvā, appamādaṃ sabbakiriyāsu satiyā viharaṇaṃ, khemato vaḍḍhito “nibbānasampāpuṇa”nti disvā paccakkhato ñatvā aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammāājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhīti aṭṭhaavayavaṃ sammāsambodhiyā maggaṃ adhigamūpāyaṃ bhāvētha vaḍḍhetha manasi karoṭha, esā kathā bhāsanā udīraṇā buddhānusāsānī buddhānaṃ anusīṭṭhīti attho.

81. Samāgatā bahū buddhāti anekasatasahassasaṅkhyā paccekabuddhā samāgatā rāsibhūtā, sabbaso sabbappakārena arahantā ca khīṇāsavā anekasatasahassā samāgatā rāsibhūtā. Tasmā te buddhe ca arahante ca vandamāne vandanārahe namassatha aṅgapaccaṅganamakkārena namassatha vandatha.

82. Evaṃ iminā mayā vuttappakārena acintiyā cintetum asakkuṇeyyā, buddhā, buddhadhammāti buddhehi desitā cattāro satipaṭṭhānā...pe... aṭṭhaṅgiko maggo, pañcakkhandhā, hetupaccayo āramaṇapaccayotiādayo dhammā, buddhānaṃ vā sabhāvā acintiyā cintetum asakkuṇeyyā, acintie cintāvisayātikkante pasannānaṃ devamanussānaṃ vipāko devamanussasampattinibbānasampattisaṅkhāto cintetum asakkuṇeyyo saṅkhyātikkanto hoti bhavati.

Iti ettāvatā ca yathā addhānagāmino “maggaṃ no ācikkhā”ti puṭṭhena “vāmaṃ muñcitvā dakkhiṇaṃ gaṇhathā”ti vutte tena maggena gāmanigamarājadhānīsu kattabbakiccaṃ niṭṭhāpetvā puna muñcitena aparena vāmamaggena gatāpi gāmanigamādīsu kattabbakiccaṃ niṭṭhāpenti, evameva buddhāpadānaṃ kusālāpadānavasena niṭṭhāpetvā tadeva akusālāpadānavasena vitthāretuṃ idaṃ pañhakammaṃ -

“Dukkarañca abbhakkhānaṃ, abbhakkhānaṃ punāparaṃ;
Abbhakkhānaṃ silāvedho, sakalīkāpi ca vedanā.

“Nāḷāgiri sattacchedo, sīsadukkhaṃ yavakhādanaṃ;
Piṭṭhidukkhamatīsāro, ime akusalakāraṇā”ti.

Attha paṭhamapañhe - dukkaranti chabbassāni dukkarakārikā. Atīte kassapasammāsambuddhakāle bodhisatto jotipālo nāma brāhmaṇamāṇavo hutvā nibbatto brāhmaṇajātivaseṇa sāsane appasanno tassa bhagavato pilotikakammanissandena “kassapo bhagavā”ti sutvā “kuto muṇḍakassa samaṇassa bodhi, bodhi paramadullabhā”ti āha. So tena kammanissandena anekajātisatesu narakādidukkhamanubhavitvā tasseeva bhagavato anantaraṃ teneva laddhabyākaraṇena kammena jātiśamsāraṃ khepetvā pariyosāne vessantarattabhāvaṃ patvā tato cuto tusitabhavane nibbatto. Devatāyācanena tato cavitvā sakyakule nibbatto ñāṇassa paripākattā sakalajambudīparaṃ pahāya anomānadītīre sunisitenāsinā samakuṭakesakalāpaṃ chinditvā brahmunā ānīte iddhimaye kappassa saṇṭhānakāle padumagabbhe nibbatte aṭṭha parikkhāre paṭiggahetvā pabbajitvā bodhiñāṇadassanassa tāva aparipakkattā buddhabhāvāya maggāmaggaṃ ajānitvā chabbassāni uruvelajanapade ekāhāraekālopaekapuggalaekamaggaekāsanabhojanavasena aṭṭhicammanahārusesaṃ nimmaṃsarudhirapetarūpasadisasarīro padhānasutte vuttanayeneva padhānaṃ mahāvīriyaṃ dukkarakārikaṃ akāsi. So imaṃ dukkarakārikaṃ “sambodhiyā maggaṃ na hotī”ti cintetvā gāmanigamarājadhānīsu paṇītāhāraṃ paribhuñjitvā pīṇindriyo paripuṇṇadvattiṃsamahāpurisalakkhaṇo kamena bodhimaṇḍamupagantvā pañca māre jinitvā buddho jātoti.

“Avacāhaṃ jotipālo, sugataṃ kassapaṃ tadā;
Kuto nu bodhi muṇḍassa, bodhi paramadullabhā.

“Tena kammavipākena, acarīṃ dukkaraṃ bahuṃ;
Chabbassānurūvelāyaṃ, tato bodhimapāpuṇiṃ.

“Nāhaṃ etena maggena, pāpuṇiṃ bodhimuttamaṃ;
Kummaggena gavesissaṃ, pubbakammena vārito.

“Puññapāpaparikkhīṇo, sabbasantāpavajjito;
Asoko anupāyāso, nibbāyissamanāsavo”ti.

Dutiyapañhe - abbhakkhānanti abhi akkhānaṃ paribhāsaṃ. Atīte kira bodhisatto suddakule jāto apākaṭo appasiddho munāli nāma dhutto hutvā paṭivasati. Tadā mahiddhiko mahānubhāvo surabhi nāma paccekabuddho kenaci karaṇīyena tassa samīpaṭṭhānaṃ pāpuṇi. So taṃ disvāva “dussīlo pāpadhammo ayaṃ samaṇo”tiādīnā abbhācikkhi. So tena akusalanissandena narakādīsu anekavassasahassāni

dukkhamanubhavitvā imasmiṃ pacchimattabhāve yadā titthiyā paṭhamataram bhagavato tusitabhavane vasanasamaye ca pākaṭā hutvā sakalajanam vañcetvā dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo dīpetvā vicaranti, tadā tusitapurā cavitvā sakyarājakule nibbattitvā kamena buddho jāto. Titthiyā sūriyuggamane khajjopanakā viya vihatalābhasakkārā bhagavati āghātaṃ bandhitvā vicaranti. Tasmīṃ samaye rājagahaseṭṭhi gaṇḡyā jālaṃ bandhitvā kīlanto rattacandanaghaṭikaṃ disvā amhākaṃ gehe candanāni bahūni, imaṃ bhamam āropetvā tena bhamakārehi pattam likhāpetvā veḷuparamparāya laggetvā “ye imaṃ pattam iddhiyā āgantvā gaṇhanti, tesam bhattiko bhavissāmī”ti bheriṃ carāpesi.

Tadā titthiyā “naṭṭhamhā dāni naṭṭhamhā dānī”ti mantetvā nigaṇṭho nāṭaputto sakapariṣam evamāha - “ahaṃ veḷusamīpaṃ gantvā ākāse ullaṅganākāram karomi, ‘tumhe chavadārumayaṃ pattam paṭicca mā iddhiṃ karothā’ti maṃ khandhe gahetvā vārethā”ti, te tathā gantvā tathā akaṃsu.

Tadā piṇḍolabhāradvājo ca moggallāno ca tigāvute selapabbatamatthake ṭhatvā piṇḍapātagaṇhanatthāya cīvaram pārupantā taṃ kolāhalaṃ suṇiṃsu. Tesu moggallāno piṇḍolabhāradvājaṃ “tvaṃ ākāse gantvā taṃ pattam gaṇhāhī”ti āha. So “bhante, tumheyeva bhagavatā iddhimantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapitā, tumheva gaṇhathā”ti āha. Tathāpi “mayā āṇatto tvameva gaṇhāhī”ti āṇatto attanā ṭhitam tigāvutaṃ selapabbataṃ pādātaḥ laggetvā ukkhaliyā pidhānaṃ viya sakalarājagahanagaraṃ chādesi, tadā nagaravāsino phalīkapabbate āvutaṃ rattasuttamiva taṃ theram passitvā “bhante bhāradvāja, amhe rakkhathā”ti ugghosayiṃsu, bhītā suppādīni sīse akaṃsu. Tadā thero taṃ pabbataṃ ṭhitatṭhāne vissajjetvā iddhiyā gantvā taṃ pattam aggaṃhesi, tadā nagaravāsino mahākolāhalaṃ akaṃsu.

Bhagavā veḷuvanārāme nisinno taṃ saddaṃ sutvā “kiṃ eso saddo”ti ānandaṃ pucchi. “Bhāradvājena, bhante, pattassa gahitattā santuṭṭhā nagaravāsino ukkuṭṭhisaddamaṃsu”ti āha. Tadā bhagavā āyatīṃ parūpavādamocanattaṃ taṃ pattam āharāpetvā bhedaṃpetvā añjanupapisaṇaṃ katvā bhikkhūnaṃ dāpesi, dāpetvā ca pana “na, bhikkhave, iddhivikubbanā kātabbā, yo kareyya, āpatti dukkaṭassā”ti sikkhāpadaṃ paññāpesi.

Tato titthiyā “samaṇena kira gotamena sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ, te jīvitahetupi taṃ nāṭikkamanti, mayaṃ iddhipāṭihāriyaṃ karissāmā”ti tattha tattha rāsibhūtā kolāhalaṃ akaṃsu. Atha rājā bimbisāro taṃ sutvā bhagavato santikaṃ gantvā vanditvā ekamantaṃ nisinno bhagavantamevamāha - “titthiyā, bhante, ‘iddhipāṭihāriyaṃ karissāmā’ti ugghosenti”ti. “Ahampi, mahārāja, karissāmī”ti. “Nanu, bhante, bhagavatā sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññatta”nti. “Tameva, mahārāja, pucchissāmi, tavuyyāne ambaphalādīni khādantānaṃ ‘ettako daṇḍo’ti daṇḍam ṭhapento tavāpi ekato katvā ṭhapesī”ti. “Na mayhaṃ, bhante, daṇḍo”ti. “Evaṃ, mahārāja, na mayhaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ atthī”ti. “Kattha, bhante, pāṭihāriyaṃ bhavissatī”ti? “Sāvatthiyā samīpe kaṇḍambarukkhamaṇḍale, mahārājā”ti. “Sādhu, bhante, taṃ passissāmā”ti. Tato titthiyā “kaṇḍambarukkhamaṇḍale kira pāṭihāriyaṃ bhavissatī”ti sutvā nagarassa sāmantaṃ ambarukkhe chedāpesuṃ, nāgarā mahāaṅgaṇatṭhāne mañcātimañcaṃ aṭṭādayo bandhiṃsu, sakalajambudīpavāsino rāsibhūtā puratthimadisāyameva dvādasayojanāni pharitvā aṭṭhaṃsu. Sesadisāsupi tadanurūpenākāreṇa sannipatiṃsu.

Bhagavāpi kāle sampatte āsālhipuṇṇamāsiyaṃ pātova kattabbakiccaṃ niṭṭhāpetvā taṃ thānaṃ gantvā nisīdi. Tasmim̐ khaṇe kaṇḍo nāma uyyānapālo kipillikapuṭe supakkaṃ ambaphalaṃ disvā “sacāhaṃ imaṃ rañño dadeyyaṃ, kahāpaṇādisāraṃ labheyyaṃ, bhagavato upanāmite pana idhalokaparalokesu sampatti bhavissatī”ti bhagavato upanāmesi. Bhagavā taṃ paṭiggahetvā ānandattheraṃ āṇāpesi - “imaṃ phalaṃ madditvā pānaṃ dehī”ti. Thero tathā akāsi. Bhagavā ambarasaṃ pivitvā ambaṭṭhiṃ uyyānapālassa datvā “imaṃ ropehī”ti āha. So vālukaṃ viyūhitvā taṃ ropesi, ānandatthero kuṇḍikāya udakaṃ āsiñci. Tasmim̐ khaṇe ambaṅkuro utṭhahitvā mahājanassa passantasveva sākhaṇīṭapapupphaphalapallavabharito paññāyittha. Patitaṃ ambaphalaṃ khādantā sakalajambudīpavāsino khayaṃ pāpetuṃ nāsakkhiṃsu.

Atha bhagavā puratthimacakkavāḷato yāva pacchimacakkavāḷaṃ, tāva imasmim̐ cakkavāḷe mahāmerumuddhani ratanacaṅkamaṃ māpetvā anekaparisāhi sīhanādaṃ nadāpento dhammapadaṭṭhakathāyaṃ vuttanayena mahāiddhipāṭihāriyaṃ katvā titthiye madditvā te vipakāraṃ pāpetvā pāṭihīrāvasāne purimabuddhāciṇṇavasena tāvatimsabhavanaṃ gantvā tattha vassaṃvuṭṭho nīrantaraṃ temāsaṃ abhidhammaṃ desetvā mātuppamukhānaṃ anekadevatānaṃ sotāpattimaggādhigamaṃ katvā, vuṭṭhavasso devorohanaṃ katvā anekadevabrahmagāṇaparivuto saṅkassapuradvāraṃ oruyha lokānuggahaṃ akāsi. Tadā bhagavato lābhasakkāro jambudīpamajjhottharamāno pañcamahāgaṅgā viya ahoṣi.

Atha titthiyā parihīnalābhasakkārā dukkhī dummanā pattakkhandhā adhomukhā nisīdiṃsu. Tadā tesāṃ upāsikā ciñcamāṇavikā nāma ativiya rūpaggappattā te tathā nisinne disvā “kiṃ, bhante, evaṃdukkhī dummanā nisinnā”ti pucchi. “Kiṃ pana tvaṃ, bhagini, appossukkāsī”ti? “Kiṃ, bhante”ti? “Bhagini, samaṇassa gotamassa uppādakālato paṭṭhāya mayaṃ hatalābhasakkārā, nagaravāsino amhe na kiñci maññanti”ti. “Mayā ettha kiṃ kātappa”nti? “Tayā samaṇassa gotamassa avaṇṇaṃ uppādetuṃ vaṭṭatī”ti. Sā “na mayhaṃ bhāro”ti vatvā tattha ussāhaṃ karontī vikāle jetavanavihāraṃ gantvā titthiyānaṃ upassaye vasitvā pāto nagaravāsinaṃ gandhādīni gahetvā bhagavantaṃ vandanaṭṭhāya gamanasamaye jetavanā viya nikkhantā, “kattha sayitā”ti puṭṭhā “kiṃ tumhākaṃ mama sayitaṭṭhānenā”ti vatvā pakkāmi. Sā kamena gacchante kāle pucchitā “samaṇenāhaṃ gotamena ekagandhakuṭiyaṃ sayitvā nikkhantā”ti āha. Taṃ bālaputhujjanā saddahiṃsu, paṇḍitā sotāpannādayo na saddahiṃsu. Ekadivasaṃ sā dārumaṇḍalaṃ udare bandhitvā upari rattapaṭaṃ paridahitvā gantvā sarājikāya parisāya dhammadesanaṭṭhāya nisinnaṃ bhagavantaṃ evamāha - “bho samaṇa, tvaṃ dhammaṃ desesi, tuyhaṃ paṭicca uppannadārakagabbhiniyā mayhaṃ lasuṇamaricādīni na vicāresī”ti? “Tathābhāvaṃ, bhagini, tvañceva pajānāsi, ahañcā”ti. Sā “evameva methunasamsaggasamayaṃ dveveva jānanti, na aññe”ti āha.

Tasmim̐ khaṇe sakkassa paṇḍukambalasilāsaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko āvajjento taṃ kāraṇaṃ ṇatvā dve devaputte āṇāpesi - “tumhesu eko mūsikavaṇṇaṃ māpetvā tassā dārumaṇḍalassa bandhanaṃ chindatu, eko vātamaṇḍalaṃ samuṭṭhāpetvā pārutapaṭaṃ uddhaṃ khipatū”ti. Te gantvā tathā akaṃsu. Dārumaṇḍalaṃ patamānaṃ tassā pādapiṭṭhiṃ bhindi. Dhammasabhāyaṃ sannipatitā puthujjanā sabbe “are, duṭṭhacori, tvaṃ evarūpassa lokattayasāmino evarūpaṃ

abbhakkhānaṃ akāsi”ti utṭhahitvā ekekamuṭṭhipahāraṃ datvā sabhāya nīhariṃsu,
dassanātikkantāya pathavī vivaramadāsi. Tasmīṃ khaṇe avīcito jālā utṭhahitvā
kuladattikena rattakambaleneva taṃ acchādetvā avīcimhi pakkhipi, bhagavato
lābhasakkāro atirekatara ahosi. Tena vuttaṃ -

“Sabbābhibhussa buddhassa, nando nāmāsi sāvako;
Taṃ abbhakkhāya niraye, ciraṃ saṃsariṃ mayā.

“Dasavassasahassāni, niraye saṃsariṃ ciraṃ;
Manussabhāvaṃ laddhāhaṃ, abbhakkhānaṃ bahū labhiṃ.

“Tena kammāvasesena, ciñcamāṇavikā mamaṃ;
Abbhācikkhi abhūtena, janakāyassa aggato”ti.

Tatīyapañhe - abbhakkhānanti abhi akkhānaṃ akkosanaṃ. Atīte kira bodhisatto
apākaṭajātiyaṃ uppanno munāḷi nāma dhutto hutvā dujjanasamaggabalena
surabhiṃ nāma paccekabuddhaṃ “dussīlo pāpadhammo ayaṃ bhikkhū”ti akkosī. So
tena akusalena vacīkammena bahūni vassasahassāni niraye paccitvā imasmiṃ
pacchimattabhāve dasapāramitāsamsiddhibalena buddho jāto
lābhaggaṃyasaṃgappatto ahosi. Puna tittiyā ussāhajātā - “kathaṃ nu kho samaṇassa
gotamassa ayaṃ uppādessāmā”ti dukkhī dummanā nisīdiṃsu. Tadā sundarī
nāmekā paribbājikā te upasaṅkamitvā vanditvā tṭhitā tuṇhībhūte kiñci avadante disvā
“kiṃ mayhaṃ doso”ti pucchi. “Samaṇena gotamena amhe viheṭṭhiyamāne tvaṃ
appossukkā viharissasi, idaṃ tava doso”ti. “Evamaṃ tattha kiṃ karissāmi”ti?
“Tvaṃ samaṇassa gotamassa avaṇṇaṃ uppādetuṃ sakkhissasi”ti? “Sakkhissāmi,
ayyā”ti vatvā tato paṭṭhāya vuttanayena diṭṭhadiṭṭhānaṃ “samaṇena gotamena
ekagandhakuṭiyaṃ sayitvā nikkhantā”ti vatvā akkosati paribhāsati. Tittiyāpi
“passatha, bho, samaṇassa gotamassa kamma”nti akkosanti paribhāsanti.
Vuttañhetuṃ -

“Munāḷi nāmaṃ dhutto, pubbe aññāsu jātisu;
Paccekabuddhaṃ surabhiṃ, abbhācikkhiṃ adūsakaṃ.

“Tena kammavipākena, niraye saṃsariṃ ciraṃ;
Bahū vassasahassāni, dukkhaṃ vedesi vedanaṃ.

“Tena kammāvasesena, idha pacchimake bhava;
Abbhakkhānaṃ mayā laddhaṃ, sundarikāya kāraṇā”ti.

Catutthapañhe - abbhakkhānaṃ abhi visesena akkosanaṃ paribhāsanaṃ. Atīte kira
bodhisatto brāhmaṇakule uppanno bahussuto bahūhi sakkato pūjito tāpasapabbajjaṃ
pabbajitvā himavante vanamūlaphalāhāro bahumāṇave mante vācento vāsaṃ
kappesi. Eko pañcābhīṇṇāṭṭhasamāpattilābhī tāpaso tassa santikaṃ agamāsi. So
taṃ disvā issāpakato taṃ adūsakaṃ isiṃ “kāmaḥbhogī kuhako ayaṃ isi”ti
abbhācikkhi, attano sisse ca āha - “ayaṃ isi evarūpo anācārako”ti. Tepi tatheva
akkosiṃsu paribhāsiṃsu. So tena akusalakammavipākena vassasahassāni niraye
dukkhamanubhavitvā imasmiṃ pacchimattabhāve buddho hutvā
lābhaggaṃyasaṃgappatto ākāse puṇṇacando viya pākaṭo jāto. Tatheva tittiyā
abbhakkhānenapi asantuṭṭhā punapi sundariyā abbhakkhānaṃ kāretvā surādhutte
pakkosāpetvā lañjaṃ datvā “tumhe sundariṃ māretvā jetavanadvārasamīpe

mālākacavarena chādehā”ti āṇāpesuṃ. Te tathā kariṃsu. Tato titthiyā “sundariṃ na passāmā”ti rañño ārocesuṃ. Rājā “pariyesathā”ti āha. Te attanā pātitaṭṭhānato gahetvā mañcakam āropetvā rañño dassetvā “passatha, bho, samaṇassa gotamassa sāvakanam kamma”nti bhagavato bhikkhusaṅghassa ca sakalanagare avaṇṇaṃ ugghosentā vicariṃsu. Sundariṃ āmakasusāne aṭṭake ṭhapesuṃ. Rājā “sundarimārake pariyesathā”ti āṇāpesi. Tadā dhuttā suraṃ pivitvā “tvaṃ sundariṃ māresi, tvaṃ māresi”ti kalahaṃ kariṃsu. Rājapurisā te dhutte gahetvā rañño dassetuṃ. Rājā “kiṃ, bhaṇe, tumhehi sundarī mārītā”ti? “Āma, devā”ti. “Kehi āṇattā”ti? “Titthiyehi, devā”ti. Rājā titthiye āharāpetvā bandhāpetvā “gacchatha, bhaṇe, ‘buddhassa avaṇṇatthāya amhehi sayameva sundarī mārāpitā, bhagavā tassa sāvakā ca akārakā”ti ugghosathā”ti āha. Te tathā akaṃsu. Sakalanagaravāsino nikkaṅkhā ahesuṃ. Rājā titthiye ca dhutte ca mārāpetvā chaḍḍāpeti. Tato bhagavato bhiyyosomattāya lābhasakkāro vaḍḍhi. Tena vuttaṃ -

“Brāhmaṇo sutavā āsiṃ, ahaṃ sakkatapūjito;
Mahāvane pañcasate, mante vācemi māṇave.

“Tatthāgato isi bhīmo, pañcābhiñño mahiddhiko;
Tañcāhaṃ āgataṃ disvā, abbhācikkhiṃ adūsakaṃ.

“Tatohaṃ avacaṃ sisse, kāmabhogī ayaṃ isi;
Mayhampi bhāsamānassa, anumodiṃsu māṇavā.

“Tato māṇavakā sabbe, bhikkhamānaṃ kule kule;
Mahājanassa āhaṃsu, kāmabhogī ayaṃ isi.

“Tena kammavipākena, pañcabhikkhusatā ime;
Abbhakkhānaṃ labhuṃ sabbe, sundarikāya kāraṇā”ti.

Pañcame pañhe - silāvedhoti āhatacitto silaṃ pavijjhi. Atīte kira bodhisatto ca kaniṭṭhabhātā ca ekapituputtā ahesuṃ. Te pitu accayena dāse paṭicca kalahaṃ karontā aññamaññaṃ viruddhā ahesuṃ. Bodhisatto attano balavabhāvena kaniṭṭhabhātaraṃ ajjhottharivā tassupari pāsāṇaṃ pavijjhesi. So tena kammavipākena narakādīsu anekavassasahassāni dukkhamanubhavitvā imasmim pacchimattabhāve buddho jāto. Devadatto rāhulakumārassa mātulo pubbe serivāṇijakāle bodhisattena saddhiṃ vāṇijo ahosi, te ekaṃ paṭṭanagāmaṃ patvā “tvaṃ ekavīthiṃ gaṇhāhi, ahampi ekavīthiṃ gaṇhāmī”ti dvepi pavitṭhā. Tesu devadattassa pavitṭhavīthiyaṃ jīṇṇasetṭhibhāriyā ca nattā ca dveyeva ahesuṃ, tesam mahantaṃ suvaṇṇathālakaṃ malaggahitaṃ bhājanantare ṭhapitaṃ hoti, taṃ suvaṇṇathālakabhāvaṃ ajānantī “imaṃ thālakaṃ gahetvā piḷandhanaṃ dethā”ti āha. So taṃ gahetvā sūciyā lekhaṃ kaḍḍhitvā suvaṇṇathālakabhāvaṃ ṇatvā “thokaṃ datvā gaṇhissāmī”ti cintetvā gato. Atha bodhisattaṃ dvārasamīpaṃ āgataṃ disvā “nattā, ayye, mayhaṃ kacchapuṭaṃ piḷandhanaṃ dethā”ti. Sā taṃ pakkosāpetvā nisīdāpetvā taṃ thālakaṃ datvā “imaṃ gahetvā mayhaṃ nattāya kacchapuṭaṃ piḷandhanaṃ dethā”ti. Bodhisatto taṃ gahetvā suvaṇṇathālakabhāvaṃ ṇatvā “tena vañcitā”ti ṇatvā attano pasibbakāya ṭhapitaatṭhakahāpaṇe avasesabhaṇḍaṇca datvā kacchapuṭaṃ piḷandhanaṃ kumārikāya hatthe piḷandhāpetvā agamāsi. So vāṇijo punāgantvā pucchi. “Tāta, tvaṃ na gaṇhittha, mayhaṃ putto idaṇcidaṇca datvā taṃ gahetvā gato”ti. So taṃ sutvāva hadayena

phālītena viya dhāvitvā anubandhi. Bodhisatto nāvaṃ āruya pakkhandi. So “tiṭṭha, mā palāyi mā palāyi”ti vatvā “nibbattanibbattabhava taṃ nāsetuṃ samattho bhaveyya”nti patthanam akāsi.

So patthanāvasena anekesu jātisatasahassesu aññamaññaṃ viheṭṭetvā imasmiṃ attabhāve sakyakule nibbattitvā kamena bhagavati sabbaññutaṃ patvā rājagahe viharante anuruddhādīhi saddhiṃ bhagavato santikaṃ gantvā pabbajitvā jhānalābhī hutvā pākaṭo bhagavantam varam yāci - “bhante, sabbo bhikkhusaṅgho piṇḍapātikādīni terasa dhutaṅgāni samādiyatu, sakalo bhikkhusaṅgho mama bhāro hotū”ti. Bhagavā na anujāni. Devadatto veraṃ bandhitvā parihīnajjhāno bhagavantam māretukāmo ekadivasam vebhārapabbatapāde ṭhitassa bhagavato upari ṭhito pabbatakūṭam paviddhesi. Bhagavato ānubhāvena aparō pabbatakūṭo taṃ patamānam sampatīcchi. Tesam ghaṭṭanena utṭhitā papaṭikā āgantvā bhagavato pādapiṭṭhiyaṃ pahari. Tena vuttaṃ -

“Vemātubhātaram pubbe, dhanahetu haniṃ ahaṃ;
Pakkhipiṃ giriduggasmiṃ, silāya ca apiṃsayiṃ.

“Tena kammavipākena, devadatto silaṃ khipi;
Aṅguṭṭham piṃsayi pāde, mama pāsāṇasakkharā”ti.

Chaṭṭhapañhe - sakalikāvedhoti sakalikāya ghaṭṭanam. Atīte kira bodhisatto ekasmiṃ kule nibbatto daharakāle mahāvīthiyaṃ kīlamāno vīthiyaṃ piṇḍāya caramānam paccekabuddham disvā “ayaṃ muṇḍako samaṇo kuhiṃ gacchatī”ti pāsāṇasakalikaṃ gahetvā tassa pādapiṭṭhiyaṃ khipi. Pādapiṭṭhicammaṃ chinditvā ruhiraṃ nikkhami. So tena pāpakammaṃ anekavassasahassāni niraye mahādukkham anubhavitvā buddhabhūtopi kammapiṭṭikavasena pādapiṭṭhiyaṃ pāsāṇasakalikaghaṭṭanena ruhiruppādam labhi. Tena vuttaṃ -

“Pureham dārako hutvā, kīlamāno mahāpathe;
Paccekabuddham disvāna, magge sakalikaṃ khipiṃ.

“Tena kammavipākena, idha pacchimake bhava;
Vadhatthaṃ maṃ devadatto, abhimāre payyojayi”ti.

Sattamapañhe - nālāgiriṭi dhanapālako hatthī mārāṇatthāya pesito. Atīte kira bodhisatto hatthigopako hutvā nibbatto hatthiṃ āruya vicaramāno mahāpathe paccekabuddham disvā “kuto āgacchatī ayaṃ muṇḍako”ti āhatacitto khilajāto hatthinā āsādesi. So tena kammena apāyesu anekavassasahassāni dukkham anubhavitvā pacchimattabhāve buddho jāto. Devadatto ajātasatturājānam sahāyaṃ katvā “tvaṃ, mahārāja, pitaram ghātetvā rājā hohi, ahaṃ buddham māretvā buddho bhavissāmī”ti saññāpetvā ekadivasam rañño anuññātāya hatthisīlam gantvā - “sve tumhe nālāgiriṃ soḷasasurāghaṭe pāyetvā bhagavato piṇḍāya caraṇavelāyaṃ pesethā”ti hatthigopake āṇāpesi. Sakalanagaraṃ mahākolāhalaṃ ahosi, “buddhanāgena hatthināgassa yuddham passissāmā”ti ubhato rājavīthiyaṃ mañcātimañcam bandhitvā pātova sannipatiṃsu. Bhagavāpi katasarīrapaṭijaggano bhikkhusaṅghaparivuto rājagahaṃ piṇḍāya pāvīsi. Tasmīṃ khaṇe vuttaniyāmeneva nālāgiriṃ vissajjesuṃ. So vīthicaccarādayo vidhamento āgacchatī. Tadā ekā itthī dārakaṃ gahetvā vīthito vīthiṃ gacchatī, hatthī taṃ itthiṃ disvā anubandhi. Bhagavā “nālāgiri, na taṃ hanatthāya pesito, idhāgacchāhī”ti āha. So taṃ saddam sutvā

bhagavantābhimukho dhāvi. Bhagavā aparimāṇesu cakkavāḷesu anantasattesu pharaṇārahaṃ mettaṃ ekasmiṃyeva nālāgirimhi phari. So bhagavato mettāya phuṭṭha nibbhayo hutvā bhagavato pādamūle nipati. Bhagavā tassa matthake hatthaṃ ṭhapesi. Tadā devabrahmādayo acchariyabbhuta jātacittā pupphaparāgādīhi pūjesuṃ. Sakalanagare jaṇṇukamattā dhanarāsayo ahesuṃ. Rājā “pacchimadvāre dhanāni nagaravāsīnaṃ hontu, puratthimadvāre dhanāni rājabhaṇḍāgāre hontū”ti bheriṃ carāpesi. Sabbe tathā kariṃsu. Tadā nālāgiri dhanapālo nāma ahosi. Bhagavā veḷuvanārāmaṃ agamāsi. Tena vuttaṃ -

“Hatthāroho pure āsiṃ, paccekamunimuttamaṃ;
Piṇḍāya vicarantaṃ taṃ, āsādesiṃ gajenaṃ.

“Tena kammavipākena, bhanto nālāgiri gajo;
Giribbaje puravare, dāruṇo samupāgami”ti.

Aṭṭhamapañhe - satthacchedoti satthena gaṇḍaphālaṃ kuṭṭhārāya satthena chedo. Atīte kira bodhisatto paccantadesa rājā ahosi. So dujjanasamaggavasena paccantadesa vāsavasena ca dhutto sāhasiko ekadivasaṃ khaggahattho pattikova nagare vicaranto nirāparādhe jane khaggena phāleno agamāsi. So tena pāpakammavipākena bahūni vassasahassāni niraye paccitvā tiracchānādīsu dukkhamanubhavitvā pakkāvesena pacchimatthabhāve buddhabhūtopi heṭṭhā vuttanayena devadattena khittapāsāṇasakkhalikapahārena utṭhitagaṇḍo ahosi. Jīvako mettacittena taṃ gaṇḍaṃ phālesi. Vericcitassa devadattassa ruhiruppādakammaṃ anantarikaṃ ahosi, mettacittassa jīvakaṃ gaṇḍaphālaṃ puñṇameva ahosi. Tena vuttaṃ -

“Rājāhaṃ pattiko āsiṃ, sattiyaṃ purise haniṃ;
Tena kammavipākena, niraye paccisaṃ bhusaṃ.

“Kammuno tassa sesena, idāni sakalaṃ mama;
Pāde chaviṃ pakappesi, na hi kammaṃ vinassatī”ti.

Navame pañhe - “sīsadukkhanti sīsābādho sīsavedanā. Atīte kira bodhisatto kevaṭṭagāme kevaṭṭo hutvā nibbatti. So ekadivasaṃ kevaṭṭapurisehi saddhiṃ macchamāraṇaṭṭhānaṃ gantvā macche mārente disvā tattha somanassaṃ uppādesi, sahaḡatāpi tattheva somanassaṃ uppādayiṃsu. So tena akusalakammaṃ caturāpāye dukkhamanubhavitvā imasmiṃ pacchimatthabhāve tehi purisehi saddhiṃ sakyaṛājakule nibbattitvā kamena buddhattaṃ pattopi sayaṃ sīsābādhaṃ paccanubhosi. Te ca sakyaṛājāno dhammapadaṭṭhakathāyaṃ vuttanayena viḍaḍḍubhasaṅgāme sabbe vināsaṃ pāpuṇiṃsu. Tena vuttaṃ -

“Ahaṃ kevaṭṭagāmasmiṃ, ahuṃ kevaṭṭadārako;
Macchake ghātite disvā, janayiṃ somanassakaṃ.

“Tena kammavipākena, sīsadukkhaṃ ahū mama;
Sabbe sakkā ca hañṇiṃsu, yadā hani viṭaṭṭubho”ti.

Dasamapañhe - yavakhādananti verañjāyaṃ yavataṇḍulakhādanāṃ. Atīte kira bodhisatto aññatarasmiṃ kule nibbatto jātivasaṃ ca andhabālābhāvena ca phussassa bhagavato sāvake madhurannapāne sālibhojanādayo ca bhuñjamāne

disvā “are muṇḍakasamaṇā, yavaṃ khādatha, mā sālibhojanaṃ bhuñjathā”ti akkosi. So tena akusalakammavipākena anekavassasahassāni caturāpāye dukkhamanubhavitvā imasmim̐ pacchimattabhāve kamena buddhattaṃ patvā lokasaṅgahaṃ karonto gāmanigamarājadhānīsu caritvā ekasmim̐ samaye verañjabrāhmaṇagāmasamīpe sākḥaviṭṭapasampannaṃ pucimandarukkhamūlaṃ pāpuṇi. Verañjabrāhmaṇo bhagavantaṃ upasaṅkamitvā anekapariyāyena bhagavantaṃ jinituṃ asakkonto sotāpanno hutvā “bhante, idheva vassaṃ upagantuṃ vaṭṭatī”ti ārocesi. Bhagavā tuṇḥibhāvena adhivāsesi. Atha punadivasato paṭṭhāya māro pāpimā sakalaverañjabrāhmaṇagāmaṇāsīnaṃ mārāvaṭṭanaṃ akāsi. Piṇḍāya pavitṭhassa bhagavato mārāvaṭṭanavasena ekopi kaṭacchubhikkhāmattaṃ dātā nāhosi. Bhagavā tucchapattova bhikkhusaṅghaparivuto punāgañchi. Tasmim̐ evaṃ āgate tattheva nivuṭṭhā assavaññijā taṃ divasaṃ dānaṃ datvā tato paṭṭhāya bhagavantaṃ pañcasatabhikkhuparivāraṃ nimantetvā pañcannaṃ assasatānaṃ bhattato vibhāgaṃ katvā yavaṃ koṭṭetvā bhikkhūnaṃ pattesu pakkhipiṃsu. Sakalassa sahasasakkaṇḍadevatā sujātāya pāyāsapacanadivase viya dibbojaṃ pakkhipiṃsu. Bhagavā paribhuñji, evaṃ temāsaṃ yavaṃ paribhuñji. Temāsaccayena mārāvaṭṭane vigate pavāraṇādivase verañjo brāhmaṇo saritvā mahāsaṃvegappatto buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvā vanditvā khamāpesi. Tena vuttaṃ -

“Phussassāhaṃ pāvacane, sāvake paribhāsayiṃ;
Yavaṃ khādatha bhuñjatha, mā ca bhuñjatha sālayo.

“Tena kammavipākena, temāsaṃ khāditāṃ yavaṃ;
Nimantito brāhmaṇena, verañjāyaṃ vasiṃ tadā”ti.

Ekādasamapañhe - piṭṭhidukkhanti piṭṭhiābādho. Atīte kira bodhisatto gahapatikule nibbatta thāmasampanno kiñci rassadhātuko ahosi. Tena samayena eko mallayuddhayodho sakalajambudīpe gāmanigamarājadhānīsu mallayuddhe vattamāne purise pādetvā jayappatto kamena bodhisattassa vasananagaraṃ patvā tasmimpi jane pādetvā gantumāraddho. Tadā bodhisatto “mayhaṃ vasanaṭṭhāne esa jayaṃ patvā gacchatī”ti tattha nagaramaṇḍalamāgama appoṭetvā āgaccha mayā saddhiṃ yujjhivā gacchāti. So hasitvā “ahaṃ mahante purise pātesim̐, ayaṃ rassadhātuko vāmanako mama ekahatthassāpi nappahotī”ti appoṭetvā naditvā āgacchi. Te ubhopi aññamaññaṃ hatthaṃ parāmasiṃsu, bodhisatto taṃ ukkhipitvā ākāse bhamitvā bhūmiyaṃ pātentō khandhaṭṭhiṃ bhinditvā pātesi. Sakalanagaravāsino ukkuṭṭhiṃ karontā appoṭetvā vatthābharaṇādīhi bodhisattaṃ pūjesuṃ. Bodhisatto taṃ mallayodhaṃ ujum̐ sayāpetvā khandhaṭṭhiṃ ujukaṃ katvā “gaccha ito paṭṭhāya evarūpaṃ mā karosī”ti vatvā uyyojesi. So tena kammavipākena nibbattanibbattabhāve sarīrasīsādi dukkhamanubhavitvā imasmim̐ pacchimattabhāve buddhabhūtopi piṭṭhirujādidukkhamanubhosi. Tasmā kadāci piṭṭhidukkhe uppanne sarīputtamoggallāne “ito paṭṭhāya dhammaṃ desethā”ti vatvā sayam̐ sugatacīvaraṃ paññāpetvā sayati, kammapilotikaṃ nāma buddhamapi na muñcati. Vuttañhetam̐ -

“Nibbuddhe vattamānamhi, mallaputtaṃ niheṭṭhayiṃ;
Tena kammavipākena, piṭṭhidukkhaṃ ahū mamā”ti.

Dvādasamapañhe - atisāroti lohitaṭṭhapakkhandikāvirecanaṃ. Atīte kira bodhisatto gahapatikule nibbatta vejjakammena jīvikam kappesi. So ekaṃ seṭṭhiputtam rogena vicchitam tikicchanto bhesajjam katvā tikicchitvā tassa deyyadhammadāne pamādamāgamaṃ aparaṃ osadham datvā vamanavirecanaṃ akāsi. Seṭṭhi bahudhanaṃ adāsi. So tena kammavipākena nibbattanibbattabhāve lohitaṭṭhapakkhandikābādhena vicchito ahosi. Imasmimpi pacchimattabhāve parinibbānasamaye cundena kammāraputtana pacitasūkaramaddavassa sakalacakkavāḷadevatāhi pakkhittadibbojena āhārena saha bhuttakkhaṇe lohitaṭṭhapakkhandikāvirecanaṃ ahosi. Koṭṭisatasahassānaṃ hatthīnaṃ balaṃ khayamagamāsi. Bhagavā visākhapuṇṇamāyaṃ kusinārāyaṃ parinibbānatthāya gacchanto anekesu ṭhānesu nisīdanto pipāsito pānīyaṃ pivitvā mahādukkhena kusināraṃ patvā paccūsasamaye parinibbāyi. Kammapiṭṭikaṃ evarūpaṃ lokattayasāmimpi na vijahati. Tena vuttam -

“Tikicchako aham āsiṃ, seṭṭhiputtam virecayim;
Tena kammavipākena, hoti pakkhandikā mamāti.

“Evaṃ jino viyākāsi, bhikkhusaṅghassa aggato;
Sabbābhiññābalappatto, anotatte mahāsare”ti.

Evaṃ paṭiññātapañhānaṃ, mātikāṭṭhapanavasena akusalāpadānaṃ samattam nāma hotīti vuttam itthaṃ sudanti itthaṃ iminā pakārena heṭṭhā vuttanayena. Sudanti nipāto padapūraṇatthe āgato. Bhagavā bhāgyasampanno pūritapāramimahāsatto -

“Bhāgyavā bhaggavā yutto, bhagehi ca vibhattavā;
Bhattavā vantagamano, bhavesu bhagavā tato”ti. -

Evamādiguṇayutto devātidevo sakkātisakko brahmātibrahmā buddhātibuddho so mahākāruṇiko bhagavā attano buddhacariyaṃ buddhakāraṇaṃ sambhāvayamāno pākaṭam kurumāno buddhāpadāniyaṃ nāma buddhakāraṇapakāsakaṃ nāma dhammapariyāyaṃ dhammadesanaṃ suttaṃ abhāsīttha kathesīti.

Iti visuddhajanavilāsiniyā apadāna-aṭṭhakathāya

Buddhaapadānasamvaṇṇanā samattā.

2. Paccekabuddhaapadānavāṇṇanā

Tato anantaram apadānaṃ saṅgāyanto “paccekabuddhāpadānaṃ, āvuso ānanda, bhagavatā kattha paññatta”nti puṭṭho “atha paccekabuddhāpadānaṃ suṇāthā”ti āha. Tesam apadānattho heṭṭhā vuttoyeva.

83. “Suṇāthā”ti vuttapadaṃ uppattinibbattivasena pakāsento “tathāgataṃ jetavane vasanta”ntiādimāha. Tattha jetakumārassa nānavasena tathāsaññite vihāre catūhi iriyāpathavihārehi dibbabrahmaariyavihārehi vā vasantaṃ viharantaṃ yathā purimakā vipassīdayo buddhā samattiṃsapāramiyo pūretvā āgatā, tathā amhākampi bhagavā āgatoti tathāgato. Tam tathāgataṃ jetavane vasantanti sambandho. Vedehamunīti vedeharaṭṭhe jātā vedehī, vedehiyā putto vedehiputto. Monam vuccati ñāṇam, tena ito gato pavattoti muni. Vedehiputto ca so muni ceti “vedehiputtamunī”ti vattabbe “vaṇṇāgamo”tiādinā niruttinayena i-kārassa attam putta-saddassa ca lopaṃ katvā “vedehamunī”ti vuttam. “Etadaggaṃ, bhikkhave,

mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ satimantānaṃ dhitimantānaṃ gatimantānaṃ bahussutānaṃ upaṭṭhākānaṃ yadidaṃ ānando’’ti etadagge ṭhapito āyasmā ānando nataṅgo namanakāyaṅgo añjaliko hutvā ‘‘bhante, paccekabuddhā nāma kīdisā hontī’’ti apucchīti sambandho. Te paccekabuddhā kehi hetubhi kehi kāraṇehi bhavanti uppajjanti. Vīrāti bhagavantaṃ ālapati.

84-85. Tato paraṃ vissajjitākāraṃ dassento ‘‘tadāha sabbaññuvaro mahesī’’tiādimāha. Sabbaṃ atītādibhedaṃ hatthāmalakaṃ viya jānātīti sabbaññū, sabbaññū ca so varo uttamo ceti sabbaññuvaro. Mahantaṃ sīlakkhandhaṃ, samādhikkhandhaṃ, paññākkhandhaṃ, vimuttikkhandhaṃ, mahantaṃ vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ esati gavesatīti mahesi. Ānandabhaddaṃ madhurena sarena tadā tasmaṃ pucchitakāle āha kathesīti sambandho. Bho ānanda, ye paccekabuddhā pubbabuddhesu pubbesu atītabuddhesu katādhikārā katapuññasambhārā jinasāsanesu aladdhamokkhā appattanibbānā. Te sabbe paccekabuddhā dhīrā idha imasmiṃ loke saṃvegamukhena ekapuggalaṃ padhānaṃ katvā paccekabuddhā jātāti attho. Sutikkhapaññā suṭṭhu tikkhapaññā. Vināpi buddhehi buddhānaṃ ovādānusāsānīhi rahitā api. Parittakenapi appamattakenapi ārammaṇena paccekabodhiṃ paṭiekkhaṃ bodhiṃ sammāsambuddhānantaraṃ bodhiṃ anupāpuṇanti paṭivijjhanti.

86. Sabbamhi lokamhi sakalasmaṃ lokattaye mamaṃ ṭhapetvā maṃ vihāya pacekabuddhehi samova sadiso eva natthi, tesaṃ mahāmunīnaṃ paccekabuddhānaṃ imaṃ vaṇṇaṃ imaṃ guṇaṃ padesamattaṃ saṅkhepamattaṃ ahaṃ tumhākaṃ sādhu sādhuṃ vakkhāmi kathessāmīti attho.

87. Anācariyakā hutvā sayameva buddhānaṃ attanāva paṭividdhānaṃ isīnaṃ antare mahāisīnaṃ madhūvakhuddaṃ khuddakamadhupaṭalaṃ iva sādhuṃ madhurāni vākyāni udānavacanāni anuttaraṃ uttaravirahitaṃ bhesajaṃ osadhaṃ nibbānaṃ patthayantā icchantā sabbe tumhe supasannacittā suppasannamanā suṇātha manasi karoṭhāti attho.

88-89. Paccekabuddhānaṃ samāgatānanti rāsibhūtānaṃ uppannānaṃ paccekabuddhānaṃ. Ariṭṭho, upariṭṭho, tagarasikhi, yasassī, sudassano, piyadassī, gandhāro, piṇḍolo, upāsabho, nitho, tatho, sutavā, bhāvitatto, sumbho, subho, methulo, aṭṭhamo, sumedho, anīgho, sudāṭho, hiṅgu, hiṅgo, dvejālino, aṭṭhako, kosalo, subāhu, upanemiso, nemiso, santacitto, sacco, tatho, virajo, paṇḍito, kālo, upakālo, vijito, jito, aṅgo, paṅgo, guttiijito, passī, jahī, upadhiṃ, dukkhamūlaṃ, aparājito, sarabhaṅgo, lomahaṃso, uccaṅgamāyo, asito, anāsavo, manomayo, mānacchido, bandhumā, tadādhimutto, vimalo, ketumā, kotumbaraṅgo, mātaṅgo, ariyo, accuto, accutagāmi, byāmakko, sumaṅgalo, dibbilo cātiādīnaṃ paccekabuddhasatānaṃ yāni apadānāni paramparaṃ paccekaṃ byākaraṇāni yo ca ādīnava yañca virāgavatthuṃ anallīyanakāraṇaṃ yathā ca yena kāraṇena bodhiṃ anupāpuṇiṃsu catumaggañāṇaṃ paccakkhaṃ kariṃsu. Sarāgavatthusūti suṭṭhu allīyitabbavatthūsu vatthukāmakilesakāmesu virāgasaññī virattasaññavanto rattamhi lokamhi allīyanasabhāvaloke viratacittā anallīyanamanā hitvā papañceti rāgo papañcaṃ doso papañcaṃ sabbakilesā papañcāti papañcasaṅkhāte kilese hitvā jiya phanditānīti phanditāni dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni jinitvā tatheva tena kāraṇena evaṃ bodhiṃ anupāpuṇiṃsu paccekabodhiñāṇaṃ paccakkhaṃ kariṃsūti attho.

90-91. Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍanti tajjanaphālanavadhabandhanam nidhāya ṭhapetvā tesam sabbasattānam antare aññataram kañci ekampi sattaṃ aviheṭṭhayam aviheṭṭhayanto adukkhāpento mettena cittaṃ “sabbe sattā sukhitā hontū”ti mettāsahagatena cetasā hitānukampī hitena anukampanasabhāvo. Atha vā sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍanti sabbesūti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyaḍiyanavacanametam. Bhūtesūti bhūtā vuccanti tasā ca thāvarā ca. Yesam tasiṇā taṇhā appahīnā, yesaṇca bhayabheravā appahīnā, te tasā. Kiṃ kārāṇā vuccanti tasā? Tasanti uttasanti paritasanti bhāyanti santāsam āpajjanti, tam kārāṇā vuccanti tasā. Yesam tasiṇā taṇhā pahīnā, yesaṇca bhayabheravā pahīnā, te thāvarā. Kiṃ kārāṇā vuccanti thāvarā? Thiranti na tasanti na uttasanti na paritasanti na bhāyanti na santāsam āpajjanti, tam kārāṇā vuccanti thāvarā.

Tayo daṇḍā - kāyadaṇḍo, vacīdaṇḍo, manodaṇḍoti. Tividham kāyaduccaritam kāyadaṇḍo, catubbidham vacīduccaritam vacīdaṇḍo, tividham manoduccaritam manodaṇḍo. Sabbesu sakalesu bhūtesu sattesu tam tividham daṇḍam nidhāya nidahitvā oropayitvā samoropayitvā nikkhipitvā paṭippassambhetvā hiṃsanattham agahetvāti sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍam. Aviheṭṭhayam aññatarampi tesanti ekamekampi sattaṃ pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā anduyā vā rajjuyā vā aviheṭṭhayanto, sabbepi satte pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā anduyā vā rajjuyā vā aviheṭṭhayam aviheṭṭhayanto aññatarampi tesam. Na puttamiccheyya kuto sahāyanti nāti paṭikkhepo. Puttanti cattāro puttā atrajo putto, khettajo, dinnako, antevāsiko putto. Sahāyanti sahāyo vuccati yena saha āgamanam phāsu, gamanam phāsu, ṭhānam phāsu, nisajjā phāsu, ālapanam phāsu, sallapanam phāsu, samullapanam phāsu. Na puttamiccheyya kuto sahāyanti puttampi na iccheyya na sādiyeyya na pattheyya na pihayeyya nābhijappeyya, kuto mittam vā sandiṭṭham vā sambhattam vā sahāyam vā iccheyya sādiyeyya pattheyya pihayeyya abhijappeyyāti na puttamiccheyya kuto sahāyam. Eko care khaggavisāṇakappoti so paccekasambuddho pabbajjāsāṅkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāya pahānaṭṭhena eko, ekantavītarāgoti eko, ekantavītadosoti eko, ekantavītamohoti eko, ekantanikkilesoti eko, ekāyanamaggaṃ gatoti eko, eko anuttaram paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko.

Katham so paccekasambuddho pabbajjāsāṅkhātena eko? So hi paccekasambuddho sabbam gharāvāsapalibodham chinditvā, puttadārapalibodham chinditvā, ñātipalibodham, mittāmaccapalibodham, sannidhipalibodham chinditvā kesamassum ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agāasmā nikkhamma anagāriyam pabbajitvā akiñcanabhāvam upagantvā ekova carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpetīti evam so paccekasambuddho pabbajjāsāṅkhātena eko.

Katham so paccekasambuddho adutiyaṭṭhena eko? So evam pabbajito samāno eko araṇṇavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppāni. So eko tiṭṭhati, eko gacchati, eko nisīdati, eko seyyam kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamati, eko carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpetīti evam so adutiyaṭṭhena eko.

Katham so paccekasambuddho taṇhāya pahānaṭṭhena eko? So eko adutiyo appamatto ātāpī pahitatto viharanto mahāpadhānam padahanto māraṃ sasenakaṃ namuciṃ kaṇham pamattabandhum vidhametvā ca taṇhājāliniṃ visaritam visattikaṃ pajahi vinodesi byantiṃ akāsi anabhāvam gamesi.

“Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsaram;
Itthabhāvaññathābhāvaṃ, saṃsāraṃ nātivattati.

“Etamādīnavaṃ ñatvā, taṇhaṃ dukkhassa sambhavaṃ;
Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje”ti. -

Evaṃ so paccekasambuddho taṇhāya pahānaṭṭhena eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho ekantavītarāgoti eko? Rāgassa pahīnattā
ekantavītarāgoti eko, dosassa pahīnattā ekantavītadosoti eko, mohassa pahīnattā
ekantavītamohoti eko, kilesānaṃ pahīnattā ekantanikkilesoti eko, evaṃ so
paccekasambuddho ekantavītarāgoti eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho ekāyanamaggaṃ gatoti eko? Ekāyanamaggo vuccati
cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcindriyāni,
pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo.

“Ekāyanaṃ jātikhayantadassī, maggaṃ pajānāti hitānukampī;
Etena maggena tariṃsu pubbe, tarissanti ye ca taranti ogha”nti. -

Evaṃ so ekāyanamaggaṃ gatoti eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho eko anuttaraṃ paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti
eko? Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ. Paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ
dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. So
paccekasambuddho tena paccekabodhiñāṇena “sabbe saṅkhārā aniccā”ti bujjhi,
“sabbe saṅkhārā dukkhā”ti bujjhi, “sabbe dhammā anattā”ti bujjhi. “Avijjāpaccayā
saṅkhārā”ti bujjhi, “saṅkhārapaccayā viññāṇa”nti bujjhi, “viññāṇapaccayā
nāmarūpa”nti bujjhi, “nāmarūpapaccayā saḷāyatana”nti bujjhi, “saḷāyatanapaccayā
phasso”ti bujjhi, “phassapaccayā vedanā”ti bujjhi, “vedanāpaccayā taṇhā”ti bujjhi,
“taṇhāpaccayā upādāna”nti bujjhi, “upādānapaccayā bhavo”ti bujjhi,
“bhavapaccayā jātī”ti bujjhi, “jātipaccayā jarāmaraṇa”nti bujjhi. “Avijjānirodhā
saṅkhāranirodho”ti bujjhi, “saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho”ti bujjhi...pe...
“bhavanirodhā jātinirodho”ti bujjhi, “jātinirodhā jarāmaraṇanirodho”ti bujjhi. “Idaṃ
dukkha”nti bujjhi, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti bujjhi, “ayaṃ dukkhanirodho”ti bujjhi,
“ayaṃ dukkhanirodhagāminipaṭipadā”ti bujjhi. “Ime āsavā”ti bujjhi, “ayaṃ
āsavasamudayo”ti bujjhi...pe... “paṭipadā”ti bujjhi, “ime dhammā abhiññeyyā”ti
bujjhi, “ime dhammā pahātabbā”ti bujjhi, “ime dhammā sacchikātabbā”ti bujjhi,
“ime dhammā bhāvetabbā”ti bujjhi. Channaṃ phassāyatanānaṃ samudayañca
atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇaṃ bujjhi, pañcannaṃ
upādānakkhandhānaṃ samudayañca...pe... nissaraṇaṃ bujjhi, catunnaṃ
mahābhūtānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇaṃ
bujjhi, “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti bujjhi.

Atha vā yaṃ bujjhitabbaṃ anubujjhitabbaṃ paṭibujjhitabbaṃ sambujjhitabbaṃ
adhigantabbaṃ phassitabbaṃ sacchikātabbaṃ, sabbaṃ taṃ tena
paccekabodhiñāṇena bujjhi anubujjhi paṭibujjhi sambujjhi adhigañchi phassesi
sacchākāsi, evaṃ so paccekasambuddho eko anuttaraṃ paccekasambodhiṃ
abhisambuddhoti eko.

Careti aṭṭha cariyāyo - iriyāpathacariyā, āyatanacariyā, saticariyā, samādhicariyā,

ñāṇacariyā, maggacariyā, patticariyā, lokatthacariyā. Iriyāpathacariyāti catūsu iriyāpathesu, āyatanacariyāti chasu ajjhattikabāhiresu āyatanesu, saticariyāti catūsu satipaṭṭhānesu, samādhicariyāti catūsu jhānesu, ñāṇacariyāti catūsu ariyasaccesu, maggacariyāti catūsu ariyamaggesu, patticariyāti catūsu sāmāññaphalesu, lokatthacariyāti tathāgatesu arahantesu sammāsambuddhesu, padesato paccekasambuddhesu, padesato sāvakesu.

Iriyāpathacariyā ca paṇidhisampannānaṃ, āyatanacariyā ca indriyesu guttadvārānaṃ, saticariyā ca appamādavihārīnaṃ, samādhicariyā ca adhiccittamanuyuttānaṃ, ñāṇacariyā ca buddhisampannānaṃ, maggacariyā ca sammāpaṭipannānaṃ, patticariyā ca adhigataphalānaṃ, lokatthacariyā ca tathāgatānaṃ arahantānaṃ sammāsambuddhānaṃ, padesato paccekasambuddhānaṃ, padesato sāvakānaṃ. Imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo - adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upaṭṭhapento satiyā carati, avikkhepaṃ karonto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇacariyāya carati, evaṃ paṭipannassa kusalā dhammā āyatananti āyatanacariyāya carati. Evaṃ paṭipanno visesamadhigacchatīti visesacariyāya carati. Imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo - dassanacariyā ca sammādiṭṭhiyā, abhiniropanacariyā ca sammāsaṅkappassa, pariggahacariyā ca sammāvācāya, samuṭṭhānacariyā ca sammākammantassa, vodānacariyā ca sammāājīvassa, paggahacariyā ca sammāvāyāmassa, upaṭṭhānacariyā ca sammāsatiyā, avikkhepacariyā ca sammāsamādhissa. Imā aṭṭha cariyāyo.

Khaggavisāṇakappoti yathā khaggassa nāma visāṇaṃ ekameva hoti, adutiyaṃ, evameva so paccekasambuddho takkappo tassadiso tappaṭibhāgo. Yathā atiloṇaṃ vuccati loṇakappo, atitittakaṃ vuccati tittakappo, atimadhuraṃ vuccati madhurakappo, atiuṇhaṃ vuccati aggikappo, atisītaṃ vuccati himakappo, mahāudakakkhandho vuccati samuddakappo, mahābhiññābalappatto sāvako vuccati satthukappoti. Evameva so paccekasambuddho khaggavisāṇakappo, khaggavisāṇasadiso khaggavisāṇapaṭibhāgo eko adutiyo muttabandhano sammā loka carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpetīti eko care khaggavisāṇakappo. Tenāhu paccekasambuddhā -

“Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ, aviheṭṭhayaṃ aññatarampi tesam;
Na puttamiccheyya kuto sahāyaṃ, eko care khaggavisāṇakappo.

“Saṃsaggajātassa bhavanti snehā, snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti;
Ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno; Eko care khaggavisāṇakappo.

“Mitte suhajje anukampamāno, hāpeti atthaṃ paṭibaddhacitto;
Etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

“Vaṃso visālova yathā visatto, puttesu dāresu ca yā apekkhā;
Vaṃse kaḷīrova asajjamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

“Migo araññaṃhi yathā abaddho, yenicchakaṃ gacchati gocarāya;
Viññū naro seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

“Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ca ṭhāne gamane cārikāya;
Anabhijjhitaṃ seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

“Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjhe, puttesu pemaṃ vipulañca hoti;
Piyavippayogaṃ vijigucchamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

“Cātuddiso appaṭigho ca hoti, santussamāno itarītarena;
Parissayānaṃ sahitā achambhī, eko care khaggavisāṇakappo.

“Dussaṅgaḥ pabbajitāpi eke, atho gahaṭṭhā gharamāvasantā;
Appossukko paraputtesu hutvā, eko care khaggavisāṇakappo.

“Oropayitvā gihibyañjanāni, sañchinnapatto yathā koviḷāro;
Chetvāna vīro ghibandhanāni, eko care khaggavisāṇakappo.

“Sace labhetha nipakaṃ sahāyaṃ, saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāridhīraṃ;
Abhibhuyya sabbāni parissayāni, careyya tenattamano satīmā.

“No ce labhetha nipakaṃ sahāyaṃ, saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāridhīraṃ;
Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāya, eko care mātaṅgaraññeva nāgo.

“Addhā pasaṃsāma sahāyasampadaṃ, seṭṭhā samā sevitabbā sahāyā;
Ete aladdhā anavajjabhojī, eko care khaggavisāṇakappo.

“Disvā suvaṇṇassa pabhassarāni, kammāraputtena suniṭṭhitāni;
Saṅghaṭṭamānāni duve bhujasmiṃ, eko care khaggavisāṇakappo.

“Evaṃ dutīyena sahā mamassa, vācābhilāpo abhisajjanā vā;
Etaṃ bhayaṃ āyatiṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

“Kāmā hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittaṃ;
Ādīnavaṃ kāmagaṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo.

“Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallañca bhayañca metaṃ;
Etaṃ bhayaṃ kāmagaṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo.

“Sītañca uṇhañca khudaṃ pipāsaṃ, vātātape ḍaṃsasaṃsape ca;
Sabbānipetāni abhibbhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo.

“Nāgova yūthāni vivajjayitvā, sañjātakhandho padumī uḷāro;
Yathābhirantaṃ viharaṃ araññe, eko care khaggavisāṇakappo.

“Aṭṭhānataṃ saṅgaṇikāratassa, yaṃ phassaye sāmayaikaṃ vimuttiṃ;
Ādiccabandhusa vaco nisamma, eko care khaggavisāṇakappo.

“Diṭṭhivīsūkāni upātivatto, patto niyāmaṃ paṭiladdhamaggo;
Uppannañāṇomhi anaññaneyyo, eko care khaggavisāṇakappo.

“Nillolupo nikkuho nippipāso, nimmakkha niddhantakasāvamoho;
Nirāsayo sabbaloke bhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo.

“Pāpaṃ sahāyaṃ parivajjayetha, anattadassiṃ visame nivittṭhaṃ;
Sayaṃ na seve pasutaṃ pamattaṃ, eko care khaggavisāṇakappo.

“Bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajetha, mittāṃ ulāraṃ paṭibhānavantaṃ;
Aññāya atthāni vineyya kaṅkhaṃ, eko care khaggavisāṇakappo.

“Khiḍḍaṃ ratiṃ kāmasukhañca loke, analaṅkaritvā anapekkhamāno;
Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī, eko care khaggavisāṇakappo.

“Puttañca dāraṃ pitarañca mātaraṃ, dhanāni dhaññāni ca bandhavāni;
Hitvāna kāmāni yathodhikāni, eko care khaggavisāṇakappo.

“Saṅgo eso parittamettha sokhyaṃ, appassādo dukkhamevettha bhiyyo;
Gaḷo eso iti ñatvā matimā, eko care khaggavisāṇakappo.

“Sandālayitvāna saṃyojanāni, jālaṃva bhetvā salilambucārī,
Aggīva daḍḍhaṃ anivattamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

“Okkhittacakkhū na ca pādalo, guttindriyo rakkhitamānasāno;
Anavassuto aparīdayhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

“Ohārayitvā gihibyañjanāni, sañchannapatto yathā pārīchatto;
Kāsāyavattho abhinikkhamitvā, eko care khaggavisāṇakappo.

“Rasesu gedhaṃ akaraṃ alolo, anaññaposī sapadānacārī;
Kule kule appaṭibaddhacitto, eko care khaggavisāṇakappo.

“Pahāya pañcāvaraṇāni cetaso, upakkilese byapanujja sabbe;
Anissito chejja sinehadosaṃ, eko care khaggavisāṇakappo.

“Vipittikatvāna sukhañca dukkhaṃ, pubbeva somanassadomanassaṃ;
Laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhaṃ, eko care khaggavisāṇakappo.

“Āraddhavīriyo paramatthapattiyā, alīnacitto akusītavutti;
Daḷhanikkamo thāmabalūpapanno, eko care khaggavisāṇakappo.

“Paṭisallānaṃ jhānamariñcamāno, dhammesu niccaṃ anudhammacārī;
Ādīnavaṃ sammasitā bhavesu, eko care khaggavisāṇakappo.

“Taṇhakkhayaṃ patthayaṃ appamatto, aneḷamūgo sutavā satīmā;
Saṅkhātadhammo niyato padhānavā, eko care khaggavisāṇakappo.

“Sīhova saddesu asantasanto, vātova jālamhi asajjamāno;
Padumaṃva toyena alimpamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

“Sīho yathā dāṭṭhabalī pasayha, rājā migānaṃ abhibhuyya cārī;
Sevetha pantāni senāsanāni, eko care khaggavisāṇakappo.

“Mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāle;
Sabbena lokena avirujjhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

“Rāgañca dosañca pahāya moham, sandālayitvāna saṃyojanāni;
Asantasam jīvitasāṅkhamhi, eko care khaggavisāṇakappo.

“Bhajanti sevanti ca kāraṇatthā, nikkāraṇā dullabhā ajja mittā;
Attatthapaññā asucīmanussā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Tattha sabbesu bhūtesūti khaggavisāṇapaccekabuddhāpadānasuttam. Kā uppatti?
Sabbasuttānaṃ catubbidhā uppatti - attajjhāsayato, parajjhāsayato, aṭṭhuppattito,
pucchāvasitoti. Tattha khaggavisāṇasuttassa avisesena pucchāvasito uppatti.
Visesena pana yasmā ettha kāci gāthā tena tena paccekabuddhena puṭṭhena vuttā,
kāci apuṭṭhena attanā adhigatamagganayānurūpaṃ udānaṃyeva udānentena, tasmā
kāyaci gāthāya pucchāvasito, kāyaci attajjhāsayato uppatti. Tattha yā ayaṃ
avisesena pucchāvasito uppatti, sā ādito pabhuti evaṃ veditabbā -

Ekam samayaṃ bhagavā sāvatthiyaṃ viharati. Atha kho āyasmato ānandassa
rahogatassa paṭisallīnassa evaṃ cetaso parivitakko udapādi - “buddhānaṃ patthanā
ca abhinīhāro ca dissati, tathā sāvakānaṃ, paccekabuddhānaṃ na dissati,
yaṃnūnānaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā puccheyya”nti? So paṭisallānā vuṭṭhito
bhagavantaṃ upasaṅkamitvā yathākkamena etamatthaṃ pucchi. Athassa bhagavā
pubbayogāvacarasuttam abhāsi -

“Pañcime, ānanda, ānisaṃsā pubbayogāvacare diṭṭheva dhamme paṭikacceva aññaṃ
ārādheti. No ce diṭṭheva dhamme paṭikacceva aññaṃ ārādheti, atha maraṇakāle
aññaṃ ārādheti. Atha devaputto samāno aññaṃ ārādheti. Atha buddhānaṃ
sammukhībhāve khippābhiñño hoti. Atha pacchime kāle paccekasambuddho hoti”ti.

Evaṃ vatvā puna āha -

“Paccekasambuddhā nāma, ānanda, abhinīhārasampannā pubbayogāvacarā honti,
tasmā paccekabuddhabuddhasāvakānaṃ sabbesaṃ patthanā ca abhinīhāro ca
icchitabbo”ti.

So āha - “buddhānaṃ, bhante, patthanā kīva ciraṃ vaṭṭatī”ti. Buddhānaṃ, ānanda,
heṭṭhimaparicchedenā cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca,
majjhimaparicchedenā aṭṭha asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca,
uparimaparicchedenā soḷasa asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca. Ete ca bheda
paññādhikasaddhādhikavīriyādhikānaṃ vasena ñātābba. Paññādhikānañhi saddhā
mandā hoti, paññā tikkhā. Saddhādhikānaṃ paññā majjhimā hoti, saddhā tikkhā.
Vīriyādhikānaṃ saddhā paññā mandā hoti, vīriyaṃ tikkhanti. Appatvā pana cattāri
asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca divase divase vessantaradānasadisam dānaṃ
dentopi tadanurūpe sīlādīpāramidhamme ācīnantopi antarā buddho bhavissatīti
netam ṭhānaṃ vijjati. Kasmā? Ñānaṃ gabbhaṃ na gaṇhāti, vepullaṃ nāpajjati,
paripākaṃ na gacchatīti. Yathā nāma timāsacatumāsapañcamāsaccayena
nipphajjanakaṃ sassam taṃ taṃ kālaṃ appatvā divase divase satakkhattuṃ
sahassakkhattuṃ kelāyāntopi udakena siñcantopi antarā pakkhena vā māsenā vā
nipphādessatīti netam ṭhānaṃ vijjati. Kasmā? Sassam gabbhaṃ na gaṇhāti, vepullaṃ
nāpajjati, paripākaṃ na gacchatīti. Evamevaṃ appatvā cattāri asaṅkhyeyyāni
kappasatasahassaṇca antarā buddho bhavissatīti netam ṭhānaṃ vijjati. Tasmā

yathāvuttameva kālaṃ pāramipūraṇaṃ kātabbaṃ ñānaparipākathāya. Ettakenāpi ca kālēna buddhattaṃ patthayato abhinīhāra karaṇe aṭṭha sampattiyo icchitabbā. Ayañhi -

“Manussattaṃ liṅgasampatti, hetu satthāradassanaṃ;
Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā;
Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhati”.

Abhinīhāroti mūlapaṇidhānassettaṃ adhivacanaṃ. Tattha manussattanti manussajāti. Aññatra hi manussajātiyā avasesajātisu devajātiyampi t̥hitassa paṇidhi na ijjhati, tattha t̥hitena pana buddhattaṃ patthayantena dānādīni puññakammāni katvā manussattaṃyeva patthetabbaṃ, tattha t̥hatvā paṇidhi kātabbo. Evañhi samijjhati. Liṅgasampattīti purisabhāvo. Mātugāmanapuṃsakaubhatobyañjanakānañhi manussajātiyaṃ t̥hitānampi paṇidhi na ijjhati. Tattha t̥hitena pana buddhattaṃ patthentena dānādīni puññakammāni katvā purisabhāvoyeva patthetabbo, tattha t̥hatvā paṇidhi kātabbo. Evañhi samijjhati. Hetūti arahattassa upanissayasampatti. Yo hi tasmim̐ attabhāve vāyamanto arahattaṃ pāpuṇituṃ samattho, tassa paṇidhi samijjhati, no itarassa yathā sumedhapaṇḍitassa. So hi dīpaṅkarapādamūle pabbajitvā tenattabhāvena arahattaṃ pāpuṇituṃ samattho ahosi. Satthāradassananti buddhānaṃ sammukhādassanaṃ. Evañhi ijjhati, no aññathā yathā sumedhapaṇḍitassa. So hi dīpaṅkaraṃ sammukhā disvā paṇidhim̐ akāsi. Pabbajjāti anagāriyabhāvo. So ca kho sāsane vā kammavādikiriyavāditāpasaparibbājakanikāye vā vaṭṭati yathā sumedhapaṇḍitassa. So hi sumedho nāma tāpaso hutvā paṇidhim̐ akāsi. Guṇasampattīti jhānādiguṇapaṭilābho. Pabbajitassapi hi guṇasampannasseva ijjhati, no itarassa yathā sumedhapaṇḍitassa. So hi pañcābhīṇo ca aṭṭhasamāpattilābhī ca hutvā paṇidhesi. Adhikāroti adhikakāro, pariccāgoti attho. Jīvitādi pariccāgañhi katvā paṇidahatoyeva ijjhati, no itarassa yathā sumedhapaṇḍitassa. So hi -

“Akkamitvāna maṃ buddho, saha sissehi gacchatu;
Mā naṃ kalale akkamittha, hitāya me bhavissatī”ti.

Evaṃ attapariccāgaṃ katvā paṇidhesi. Chandatāti kattukamyatā. Sā yassa balavatī hoti, tassa ijjhati paṇidhi. Sā ca sace koci vadeyya “ko cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca niraye paccitvā buddhattaṃ icchatī”ti. Taṃ sutvā yo “aha”nti vattum̐ ussahati, tassa balavatīti veditabbā. Tathā yadi koci vadeyya “ko sakalacakkavāḷaṃ vītaccikānaṃ aṅgārānaṃ pūraṃ akkamitvā buddhattaṃ icchati, ko sakalacakkavāḷaṃ sattisūlehi ākiṇṇaṃ akkamanto atikkamitvā buddhattaṃ icchati, ko sakalacakkavāḷaṃ samatittikaṃ udakapuṇṇaṃ uttaritvā buddhattaṃ icchati, ko sakalacakkavāḷaṃ nirantaraṃ veḷugumbasañchannaṃ maddanto atikkamitvā buddhattaṃ icchatī”ti, taṃ sutvā yo “aha”nti vattum̐ ussahati, tassa balavatīti veditabbā. Evarūpena ca kattukamyatāchandena samannāgato sumedhapaṇḍito paṇidhesīti.

Evaṃ samiddhābhinīhāro ca bodhisatto imāni aṭṭhārassa abhabbatṭhānāni na upeti. So hi tato pabhuti na jaccandho hoti na jaccapadhiro, na ummattako, na eḷamugo, na pīṭhasappi, na milakkhesu uppajjati, na dāsiyā kucchimhi nibbattati, na niyatamicchādiṭṭhiko hoti, nāssa liṅgaṃ parivattati, na pañcānantariyakammāni karoti, na kuṭṭhī hoti, na tiracchānayoniyam̐ vaṭṭakato pacchimattabhāvo hatthito adhikattabhāvo hoti, na khuppipāsikanijjhāmatan̐hikapetesu uppajjati, na

kālakañcikāsure, na avīciniraye, na lokantarikesu uppajjati. Kāmāvacaresu pana na māro hoti, rūpāvacaresu na asaññībhaye, na suddhāvāsesu uppajjati, na arūpabhavesu, na aññaṃ cakkavāḷaṃ saṅkamati.

Yā cimā ussāho ca ummaṅgo ca avatthānañca hitacariyā cāti catasso buddhabhūmiyo, tāhi samannāgato hoti. Tattha -

“Ussāho vīriyaṃ vuttaṃ, ummaṅgo paññā pavuccati;
Avatthānaṃ adhiṭṭhānaṃ, hitacariyā mettābhāvanā”ti. -

Veditabbā. Ye ca ime nekkhammajjhāsayo, pavivekajjhāsayo, alobhajjhāsayo, adosajjhāsayo, amohajjhāsayo, nissaraṇajjhāsayoti cha ajjhāsayā bodhiparipākāya saṃvattanti, yehi samannāgatattā nekkhammajjhāsayā ca bodhisattā kāmesu dosadassāvino, pavivekajjhāsayā ca bodhisattā saṅgaṇikāya dosadassāvino, alobhajjhāsayā ca bodhisattā lobhe dosadassāvino, adosajjhāsayā ca bodhisattā dose dosadassāvino, amohajjhāsayā ca bodhisattā mohe dosadassāvino, nissaraṇajjhāsayā ca bodhisattā sabbabhavesu dosadassāvinoti vuccanti, tehi ca samannāgato hoti.

Paccekabuddhānaṃ pana kīva ciraṃ patthanā vaṭṭatīti? Paccekabuddhānaṃ dve asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca, tato oraṃ na sakkā, pubbe vuttanayenevettha kāraṇaṃ veditabbaṃ. Ettakenāpi ca kālāna paccekabuddhattaṃ patthayato abhinīhāra karaṇe pañca sampattiyo icchitabbā. Tesañhi -

“Manussattaṃ liṅgasampatti, vigatāsavadassanaṃ;
Adhikāro ca chandatā, ete abhinīhāra karaṇā”.

Tattha vigatāsavadassananti buddhapaccekabuddhabuddhasāvakānaṃ yassa kassaci dassananti attho. Sesam vuttanayameva.

Atha “sāvakānaṃ patthanā kittakaṃ vaṭṭatī”ti? Dvinnaṃ aggasāvakānaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ kappasatasahassañca, asītimahāsāvakānaṃ kappasatasahassameva. Tathā buddhassa mātāpitūnaṃ upaṭṭhākassa puttassa cāti, tato oraṃ na sakkā, tattha kāraṇaṃ vuttanayameva. Imesaṃ pana sabbesampi adhikāro ca chandatāti dvaṅgasamannāgatoyeva abhinīhāro hoti.

Evaṃ imāya patthanāya iminā ca abhinīhārena yathāvuttappabhedam kālāṃ pāramiyo pūretvā buddhā loke uppajjantā khattiyakule vā brāhmaṇakule vā uppajjanti, paccekabuddhā khattiyabrāhmaṇagahapatikulānaṃ aññatarasmiṃ, aggasāvakā pana buddhā viya khattiyabrāhmaṇakulesveva. Sabbabuddhā saṃvaṭṭamāne kappe na uppajjanti, vivaṭṭamāne kappe uppajjanti, tathā paccekabuddhā. Te pana buddhānaṃ uppajjanakāle na uppajjanti. Buddhā sayañca bujjhanti, pare ca bodhenti. Paccekabuddhā sayameva bujjhanti, na pare bodhenti. Attharasameva paṭivijjanti, na dhammarasaṃ. Na hi te lokuttaradhammaṃ paññattiṃ āropetvā desetum sakkonti, mūgena diṭṭhasupino viya vanacarakena nagare sāyitabyañjanaraso viya ca nesaṃ dhammābhisamayo hoti. Sabbaṃ iddhisamāpattiṃ sambhidāpabhedam pāpuṇanti. Guṇavisitṭhatāya buddhānaṃ heṭṭhā sāvakānaṃ upari honti, na aññe pabbājetvā ābhisamācārikaṃ sikkhāpentī, “cittasallekho kātabbo, vosānaṃ nāpajjitabba”nti iminā uddesena uposathaṃ karonti, ajja uposathoti vacanamattena vā, uposathaṃ karontā ca gandhamādane mañjūsakarukkhamaṇe ratanamāle sannipatitvā karontīti. Evaṃ bhagavā āyasmato ānandassa paccekabuddhānaṃ sabbākāraparipūraṃ patthanāñca abhinīhārañca

kathetvā idāni imāya patthanāya iminā ca abhinīhārena samudāgate te te paccekabuddhe kathetuṃ “sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍa”ntiādinā nayena imaṃ khaggavisāṇasuttaṃ abhāsi. Ayaṃ tāva avisesena pucchāvasito khaggavisāṇasuttassa uppatti.

Idāni visesena vattabbā. Tattha imissā tāva gāthāya evaṃ uppatti veditabbā -ayaṃ kira paccekabuddho paccekabodhisattabhūmiṃ ogāhanto dve asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṇca pāramiyo pūretvā kassapassa bhagavato sāsane pabbajitvā āraññiko hutvā gatapaccāgatavattaṃ pūrento samaṇadhammaṃ akāsi. Etaṃ kira vattaṃ aparipūretvā paccekabodhiṃ pāpuṇanto nāma natthi. Kiṃ panetaṃ gatapaccāgatavattaṃ nāma? Haraṇapaccāharaṇanti. Taṃ yathā vibhūtaṃ hoti, tathā kathessāma.

Idha ekacco bhikkhu harati na paccāharati, ekacco paccāharati na harati, ekacco neva harati na paccāharati, ekacco harati ca paccāharati ca. Tattha yo bhikkhu pageva vuṭṭhāya cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattaṃ katvā bodhirukkhe udakaṃ āsiñcitvā pāṇiyaghaṭaṃ pūretvā pāṇiyamāḷe ṭhapetvā ācariyavattaṃ upajjhāyavattaṃ katvā dveasīti khandhakavattāni ca cuddasa mahāvattāni samādāya vattati. So sarīraparikammaṃ katvā senāsaṇaṃ pavisitvā yāva bhikkhācāravelā, tāva vivittāsane vītināmetvā velaṃ ṇatvā nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā uttarāsaṅgaṃ katvā saṅghāṭiṃ khandhe karitvā pattaṃ aṃse ālaggetvā kammaṭṭhānaṃ manasi karonto cetiyaṅgaṇaṃ gantvā cetiyaṇca bodhiṇca vanditvā gāmasamīpe cīvaraṃ pārupitvā pattaṃ ādāya gāmaṃ piṇḍāya pavisati. Evaṃ pavitṭho ca lābhī bhikkhu puñṇavā upāsakehi sakkato garukato upaṭṭhākakule vā paṭikkamanasālāyaṃ vā paṭikkamitvā upāsakehi taṃ taṃ pañhaṃ pucchiyamāno tesam pañhavissajjanena dhammadesanāvikkhepena ca taṃ manasikāraṃ chaḍḍetvā nikkhamati. Vihāraṃ āgatopi bhikkhūhi pañhaṃ puṭṭho katheti, dhammaṃ bhaṇati, taṃ taṃ byāpāraṇca āpajjati. Pacchābhattampi purimayāmampi majjhimayāmampi evaṃ bhikkhūhi saddhiṃ papañcetvā kāyaduṭṭhullābhībhūto pacchimayāmepe sayati, neva kammaṭṭhānaṃ manasi karoti. Ayaṃ vuccati “harati na paccāharatī”ti.

Yo pana byādhībahulo hoti, bhuttāhāro paccūsasamaye na sammā pariṇamati. Pageva vuṭṭhāya yathāvuttaṃ vattaṃ kātuṃ na sakkoti kammaṭṭhānaṃ vā manasi kātuṃ, aññadatthu yāguṃ vā khajjakaṃ vā bhesajjaṃ vā bhattaṃ vā patthayamāno kālasseva pattacīvaramādāya gāmaṃ pavisati. Tattha yāguṃ vā khajjakaṃ vā bhesajjaṃ vā bhattaṃ vā laddhā pattaṃ nīharitvā bhattakiccaṃ niṭṭhāpetvā paññattāsane nisinno kammaṭṭhānaṃ manasi karitvā visesaṃ patvā vā apatvā vā vihāraṃ āgantvā teneva manasikārena viharati. Ayaṃ vuccati “paccāharati na haratī”ti. Edisā hi bhikkhū yāguṃ pivitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā buddhasāsane arahattaṃ pattā gaṇanapathaṃ vītivattā, sīhaḷadīpeyeva tesu tesu gāmesu āsanasālāyaṃ taṃ āsanaṃ natthi, yattha bhikkhū nisinnā yāguṃ pivitvā arahattaṃ appattā.

Yo pana pamādavihārī hoti nikkhattadhuro, sabbavattāni bhinditvā pañcavidhacetokhilavinibandhanabaddhacitto viharanto kammaṭṭhānamanasikāramananuyutto gāmaṃ piṇḍāya pavisitvā gihīhi saddhiṃ kathāpapañcena papañcito tucchakova nikkhamati. Ayaṃ vuccati “neva harati na paccāharatī”ti.

Yo pana pageva vuṭṭhāya purimanayeneva sabbavattāni paripūretvā yāva bhikkhācāraṇelā, tāva pallaṅkaṃ ābhujitvā kammaṭṭhānaṃ manasi karoti. Kammaṭṭhānaṃ nāma duvidhaṃ - sabbatthakaṃca pārihāriyaṃca. Tattha sabbatthakaṃ nāma mettā ca maraṇānussati ca. Tañhi sabbattha atthayitabbaṃ icchitabbanti “sabbatthaka”nti vuccati. Mettā nāma āvāsādīsu sabbattha icchitabbā. Āvāsesu hi mettāvihārī bhikkhu sabrahmacārīnaṃ piyo hoti manāpo, tena phāsu asaṅghaṭṭho viharati. Devatāsu mettāvihārī devatāhi rakkhitagopito sukhaṃ viharati. Rājarājamahāmattādīsu mettāvihārī tehi mamāyito sukhaṃ viharati. Gāmanigamādīsu mettāvihārī sabbattha bhikkhācariyādīsu manussehi sakkato garukato sukhaṃ viharati. Maraṇānussatibhāvanāya jīvitānikantiṃ pahāya appamatto viharati.

Yaṃ pana sadā pariharitabbaṃ cariyānukūlena gahitaṃ. Taṃ dasāsubhakaṣiṇānussatīsu aññataraṃ, catudhātuvavatthānameva vā, taṃ sadā pariharitabbato rakkhitabbato bhāvetabbato ca “pārihāriya”nti vuccati, mūlakammaṭṭhānantipi tadeva. Atthakāmā hi kulaputtā sāsane pabbajitvā dasapi vīsampi tiṃsampi cattālīsampi paññāsampi satampi ekato vasantā katikavattaṃ katvā viharanti - “āvuso, tumhe na iṇaṭṭā na bhayaṭṭā na jīvikāpakatā pabbajitā, dukkhā muccitukāmā panettha pabbajitā. Tasmā gamane uppannakilese gamaneyeva niggaṇhatha, ṭhāne, nisajjāya, sayane uppannakilese sayaneyeva niggaṇhathā”ti.

Te evaṃ katikavattaṃ katvā bhikkhācāraṃ gacchantā aḍḍhausabhausabhaaḍḍhagāvutaḍḍhagāvutantaressu pāsāṇā honti, tāya saññāya kammaṭṭhānaṃ manasikarontāva gacchanti. Sace kassaci gamane kilesa uppajjati, so tattheva naṃ niggaṇhāti. Tathā asakkonto tiṭṭhati, athassa pacchato āgacchantopi tiṭṭhati. So “ayaṃ bhikkhu tuyhaṃ uppannaṃ vitakkaṃ jānāti, ananucchavikaṃ te eta”nti attānaṃ paṭicodetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā tattheva ariyabhūmiṃ okkamati. Tathā asakkonto nisīdati. Athassa pacchato āgacchantopi nisīdatīti. Soyeva nayo ariyabhūmiṃ okkamituṃ asakkontopi taṃ kilesaṃ vikkhambhetvā kammaṭṭhānaṃ manasikarontova gacchati, na kammaṭṭhānavippayuttaṃ cittaṃ pādaṃ uddharati. Uddharati ce, paṭinivattitvā purimāpadesevā tiṭṭhati. Ālindakavāsī mahāphussadevatthero viya.

So kira ekūnavāsativassāni gatapaccāgatavattaṃ pūrento evaṃ vihāsi. Manussāpi sudaṃ antarāmagge kasantā ca vapantā ca maddantā ca kammāni karontā ca therā tathā gacchantā disvā “ayaṃ thero punappunaṃ nivattitvā gacchati, kiṃ nu kho maggamūlho, udāhu kiñci pamuṭṭho”ti samullapanti. So taṃ anādiyitvā kammaṭṭhānayuttaṃ cittaṃ samaṇadhammaṃ karonto vīsativassabbhantare arahattaṃ pāpuṇi. Arahattapattadivaseyevassa caṅkamanakoṭiyaṃ adhivatthā devatā aṅgulīhi dīpaṃ ujjaletvā aṭṭhāsi, cattāropi mahārājāno sakko ca devānamindo brahmā ca sahampati upaṭṭhānaṃ āgamimsu. Tañca obhāsaṃ disvā vanavāsī mahātissatthero taṃ dutiyadivase pucchi - “rattibhāge āyasmato santike obhāso aho, kiṃ so”ti? Thero vikkhepaṃ karonto “obhāso nāma dīpobhāso hoti maṇiobhāso”ti evamādimāha. So “paṭicchādetha tumhe”ti nibaddho “āmā”ti paṭijānitvā ārocesi.

Kālavallimaṇḍapavāsī mahānāgatthero viya ca. Sopi kira gatapaccāgatavattaṃ pūrento “paṭhamāṃ tava bhagavato mahāpadhānaṃ pūjessāmī”ti satta vassāni ṭhānacaṅkameva adhiṭṭhāsi, puna soḷasa vassāni gatapaccāgatavattaṃ pūretvā

arahattaṃ pāpuṇi. Evaṃ kammaṭṭhānaṃanuyuttacitteneva pādaṃ uddharanto vippayuttaṃ cittaṃ uddhaṭṭe paṭinivattanto gāmasamīpaṃ gantvā “gāvī nu kho pabbajito nu kho”ti āsaṅkanīyappadese ṭhatvā saṅghāṭiṃ pārupitvā pattaṃ gahetvā gāmadvāraṃ patvā kacchakantarato udakaṃ gahetvā gaṇḍūsaṃ katvā gāmaṃ pavisati “bhikkhaṃ vā dātuṃ vandituṃ vā upagataṃ manusse ‘dīghāyukā hothā’ti vacanamattenāpi mā me kammaṭṭhānavikkhepo ahoṣī”ti. Sace pana naṃ “ajja, bhante, kiṃ sattamī, udāhu aṭṭhamī”ti divasaṃ pucchanti, udakaṃ gilitvā āroceti. Sace divasapucchakā na honti, nikkhamanavelāyaṃ gāmadvāre niṭṭhubhitvāya yāti.

Sīhaḷadīpe kalambatitthavihāre vassūpagatā paññāsa bhikkhū viya ca. Te kira vassūpanāyikauposathadivase katikavattaṃ akaṃsu - “arahattaṃ appatvā na aññaṃaññaṃ ālapissāmā”ti. Gāmañca piṇḍāya pavisantā gāmadvāre udakagaṇḍūsaṃ katvā pavisiṃsu, divase pucchite udakaṃ gilitvā ārocesuṃ, apucchite gāmadvāre niṭṭhubhitvā vihāraṃ āgamaṃsu. Tattha manussā niṭṭhubhanaṭṭhānaṃ disvā jāniṃsu - “ajja eko āgato, ajja dve”ti. Evañca cintesuṃ - “kiṃ nu kho ete amheheva saddhiṃ na sallapanti, udāhu aññaṃaññaṃpi, yadi aññaṃaññaṃpi na sallapanti, addhā vivādaḷatā bhavissanti, handa nesamā aññaṃaññaṃ khamāpessāmā”ti. Sabbe vihāraṃ āgamaṃsu. Tattha paññāsāya bhikkhūsu vassaṃ upagatesu dve bhikkhū ekokāse nāddasaṃsu. Tato tesu yo cakkhumā puriso, so evamāha - “na, bho, kalahakāraḷānaṃ vasaṇokāso īdiso hoti, susammaṭṭhaṃ cetiyaṅgaṇaṃ bodhiyaṅgaṇaṃ, sunikkhittā sammajjaniyo, sūpaṭṭhapitaṃ pānīyaparibhojaniya”nti, te tato nivattā. Tepi bhikkhū antovasseyeva vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patvā mahāpavāraṇāya visuddhipavāraṇaṃ pavāresuṃ.

Evaṃ kāḷavallimaṇḍapavāsī mahānāgattthero viya kalambatitthavihāre vassūpagatā bhikkhū viya ca kammaṭṭhānaṃyutteneva cittaṃ pādaṃ uddharanto gāmasamīpaṃ gantvā udakagaṇḍūsaṃ katvā vīthiyo sallakkhetvā yattha surāsaṇḍadhuttādayo kalahakāraḷā caṇḍahatthiassādayo vā natthi, taṃ vīthiṃ paṭipajjati. Tattha ca piṇḍāya caranto na turitaturito javena gacchati, javanapiṇḍapātikadhutaṅgaṃ nāma natthi, visamabhūmibhāgappattaṃ pana udakabhāritasakaṭamiva niccalo hutvā gacchati. Anugharaṃ pavitṭho ca dātukāmaṃ vā adātukāmaṃ vā sallakkhetuṃ tadanurūpaṃ kālaṃ āgamento bhikkhaṃ gahetvā patirūpe okāse nisīditvā kammaṭṭhānaṃ manasikaronto āhāre paṭikkūlasaññaṃ upaṭṭhapetvā akkhabbhañjanavaṇālepanaputtamaṃsūpamāvasena paccavekkhanto aṭṭhaṅgasamannāgataṃ āhāraṃ āhāreti neva davāya na madāya...pe... bhuttāvī ca udakakiccaṃ katvā muhuttaṃ bhattakilamathaṃ vinodetvā yathā purebhattaṃ, evaṃ pacchābhattaṃ, purimayāmaṃ pacchimayāmañca kammaṭṭhānaṃ manasi karoti. Ayaṃ vuccati “harati ca paccāharati cā”ti. Evametamā haraṇapaccāharaṇaṃ gatapaccāgatavattanti vuccati.

Etaṃ pūrento yadi upanissayasampanno hoti, paṭhamavaye eva arahattaṃ pāpuṇāti. No ce paṭhamavaye pāpuṇāti, atha majjhimavaye pāpuṇāti. No ce majjhimavaye pāpuṇāti, atha maraṇasamaye pāpuṇāti. No ce maraṇasamaye pāpuṇāti, atha devaputto hutvā pāpuṇāti. No ce devaputto hutvā pāpuṇāti, atha paccekasambuddho hutvā parinibbāti. No ce paccekasambuddho hutvā parinibbāti, atha buddhānaṃ sammukhībhāve khippābhiññaṃ hoti seyyathāpi thero bāhiyo, mahāpaññaṃ vā hoti seyyathāpi thero sārīputtoti.

Ayaṃ pana paccekabodhisatto kassapassa bhagavato sāsane pabbajitvā āraññiko

hutvā vīsati vassasahassāni etaṃ gatapaccāgatavattaṃ pūretvā kālaṃ katvā kāmāvacaradevaloke uppajji. Tato cavitvā bārāṇasirañño aggamahesiyā kucchimhi paṭisandhiṃ aggahesi. Kusalā itthiyo tadaheva gabbhasaṇṭhānaṃ jānanti. Sā ca tāsāṃ aññatarā, tasmā esāpi taṃ gabbhapatiṭṭhānaṃ rañño nivedesi. Dhammatā esā, yaṃ puññavante satte gabbhe uppanne mātugāmo gabbhaparihāraṃ labhati. Tasmā rājā tassā gabbhaparihāraṃ adāsi. Sā tato pabhuti nāccuṇhaṃ kiñci ajjhoharituṃ labhati, nātisītaṃ nāccambilaṃ nātiloṇaṃ nātikaṭukaṃ nātittakkaṃ. Accuṇhe hi mātaraṃ ajjhohaṭṭhe gabbhassa lohakumbhivāso viya hoti, atisīte lokantarikavāso viya, accambilaloṇakaṭukatittakesu bhuttesu satthena phāletvā ambilādīhi sittāni viya dāraḥsa aṅgāni tibbavedanāni honti.

Aticaṅkamaṇaṭṭhānanisajjasayanatopi naṃ nivārenti “kucchigatassa saṅcalanadukkhaṃ mā ahoṣī”ti. Mudukattharaṇatthataṃ bhūmiyā caṅkamanādīni mattāya kātuṃ labhati, vaṇṇagandhādisampannaṃ sādumaṃ sappāyaṃ annapānaṃ bhuñjitumaṃ labhati. Pariggahetvāva naṃ caṅkamāpenti nisīdāpenti vuṭṭhāpenti.

Sā evaṃ parihariyamānā gabbhaparipākakāle sūtigharaṃ pavisitvā paccūsasamaye puttaṃ vijāyi pakkatelaṃ additamanosilāpiṇḍisaṃ dhaññaṃ puññaṃ lakkaṇūpetumaṃ. Tato naṃ pañcamadivase alaṅkatapaṭiyattaṃ rañño dassesumaṃ, rājā tuṭṭho chasaṭṭhiyā dhātīhi upaṭṭhāpesi. So sabbasampattīhi vaḍḍhamāno nacirasseva viññutaṃ pāpuṇi. Soḷasavassuddesikaṃ naṃ rājā rajjena abhisiñci, vividhanāṭakāhi ca upaṭṭhāpesi. Abhisitto rājaputto rajjaṃ kāresi nāmena brahmadatto, sakalajambudīpe vīsatiyā nagarasahassesu. Jambudīpe kira pubbe caturāsīti nagarasatasahassāni ahesumaṃ, tāni parihāyantāni saṭṭhi ahesumaṃ, tato parihāyantāni cattālīsaṃ, sabbaparihāyanakāle pana vīsatisahassāni honti. Ayañca brahmadatto sabbaparihāyanakāle uppajji, tenassa vīsati nagarasahassāni ahesumaṃ vīsati pāsādasahassāni, vīsati hatthisahassāni, vīsati assasahassāni, vīsati rathasahassāni, vīsati pattisahassāni, vīsati itthisahassāni orodhā ca nāṭakitthiyo ca, vīsati amaccasahassāni.

So mahārajjaṃ kārayamānoyeva kaṣiṇaparikkammaṃ katvā pañca abhiññāyo, aṭṭha samāpattiyo ca nibbattesī. Yasmā pana abhisittarañña nāma avassaṃ aṭṭakaraṇe nisīditabbaṃ, tasmā ekadivasaṃ pageva pātaraṃ bhuñjitvā vinicchayaṭṭhāne nisīdi. Tattha uccāsaddamahāsaddaṃ akaṃsu, so “ayaṃ saddo samāpattiyā upakkilesa”ti pāsādalaṃ abhiruhitvā “samāpattiṃ appemī”ti nisinna nāsakkhi appetaṃ rajjavikkhepena samāpatti parihīnā. Tato cintesi - “kiṃ rajjaṃ vamaṃ, udāhu samaṇadhammo”ti? Tato “rajjasukhaṃ parittaṃ anekādīnavaṃ, samaṇadhammasukhaṃ pana vipulaṃ anekānisaṃsaṃ uttamapurisehi sevitañcā”ti ñatvā aññataraṃ amaccaṃ āṇāpesi “imaṃ rajjaṃ dhammena samena anusāsa, mā kho adhammakāraṃ kāresi”ti sabbamaṃ tassa niyyātetvā pāsādaṃ abhiruhitvā samāpattisukhena vītinaṃesi, na koci upasaṅkamituṃ labhati aññatra mukhadhovanadantakaṭṭhadāyakaḥṭṭhanīhāraḥkādhīhi.

Tato addhamāsamatte vītikkante mahesī pucchi - “rājā uyyānagamanabaladassananāṭakādīsu katthaci na dissati, kuhiṃ gato”ti? Tassā tamatthaṃ ārocesumaṃ. Sā amaccassa pāhesi - “rajje paṭicchite ahampi paṭicchitā homi, etu mayā saddhiṃ saṃvāsaṃ kappetū”ti. So ubho kaṇṇe thaketvā “asavaṇīyameta”nti paṭikkhipi. Sā punapi dvattikkhattumaṃ pesetvā anicchamaṇaṃ santajjāpesi “yadi na karosi, ṭhānāpi taṃ cāvemi. Jīvitaṃ taṃ voropemī”ti. So bhīto “mātugāmo nāma daḥhanicchayo, kadāci evampi kāraṇeppya”ti. Ekadivasaṃ raho

gantvā tāya saddhiṃ sirisayane saṃvāsaṃ kappesi. Sā puñṇavatī sukhasamphassā, so tassā samphassarāgena ratto tattha abhikkhaṇaṃ saṅkitasaṅkitova agamāsi. Anukkamena attano gharasāṃmiko viya nibbisaṅko pavisitumāraddho.

Tato rājamanussā taṃ pavattiṃ rañño ārocesuṃ. Rājā na saddahati. Dutiyampi tatiyampi ārocesuṃ, tato rājā nilīno sayameva disvā sabbe amacce sannipātāpetvā ārocesi. Te “ayaṃ rājāparādhiko hatthacchedaṃ arahati, pādacchedaṃ arahatī”ti yāva sūle uttāsaṇaṃ, tāva sabbakammakāraṇāni niddisiṃsu. Rājā “etassa vadhabandhanatāḷane mayhaṃ vihiṃsā uppajjeyya, jīvitaṃ voropane pāṇātipāto bhaveyya, dhanaharaṇe adinnādānaṃ bhaveyya, alaṃ evarūpehi katehi, imaṃ mama rajjā nikkadḍhathā”ti āha. Amaccā taṃ nibbisayaṃ akaṃsu. So attano dhanasāraṇca puttadāraṇca gahetvā paravisayaṃ agamāsi. Tattha rājā sutvā “kiṃ āgatosī”ti pucchi. “Deva, icchāmi taṃ upaṭṭhātu”nti. So taṃ sampatiṇṇi. Amacco katipāhaccayena laddhavissāso taṃ rājānaṃ etadavoca - “mahārāja, amakkhikaṃ madhuṃ passāmi, taṃ khādanto natthī”ti. Rājā “kiṃ etaṃ uppaṇḍetukāmo bhaṇatī”ti na suṇāti. So antaraṃ labhitvā punapi suṭṭhutam vaṇṇetvā avoca. Rājā “kiṃ eta”nti pucchi. “Bārāṇasirajjaṃ, devā”ti. Rājā “kiṃ maṃ netvā māretukāmosī”ti āha. So “mā, deva, evaṃ avaca, yadi na saddhasi, manusse pesehī”ti. So manusse pesesi. Te gantvā gopuraṃ khaṇitvā rañño sayanaghare utṭhahiṃsu.

Rājā disvā “kissa āgatathā”ti pucchi. “Corā mayaṃ, mahārājā”ti. Rājā tesam dhaṇaṃ dāpetvā “mā puna evaṃ akatthā”ti ovaditvā vissajjesi. Te āgantvā tassa rañño ārocesuṃ. So punapi dvattikkhattuṃ tattheva vīmaṃsitvā “sīlavā rājā”ti caturaṅginiṃ senaṃ sannayhitvā sīmantare ekaṃ nagaraṃ upagamma tattha amaccassa pāhesi “nagaraṃ vā me dehi, yuddhaṃ vā”ti. So brahmadattassa rañño tamatthaṃ ārocāpesi - “āṇāpetu, deva, ‘kiṃ yujjhāmi, udāhu nagaraṃ demī’”ti. Rājā “na yujjhitabbaṃ, nagaraṃ datvā idhāgacchā”ti pesesi. So tathā akāsi. Paṭirājāpi taṃ nagaraṃ gahetvā avasesanagaresupi tattheva dūtaṃ pesesi. Tepi amaccā tattheva brahmadattassa ārocetvā tena “na yujjhitabbaṃ, idhāgantabba”nti vuttā bārāṇasiṃ āgamaṃsu.

Tato amaccā brahmadattaṃ āhaṃsu - “mahārāja, tena saha yujjhamā”ti. Rājā “mama pāṇātipāto bhavissatī”ti vāresi. Amaccā “mayaṃ, mahārāja, taṃ jīvaggāhaṃ gahetvā idheva ānessāmā”ti nānāupāyehi rājānaṃ saññāpetvā “ehi, mahārājā”ti gantumāraddhā. Rājā “sace sattamāraṇappaharaṇavilumpanakammaṃ na karotha, gacchāmi”ti bhaṇati. Amaccā “na, deva, karoma, bhayaṃ dassetvā palāpemā”ti caturaṅginiṃ senaṃ sannayhitvā ghaṭesu dīpe pakkhipitvā rattim gacchiṃsu. Paṭirājā taṃ divasaṃ bārāṇasisamīpe nagaraṃ gahetvā idāni kinti rattim sannāhaṃ mocāpetvā pamatto niddaṃ okkami saddhiṃ balakāyena. Tato amaccā brahmadattarājānaṃ ādāya paṭirañño khandhāvāraṃ gantvā sabbaghaṭehi dīpe nīharāpetvā ekapajjotaṃ katvā ukkuṭṭhiṃ akaṃsu. Paṭirañño amacco mahābalakāyaṃ disvā bhīto attano rājānaṃ upasaṅkamitvā “utṭhehi amakkhikaṃ madhuṃ khādāhi”ti mahāsaddaṃ akāsi. Tathā dutiyopi tatiyopi. Paṭirājā tena saddena paṭibujjhitvā bhayaṃ santāsaṃ āpajji. Ukkuṭṭhisatāni pavattiṃsu. So “paravacanaṃ saddahitvā amittahatthaṃ pattomhī”ti sabbarattim taṃ taṃ vippalapitvā dutiyadivase “dhammiko rājā, uparodhaṃ na kareyya gantvā khamāpemī”ti cintetvā rājānaṃ upasaṅkamitvā jaṇṇukehi patiṭṭhahitvā “khama,

mahārāja, mayhaṃ aparādha”nti āha. Rājā taṃ ovaditvā “uṭṭhehi, khamāmi te”ti āha. So rañña evaṃ vuttamatteyeva paramassāsappatto ahosi. Bārāṇasirañño samīpeyeva janapade rajjaṃ labhi. Te aññamaññaṃ sahāyakā ahesuṃ.

Atha brahmadatto dvepi senā sammadamānā ekato ṭhitā disvā “mamevekassa cittānurakkhaṇāya asmiṃ mahājanakāye khuddakamakkhikāya pivanamattampi lohitabindu na uppannaṃ, aho sādhu, aho suṭṭhu, sabbe sattā sukhitā hontu, averā hontu, abyāpajjā hontū”ti mettājhānaṃ uppādetvā tadeva pādakaṃ katvā saṅkhāre sammāsītva paccekabodhiññaṃ sacchikatvā sayambhutaṃ pāpuṇi. Taṃ maggaphalasukhena sukhitaṃ hatthikkhandhe nisinnaṃ amaccā paṇipātaṃ katvā āhaṃsu - “yānakālo, mahārāja, vijitabalakāyassa sakkāro kātabbo, parājitalakāyassa bhattaparibbaya dātabbo”ti. So āha - “nāhaṃ, bhaṇe, rājā, paccekabuddho nāmāha”nti. “Kiṃ devo bhaṇati, na edisā paccekabuddhā hontī”ti. “Kīdisā, bhaṇe, paccekabuddhā”ti? “Paccekabuddhā nāma dvaṅgulakesamassū aṭṭhaparikkhārayuttā bhavanti”ti. So dakkhiṇahatthena sīsaṃ parāmasi, tāvadeva gihiliṅgaṃ antaradhāyi, pabbajitaveso pāturaḥosi. Dvaṅgulakesamassu aṭṭhaparikkhārasamannāgato vassasatikattherasadiso ahosi. So catutthajjhānaṃ samāpajjitvā hatthikkhandhato vehāsaṃ abbhuggantvā padumapupphe nisīdi. Amaccā vanditvā “kiṃ, bhante, kammaṭṭhānaṃ, kathaṃ adhigatosī”ti pucchimṃsu. So yato assa mettājhānakammaṭṭhānaṃ ahosi, tañca vipassanaṃ vipassitvā adhigato, tasmā tamatthaṃ dassento udānagāthañca byākaraṇagāthañca imaṃyeva gāthaṃ abhāsi “sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍa”nti.

Tattha sabbesūti anavasesesu. Bhūtesūti sattesu. Ayamettha saṅkhepo, vitthāraṃ pana ratanasuttavaṇṇanāyaṃ vakkhāma. Nidhāyāti nikkhipitvā. Daṇḍanti kāyavacīmanodaṇḍaṃ, kāyaduccaritādīnametaṃ adhivacanaṃ. Kāyaduccaritañhi daṇḍayatīti daṇḍaṃ, bādheti anayabyasanaṃ pāpetīti vuttaṃ hoti. Evaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritañca. Paharaṇadaṇḍo eva vā daṇḍo, taṃ nidhāyātipi vuttaṃ hoti. Aviheṭṭhayanti aviheṭṭhayanto. Aññatarampīti yaṃkiñci ekampi. Tesanti tesāṃ sabbabhūtānaṃ. Na puttamiccheyyāti atrajo, khettajo, dinnako, antevāsikoti imesu catūsu puttesu yaṃkiñci puttaṃ na iccheyya. Kuto sahāyanti sahāyaṃ pana iccheyyāti kuto eva etaṃ.

Ekoti pabbajjāsaṅkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāya pahānaṭṭhena eko, ekantavigatakilesoti eko, eko paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko. Samaṇasahassassāpi hi majjhe vattamāno gihisaṃyojanassa chinnattā eko, evaṃ pabbajjāsaṅkhātena eko. Eko tiṭṭhati, eko gacchati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko iriyati vattatīti evaṃ adutiyaṭṭhena eko.

“Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhānaṃsaraṃ;
Itthabhāvaññathābhāvaṃ, saṃsāraṃ nātivattati.

“Etamādīnavaṃ ñatvā, taṇhaṃ dukkhassa sambhavaṃ;
Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje”ti. -

Evaṃ taṇhāpahānaṭṭhena eko. Sabbakilesāssa pahīnā ucchinnaṃulā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatīṃ anuppādadhammāti evaṃ ekantavigatakilesoti eko. Anācariyako hutvā sayambhū sāmaṃyeva paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti evaṃ eko paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko.

Careti yā imā aṭṭha cariyāyo. Seyyathidaṃ - paṇidhisampannānaṃ catūsu

iriyāpathesu iriyāpathacariyā, indriyesu guttadvārānaṃ chasu ajjhattikāyatanesu āyatanacariyā, appamādavihārīnaṃ catūsu satipaṭṭhānesu saticariyā, adhiccittamanuyuttānaṃ catūsu jhānesu samādhicariyā, buddhisampannānaṃ catūsu ariyasaccesu ñāṇacariyā, sammāpaṭipannānaṃ catūsu ariyasaccesu maggacariyā, adhigatapphalānaṃ catūsu sāmāññaphalesu patticariyā, tiṇṇaṃ buddhānaṃ sabbasattesu lokatthacariyā, tattha padesato paccekabuddhabuddhasāvākānanti. Yathāha - “cariyāti aṭṭha cariyāyo iriyāpathacariyā”ti vitthāro. Tāhi cariyāhi samannāgato bhaveyyāti attho. Atha vā yā imā adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upaṭṭhahanto satiyā carati, avikkhitto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇena carati, evaṃ paṭipannassa kusalā dhammā āyatantīti āyatanacariyāya carati, evaṃ paṭipanno visesaṃ adhigacchatīti visesacariyāya caratīti evaṃ aparāpi aṭṭha cariyāyo vuttā, tāhipi samannāgato bhaveyyāti attho. Khaggavisāṇakappoti ettha khaggavisāṇaṃ nāma khaggamigasiṅgaṃ. Kappa-saddassa atthaṃ vitthārato maṅgalasuttavaṇṇanāyaṃ pakāsayissāma, idha panāyaṃ “satthukappena vata, bho, kira sāvakena saddhiṃ mantayamānā”ti evamādīsu viya paṭibhāgo veditabbo. Khaggavisāṇakappoti khaggavisāṇasadisoti vuttaṃ hoti. Ayaṃ tāvettha padato atthavaṇṇanā.

Adhippāyānusandhito pana evaṃ veditabbo - yvāyaṃ vuttappakāro daṇḍo bhūtesu pavattiyamāno ahito hoti, taṃ tesu appavattanena tappaṭipakkhabhūtāya mettāya parahitūpasamhārena ca sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ, nihitadaṇḍattā eva ca yathā anihitadaṇḍā sattā bhūtāni daṇḍena vā satthena vā pāṇinā vā leḍḍunā vā viheṭṭhayanti, tathā aviheṭṭhayaṃ, aññatarampi tesam imam mettākammaṭṭhānamāgamma yadeva tattha vedanāgataṃ saññāsaṅkhāraviññāṇagataṃ tañca tadanusāreneva tadanñāṇa saṅkhāragataṃ vipassitvā imam paccekabodhiṃ adhigatomhīti ayaṃ tāva adhippāyo.

Ayaṃ pana anusandhi - evaṃ vutte te amaccā āhaṃsu - “idāni, bhante, kuhiṃ gacchathā”ti? Tato tena “pubbe paccekabuddhā kattha vasantī”ti āvajjetvā ñatvā “gandhamādanapabbate”ti vutte puna āhaṃsu - “amhe dāni, bhante, pajahatha na icchathā”ti. Atha paccekasambuddho āha “na puttamiccheyyā”ti sabbam. Tatrādhippāyo - ahaṃ idāni atrajādisu yaṃkiñci puttampi na iccheyyaṃ, kuto pana tumhādisaṃ sahāyaṃ. Tasmā tumhesupi yo mayā saddhiṃ gantuṃ mādiso vā hotuṃ icchatī, so eko care khaggavisāṇakappo. Atha vā tehi “amhe dāni, bhante, pajahatha na icchathā”ti vutte so paccekasambuddho “na puttamiccheyya kuto sahāya”nti vatvā attano yathāvuttenatthena ekacariyāya guṇaṃ disvā pamudito pītisomanassajāto imam udānaṃ udānesi - “eko care khaggavisāṇakappo”ti. Evaṃ vatvā pekkhamānasseva mahājanassa ākāse uppatitvā gandhamādanaṃ agamāsi.

Gandhamādano nāma himavati cūḷakāḷapabbataṃ mahākāḷapabbataṃ nāgapaliveṭṭhanaṃ candagabbhaṃ sūriyagabbhaṃ suvaṇṇapassaṃ himavantapabbatanti satta pabbate atikkamma hoti. Tattha nandamūlakaṃ nāma pabbhāraṃ paccekabuddhānaṃ vasanokāso, tisso ca guhāyo - suvaṇṇaguhā, maṇiguhā, rajataguhāti. Tattha maṇiguhādvāre mañjūsako nāma rukkho yojanaṃ ubbedhena, yojanaṃ vitthārena. So yattakāni uduke vā thale vā pupphāni, sabbāni tāni pupphayati, visesena paccekabuddhāgamanadivase. Tassūparito sabbaratanamāḷo hoti. Tattha sammajjanakavāto kacavaraṃ chaḍḍeti, samakaraṇavāto sabbaratanamayavālukaṃ samaṃ karoti, siñcanakavāto anotattadahato ānetvā udakaṃ siñcati, sugandhakaraṇavāto himavantato sabbesaṃ

sugandharukkhānaṃ gandhe āneti, ocinakavāto pupphāni ocinitvā pāteti, santharakavāto sabbattha santharati. Sadā supaññattāneva cettha āsanāni honti, yesu paccekabuddhuppādādivase, uposathādivase ca sabbe paccekabuddhā sannipatitvā nisīdanti. Ayaṃ tattha pakati. Ayaṃ paccekabuddho tattha gantvā paññattāsane nisīdati. Tato sace tasmim kāle aññepi paccekabuddhā saṃvijjanti, tepi taṅkhaṇeyeva sannipatitvā paññattāsanesu nisīdanti. Nisīditvā ca kiñcideva samāpattiṃ samāpajjitvā vuṭṭhahanti. Tato saṅghatthero adhunāgatapaccekabuddhaṃ sabbesaṃ anumodanattāya “kathamadhigata”nti evaṃ kammaṭṭhānaṃ pucchati, tadāpi so tameva attano udānabyākaraṇagāthaṃ bhāsati. Puna bhagavāpi āyasmatā ānandena puṭṭho tameva gāthaṃ bhāsati. Ānandopi saṅgītiyanti evaṃ ekeka gāthā paccekasambodhiabhisambuddhatṭhāne, mañjūsakamāle, ānandena pucchitakāle, saṅgītiyanti catukkhattum bhāsita hotīti.

Paṭhamagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

92. Saṃsaggajātassāti gāthā kā uppatti? Ayampi paccekabodhisatto kassapassa bhagavato sāsane vīsati vassasahassāni purimanayeneva samaṇadhammaṃ karonto kasiṇaparikkammaṃ katvā paṭhamam jhānaṃ nibbattetvā nāmarūpaṃ vavatthapetvā lakkhaṇasammasanaṃ katvā ariyamaggaṃ anadhigamma brahmaloke nibbatti. So tato cuto bārāṇasirañño aggamahesiyā kucchimhi uppajjitvā purimanayeneva vaḍḍhamāno yato pabhuti “ayaṃ itthī, ayaṃ puriso”ti visesaṃ aññāsi. Tadupādāya itthīnaṃ hatthe na ramati, ucchādananhāpanamaṇḍanādimattampi na sādīyati. Taṃ purisā eva posenti. Thaṇṇapāyanakāle dhātiyo kaṇcukaṃ paṭimuñcitvā purisavesena thaṇṇaṃ pāyenti. So itthīnaṃ gandhaṃ ghāyitvā saddaṃ vā sutvā rodati, viññutaṃ pattopi itthiyo passitum na icchati. Tena taṃ anitthigandhotveva sañjānimsu.

Tasmim soḷasavassuddesike jāte rājā “kulavaṃsaṃ saṅṭhapessāmī”ti nānākulehi tassa anurūpā kaññāyo ānetvā aññataraṃ amaccaṃ āṇāpesi “kumāraṃ ramāpehī”ti. Amacco upāyena taṃ ramāpetukāmo tassa avidūre sāṇipākāraṃ parikkhipāpetvā nāṭakāni payojāpesi. Kumāro gītavāditasaddaṃ sutvā “kasseso saddo”ti āha. Amacco “taveso, deva, nāṭakitthīnaṃ saddo, puññavantānaṃ īdisāni nāṭakāni honti. Abhirama, deva, mahāpuññosi tva”nti āha. Kumāro amaccaṃ daṇḍena tālāpetvā nikkadḍhāpesi. So rañño ārocesi. Rājā kumārassa mātaraṃ saha gantvā kumāraṃ khamāpetvā puna amaccaṃ āṇāpesi. Kumāro tehi atinippīliyamāno seṭṭhasuvaṇṇaṃ datvā suvaṇṇakāre āṇāpesi “sundaraṃ itthirūpaṃ karoṭhā”ti. Te vissakammunā nimmitasadisam sabbālaṅkāravibhūsitam itthirūpaṃ karitvā dassetum. Kumāro disvā vimhayena sīsaṃ cāletvā mātāpitūnaṃ pesesi - “yadi īdisim itthim labhissāmi, gaṇhissāmi”ti. Mātāpitāro “amhākaṃ putto mahāpuñño, avassaṃ tena saha katapuñña kaci dārikā loke uppannā bhavissati”ti taṃ suvaṇṇarūpaṃ rathaṃ āropetvā amaccānaṃ appesum - “gacchatha, īdisim dārikaṃ gavesathā”ti. Te taṃ gahetvā soḷasamahājanapade vicarantā taṃ taṃ gāmaṃ gantvā udakatitthādīsu yattha yattha janasaṃmūhaṃ passanti, tattha tattha devataṃ viya suvaṇṇarūpaṃ ṭhapetvā nānāpupphavatthālaṅkārehi pūjaṃ katvā vitānaṃ bandhitvā ekamantaṃ tiṭṭhanti “yadi kenaci evarūpā diṭṭhapubbā bhavissati, so kathaṃ samuṭṭhāpessatī”ti? Etenupāyena aññatra maddaraṭṭhā sabbajanapade āhiṇḍitvā taṃ “khuddakaraṭṭha”nti avamaññaṃ mānā tattha paṭhamam agantvā nivattimsu.

Tato nesaṃ etadahosi - “maddaraṭṭhampi tāva gacchāma, mā no bārāṇasiṃ pavitṭhepi rājā puna pesesī”ti maddaraṭṭhe sāgalanagaraṃ agamaṃsu. Sāgalanagare ca maddavo nāma rājā. Tassa dhītā soḷasavassuddesikā abhirūpā ahosi. Tassā vaṇṇadāsiyo nhānodakatthāya titthaṃ gacchanti. Tattha amaccehi ṭhapitaṃ taṃ suvaṇṇarūpaṃ dūratova disvā “amhe udakatthāya pesetvā rājaputtī sayameva āgatā”ti bhaṇantiyo samīpaṃ gantvā “nāyaṃ sāmīnī, amhākaṃ sāmīnī ito abhirūpatarā”ti āhaṃsu. Amaccā taṃ sutvā rājānaṃ upasaṅkamitvā anurūpena nayena dārikaṃ yāciṃsu. Sopi adāsī. Te bārāṇasirañño pāhesuṃ - “laddhā, deva, kumārikā, sāmaṃ āgacchatha, udāhu amheva ānemā”ti. So “mayi āgacchante janapadapīḷā bhavissati, tumheva naṃ ānethā”ti pesesī.

Amaccāpi dārikaṃ gahetvā nagarā nikkhamitvā kumārassa pāhesuṃ - “laddhā suvaṇṇarūpasadisā kumārikā”ti. Kumāro sutvāva rāgena abhibhūto paṭhamajjhānā parihāyi. So dūtaparamparāya pesesī - “sīghaṃ ānetha, sīghaṃ ānethā”ti. Te sabbattha ekarattivāsena bārāṇasiṃ patvā bahinagare ṭhitā rañño pesesuṃ - “ajjeva pavisitabbaṃ, no”ti. Rājā “setṭhakulā ānītā dārikā, maṅgalakiriyaṃ katvā mahāsakkārena pavesessāma, uyyānaṃ tāva naṃ nethā”ti āha. Te tathā akaṃsu. Sā accantasukhumālā kumārikā yānugghātena ubbāḷhā addhānaparissamena uppannavātarogā milātamaḷā viya hutvā rattibhāge kalamakāsī. Amaccā “sakkārā paribhaṭṭhamhā”ti parideviṃsu. Rājā ca nāgarā ca “kulavaṃso vinaṭṭho”ti parideviṃsu. Sakalanagaraṃ kolāhalaṃ ahosi. Kumārassa sutamatteyeva mahāsoko udapādi.

Tato kumāro sokassa mūlaṃ khanituṃ āraddho. So evaṃ cintesi - “ayaṃ soko nāma na ajātassa hoti, jātassa pana hoti. Tasmā jātiṃ paṭicca soko. Jāti pana kiṃ paṭiccāti? Bhavaṃ paṭicca jātī”ti. Evaṃ pubbabhāvanānubhāvena yoniso manasikaronto anulomapaṭilomaṃ paṭiccasamuppādaṃ disvā puna anulomañca saṅkhāre sammasanto tattheva nisīno paccekasambodhiṃ sacchākāsī. Amaccā taṃ maggaphalasukhena sukhitaṃ santindriyaṃ santamānasaṃ nisīnaṃ disvā paṇipātaṃ katvā āhaṃsu - “mā soci, deva, mahanto jambudīpo, aññaṃ tato sundarataṃ kaññaṃ ānessāmā”ti. So āha - “na socāmi, nissoko paccekabuddho aha”nti. Ito paraṃ sabbaṃ vuttapurimagāthāsadisameva ṭhapetvā gāthāvaṇṇanaṃ.

Gāthāvaṇṇanā pana evaṃ veditabbā - saṃsaggajātassāti jātasamaggassa. Tattha dassanasavanakāyasamullapanasambhogasamaggavasena pañcavidho saṃsaggo. Tattha aññaṃaññaṃ disvā cakkhuvīññānavīthivasena uppannarāgo dassanasamaggō nāma. Tattha sīhaḷadīpe kāḷadīghavāpī gāme piṇḍāya carantaṃ kalyāṇavihāravāsīdīghabhāṇakadahaṃbhikkhuṃ disvā paṭibaddhacittā kenaci upāyena taṃ alabhitvā kālaṅkatā kuṭumbiyadhītā ca tassā nivāsanacoḷakhaṇḍaṃ disvā “evarūpaṃ vatthaṃ dhāriniyā nāma saddhiṃ saṃvāsaṃ nālabhi”nti phalitahadayo kālaṅkato. So eva daharo ca nidassanaṃ.

Parehi pana kathiyamānaṃ rūpādisampattiṃ attanā vā hasitalapitagītasaddaṃ sutvā sotaviññānavīthivasena uppannarāgo savanasamaggō nāma. Tatrāpi girigāmaṃvāsīkammāradhītāya pañcahi kumārikāhi saddhiṃ padumassaraṃ gantvā nhatvā mālaṃ āropetvā uccāsaddena gāyantiyā saddaṃ sutvā ākāseṇa gacchanto kāmārāgeṇa visesā parihāyitvā byasanaṃ patto pañcaggaḷaṇavāsī tissadaharo nidassanaṃ.

Aññamaññaṃ aṅgaparāmasanena uppannarāgo kāyasamsaggo nāma. Dhammabhāsanadaharabhikkhu ca rājadhītā cettha nidassanaṃ. Mahāvihāre kira daharabhikkhu dhammaṃ bhāsati. Tattha mahājano āgato, rājāpi aggamaheṣiyā rājadhītāya ca saddhiṃ agamāsi. Tato rājadhītāya tassa rūpañca sarañca āgamma balavarāgo uppanno, tassa daharassāpi. Taṃ disvā rājā sallakkhetvā sāṇipākārena parikkhipāpesi. Te aññamaññaṃ parāmasitvā āliṅgiṃsu. Puna sāṇipākāraṃ apānetvā passantā dvepi kālaṅkateyeva addasaṃsūti.

Aññamaññaṃ ālapanasamullapanavasena uppannarāgo pana samullapanasamsaggo nāma. Bhikkhu bhikkhunīhi saddhiṃ paribhogakaraṇe uppannarāgo sambhogasamsaggo nāma. Dvīsupi etesu pārājikappatto bhikkhu ca bhikkhunī ca nidassanaṃ. Maricavaṭṭināmamahāvihāramahe kira duṭṭhagāmaṇiabhayarājā mahādānaṃ paṭiyādetvā ubhatosaṅghaṃ parivisati. Tattha uṇhayāguyā dinnāya saṅghanavakasāmaṇerī anādhārakassa saṅghanavakassa sāmaṇerassa dantavalayaṃ datvā samullapanamakāsi. Te ubhopi upasampajjitvā saṭṭhivassā hutvā paratīraṃ gatā aññamaññaṃ samullapanena pubbasaññaṃ paṭilabhitvā tāvadeva sañjātasinehā sikkhāpadaṃ vītikkamitvā pārājikā ahesunti. Evaṃ pañcavidhe saṃsagge yena kenaci saṃsaggena jātasamsaggassa bhavati sneho, purimarāgapaccayo balavarāgo uppajjati. Tato snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti tameva snehaṃ anugacchantāṃ sandiṭṭhikasamparāyikaṃ sokaparidevādinānappakāraṃ idaṃ dukkhaṃ pahoti pabhavati jāyati.

Apāre “ārammaṇe cittassa vossaggo saṃsaggo”ti bhaṇanti. Tato sneho, snehadukkhamidanti. Evamatthappabhedāṃ imaṃ aḍḍhagāthaṃ vatvā so paccekabuddho āha - “svāyaṃ yamidaṃ snehanvayaṃ sokādidukkhaṃ pahoti, tameva snehaṃ anugatassa dukkhassa mūlaṃ khananto paccekabodhiṃ adhigato”ti.

Evaṃ vutte te amaccā āhaṃsu - “amhehi dāni, bhante, kiṃ kattaḃba”nti? Tato so āha - “tume vā aññataro vā imamhā dukkhā muccitukāmo, so sabbopi ādīnavaṃ snehaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti. Ettha ca yaṃ taṃ “snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti”ti vuttaṃ, tadeva sandhāya “ādīnavaṃ snehaṃ pekkhamāno”ti idaṃ vuttanti veditaḃbaṃ. Atha vā yathāvuttena saṃsaggena ‘saṃsaggajātassa bhavati sneho, snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti’, evaṃ yathābhūtaṃ ādīnavaṃ snehaṃ pekkhamāno ahamadhiगतoti evaṃ sambandhitvā catutthapādo pubbe vuttanayeneva snehavasena vuttoti veditaḃbo. Tato paraṃ sabbaṃ purimagāthāya vuttasadisamevāti.

Saṃsaggagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

93. Mitte suhajjeti kā uppatti? Ayaṃ paccekabodhisatto purimagāthāya vuttanayeneva uppajjitvā bārāṇasiyaṃ rajjaṃ kārento paṭhamajjhānaṃ nibbattetvā “kiṃ samaṇadhammo varo, rajjaṃ vara”nti vīmaṃsitvā amaccānaṃ rajjaṃ niyyātetvā samaṇadhammaṃ akāsi. Amaccā “dhammena samena karoṭhā”ti vuttāpi lañjaṃ gahetvā adhammena karonti. Te lañjaṃ gahetvā sāmike parājayantā ekadā aññataraṃ rājavallabhaṃ parājesuṃ. So rañño bhattakārakehi saddhiṃ pavisitvā sabbaṃ ārocesi. Rājā dutiyadivase sayāṃ vinicchayaṭṭhānaṃ agamāsi. Tato mahājanā - “amaccā, deva, sāmike asāmike karontī”ti uccāsaddaṃ karontā mahāyuddhaṃ viya akaṃsu. Atha rājā vinicchayaṭṭhānā vuṭṭhāya pāsādaṃ abhiruhitvā samāpattiṃ appetuṃ nisinno. Tena saddena vikkhattacitto na sakkoti

appetum. So “kiṃ me rajjena, samaṇadhammo vara”nti rajjasukhaṃ pahāya puna samāpattiṃ nibbattetvā pubbe vuttanayeneva vipassitvā paccekasambodhiṃ sacchākāsi. Kammatṭhānañca pucchito imaṃ gāthaṃ abhāsi.

Tattha mettāyanavasena mittā. Suhadayabhāvena suhajjā. Keci ekantahitakāmatāya mittāva honti na suhajjā. Keci gamanāgamaṇaṭṭhānanisajjāsamullāpādīsu, hadayasukhajanana suhajjāva honti, na mittā. Keci tadubhayavasena suhajjā ceva mittā ca honti. Te duvidhā agāriyā ca anagāriyā ca. Tattha agāriyā tividhā honti upakāro samānasukhadukkho anukampakoti. Anagāriyā visesena atthakkhāyino eva. Te catūhi aṅgehi samannāgatā honti. Yathāha -

“Catūhi kho, gahapatiputta, ṭhānehi upakāro mitto suhado veditabbo. Pamattaṃ rakkhati, pamattassa sāpateyyaṃ rakkhati, bhītaṃ saraṇaṃ hoti, uppannesu kiccakaraṇīyesu taddiguṇaṃ bhogaṃ anuppadeti”.

Tathā -

“Catūhi kho, gahapatiputta, ṭhānehi samānasukhadukkho mitto suhado veditabbo. Guyhamassa ācikkhati, guyhamassa parigūhati, āpadāsu na vijahati, jīvitaṃpissa atthāya pariccattaṃ hoti”.

Tathā -

“Catūhi kho, gahapatiputta, ṭhānehi anukampako mitto suhado veditabbo. Abhavenassa na nandati, bhavenassa nandati, avaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ nivāreti, vaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ pasaṃsati”.

Tathā -

“Catūhi kho, gahapatiputta, ṭhānehi atthakkhāyī mittā suhado veditabbo. Pāpā nivāreti, kalyāṇe niveseti, assutaṃ sāveti, saggassa maggaṃ ācikkhati”ti.

Tesvidha agāriyā adhippetā, atthato pana sabbepi yujjanti. Te mitte suhajje anukampamānoti anudayamāno, tesam sukhāṃ upasaṃharitukāmo dukkhaṃ apaharitukāmo ca.

Hāpeti atthanti diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthavasena tividhaṃ, tathā attatthaparatthaubhayatthavasenāpi tividhaṃ atthaṃ laddhavināsanena aladdhānuppādanenāti dvidhāpi hāpeti vināseti. Paṭibaddhacittoti “ahaṃ imaṃ vinā na jīvāmi, esa me gati, esa me parāyaṇa”nti evaṃ attānaṃ nīce ṭhāne ṭhapentopi paṭibaddhacitto hoti. “Ime maṃ vinā na jīvanti, ahaṃ tesam gati, ahaṃ tesam parāyaṇa”nti evaṃ attānaṃ ucce ṭhāne ṭhapentopi paṭibaddhacitto hoti. Idha pana evaṃ paṭibaddhacitto adhippeto. Etaṃ bhayanti etaṃ atthahāpanabhayaṃ, attano samāpattihāniṃ sandhāyāha. Santhaveti tividho santhavo taṇhādiṭṭhimittasanthavavasena. Tattha aṭṭhasatapabhedāpi taṇhā taṇhāsanthavo, dvāsaṭṭhibhedāpi diṭṭhi diṭṭhisanthavo, paṭibaddhacittatāya mittānukampanā mittasanthavo. Tesu so idha adhippeto. Tena hissa samāpatti parihīnā. Tenāha - “etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamāno ahaṃ adhigato”ti. Sesam vuttasadisamevāti.

Mittasuhajjagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

94. Vaṃso visālotti kā uppatti? Pubbe kira kassapassa bhagavato sāsane tayo paccekabodhisattā pabbajitvā vīsati vassasahassāni gatapaccāgatavattaṃ pūretvā devaloke uppannā. Tato cavitvā tesam jeṭṭhako bārāṇasirājakule nibbatto, itare dve paccantarājakulesu. Te ubhopi kammaṭṭhānaṃ uggahetvā rajjaṃ pahāya pabbajitvā anukkamena paccekabuddhā hutvā nandamūlakapabbhāre vasantā ekadivasam samāpattito vuṭṭhāya “mayam kiṃ kammaṃ katvā imam lokuttarasukham anuppattā”ti āvajjetvā paccavekkhamānā kassapabuddhakāle attano attano cariyam addasaṃsu. Tato “tatiyo kuhi”nti āvajjentā bārāṇasirajjam kārentam disvā tassa guṇe saritvā “so pakatiyāva appicchatādiguṇasamannāgato hoti, amhākaṃyeva ovādako vattā vacanakkhamo pāpagarahī, handa, naṃ ārammaṇam dassetvā ārocmā”ti okāsam gavesantā tam ekadivasam sabbālaṅkāravibhūsitam uyyānam gacchantam disvā ākāsenāgantvā uyyānavāre veḷugumbamūle aṭṭhaṃsu. Mahājano atitto rājadassanena rājānaṃ ulloketi. Tato rājā “atthi nu kho koci mama dassane byāpāram na karotī”ti olokento paccekabuddhe addakkhi. Saha dassaneneva cassa tesu sineho uppajji. So hatthikkhandhā oruyha santena ācārena upasaṅkamitvā “bhante, kiṃ nāma tumhe”ti pucchi. Te “mayam, mahārāja, asajjamānā nāmā”ti āhaṃsu. “Bhante, asajjamānāti etassa ko attho”ti? “Alagganattho, mahārājā”ti. Tato veḷugumbam dassetvā āhaṃsu - “seyyathāpi, mahārāja, imam veḷugumbam sabbaso mūlakhandhasākhānusākhāhi saṃsibbitvā ʈhitam asihattho puriso mūle chetvā āviñchanto na sakkuṇeyya uddharitum, evameva tvaṃ anto ca bahi ca jaṭāya jaṭito āsattavisatto tattha vilaggo. Seyyathāpi vā panassa vemajjhagatopi ayaṃ vaṃsakalīro asaṅjātasākhattā kenaci alaggova ʈhito, sakkā ca pana agge vā mūle vā chetvā uddharitum, evameva mayam katthaci asajjamānā sabbā disā gacchāmā”ti tāvadeva catutthajjhānaṃ samāpajjitvā passato eva rañño ākāsenā nandamūlakapabbhāram agamaṃsu. Tato rājā cintesi - “kadā nu kho ahampi evam asajjamāno bhaveyya”nti tattheva ʈhito vipassanto paccekabodhiṃ sacchākāsi. Purimanayeneva kammaṭṭhānaṃ pucchito imam gātham abhāsi.

Tattha vaṃsoti veḷu. Visālotti vitthiṇṇo. Va-kāro avadhāraṇattho, eva-kāro vā ayaṃ, sandhivasena ettha e-kāro naṭṭhā. Tassa parapadena sambandho. Tam pacchā yojessāma. Yathāti paṭibhāge. Visattoti laggo jaṭito saṃsibbito. Puttesu dāresu cāti puttadhītubhariyāsu. Yā apekkhāti yā taṇhā yo sineho. Vaṃsakalīrova asajjamānoti vaṃsakalīro viya alaggamāno. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yathā vaṃso visālo visatto eva hoti, puttesu dāresu ca yā apekkhā, sāpi evam tāni vatthūni, saṃsibbitvā ʈhitattā visattā eva. Svāham tāya apekkhāya apekkhavā visālo vaṃso viya visattoti evam apekkhāya ādīnavam disvā tam apekkham maggañāṇena chindanto ayaṃ vaṃsakalīrova rūpādīsu vā lābhādīsu vā kāmabhavādīsu vā diṭṭhādīsu vā taṇhāmānaditṭhivasena asajjamāno paccekabodhiṃ adhiyatoti. Sesam purimanayeneva veditabbam.

Vaṃsakalīragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

95. Migo araṇṇamhīti kā uppatti? Eko kira bhikkhu kassapassa bhagavato sāsane yogāvacaro kālam katvā bārāṇasiyam seṭṭhikule uppanno aḍḍhe mahaddhane mahābhoge. So subhago ahosi, tato paradāriko hutvā kālaṅkato niraye nibbatto tattha paccitvā pakkāvasesena seṭṭhibhariyāya kucchimhi itthi hutvā paṭisandhiṃ gaṇhi. Nirayato āgatānaṃ sattānaṃ gattāni uṇhāni honti. Tena seṭṭhibhariyā ḍayhamānena udarena kicchena kasirena tam gabbham dhāretvā kālena dārikam vijāyi. Sā jātadivasato pabhuti mātāpitūnaṃ sesabandhuparijanānaṃca dessā ahosi. Vayappattā ca yamhi kule dinnā, tatthāpi sāmikasassusasurānaṃ dessāva ahosi

appiyā amanāpā. Atha nakkhatte ghosite seṭṭhiputto tāya saddhiṃ kīlituṃ anicchanto vesiṃ ānetvā kīlati. Sā taṃ dāsīnaṃ santikā sutvā seṭṭhiputtaṃ upasaṅkamitvā nānappakārehi anunayitvā ca āha - “ayyaputta, itthī nāma sacepi dasannaṃ rājūnaṃ kaniṭṭhā hoti, cakkavattino vā dhītā, tathāpi sāmikassa pesanakarā hoti. Sāmiṃ anālapante sūle āropitā viya dukkhaṃ paṭisaṃvedeti. Sace ahaṃ anuggahārahā anuggahetabbā, no ce, vissajjetabbā. Attano ñātikulaṃ gamissāmī”ti. Seṭṭhiputto - “hotu, bhadde, mā soci kīlanasajjā hohi, nakkhattaṃ kīlissāmā”ti āha. Seṭṭhidhītā tāvattakena sallāpamattena ussāhajātā “sve nakkhattaṃ kīlissāmī”ti bahuṃ khajjabhojjaṃ paṭiyādeti. Seṭṭhiputto dutiyadivase anārocetvāva kīlanaṭṭhānaṃ gato. Sā “idāni pesessati, idāni pesessati”ti maggaṃ oloketi nisinnā ussūraṃ disvā manusse pesesi. Te paccāgantvā “seṭṭhiputto gato”ti ārocesuṃ. Sā taṃ sabbhaṃ paṭiyāditā ādāya yānaṃ abhiruhitvā uyyānaṃ gantuṃ āraddhā.

Atha nandamūlakapabbhāre paccekasambuddho sattame divase nirodhā vuṭṭhāya nāgalatādantakaṭṭhaṃ khāditvā anotattadahe mukhaṃ dhovitvā “kattha ajja bhikkhaṃ carissāmā”ti āvajjento taṃ seṭṭhidhītaraṃ disvā “mayi imissā saddhākāraṃ kāretvā taṃ kammaṃ parikkhayaṃ gamissati”ti ñatvā pabbhārasamīpe saṭṭhiyojanamanosilātale ṭhatvā pattacīvaramādāya abhiññāpādakaṃ jhānaṃ samāpajjitvā ākāsenāgantvā tassā paṭipathe oruyha bārāṇasiṃ abhimukho agamāsi. Taṃ disvāva dāsiyo seṭṭhidhītāya ārocesuṃ. Sā yānā oruyha sakkaccaṃ vanditvā pattaṃ sabbarasasampannena khādanīyena bhojanīyena pūretvā padumapupphena paṭicchādetvā heṭṭhāpi padumapupphaṃ katvā pupphakalāpaṃ hatthena gahetvā paccekabuddhassa hatthe pattaṃ datvā vanditvā pupphakalāpahatthā patthanaṃ akāsi - “bhante, yathā idaṃ pupphaṃ, evāhaṃ yattha yattha upapajjāmi, tattha tattha mahājanassa piyā bhaveyyaṃ manāpā”ti. Evaṃ patthetvā dutiyampi patthesi - “bhante, dukkho gabbhavāso, taṃ anupagamma padumapupphe eva paṭisaṃdhi bhaveyyā”ti. Tatiyampi patthesi - “bhante, jeguccho mātugāmo, cakkavattidhītāpi paravasāṃ gacchati. Tasmā ahaṃ itthibhāvaṃ anupagamma puriso bhaveyya”nti. Catutthampi patthesi - “bhante, imaṃ saṃsāradukkhaṃ atikkamma pariyosāne tumhehi pattaṃ amataṃ pāpuṇeyya”nti. Evaṃ caturo paṇidhī katvā taṃ padumapupphakalāpaṃ pūjetvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā “pupphasadiso eva me gandho ceva vaṇṇo ca hotū”ti imaṃ pañcamāṃ paṇidhiṃ akāsi.

Tato paccekabuddho pattañca pupphakalāpañca gahetvā ākāse ṭhatvā -

“Icchitaṃ patthitaṃ tuyhaṃ, khippameva samijjhatu;
Sabbe pūrentu saṅkappā, cando pannaraso yathā”ti. -

Imāya gāthāya seṭṭhidhītāya anumodanaṃ katvā “seṭṭhidhītā maṃ gacchantāṃ passatū”ti adhiṭṭhahitvā ākāsenā nandamūlakapabbhāraṃ agamāsi. Seṭṭhidhītāya taṃ passantiyā mahatī pīti uppajji. Bhavantare kataṃ akusalaṃ kammaṃ anokāsatāya parikkhīṇaṃ ciñcambiladhotatambalohabhājanamiva suddhā jātā. Tāvadevassā patikule ñātikule ca sabbo jano tuṭṭho. “Kiṃ karomā”ti piyavacanāni ca paṇṇākārāni ca pesesi. Sāmikopi manusse pesesi - “seṭṭhidhītaraṃ sīghaṃ ānetha, ahaṃ vissaritvā uyyānaṃ āgato”ti. Tato pabhuti ca naṃ ure vilittacandanaṃ viya āmuttamuttāhāraṃ viya pupphamālā viya ca piyāyanto parihari. Sā tattha yāvatāyukaṃ issariyabhogayuttasukhaṃ anubhavitvā kālaṃ katvā purisabhāvena devaloke padumapupphe uppajji. So devaputto gacchantopi padumapupphagabbhe

eva gacchati, tiṭṭhantopi nisīdantopi sayantopi padumapupphagabbheyeveva sayati.
“Mahāpadumadevaputto”ti ca naṃ vohariṃsu. Evaṃ so tena iddhānubhāvena
anulomapaṭilomaṃ cha devaloke eva saṃsarati.

Tena ca samayena bārāṇasirañño vīsati itthisahassāni honti. Tāsu ekāpi puttaṃ na
labhati. Amaccā rājānaṃ viññāpesuṃ - “deva, kulavaṃsānupālako putto icchitabbo,
atraje avijjamāne khettaṃjopi kulavaṃsadharo hoti”ti. Atha rājā “ṭhapetvā mahesiṃ
avasesā itthiyo sattāhaṃ dhammanāṭakaṃ karoṭhā”ti yathākāmaṃ bahi carāpesi,
tathāpi puttaṃ nālattha. Puna amaccā āhaṃsu - “mahārāja, mahesi nāma puñña
ca paññāya ca sabbaitthīnaṃ aggā, appeva nāma devo mahesiyā kucchimhi puttaṃ
labheyyā”ti. Rājā mahesiyā etamatthaṃ ārocesi. Sā āha - “mahārāja, yā itthī sīlavatī
saccavādinī, sā puttaṃ labheyya, hirottapparahitāya kuto putto”ti pāsādaṃ
abhiruhitvā pañca sīlāni samādiyitvā punappunaṃ āvajjesi, sīlavatiyā rājadhītāya
pañca sīlāni āvajjentiyā puttapatthanācette uppannamatte sakkassa āsanaṃ
saṃkampī.

Atha sakko āvajjento etamatthaṃ viditvā - “sīlavatiyā rājadhītāya puttavaraṃ
demī”ti ākāsenāgantvā deviyā sammukhe ṭhito “kiṃ varesi, devī”ti? “Puttaṃ,
mahārājā”ti. “Dammi te, devī, puttaṃ, mā cintayī”ti vatvā devalokaṃ gantvā “atthi
nu kho ettha khīṇāyuko”ti āvajjento “ayaṃ mahāpadumo uparidevalokaṃ
gantukāmo ca bhavissati”ti ñatvā tassa vimānaṃ gantvā “tāta mahāpaduma,
manussalokaṃ gacchāhi”ti yāci. So “mā evaṃ, mahārāja, bhaṇa, jegucchito
manussaloko”ti. “Tāta, tvaṃ manussaloke puññaṃ katvā idhūpapanno, tattheva
ṭhatvā pāramiyo pūretabbā, gaccha, tātā”ti. “Dukkho, mahārāja, gabbhavāso, na
sakkomi tattha vasitu”nti. “Tāta, te gabbhavāso natthi, tathā hi tvaṃ kammamakāsi,
yathā padumagabbheyeveva nibbattissasi, gaccha, tātā”ti punappunaṃ vuccamāno
adhivāsesi.

So devalokā cavitvā bārāṇasirañño uyyāne sīlāpaṭṭapokkharāṇiyaṃ padumagabbhe
nibbatto. Tañca rattimaṃ paccūsasamaye mahesi supinantena vīsatiitthisahassaparivutā
uyyānaṃ gantvā sīlāpaṭṭapokkharāṇiyaṃ padumagabbhe puttaṃ laddhā viya ahosi.
Sā pabhātāya rattiyaṃ sīlāni rakkhamānā tattha gantvā ekaṃ padumapupphaṃ
addasa, taṃ neva tīre hoti na gambhīre. Saha dassaneneva cassā tattha puttasiṇeho
uppajji. Sā sayama eva otaritvā taṃ pupphaṃ aggahesi, pupphe gahitamatteyeveva
pattāni vikasiṃsu. Tattha suvaṇṇapaṭimaṃ viya dāraṃ addasa, disvā “putto me
laddho”ti saddaṃ nicchāresi. Mahājano sādhu-kārasahassāni pavattesi. Rañño ca
pesesi. Rājā sutvā “kattha laddho”ti pucchitvā laddhokāsaṃ sutvā “uyyānañca
pokkharāṇiyaṃ padumañca amhākaṃyeveva, tasmā amhākaṃ khette jātattā khettaṃ
nāmāyaṃ putto”ti vatvā nagaraṃ pavesetvā vīsatisahassaitthiyo dhātikiccaṃ kāresi.
Yā yā kumārassa ruciṃ ñatvā patthitaṃ patthitaṃ khādanīyaṃ khādāpeti, sā sā
sahassaṃ labhati. Sakalabārāṇasī calitā, sabbo jano kumārassa paṇṇākārasahassāni
pesesi. Kumāro taṃ taṃ atinetvā “imaṃ khāda, imaṃ bhuñjā”ti vuccamāno
bhojanaena ubbāḷho ukkaṇṭhito hutvā gopuradvāraṃ gantvā lākhāgulaṃ kīlati.

Tadā aññataro paccekabuddho bārāṇasiṃ nissāya isipatane vasati. So kālasseva
vuṭṭhāya senāsanavattasārīraparikammamanasikārādīni sabbakiccāni katvā
paṭisallānā vuṭṭhito “ajja kattha bhikkhaṃ gahessāmi”ti āvajjento kumārassa
sappattiṃ disvā “esa pubbe kiṃ kammaṃ karī”ti vīmaṃsanto “mādisassa
piṇḍapātaṃ datvā catasso patthanā patthesi, tattha tisso siddhā, ekā tāva na sijjhati,
tassa upāyena ārammaṇaṃ dassemi”ti bhikkhācāravasena kumārassa santikaṃ

agamāsi. Kumāro taṃ disvā “samaṇa, mā idha āgacchi, ime hi tampi ‘imaṃ khāda, imaṃ bhuñjā’ti vadeyyu’nti āha. So ekavacaneneva tato nivattitvā attano senāsanam agamāsi. Kumāro parijanaṃ āha - “ayaṃ samaṇo mayā vuttamattova nivatto, kuddho nu kho mamā’ti. So tehi “pabbajitā nāma na kodhaparāyaṇā honti, parena pasannamanena yaṃ dinnaṃ, tena yāpentī’ti vuccamānēpi “duṭṭho evarūpo nāma samaṇo, khamāpessāmi na’nti mātāpitūnaṃ ārocetvā hatthiṃ abhiruhitvā mahatā rājānubhāvena isipatanaṃ gantvā migayūthaṃ disvā pucchi - “kinnāmete’ti? “Ete, sāmi, migā nāmā’ti. “Etesaṃ ‘imaṃ khādatha, imaṃ bhuñjatha, imaṃ sāyathā’ti vatvā paṭijaggantā atthī’ti? “Natthi, sāmi, yattha tiṇodakaṃ sulabhaṃ tattha vasantī’ti.

Kumāro “yathā ime arakkhiyamānāva yattha icchanti, tattha vasanti, kadā nu kho ahampi evaṃ vaseyya’nti etaṃ ārammaṇaṃ aggahesi. Paccekabuddhopi tassa āgamaṇaṃ ñatvā senāsanamaggañca caṅkamanañca sammajjitvā maṭṭhaṃ katvā ekadvattikkhattuṃ caṅkamitvā padanikkhepaṃ dassetvā divāvihārokāsañca paṇṇasālañca sammajjitvā maṭṭhaṃ katvā pavisanapadanikkhepaṃ dassetvā nikkhamanapadanikkhepaṃ adassetvā aññatra agamāsi. Kumāro tattha gantvā taṃ padesaṃ sammajjitvā maṭṭhakataṃ disvā “vasati maññe ettha so paccekabuddho’ti parijanena bhāsitaṃ sutvā āha - “pātopi so samaṇo dussati, idāni hatthiassādīhi attano okāsaṃ akkantaṃ disvā suṭṭhutaṃ dusseyya, idheva tumhe tiṭṭhathā’ti hatthikkhandhā oruyha ekakova senāsanam pavitṭho vattasīsena susammaṭṭhokāse padanikkhepaṃ disvā “so dānāyaṃ samaṇo ettha caṅkamanto na vaṇijjādikammaṃ cintesi, addhāyaṃ attano hitameva cintesi maññe’ti pasannamānaso caṅkamaṃ abhiruhitvā dūrīkataputhuvitakko gantvā pāsāṇaphalake nisīditvā sañjātaekaggo hutvā paṇṇasālaṃ pavisitvā vipassanto paccekabodhiññaṃ adhigantvā purimanayeneva purohitena kammaṭṭhānaṃ pucchito gaganatale nisinno imaṃ gāthamabhāsi.

Tattha migoti dve migā - eṇīmigo ca pasadamigo ca. Apica sabbesaṃ āraññikānaṃ catuppadānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Idha pana pasadamigo adhippetoti vadanti. Araññamhīti gāmañca gāmūpacārañca ṭhapetvā avasesaṃ araññaṃ, idha pana uyyānaṃ adhippetam, tasmā “uyyānamhī’ti vuttaṃ hoti. Yathāti paṭibhāge. Abaddhoti rajjubandhanādīhi abaddho, etena vissatthacariyaṃ dīpeti. Yenicchakaṃ gacchati vocarāyāti yena yena disābhāgena gantumicchati, tena tena disābhāgena gocarāya gacchati. Vuttampi cetam bhagavatā -

“Seyyathāpi, bhikkhave, āraññaṃ migo araññaṃ pavane caramāno vissattho gacchati, vissattho tiṭṭhati, vissattho nisīdati, vissattho seyyaṃ kappeti. Taṃ kissa hetu? Anāpāthagato, bhikkhave, luddassa, evameva kho, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehi...pe... paṭhamam jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhu antamakāsi māraṃ apadaṃ, vadhitvā māraccakkuṃ adassanaṃ gato pāpimato’ti vitthāro.

Seritanti sacchandavuttitaṃ aparāyattataṃ vā, idaṃ vuttaṃ hoti - yathā migo araññaṃ abaddho yenicchakaṃ gacchati gocarāya, tathā kadā nu kho ahampi taṇhābandhanaṃ chinditvā evaṃ gaccheyyanti. Viññū paṇḍito naro seritaṃ pekkhamāno eko careti.

Migoaraññagāthāvaṇṇanā nīṭṭhitā.

96. Āmantanā hotīti kā uppatti? Bārāṇasirañño kira mahāupaṭṭhānasamaye amaccā upasaṅkamimsu. Tesu eko amacco “deva, sotabbaṃ atthī”ti ekamantaṃ gamanaṃ yāci. So utṭhāyāsanā agamāsi. Puna eko mahāupaṭṭhāne nisinnaṃ yāci, eko hatthikkhandhe nisinnaṃ, eko assapiṭṭhiyaṃ nisinnaṃ, eko suvaṇṇarathe nisinnaṃ, eko sivikāya nisīditvā uyyānaṃ gacchantaṃ yāci. Rājā tato orohitvā agamāsi. Aparo janapadacārikaṃ gacchantaṃ yāci, tassapi vacanaṃ sutvā hatthikkhandhato oruyha ekamantaṃ agamāsi. Evaṃ so tehi nibbinno hutvā pabbaji. Amaccā issariyena vaḍḍhanti. Tesu eko gantvā rājānaṃ āha - “asukaṃ nāma, mahārāja, janapadaṃ mayhaṃ dehī”ti. Rājā taṃ “itthannāmo bhuñjati”ti bhaṇati. So rañño vacanaṃ anādiyitvā “gacchāmahaṃ taṃ janapadaṃ gahetvā bhuñjāmī”ti tattha gantvā kalahaṃ katvā puna ubhopi rañño santikaṃ āgantvā aññamaññassa dosaṃ ārocenti. Rājā “na sakkā ime tosetu”nti tesam lobhe ādīnavaṃ disvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchākāsi. So purimanayena imaṃ udānaṃ abhāsi.

Tassattho - sahāyamajjhe ṭhitassa divāseyyasaṅkhāte vāse ca, mahāupaṭṭhānasaṅkhāte ṭhāne ca, uyyānagamanaṃsaṅkhāte gamane ca, janapadacārikaṃsaṅkhātāya cārikāya ca, “idaṃ me suṇa, idaṃ me dehī”tiādīnā nayena tathā tathā āmantanā hoti, tasmā ahaṃ tattha nibbijjitvā yāyaṃ ariyajanaṃsevitā anekānisaṃsā ekantasukhā, evaṃ santepi lobhābhibhūtehi sabbakāpurisehi anabhipatthitā pabbajjā, taṃ anabhijjhitaṃ paresaṃ avasavattanena bhabbapuggalavasena seritañca pekkhamāno vipassanaṃ ārabhitvā anukkamena paccekabodhiṃ adhigatosmi. Sesam vuttanayamevāti.

Āmantanāgāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

97. Khiddāratīti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira ekaputtakabrahmadatto nāma rājā ahosi. So tassa ekaputtako piyo ahosi manāpo pāṇasamo, rājā sabbairiyāpathesu puttakaṃ gahetvāva vattati. So ekadivasaṃ uyyānaṃ gacchantaṃ taṃ ṭhapetvā gato. Kumāropi taṃ divasaṃyeva uppanna byādhinā mato. Amaccā “puttasinehena rañño hadayampi phaleyyā”ti anārocetvāva naṃ jhāpesuṃ. Rājā uyyāne surāmadena matto puttaṃ neva sarati, tathā dutiyadivasepi nhānabhojanavelāsu. Atha bhuttāvī nisinno saritvā “puttaṃ me ānethā”ti āha. Tassa anurūpena vidhānena taṃ pavattiṃ ārocesuṃ. Tato sokābhibhūto nisinno evaṃ yoniso manasākāsi - “imasmim satī idaṃ hoti, imassuppādā idaṃ uppajjati”ti. Evaṃ anukkamena anulomapaṭilomaṃ paṭiccasamuppādaṃ sammāsanto paccekasambodhiṃ sacchākāsi. Sesam saṃsaggagāthāvaṇṇanāyaṃ vuttasadisameva ṭhapetvā gāthāyatthavaṇṇanaṃ.

Atthavaṇṇanā pana - khiddāti kīlanā. Sā duvidhā hoti kāyikā ca vācasikā ca. Tattha kāyikā nāma hatthīhipi kīlanti, assehipi rathehipi dhanūhipi tharūhipīti evamādi. Vācasikā nāma gītaṃ silokabhaṇanaṃ mukhabheriālambabarabherīti evamādi. Ratīti pañcakāmaguṇarati. Vipulanti yāva atṭhimiñjaṃ ahacca ṭhānena sakalattabhāvabyāpakaṃ. Sesam pākāṭameva. Anusandhiyojanāpi cettha saṃsaggagāthāya vuttanayeneva veditabbā, tato parañca sabbam.

Khiddāratigāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

98. Cātuddisoti kā uppatti? Pubbe kira kassapassa bhagavato sāsane pañca paccekabodhisattā pabbajitvā vīsati vassasahassāni gatapaccāgatavattaṃ pūretvā devaloke nibbattā. Tato cavitvā tesam jeṭṭhako bārāṇasirājā ahosi, sesā pākatarājāno. Te cattāropi kammaṭṭhānaṃ uggaṇhitvā rajjaṃ pahāya pabbajitvā

anukkamena paccekabuddhā hutvā nandamūlakapabbhāre vasantā ekadivasam samāpattito vuṭṭhāya vaṃsakkaḷīragāthāyaṃ vuttanayeneva attano kammañca sahāyañca āvajjetvā ñatvā bārāṇasirañño upāyena ārammaṇam dassetuṃ okāsam gavesanti. So ca rājā tikkhattuṃ rattiyā ubbijjati, bhīto vissaram karoti, mahātale dhāvati. Purohitena kālasseva vuṭṭhāya sukhaseyyam pucchitopi “kuto me, ācariya, sukha”nti sabbam tam pavattiṃ ārocesi. Purohitopi “ayam rogo na sakkā yena kenaci uddham virecanādinā bhesajjakammena vinetuṃ, mayham pana khādanūpāyo uppanno”ti cintetvā “rajjahānījīvitantarāyādīnam pubbanimittam etaṃ, mahārājā”ti rājānam suṭṭhutam ubbejetvā “tassa vūpasamanattham ettake ca ettake ca hatthiassarathādayo hiraññasuvaṇṇañca dakkhiṇam datvā yañño vajjitabbo”ti yaññayajane samādapesi.

Tato paccekabuddhā anekāni pāṇasahassāni yaññatthāya sampiṇḍiyamānāni disvā “etasmim kamme kate dubbodhaneyyo bhavissati, handa nam paṭikacceva gantvā pekkhāmā”ti vaṃsakkaḷīragāthāyaṃ vuttanayena āgantvā piṇḍāya caramānā rājaṅgaṇe paṭipāṭiyā agamaṃsu. Rājā sīhapañjare thito rājaṅgaṇam olokayamāno te addakkhi, saha dassaneneva cassa sineho uppajji. Tato te pakkosāpetvā ākāsatale paññattāsane nisīdāpetvā sakkaccaṃ bhojetvā katabhattakicce “ke tumhe”ti pucchi. “Mayam, mahārāja, cātuddisā nāmā”ti. “Bhante, cātuddisāti imassa ko attho”ti? “Catūsu disāsu katthaci kutoci bhayam vā cittutrāso vā amhākam natthi, mahārājā”ti. “Bhante, tumhākam tam bhayam kiṃ kāraṇā na hoti”ti? “Mayam, mahārāja, mettam bhāvema, karuṇam bhāvema, muditam bhāvema, upekkham bhāvema. Tena no tam bhayam na hoti”ti vatvā uṭṭhāyāsanaṃ attano vasanaṭṭhānam agamaṃsu.

Tato rājā cintesi - “ime samaṇā ‘mettādibhāvanāya bhayam na hoti’ti bhaṇanti, brāhmaṇā pana anekasahassapāṇavadham vaṇṇayanti, kesaṃ nu kho vacanam sacca”nti? Athassa etadahosi - “samaṇā suddhena asuddham dhovanti, brāhmaṇā pana asuddhena asuddham. Na sakkā kho pana asuddhena asuddham dhovituṃ, pabbajitānam eva vacanam sacca”nti. So “sabbe sattā sukhitā hontū”tiādinā nayena mettādayo cattāropi brahmavihāre bhāvetvā hitapharaṇena cittena amacce āṇāpesi - “sabbe paṇe muñcatha, sītāni pāṇiyāni pivantu, haritāni tiṇāni khādantu, sīto ca vāto tesam upavāyatū”ti. Te tathā akaṃsu.

Tato rājā “kalyāṇamittānam vacanena pāpakammato muttomhī”ti tattheva nisinno vipassitvā paccekabodhim sacchākāsi. Amaccehi ca bhojanavelāyam “bhuñja, mahārāja, kālo”ti vutte “nāham rājā”ti purimanayeneva sabbam vatvā imam udānabyākaraṇagātham abhāsi.

Tattha cātuddisoti catūsu disāsu yathāsukhavihārī, “ekam disam pharitvā viharatī”tiādinā vā nayena brahmavihārabhāvanāya pharitā catasso disā assa santīti cātuddiso. Tāsu catūsu disāsu katthaci satte vā saṅkhāre vā bhayena na paṭihanatīti appaṭigho. Santussamānoti dvādasavidhassa santosassa vasena santussako ca. Itarītareṇāti uccāvacena paccayena. Parissayānam sahitā achambhīti ettha parissayanti kāyacittāni, parihāpentī vā tesam sampattiṃ, tāni vā paṭicca sayantīti parissayā, bāhirānam sīhabyagghādīnam abbhantarānañca kāmaccchandādīnam kāyacittupaddavānam etaṃ adhivacanam. Te parissaye adhivāsanakhantiyā ca vīriyādīhi dhammehi ca sahatīti parissayānam sahitā.

Thaddhabhāvakarabhayābhāvena achambhī. Kiṃ vuttam hoti? Yathā te cattāro samaṇā, evam itarītareṇa paccayena santussamāno ettha paṭipattipadaṭṭhāne

santose t̥hito catūsū disāsū mettādibhāvanāya cātuddiso, sattasaṅkhāresu paṭihananabhayābhāvena appaṭigho ca hoti. So cātuddisattā vuttappakārānaṃ parissayānaṃ sahitā, appaṭighattā achambhī ca hotīti evaṃ paṭipattiguṇaṃ disvā yoniso paṭipajjitvā paccekabodhiṃ adhigatomhīti. Atha vā te samaṇā viya santussamāno itarītarena vuttanayena cātuddiso hotīti ñatvā evaṃ cātuddisabhāvaṃ patthayanto yoniso paṭipajjitvā adhigatomhi. Tasmā aññopi īdisaṃ t̥hānaṃ patthayanto cātuddisatāya parissayānaṃ sahitā appaṭighatāya ca achambhī hutvā eko care khaggavisāṇakappoti. Sesāṃ vuttanayamevāti.

Cātuddisagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

99. Dussaṅgahāti kā uppatti? Bārāṇasirañño kira aggamaheṣī kālamakāsi. Tato vītivattesu sokadivasesu ekadivasaṃ amaccā “rājūnaṃ nāma tesu tesu kiccesu aggamaheṣī avassaṃ icchitabbā, sādhu devo aññampi deviṃ ānetū”ti yāciṃsu. Rājā “tena hi, bhaṇe, jānāthā”ti āha. Te pariyesantā sāmantarajje rājā mato, tassa devī rajjaṃ anusāsati, sā ca gabbhinī ahosi, amaccā “ayaṃ rañño anurūpā”ti ñatvā taṃ yāciṃsu. Sā “gabbhinī nāma manussānaṃ amanāpā hoti. Sace āgametha, yāva vijāyāmi, evaṃ sādhu. No ce, aññaṃ pariyesathā”ti āha. Te raññopi etamatthaṃ ārocesuṃ. Rājā “gabbhinīpi hotu, ānethā”ti āha. Te ānesuṃ. Rājā taṃ abhisiñcitvā sabbaṃ mahesiyā bhogaṃ adāsi, tassā pariyanānañca nānāvidhehi paṇṇākārehi saṅgaṇhāti. Sā kālena puttaṃ vijāyī. Rājā taṃ attano puttaṃ viya sabbiriyāpathesu aṅke ca ure ca katvā viharati. Tadā deviyā pariyanā cintesuṃ - “rājā ativiya saṅgaṇhāti, kumāre ativissāsaṃ karoti, handa, naṃ paribhindissāmā”ti.

Tato kumāraṃ āhaṃsu - “tvam, tāta, amhākaṃ rañño putto, na imassa rañño putto. Mā ettha vissāsaṃ āpajjī”ti. Atha kumāro “ehi puttā”ti raññā vuccamānopi hatthena ākaḍḍhiyamānopi pubbe viya rājānaṃ na allīyati. Rājā “kiṃ kārāṇa”nti vīmaṃsanto taṃ pavattiṃ ñatvā “ete mayā saṅgahitāpi paṭikkūlavuttino evā”ti nibbijjitvā rajjaṃ pahāya pabbajito. “Rājā pabbajito”ti amaccapariyanāpi bahū pabbajīṃsu. Saparijano rājā pabbajitopi manussā paṇīte paccaye upanenti, rājā paṇīte paccaye yathāvuḍḍhaṃ dāpesi. Tattha ye sundaraṃ labhanti, te tussanti. Itare ujjhāyanti “mayaṃ parivenāḍīni sammajjantā sabbakiccāni karonti, lūkhabhattaṃ jīṇṇavatthañca labhāmā”ti. So tampi ñatvā “ime yathāvuḍḍhaṃ dīyamānāpi ujjhāyanti, aho dussaṅgahā parisā”ti pattacīvaramādāya ekova araṇṇaṃ pavisitvā vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ sacchākāsi. Tattha āgatehi ca kammaṭṭhānaṃ pucchito imaṃ gāthamabhāsi. Sā atthato pākaṭā eva. Ayaṃ pana yojanā - dussaṅgahā pabbajitāpi eke, ye asantosābhibhūtā, tathāvidhā eva ca atho gahatṭhā gharamāvasantā. Etāhaṃ dussaṅgahabhāvaṃ jigucchanto vipassanaṃ ārabhitvā adhigatoti. Sesāṃ purimanayeneva veditabbanti.

Dussaṅgahagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

100. Oropayitvāti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira cātumāsikabrahmadatto nāma rājā gimhānaṃ paṭhame māse uyyānaṃ gato. Tattha ramaṇīye bhūmibhāge nīlaghanapattasañchannaṃ koviḷārarukkhaṃ disvā “koviḷāramūle mama sayanaṃ paññāpethā”ti vatvā uyyāne kīḷitvā sāyanhasamayaṃ tattha seyyaṃ kappesi. Puna gimhānaṃ majjhime māse uyyānaṃ gato, tadā koviḷāro pupphito hoti, tadāpi tattheva akāsi. Punapi gimhānaṃ pacchime māse gato, tadā koviḷāro sañchinnapatto sukkharukkho viya hoti, tadāpi rājā adisvāva taṃ rukkaṃ pubbaparicayena tattheva seyyaṃ āṇāpesi. Amaccā jānantāpi rañño āṇattiyā tattha sayanaṃ paññāpesuṃ. So

uyyāne kīḷitvā sāyanhasamaye tattha seyyaṃ kappento taṃ rukkhāṃ disvā “are, ayaṃ pubbe sañchannapatto mañimayo viya abhirūpadassano ahosi, tato mañivaṇṇasākhantare ṭhapitapavāḷaṅkurasadisehi pupphehi sassirikadassano ahosi, muttajālasadisavālikākiṇṇo cassa heṭṭhābhūmibhāgo bandhanā pavuttapupphasañchanno rattakambalasanthato viya ahosi. So nāmajja sukkharukkho viya sākhamattāveseso ṭhito, aho jarāya upahato koviḷāro”ti cintetvā “anupādiṇṇampi tāya jarāya haññati, kimaṅgaṃ pana upādiṇṇa”nti aniccasaññaṃ paṭilabhi. Tadanusāreneva sabbasaṅkhāre dukkhato anattato ca vipassantova “aho vatāhampi sañchinnapatto koviḷāro viya apagatagihibyañjano bhavēyya”nti patthayamāno anupubbena tasmīṃ sayanatale dakkhiṇena passena nipannoyeva vipassitvā paccekabodhiṃ sacchākāsi. Tato gamanakāle amaccehi “kālo, deva, gantu”nti vutte “nāhaṃ rājā”tiādīni vatvā purimanayeneva imaṃ gāthamabhāsi.

Tattha oropayitvāti apanetvā. Gihibyañjanānīti kesamassuodātavattāḷaṅkāramālāgandhavilepanaputtadāradāsīdāsādīni. Etāni gihibhāvaṃ byañjayanti, tasmā “gihibyañjanānī”ti vuccanti. Sañchinnapattoti patitapatto. Chetvānāti maggaññaṇena chinditvā. Vīroti maggavīriyena samannāgato. Ghibandhanānīti kāmabandhanāni. Kāmā hi gihīnaṃ bandhanāni. Ayaṃ tāva padattho. Ayaṃ pana adhippāyo - “aho vatāhampi oropayitvā gihibyañjanāni sañchinnapatto yathā koviḷāro bhavēyya”nti evaṃ cintayamāno vipassanaṃ ārabhitvā adhiḡatoti. Sesāṃ purimanayeneva veditabbanti.

Koviḷāragāthāvaṇṇanā nīṭṭhitā.

Paṭhamavaggo nīṭṭhito.

101-102. Sace labhethāti kā uppatti? Pubbe kira kassapassa bhagavato sāsane dve paccekabodhisattā pabbajitvā vīsati vassasahassāni gatapaccāgatavattaṃ pūretvā devaloke uppannā. Tato cavitvā tesāṃ jeṭṭhako bārāṇasirañño putto, kaniṭṭho purohitassa putto ahosi. Te ekadivasāmyeva paṭisandhiṃ gahetvā ekadivasameva mātu kucchito nikkhamitvā saha paṃsukūḷakā sahāyakā ahesuṃ. Purohitaputto paññavā ahosi. So rājaputtaṃ āha - “samma, tvaṃ tava pituno accayena rajjaṃ labhissasi, ahaṃ purohitatṭhānaṃ, susikkhiteṇa ca rajjaṃ anusāsituṃ sakkā, ehi sippaṃ uggaṇhissāmā”ti. Tato ubhopi yaññopacitā hutvā gāmanigamādīsu bhikkhaṃ caramānā paccantajanapadagāmaṃ gatā. Tañca gāmaṃ pañca paccekabuddhā bhikkhācāraṇelāya pavasiṃsu. Tattha manussā paccekabuddhe disvā ussāhajātā āsanāni paññāpetvā paṇītaṃ khādanīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā upanāmetvā pūjenti. Tesāṃ etadahosi - “amhehi sadisā uccākulikā nāma natthi, api ca panime manussā yadi icchanti, amhākaṃ bhikkhaṃ denti, yadi nicchanti, na denti, imesaṃ pana pabbajitānaṃ evarūpaṃ sakkāraṃ karonti, addhā ete kiñci sippaṃ jānanti, handa, nesaṃ santike sippaṃ uggaṇhāmā”ti. Te manussesu paṭikkantesu okāsaṃ labhitvā “yaṃ, bhante, tumhe sippaṃ jānātha, taṃ amhehi sikkhāpethā”ti yāciṃsu. Paccekabuddhā “na sakkā apabbajiteṇa sikkhita”nti āhaṃsu. Te pabbajjaṃ yācitvā pabbajiṃsu. Tato nesaṃ paccekabuddhā “evaṃ vo nivāsetabbaṃ, evaṃ pārupitabba”ntiādīnā nayena ābhisamācārikaṃ ācikkhitvā “imassa sippassa ekībhāvābhirati nipphatti, tasmā ekeneva nisīditabbaṃ, ekena caṅkamitabbaṃ, ekena ṭhātabbaṃ, ekena sayitabba”nti pāṭiyekkaṃ paṇṇasālaṃ adaṃsu, tato te attano attano paṇṇasālaṃ pavisitvā nisīdiṃsu. Purohitaputto nisinnakālato pabhuti cittasamādhānaṃ laddhā jhānaṃ paṭilabhi. Rājaputto muhutteneva ukkaṇṭhito tassa

santikam āgato. So tam disvā “kim, sammā”ti pucchi. “Ukkaṇṭhitomhī”ti āha. “Tena hi idha nisīdā”ti. So tattha muhuttaṃ nisīditvā āha - “imassa kira, samma, sippassa ekābhāvābhirati nipphattī”ti? Purohitaputto “evaṃ, samma, tena hi tvaṃ attano nisinnokāsaṃ eva gaccha, uggaṇhissāmi imassa sippassa nipphattī”nti āha. So gantvā punapi muhuttakeneva ukkaṇṭhito purimanayeneva tikkhattuṃ āgato.

Tato naṃ purohitaputto tattheva uyyojetvā tasmim gate cintesi - “ayaṃ attano ca kammaṃ hāpeti mama ca, idhābhikkhaṇaṃ āgacchatī”ti. So paṇṇasālato nikkhamma araṇṇaṃ pavittṭho. Itaro attano paṇṇasālāyeva nisinno punapi muhuttakeneva ukkaṇṭhito tassa santikam āgantvā ito cito ca maggantopi tam adisvā cintesi - “yo gahaṭṭhakāle paṇṇākāraṃ ādāya āgatopi maṃ datṭhuṃ na labhati, so dāni mayi āgate dassanampi adātukāmo apakkami. Aho are, citta, na lajjasi, yaṃ maṃ catukkhattuṃ idhānesi, na so dāni te vase vattissāmi, aññadatthu taṃyeva mama vase vattāpessāmi”ti attano senāsaṇaṃ pavisitvā vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ sacchikatvā ākāsaṇa nandamūlakapabbhāraṃ agamāsi. Itaropi araṇṇaṃ pavisitvā vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ sacchikatvā tattheva agamāsi. Te ubhopi manosilātaṇṇe nisīditvā pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ imā udānagāthāyo abhāsimsu.

Tattha nipakanti pakatinipakaṃ paṇḍitaṃ kasiṇaparikkammādikusalaṃ. Sādhuvihārinti appanāvihārena vā upacārena vā samannāgataṃ. Dhīranti dhisampannaṃ. Tattha nipakattena dhisampadā vuttā. Idha pana dhisampannaṃ evāti attho. Dhiti nāma asithilaparakkamatā, “kāmaṃ taco ca nhāru cā”ti evaṃ pavattavīriyassetam adhivacanaṃ. Apica dhikkatapāpotipi dhīro. Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāyāti yathā pakatirājā “vijitaṃ raṭṭhaṃ anattāhava”nti ñatvā rajjaṃ pahāya eko carati, evaṃ bālasahāyaṃ pahāya eko care. Atha vā rājāva raṭṭhanti yathā sutasoma rājā raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāya eko cari, yathā ca mahājanako rājā, evaṃ eko carīti ayampi tassa attho. Sesam vuttānusārena sakkā jānitunti na vitthāritanti.

Sahāyagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

103. Addhā pasamsāmāti imissā gāthāya yāva ākāsaṇaṇṇe paññattāsane paccekabuddhānaṃ nisajjā, tāva cātuddisagāthāya uppattisadisā eva uppatti. Ayaṃ pana viseso - yathā so rājā rattiyā tikkhattuṃ ubbijji, na tathā ayaṃ, nevassa yaṇṇo paccupaṭṭhito ahosi. So ākāsaṇaṇṇe paññattesu āsaṇe paccekabuddhe nisīdāpetvā “ke tumhe”ti pucchi. “Mayaṃ, mahārāja, anavajjabhojino nāmā”ti. “Bhante, anavajjabhojinoti imassa ko attho”ti? “Sundaraṃ vā asundaraṃ vā laddhā nibbikārā bhuñjāma, mahārājā”ti. Tam sutvā raṇṇo etadahosi - “yaṃnūnaṃ ime upaparikkheyyaṃ ‘edisā vā no vā’”ti? Tam divasaṃ kaṇājakena bilaṅgadutiyena parivisi. Tam paccekabuddhā amataṃ viya nibbikārā bhuñjiṃsu. Rājā “ime paṭiññātattā ekadivasaṃ nibbikārā honti, puna sve jānissāmi”ti svātanāya nimantesi. Dutiyadivasepi tathevākāsi. Tepi tattheva paribhuñjiṃsu. Atha rājā “sundaraṃ datvā vīmaṃsissāmi”ti punapi nimantetvā dve divase mahāsakkāraṃ katvā paṇītena ativicitrena khādanīyena bhojanīyena parivisi. Tepi tattheva nibbikārā paribhuñjitvā raṇṇo maṅgalaṃ vatvā pakkamiṃsu. Rājā acirapakkantesu tesu “anavajjabhojino ete, aho vatāhampi anavajjabhojī bhavēyya”nti cintetvā mahārājaṃ pahāya pabbajjaṃ samādāya vipassanaṃ ārabhitvā paccekabuddho hutvā mañjūsakarukkhamaṇe

paccekabuddhānaṃ majjhe attano ārammaṇaṃ vibhāvento imaṃ gāthamabhāsi. Sā padatthato uttānameva. Kevalaṃ pana sahāyasampadanti ettha asekhehi sīlādikkhandhehi sampannā sahāyā eva sahāyasampadāti veditabbā.

Ayaṃ panettha yojanā - yā ayaṃ vuttā sahāyasampadā, taṃ sahāyasampadaṃ addhā pasaṃsāma, ekaṃseneva thomemāti vuttaṃ hoti. Kathaṃ? Setṭhā samā sevittabbā sahāyāti. Kasmā? Attano sīlādīhi setṭhe sevamānassa sīlādayo dhammā anuppannā uppajjanti, uppannā ca vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ pāpuṇanti. Same sevamānassa aññamaññaṃ sādharmaṇena kukkuccassa vinodanena ca laddhā na parihāyanti. Ete pana sahāyake setṭhe ca same ca aladdhā kuhanādimicchājīvaṃ pahāya dhammena samena uppannaṃ bhojanaṃ bhuñjanto tattha ca paṭighānunaṃ anuppādentō anavajjabhojī hutvā atthakāmo kulaputto eko care khaggavisāṇakappo. Ahampi evaṃ caranto imaṃ sampattiṃ adhigatomhīti.

Addhāpasamsāgāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

104. Disvā suvaṇṇassāti kā uppatti? Aññataro kira bārāṇasiyaṃ rājā gimhasamaye divāseyyaṃ upagato ahosi, santike cassa vaṇṇadāsī gosītacandanaṃ pisati. Tassā ekabāhāya ekaṃ suvaṇṇaṃvalayaṃ, ekabāhāya dve. Tāni saṅghaṭṭenti, itaraṃ na saṅghaṭṭati. Rājā taṃ disvā “evameva gaṇavāse saṅghaṭṭanā, ekavāse asaṅghaṭṭanā”ti cintetvā punappunaṃ dāsiṃ olokesi. Tena ca samayena sabbālaṅkāravibhūsitā devī taṃ bījayaṇṭī ṭhitā hoti. Sā “vaṇṇadāsīyā paṭibaddhacitto maññe rājā”ti cintetvā taṃ dāsiṃ utṭhāpetvā sayameva pisitumāraddhā. Athassā ca ubhosu bāhāsu aneke suvaṇṇaṃvalayā, te saṅghaṭṭayantā mahāsaddaṃ janayimṃsu. Rājā atisutṭhutaṃ nibbindo dakkhiṇapassena nipannoyeva vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ sacchākāsi. Taṃ anuttarasukhena sukhitaṃ nipannaṃ candanahatthā devī upasaṅkamitvā “ālimpāmi, mahārājā”ti āha. So “apehi, mā ālimpāhi”ti āha. Sā “kissa, mahārājā”ti? So “nāhaṃ, rājā”ti. Evametesam kathāsallāpaṃ sutvā amaccā upasaṅkamimṃsu, tehipi mahārājavādena ālapito “nāhaṃ, bhaṇe, rājā”ti āha. Sesam paṭhamagāthāya vuttasadisameva.

Ayaṃ pana gāthāvaṇṇanā - tattha disvāti oloketvā. Suvaṇṇassāti kañcanassa. “Valayāni”ti pāṭhaseso. Sāvasesapadattho hi ayaṃ attho. Pabhassarānīti pabhāsanāsīlāni, jutimantānīti vuttaṃ hoti. Sesam uttānapadatthameva. Ayaṃ pana yojanā - disvā bhujasmiṃ suvaṇṇassa valayāni “gaṇavāse sati saṅghaṭṭanā, ekavāse asaṅghaṭṭanā”ti evaṃ cintetvā vipassanaṃ ārabhitvā adhigatomhīti. Sesam suviññeyyamevāti.

Suvaṇṇaṃvalayaḡāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

105. Evaṃ dutiyenāti kā uppatti? Aññataro kira bārāṇasirājā daharova pabbajitukāmo amacce āṇāpesi - “deviṃ gahetvā rajjaṃ pariharatha, ahaṃ pabbajissāmī”ti. Amaccā - “mahārāja, arājakaṃ rajjaṃ amhehi na sakkā rakkhituṃ sāmantarājāno āgamma vilumpissanti, yāva ekopi putto uppajjati, tāva āgamehi”ti saññāpesuṃ. Muducitto rājā adhivāsesi. Atha devī gabbhaṃ gaṇhi. Rājā puna te āṇāpesi - “devī gabbhinī, puttaṃ jātaṃ rajje abhisiñcitvā rajjaṃ pariharatha, ahaṃ pabbajissāmī”ti. Amaccā “dujjānaṃ, mahārāja, etaṃ, yaṃ devī puttaṃ vā vijāyissati, dhītaraṃ vāti, tāva vijāyanakālaṃ āgamehi”ti punapi rājānaṃ saññāpesuṃ. Atha sā puttaṃ vijāyī. Tadāpi rājā tatheva amacce āṇāpesi. Amaccā punapi rājānaṃ - “āgamehi, mahārāja, yāva paṭibalo hotī”ti bahūhi kāraṇehi saññāpesuṃ. Tato

kumāre paṭibale jāte amacce sannipātāpetvā “paṭibalo dāni ayaṃ, taṃ rajje abhisiñcitvā paṭipajjathā”ti amaccānaṃ okāsaṃ adatvā antarāpaṇato kāsāyavatthādayo sabbaparikkhāre āharāpetvā antepure eva pabbajitvā mahājanako viya nikkhamitvā gato. Sabbaparijano nānappakāraṃ paridevamāno rājānaṃ anubandhi. So rājā yāva attano rajjasīmā, tāva gantvā kattaradaṇḍena lekhaṃ ākaḍḍhitvā - “ayaṃ lekha nātikkamitabbā”ti āha. Mahājano lekhaṃ sīsaṃ katvā bhūmiyaṃ nipanno paridevamāno “tuyhaṃ dāni, tāta, rañño āṇā, kiṃ karissatī”ti kumāraṃ lekhaṃ atikkamāpesi. Kumāro “tāta, tātā”ti dhāvitvā rājānaṃ sampāpuṇi. Rājā kumāraṃ disvā “etaṃ mahājanaṃ pariharanto rajjaṃ kāresim, kiṃ dāni ekaṃ dārakaṃ pariharituṃ na sakkhissa”nti kumāraṃ gahetvā araṇṇaṃ pavittṭho, tattha pubbapaccekabuddhehi vasitapaṇṇasālaṃ disvā vāsaṃ kappesi saddhiṃ puttena.

Tato kumāro varasayanādīsu kataparicayo tiṇasanthārake vā rajjumañcake vā sayamāno rodati. Sītavātādīhi phuṭṭho samāno - “sītaṃ tāta uṇhaṃ tāta makasā tāta ḍamsanti. Chātomhi tāta, pipāsitomhi tātā”ti vadati. Rājā taṃ saññāpentoyeva rattim vītinaṃsesi. Divāpissa piṇḍāya caritvā bhattaṃ upanāmesi, kumāro missakabhattaṃ kaṅguvarakamuggādibahulaṃ acchādentampi taṃ jighacchāvasena bhuñjamāno katipāhaccayena uṇhe ṭhapitapadumaṃ viya milāyi. Rājā pana paṭisaṅkhānabalena nibbikāro bhuñjati. Tato so kumāraṃ saññāpento āha - “nagare, tāta, paṇītāhāro labbhati, tattha gacchāmā”ti. Kumāro “āma, tātā”ti. Tato naṃ purakkhatvā āgatamaggeneva nivatti. Kumāramātāpi devī “na dāni rājā kumāraṃ gaṇhitvā araṇṇe ciraṃ vasissati, katipāheneva nivattissatī”ti cintetvā raññaṃ kattaradaṇḍena likhitaṭṭhāneyeva vatim kārāpetvā vāsaṃ kappesi. Rājā tassā vatiyā avidūre ṭhatvā “ettha te, tāta, mātā nisinnā, gacchāhi”ti pesesi. Yāva so taṃ ṭhānaṃ pāpuṇāti, tāva udikkhanto aṭṭhāsi - “mā heva naṃ koci viheṭṭheyyā”ti. Kumāro mātu santikaṃ dhāvanto agamāsi.

Ārakkhapurisā kumāraṃ āgacchantam disvā deviyā ārocesi. Devī vīsatināṭakittisahasaparivutā paccuggantvā paṭiggahesi. Rañño ca pavattim pucchi. “Pacchato āgacchatī”ti sutvā manusse pesesi. Rājāpi tāvadeva sakavasanaṭṭhānaṃ agamāsi. Manussā rājānaṃ adisvā nivattiṃsu. Tato devī nirāsāva hutvā puttaṃ gahetvā nagaraṃ gantvā rajje abhisiñci. Rājāpi attano vasanaṭṭhāne nisinnā vipassitvā paccekabodhim patvā mañjūsakarukkhamaṇe paccekabuddhānaṃ majjhe imaṃ udānagāthaṃ abhāsi. Sā atthato uttānā eva.

Ayaṃ panetthādhippāyo - yvāyaṃ ekena dutiyena kumārena sītuṇhādīhi nivedentena saha vāsena taṃ saññāpentassa mama vācābhilāpo tasmim sinehavasena abhisajjanā vā jātā. Sacāhaṃ imaṃ na pariccajāmi, tato āyatimpi tatheva hessati, yathā idāni, evaṃ dutiyena saha mamassa vācābhilāpo abhisajjanā vā. “Ubhayampetaṃ antarāyakaraṃ visesādhigamassā”ti etaṃ bhayaṃ āyatim pekkhamāno taṃ chaḍḍetvā yoniso paṭipajjitvā paccekabodhimadhiगतomhīti. Sesaṃ vuttanayamevāti.

Āyatibhayagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

106. Kāmā hi citrāti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira seṭṭhiputto daharova seṭṭhiṭṭhānaṃ labhi. Tassa tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavikā tayo pāsādā ahesuṃ. So sabbasampattīhi devakumāro viya paricāreti. Atha so daharova samāno “pabbajissāmī”ti mātāpitara āpucchi, te naṃ nivārenti. So tatheva nibandhati. Punapi naṃ mātāpitara “tvam, tāta, sukhumaṇo, dukkarā pabbajjā, khuradhārāya upari caṅkamanasadisā”ti nānappakārehi nivārenti. So tatheva nibandhati. Te cintesuṃ -

“sacāyaṃ pabbajati, amhākaṃ domanassaṃ hoti. Sace naṃ nivārema, etassa domanassaṃ hoti. Apica amhākaṃ domanassaṃ hotu, mā ca etassā”ti anujāniṃsu. Tato so sabbaṃ parijanaṃ paridevamānaṃ anādiyitvā isipatanaṃ gantvā paccekabuddhānaṃ santike pabbaji. Tassa uḷārasenāsaṃ na pāpuṇāti, mañcake taṭṭikaṃ attharivā sayi. So varasayane kataparicayo sabbarattiṃ atidukkhito ahosi. Pabhāte sarīraparikammaṃ katvā pattacīvaramādāya paccekabuddhehi saddhiṃ piṇḍāya pāvisi. Tattha vuḍḍhā aggāsanañca aggapiṇḍañca labhanti, navakā yaṃkiñcideva āsanalūkhaṃ bhojanañca. So tena lūkhabhojanenāpi atidukkhito ahosi. So katipāhaṃyeva kiso dubbaṇṇo hutvā nibbijji, yathā taṃ aparipakkagate samaṇadhamme. Tato mātāpitūnaṃ dūtaṃ pesetvā uppabbaji. So katipāhaṃyeva balaṃ gahetvā punapi pabbajitukāmo ahosi, tato dutiyampi pabbajitvā punapi uppabbaji. Tatiyavāre pana pabbajitvā sammā paṭipanno vipassitvā paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ vatvā puna paccekabuddhānaṃ majjhe imameva byākaraṇagāthampi abhāsi.

Tattha kāmāti dve kāmā vatthukāmo ca kilesakāmo ca. Tattha vatthukāmo nāma piyarūpādiārammaṇadhammo, kilesakāmo nāma sabbo rāgappabhedo. Idha pana vatthukāmo adhippeto. Rūpādianekappakāravasena citrā. Lokassādivasena madhurā. Bālaputhujjanānaṃ manaṃ ramāpentīti manoramā. Virūparūpenāti vividhena rūpena, anekavidhena sabhāvenāti vuttaṃ hoti. Te hi rūpādivasena citrā, rūpādisupi nīlādivasena vividharūpā. Evaṃ tena tena virūparūpena tathā tathā assādaṃ dassetvā mathenti cittaṃ, pabbajjāya abhiraṃmituṃ na dentīti. Sesamettha pākāṭameva. Nigamanampi dvīhi tīhi vā padehi yojetvā purimagāthāsu vuttanayeneva veditabbanti.

Kāmagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

107. Īti cāti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira rañño gaṇḍo udapādi, bālā vedanā vaḍḍhanti. Vejja “satthakammaṃ vinā phāsu na hotī”ti bhaṇanti. Rājā tesam abhayaṃ datvā satthakammaṃ kārāpesi. Te taṃ phāletvā pubbalohitaṃ nīharitvā nivedanaṃ katvā vaṇaṃ pilotikena bandhiṃsu. Lūkhamasāhāresu ca naṃ sammā ovadiṃsu. Rājā lūkhabhojanena kisasarīro ahosi, gaṇḍo cassa milāyi. So phāsukasaññī hutvā siniddhāhāraṃ bhuñji, tena sañjātabalo visayeyeva paṭisevi, tassa gaṇḍo purimasabhāvameva sampāpuṇi. Evaṃ yāva tikkhattuṃ satthakammaṃ kārāpetvā vejjeḥi parivajjito nibbinditvā mahārajjaṃ pahāya pabbajitvā araññaṃ pavisitvā vipassanaṃ ārabhitvā sattahi vassehi paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ bhāsitvā nandamūlakapabbhāraṃ agamāsi.

Tattha etīti īti, āgantukānaṃ akusalabhāgīnaṃ byasanahetūnaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Tasmā kāmaguṇāpi ete anekabyasanāvahaṭṭhena anattānaṃ sannipātattṭhena ca īti. Gaṇḍopi asuciṃ paggharati, uddhumātaparipakkaparibhinno hoti. Tasmā ete kilesāsucipaggharaṇato uppādajarābhāṅgehi uddhumātaparipakkaparibhinnabhāvato ca gaṇḍo. Upaddavatīti upaddavo, anattaṃ janento abhibhavati ajjhottharatīti attho, rāgagaṇḍādīnametamadhivacanaṃ. Tasmā kāmaguṇāpete aviditanibbānatthāvahahetutāya sabbupaddavakammaparivatthutāya ca upaddavo. Yasmā panete kilesāturabhāvaṃ janentā sīlasaṅkhātā ārogyaṃ loluppaṃ vā uppādentā pākatikameva ārogyaṃ vilumpanti, tasmā iminā ārogyavilumpanattṭhena rogo. Abbhantaramanupaviṭṭhattṭhena pana antotudanaṭṭhena ca

dunnīharaṇīyaṭṭhena ca sallam. Diṭṭhadhammikasamparāyikabhayāvahanato bhayaṃ. Me etanti metaṃ. Sesamettha pākaṭameva. Nigamanampi vuttanayeneva veditabbanti.

Ītigāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

108. Sītañcāti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira sītālukabrahmadatto nāma rājā ahosi. So pabbajitvā araṇṇe tiṇakuṭikāya viharati. Tasmiṃca padese sīte sītaṃ, uṇhe daṇhameva hoti abbhokāsattā padesassa. Gocaragāme bhikkhā yāvadatthaṃ na labbhati, pāṇiyampi dullabhaṃ, vātātaṭṭhaṃsarāpāpi bādhenti. Tassa etadahosi - “ito aḍḍhayaḍḍhayaṃ sampanno padeso, tattha sabbepi ete parissayā natthi, yaṃnūnāhaṃ tattha gaccheyyaṃ, phāsukaṃ viharantena sakkā sukhamadhigantu”nti? Tassa puna ahosi - “pabbajitā nāma na paccayagiddhā honti, evarūpaṇca cittaṃ attano vase vattāpentī, na cittaṃ vase vattanti, nāhaṃ gamissāmi”ti evaṃ paccavekkhitvā na agamāsi. Evaṃ yāvataṭṭhaṃ uppannacittaṃ paccavekkhitvā nivattesi. Tato tattheva satta vassāni vassitvā sammā paṭipajjamāno paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ bhāsītva nandamūlakapabbhāraṃ agamāsi.

Tattha sītañcāti sītaṃ duvidhaṃ abbhantaradhātukkhobhapaccayaṇca bāhiradhātukkhobhapaccayaṇca, tathā uṇhampi. ḍaṃsāti piṅgalamakkhikā. Sarāpāpi ye keci dīghajātikā sarantā gacchanti. Sesam pākaṭameva. Nigamanampi vuttanayeneva veditabbanti.

Sītālukagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

109. Nāgovāti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira aññataro rājā vīsati vassāni rajjaṃ karetvā kālaṅkato niraye vīsati vassāni eva paccitvā, himavantappadese hatthiyoniyam uppajjitvā sañjātakhandho padumavaṇṇasakalasarīro ulāro yūthapati mahānāgo ahosi. Tassa obhaggobhaggasākhābhaṅgāni hatthichāpāva khādanti, ogāhepi naṃ hatthiniyo kaddamena vilimpiṃsu, sabbam pālileyyakanāgasseva ahosi. So yūthā nibbijjitvā pakkāmi. Tato naṃ padānusārena yūthā anubandhanti, evaṃ yāvataṭṭhaṃ pakkantampi anubandhiṃsueva. Tato cintesi “idāni mayhaṃ nattako bārāṇasiyaṃ rajjaṃ kareti, yaṃnūnāhaṃ attano purimajātiyā uyyānaṃ gaccheyyaṃ. Tatra so maṃ rakkhissati”ti. Tato rattiyaṃ niddupagate yūthe yūtham pahāya tameva uyyānaṃ pāvisi. Uyyānapālo disvā raṇṇo ārocesi. Rājā “hatthiṃ gahessāmi”ti senāya parivāresi. Hatthi rājānameva abhimukho gacchati. Rājā “maṃ abhimukho eti”ti khurappaṃ sannayhitvā aṭṭhāsi. Tato hatthi “vijjheyyāpi maṃ eso”ti mānusiṃkāya vācāya “brahmadatta, mā maṃ vijjha, ahaṃ te ayyako”ti āha. Rājā “kiṃ bhaṇasi”ti sabbam pucchi. Hatthi pi rajje ca narake ca hatthiyoniyaṇca pavattiṃ sabbam ārocesi. Rājā “sundaraṃ mā bhāyi, mā kaṇci bhiṃsāpehi”ti hatthino vaṭṭaṇca ārakkhake ca hatthibhaṇḍe ca upaṭṭhāpesi.

Athekadivasam rājā hatthikkhandhavaragato “ayaṃ vīsati vassāni rajjaṃ karetvā niraye paccitvā pakkāvasesena tiracchānayanoniyam uppanno, tatthāpi gaṇasaṃvāsasaṅghaṭṭanaṃ asahanto idhāgatosi, aho dukkhova gaṇasaṃvāso, ekibhāvo eva pana sukho”ti cintetvā tattheva vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ sacchākaṃsi. Tam lokuttarasukhena sukhiṃ amaccā upasaṅkamitvā paṇipātaṃ katvā “yānakālo, mahārājā”ti āhaṃsu. Tato “nāhaṃ, rājā”ti vatvā purimanayeneva imaṃ gāthamabhāsi. Sā padatthato pākaṭā eva.

Ayaṃ panettha adhippāyayojanā - sā ca kho yuttivaseneva, na anussavavasena. Yathā ayaṃ hatthī ariyakantesu sīlesu dantattā adantabhūmiṃ nāgacchatīti vā, sarīramahantatāya vā nāgo, evaṃ kudāssu nāmāhampi ariyakantesu sīlesu dantattā adantabhūmiṃ nāgamanena, āgumakaraṇena, puna itthattaṃ anāgamanena ca guṇasarīramahantatāya vā nāgo bhaveyyaṃ. Yathā cesa yūthāni vivajjayitvā ekacariyasukhena yathābhirantaṃ viharaṃ araṇṇe eko care khaggavisāṇakappo, kudāssu nāmāhampi evaṃ gaṇaṃ vivajjetvā ekavihārasukhena yathābhirantaṃ viharaṃ araṇṇe attano yathā yathā sukhaṃ, tathā tathā yattakaṃ vā icchāmi, tattakaṃ araṇṇe nivāsaṃ eko care khaggavisāṇakappo eko careyyanti attho. Yathā cesa susaṇṭhitakkhandhamahantatāya saṅgātakkhandho, kudāssu nāmāhampi evaṃ asekhasīlakkhandhamahantatāya saṅgātakkhandho bhaveyyaṃ. Yathā cesa padumasadisagattatāya vā, padumakule uppannatāya vā padumī, kudāssu nāmāhampi evaṃ padumasadisaujukatāya vā, ariyajātipadume uppannatāya vā padumī bhaveyyaṃ. Yathā cesa thāmabalādīhi ulāro, kudāssu nāmāhampi evaṃ parisuddhakāyasamācāratādīhi sīlasamādhinibbedhikapaṇṇādīhi vā ulāro bhaveyyanti. Evaṃ cintento vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ adhigatommhīti.

Nāgagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

110. Aṭṭhānatanti kā uppatti? Bārāṇasiraṇṇo kira putto daharo eva samāno pabbajitukāmo mātāpitaro yāci. Mātāpitaro naṃ nivārenti. So nivāriyamānopi nibandhatiyeva “pabbajissāmī”ti. Tato pubbe vuttaseṭṭhiputtaṃ viya sabbaṃ vatvā anujāṇimsu. “Pabbajitvā ca uyyāneyeva vasitabba”nti paṭijānāpesuṃ, so tathā akāsi. Tassa mātā pātova vīsatisahassanāṭakitthiparivutā uyyānaṃ gantvā puttaṃ yāguṃ pāyetvā antarā khajjakādīni ca khādāpetvā yāva majjhanhikasamayā tena saddhiṃ samullapitvā nagaraṃ pavisati. Pitāpi majjhanhike āgantvā taṃ bhojetvā attanāpi bhuñjitvā divasaṃ tena saddhiṃ samullapitvā sāyanhasamayā paṭijagganakapurise ṭhapetvā nagaraṃ pavisati. So evaṃ rattindivaṃ avivitto viharati.

Tena kho pana samayena ādiccabandhu nāma paccekabuddho nandamūlakapabbhāre viharati. So āvajjento taṃ addasa - “ayaṃ kumāro pabbajituṃ asakkhi, jaṭaṃ chindituṃ na sakkotī”ti. Tato paraṃ āvajji - “attano dhammatāya nibbijjissati nu kho, no”ti. Atha “dhammatāya nibbindanto aticiraṃ bhavissatī”ti ṇatvā “tassa āramaṇaṃ dassessāmī”ti purimanayeneva manosilātalato āgantvā uyyāne aṭṭhāsi. Rājaparisā disvā “paccekabuddho āgato, mahārājā”ti ārocesi. Rājā “idāni me putto paccekabuddhena saddhiṃ anukkaṇṭhito vasissatī”ti pamuditamano hutvā paccekabuddhaṃ sakkaccaṃ upaṭṭhahitvā tattheva vāsaṃ yācitvā paṇṇasālādivāvihāracaṅkamādisabbaṃ kāretvā vāsesi. So tattha vasanto ekadivasaṃ okāsaṃ labhitvā kumāraṃ pucchi - “kosi tva”nti? “Ahaṃ pabbajito”ti. “Pabbajitā nāma na īdisā hontī”ti. Atha “bhante, kīdisā honti, kiṃ mayhaṃ ananucchavika”nti vutte “tvaṃ attano ananucchavikaṃ na pekkhasi, nanu te mātā vīsatisahassitthīti saddhiṃ pubbaṇhasamaye āgacchantī uyyānaṃ avivittaṃ karoti, pitā cassa mahatā balakāyena sāyanhasamaye jagganakaparisā sakalaṃ rattiṃ, pabbajitā nāma tava sadisā na honti, īdisā pana hontī”ti tattha ṭhitasseva iddhiyā himavante aṇṇataraṃ vihāraṃ dassesi. So tattha paccekabuddhe ālambanaphalakaṃ nissāya ṭhite ca caṅkamante ca rajanakakammasūcikkammādīni karonte ca disvā āha - “tumhe idha nāgacchatha, pabbajjā ca tumhehi anuññātā”ti? “Āma, pabbajjā anuññātā, pabbajitakālato paṭṭhāya samaṇā nāma attano nissaraṇaṃ kātuṃ, padesaṇca icchitaṃ patthitaṃ gantuṃ labhanti, ettakaṃva vaṭṭatī”ti vatvā ākāse ṭhatvā aṭṭhāna

taṃ saṅgaṇikāratassa, yaṃ phassaye sāmāyikaṃ vimuttinti imaṃ upaḍḍhugāthaṃ vatvā dissamānoyeva ākāseṇa nandamūlakapabbhāraṃ agamāsi. Evaṃ gate paccekabuddhe so attano paṇṇasālaṃ pavisitvā nipajji. Ārakkhapurisopi “sayito kumāro, idāni kuhiṃ gamissatī”ti pamatto niddaṃ okkami. So tassa pamattabhāvaṃ ñatvā pattacīvaramādāya araṇṇaṃ pāvisi. Tatra ca tṛito vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ sacchikatvā paccekabuddhaṭṭhānaṃ gato. Tatra ca “kathamadhigata”nti pucchito ādiccabandhunā vuttaṃ upaḍḍhagāthaṃ paripuṇṇaṃ katvā abhāsi.

Tassattho - aṭṭhāna tanti aṭṭhānaṃ taṃ, akāraṇaṃ tanti vuttaṃ hoti. Anunāsikalopo kato “ariyasaccāna dassana”ntiādīsu viya. Saṅgaṇikāratassāti gaṇābhīratassa. Yanti kāraṇavacanametam “yaṃ hiriyati hiriyitabbenā”tiādīsu viya. Phassayeti adhigacche. Sāmāyikaṃ vimuttinti lokiyasamāpattiṃ. Sā hi appitappitasamaye eva paccatthikehi vimuccanato “sāmāyikā vimuttī”ti vuccati. Taṃ sāmāyikaṃ vimuttiṃ. Aṭṭhānaṃ taṃ, na taṃ kāraṇaṃ vijjati saṅgaṇikāratassa, yena kāraṇena vimuttiṃ phassaye iti etaṃ ādiccabandhussa paccekabuddhassa vaco nisamma saṅgaṇikāraṭṭhaṃ pahāya yoniso paṭipajjanto adhigatomhīti āha. Sesam vuttanayamevāti.

Aṭṭhānagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggo niṭṭhito.

111. Diṭṭhivīsūkānīti kā uppatti? Aññataro kira bārāṇasirājā rahogato cintesi - “yathā sītādīnaṃ paṭighātakāni uṇhādīni atthi, atthi nu kho evaṃ vaṭṭapaṭighātakam vivaṭṭaṃ, no”ti? So amacce pucchi - “vivaṭṭaṃ jānāthā”ti? Te “jānāma, mahārājā”ti āhaṃsu. Rājā “kiṃ ta”nti? Tato “antavā loko”tiādīnaṃ nayena sassatucchedaṃ kathesuṃ. Rājā “ime na jānanti, sabbepime diṭṭhigatikā”ti sayameva tesam vilomatañca ayuttatañca disvā “vaṭṭapaṭighātakam vivaṭṭaṃ atthi, taṃ gavesitabba”nti cintetvā rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchākāsi. Imañca udānagāthaṃ abhāsi paccekabuddhānaṃ majjhe byākaraṇagāthañca.

Tassattho - diṭṭhivīsūkānīti dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni. Tāni hi maggasammādiṭṭhiyā visūkaṭṭhena vijjhaṇaṭṭhena vilomaṭṭhena ca visūkāni, evaṃ diṭṭhiyā visūkāni, diṭṭhi eva vā visūkāni diṭṭhivīsūkāni. Upātivattoti dassanamaggena atikkanto. Patto niyāmanti avinipātadhammatāya sambodhiparāyaṇatāya ca niyatabhāvaṃ adhigato, sammattaniyāmasaṅkhātāṃ vā paṭhamamagganti. Ettāvatā paṭhamamaggakiccanipphatti ca tassa paṭilābho ca vutto. Idāni paṭiladdhamaggoti iminā sesamaggapaṭilābhaṃ dasseti. Uppannañāṇomhīti uppannapaccekabodhiñāṇo amhi. Etena phalaṃ dasseti. Anaññaneyyoti aññehi idaṃ saccanti na netabbo. Etena sayambhutaṃ dasseti, patte vā paccekabodhiñāṇe aññaneyyatāya abhāvā sayamvasitaṃ. Samathavipassanāya vā diṭṭhivīsūkāni upātivatto, ādimaggena niyāmaṃ patto, sesehi paṭiladdhamaggo, phalañāṇena uppannañāṇo, taṃ sabbam attanāva adhigatoti anaññaneyyoti. Sesam vuttanayeneva veditabbanti.

Diṭṭhivīsūkagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

112. Nillolupoti kā uppatti? Bārāṇasirañño kira sūdo antarabhattaṃ pacitvā upanāmesi manuññadassanaṃ sādurasam “appeva nāma me rājā dhanamanuppādeyyā”ti. Taṃ rañño gandheneva bhottukamyataṃ janesi, mukhe

kheļam uppādeti. Paṭhamakabaḷe pana mukhe pakkhittamatte sattarasaharaṇisahassāni amateneva phusitāni ahesum. Sūdo “idāni me dassati, idāni me dassatī”ti cintesi. Rājāpi “sakkārāraho sūdo”ti cintesi, “rasam sāyitvā pana sakkarontam mam pāpako kittisaddo abbhuggaccheyya ‘lolo ayam rājā rasagaruko’”ti na kiñci abhaṇi. Evam yāva bhojanapariyosānam, tāva sūdo “idāni dassati, idāni dassatī”ti cintesi. Rājāpi avaṇṇabhayena na kiñci abhaṇi. Tato sūdo “natthi maññe imassa rañño jivhāviññāṇa”nti. Dutiyadivase asādurasam upanāmesi. Rājā bhuñjanto “niggahāraho vata, bho, ajja sūdo”ti jānantopi pubbe viya paccavekkhitvā avaṇṇabhayena na kiñci abhaṇi. Tato sūdo “rājā neva sundaram nāsundaram jānātī”ti cintetvā sabbam paribbayaṃ attanāva gahetvā kiñcideva pacitvā rañño deti. Rājā “aho vata lobho, aham nāma vīsati nagarasahassāni bhuñjanto imassa lobhena bhattamattampi na labhāmī”ti nibbijitvā rajjam pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhim sacchākāsi. Purimanayeneva imam gātham abhāsi.

Tattha nillolupoti alolupo. Yo hi rasataṇhābhībhūto hoti, so bhusam luppati punappunam luppati, tena “lolupo”ti vuccati. Tasmā esa tam paṭikkhipanto “nillolupo”ti āha. Nikkuhoti ettha kiñcāpi yassa tividham kuhanavatthu natthi, so “nikkuho”ti vuccati. Imissā pana gāthāya manuññabhojanādīsu vimhayamanāpajjanato nikkuhoti ayamadhippāyo. Nippipāsoti ettha pātumicchā pipāsā, tassā abhāvena nippipāso, sādurasalobhena bhottukamyatāviraḥitoti attho. Nimmakkhoti ettha paraguṇavināsanalakkhaṇo makkho, tassa abhāvena nimmakkho. Attano gihikāle sūdassa guṇamakkhanābhāvaṃ sandhāyāha. Niddhantakasāvamohoti ettha rāgādayo tayo kāyaduccaritādīni ca tīṇīti cha dhammā yathāsambhavaṃ appasannaṭṭhena sakabhāvaṃ vijahāpetvā parabhāvaṃ gaṇhāpanaṭṭhena kasaṭaṭṭhena ca “kasāvā”ti veditabbā. Yathāha -

“Tattha katame tayo kasāvā? Rāgakasāvo, dosakasāvo, mohakasāvo. Ime tayo kasāvā. Tattha katame aparepi tayo kasāvā? Kāyakasāvo, vacīkasāvo, manokasāvo”ti.

Tesu moham ṭhapetvā pañcannaṃ kasāvānaṃ tesañca sabbesaṃ mūlabhūtassa mohassa niddhantattā niddhantakasāvamoho. Tiṇṇaṃ eva vā kāyavacīmanokasāvānaṃ mohassa ca niddhantattā niddhantakasāvamoho. Itaresu nillolupatādīhi rāgakasāvassa, nimmakkhatāya dosakasāvassa niddhantabhāvo siddho eva. Nirāsayoti nittaṇho. Sabbaloke bhavitvāti sakalaloke, tīsu bhavesu dvādasasu vā āyatanesu bhavavibhavataṇhāviraḥito hutvāti attho. Sesam vuttanayeneva veditabbaṃ. Atha vā tayopi pāde vatvā eko careti eko caritum sakkuṇeyyāti evampettha sambandho kātabbo.

Nillolupagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

113. Pāpaṃ sahāyanti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira aññataro rājā mahaccarājānubhāvena nagaram padakkhiṇaṃ karonto manusse koṭṭhāgārato purāṇadhaññādīni bahiddhā nīharante disvā “kiṃ, bhaṇe, ida”nti amacce pucchi. Amaccā “idāni, mahārāja, navadhaññādīni uppajjissanti, tesam okāsam kātuṃ ime manussā purāṇadhaññādīni chaḍḍenti”ti āhaṃsu. Rājā “kiṃ, bhaṇe, itthāgārabalakāyādīnaṃ vattaṃ paripuṇṇa”nti āha. “Āma, mahārāja, paripuṇṇa”nti. “Tena hi, bhaṇe, dānasālam kāretha, dānaṃ dassāmi, mā imāni dhaññāni anupakārāni vinassantū”ti. Tato naṃ aññataro diṭṭhigatiko amacco “mahārāja, natthi

dinna’’nti ārabba yāva ‘‘bāle ca paṇḍite ca sandhāvitvā saṃsaritvā dukkhassantaṃ karissanti’’ti vatvā nivāresi. Rājā dutiyampi tatiyampi koṭṭhāgāre vilumpante disvā tatheva āṇāpesi. Sopi tatiyampi naṃ ‘‘mahārāja, dattupaññattaṃ yadidaṃ dāna’’ntiādīni vatvā nivāresi. So ‘‘are, ahaṃ attano santakampi na labhāmi dātuṃ, kiṃ me imehi pāpasahāyehi’’ti nibbinno rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchākāsi. Tañca pāpasahāyaṃ garahanto imaṃ udānagāthamāha.

Tassāyaṃ saṅkhepattho - yvāyaṃ dasavatthukāya pāpadiṭṭhiyā samannāgatattā pāpo, paresampi anattaṃ passatīti anattadassī, kāyaduccaritādimhi ca visame nivīṭṭho, taṃ atthakāmo kulaputto pāpaṃ sahāyaṃ parivajjayetha, anattadassim visame nivīṭṭhaṃ. Sayāṃ na seveti attano vasena taṃ na seveyya. Yadi pana parassa vaso hoti, kiṃ sakkā kātunti vuttaṃ hoti. Pasutanti pasaṭaṃ, diṭṭhivasena tattha tattha lagganti attho. Pamattanti kāmaguṇesu vossatṭhacittaṃ, kusalahāvanārahitaṃ vā. Taṃ evarūpaṃ sahāyaṃ na seve na bhaje na payirupāse, aññadatthu eko care khaggavisāṇakappoti.

Pāpasahāyagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

114. Bahussutanti kā uppatti? Pubbe kira kassapassa bhagavato sāsane aṭṭha paccekabodhisattā pabbajitvā gatapaccāgatavattaṃ pūretvā devaloke uppannātiādi sabbāṃ anavajjabhojīgāthāya vuttasadisameva. Ayaṃ pana viseso - paccekabuddhe nisīdāpetvā rājā āha - ‘‘ke tumhe’’ti? Te āhaṃsu - ‘‘mayāṃ, mahārāja, bahussutā nāmā’’ti. Rājā ‘‘ahaṃ sutabrahmadatto nāma, sutena tittim na gacchāmi, handa, nesaṃ santike vicitranayadhammadesanaṃ sossāmī’’ti attamano dakkhiṇodakaṃ datvā parivisitvā bhattakiccapariyosāne saṅghattherassa santike nisīditvā ‘‘dhammakathaṃ, bhante, kathethā’’ti āha. So ‘‘sukhito hotu, mahārāja, rāgakkhaya hotū’’ti vatvā utṭhito. Rājā ‘‘ayaṃ na bahussuto, dutiyo bahussuto bhavissati, sve tassa vicitradhammadesanaṃ sossāmī’’ti svātanāya nimantesi. Evaṃ yāva sabbesaṃ paṭipāṭi gacchati, tāva nimantesi, te sabbepi ‘‘dosakkhaya hotu, mohakkhaya, gatikkhaya, bhavakkhaya, vaṭṭakkhaya, upadhiikkhaya, taṇhakkhaya hotū’’ti evaṃ ekekapadaṃ visesetvā sesaṃ paṭhamasadisameva vatvā utṭhahiṃsu.

Tato rājā - ‘‘ime ‘bahussutā maya’nti bhaṇanti, na ca tesāṃ vicitrakathā, kimetehe vutta’’nti tesāṃ vacanatthaṃ upaparikkhitumāraddho. Atha ‘‘rāgakkhaya hotū’’ti upaparikkhanto ‘‘rāge khīṇe dosopi mohopi aññataraññatarepi kilesā khīṇā hontī’’ti ñatvā attamano ahosi ‘‘nippariyāyabahussutā ime samaṇā. Yathāpi hi purisena mahāpathaviṃ vā ākāsaṃ vā aṅguliyaṃ niddisanta na aṅgulimattova padeso niddiṭṭho hoti. Api ca kho pana sakalāpathavī ākāsa eva niddiṭṭhā honti. Evaṃ imehi ekekaṃ atthaṃ niddisantehi aparimāṇā atthā niddiṭṭhā hontī’’ti. Tato so ‘‘kudāssu nāmāhampi evaṃ bahussuto bhavissāmī’’ti tathārūpaṃ bahussutabhāvaṃ patthento rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthamabhāsi.

Tatthāyaṃ saṅkhepattho - bahussutanti duvidho bahussuto tīsu piṭakesu atthato nikhilo pariyattibahussuto ca, maggaphalavijjābhiññāpaṭivedhako paṭivedhabahussuto ca. Āgatāgamo dhammadharo. Uḷārehi pana kāyavacīmanokammehi samannāgato uḷāro. Yuttapaṭibhāno ca muttapaṭibhāno ca yuttamuttapaṭibhāno ca paṭibhānavā. Pariyattiparipucchādhigamavasena vā tividho paṭibhānavā veditabbo. Yassa hi pariyatti paṭibhāti, so pariyattipaṭibhānavā. Yassa atthañca ñāṇaṇca lakkhaṇaṇca ṭhānāṭṭhānaṇca paripucchantassa paripucchā

paṭibhāti, so paripucchāpaṭibhānavā. Yassa maggādayo paṭividdhā honti, so adhigamapaṭibhānavā. Taṃ evarūpaṃ bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajetha mittam ulāraṃ paṭibhānavantaṃ. Tato tassānubhāvena attatthaparattthaubhayatthabhedato vā diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthabhedato vā anekappakārāni aññāya atthāni, tato “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhāna”ntiādīsu kaṅkhāṭṭhānīyesu vineyya kaṅkham vicikiccham vinetvā vināsetvā evaṃ katasabbakicco eko care khaggavisāṇakappoti.

Bahussutagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

115. Khiḍḍaṃ ratinti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira vibhūsakabrahmadatto nāma rājā pātova yāguṃ vā bhattaṃ vā bhuñjitvā nānāvidhavibhūsanehi attānaṃ vibhūsāpetvā mahāādāse sakalaṃ sarīraṃ disvā yaṃ na icchatī, taṃ apanetvā aññena vibhūsanena vibhūsāpeti. Tassa ekadivasaṃ evaṃ karontassa bhattavelā majjhanhikā sampattā. Vipparatavibhūsitova dussapaṭṭena sīsaṃ veṭhetvā bhuñjitvā divāseyyaṃ upagañchi. Punapi utṭahitvā tatheva karoto sūriyo oggato. Evaṃ dutiyadivasepi tatiyadivasepi. Athassa evaṃ maṇḍanappasutassa piṭṭhirogo udapādi. Tassa etadahosi - “aho re, ahaṃ sabbathāmena vibhūsantopi imasmiṃ kappake vibhūsane asantuṭṭho lobhaṃ uppādesiṃ, lobho ca nāmesa apāyagamaniyo dhammo, handāhaṃ lobhaṃ niggaṇhāmi”ti rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthamabhāsi.

Tattha khiḍḍā ca rati ca pubbe vuttāva. Kāmasukhanti vatthukāmasukhaṃ. Vatthukāmāpi hi sukhasa visayādibhāvena “sukha”nti vuccanti. Yathāha - “atthi rūpaṃ sukhaṃ sukhānupatita”nti. Evametam khiḍḍaṃ ratim kāmasukhañca imasmiṃ okāsaloke analaṅkaritvā alanti akatvā, etaṃ tappakanti vā sārabhūtanti vā evaṃ aggahetvā. Anapekkhamānoti tena analaṅkaraṇena anapekkhaṇasīlo apihāluko nittaṇho. Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādīti tattha vibhūtā duvidhā - agārikavibhūsā ca anagārikavibhūsā ca. Sāṭakaveṭṭhanamālāgandhādivibhūsā agārikavibhūsā nāma. Pattamaṇḍanādivibhūsā anagārikavibhūsā. Vibhūsā eva vibhūsaṭṭhānaṃ, tasmā vibhūsaṭṭhānā tividhāya viratiyā virato. Avitathavacanato saccavādīti evamattho daṭṭhabbo.

Vibhūsaṭṭhānagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

116. Puttañca dāranti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira rañño putto daharakāleyeva abhisitto rajjaṃ kāresi. So paṭhamagāthāya vuttapaccekabodhisatto viya rajjasiriṃ anubhavanto ekadivasaṃ cintesi - “ahaṃ rajjaṃ kārento bahūnaṃ dukkhaṃ karomi, kiṃ me ekabhattatthāya iminā pāpena, handa, sukhamuppādemī”ti rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha dhanānīti muttāmaṇiveḷuriyasaṅkhasilāpavāḷarajatajātarūpādīni ratanāni. Dhaññānīti sālivihiyavagodhumakaṅguvarakakudrūsakappabhedāni satta sesāparaṇṇāni ca. Bandhavānīti ñātibandhugottabandhumittabandhusippabandhuvasena catubbidhabandhave. Yathodhikānīti sakasakaodhivasena ṭhitānīyeva. Sesaṃ vuttanayamevāti.

Puttadāragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

117. Saṅgo esoti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira pādalolabrahmadatto nāma rājā ahoṣi. So pātova yāguṃ vā bhattaṃ vā bhuñjitvā tīsu pāsādesu tividhāni nāṭakāni passati. Tividhā nāma nāṭakā pubbarājato āgataṃ, anantararājato āgataṃ, attano kāle utṭhanti. So ekadivasaṃ pātova daharanāṭakapāsādaṃ gato. Tā nāṭakitthiyo “rājānaṃ ramāpessāmā”ti sakkassa devānamindassa accharāyo viya atimanoharaṃ naccagītavāditāṃ payojesaṃ. Rājā “anacchariyametaṃ daharāna”nti asantuṭṭho hutvā majjhimānāṭakapāsādaṃ gato, tāpi nāṭakitthiyo tatheva akaṃsu. So tatthapi tatheva asantuṭṭho hutvā mahallakanāṭakapāsādaṃ gato, tāpi tatheva akaṃsu. Rājā dve tayo rājaparivaṭṭe atītānaṃ tāsāṃ mahallakabhāvena aṭṭhikīḷanasadisāṃ naccaṃ disvā gītañca amadhuraṃ sutvā punadeva daharanāṭakapāsādaṃ, puna majjhimānāṭakapāsādanti evampi vicarivā katthaci asantuṭṭho cintesi - “imā nāṭakitthiyo sakkāṃ devānamindaṃ accharāyo viya maṃ ramāpetukāmā sabbathāmena naccagītavāditāṃ payojesaṃ. Svāhaṃ katthaci asantuṭṭho lobhaṃ vaḍḍhemi. Lobho ca nāmesa apāyagamanīyo dhammo, handāhaṃ lobhaṃ niggaṇhāmī”ti rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tassattho - saṅgo esoti attano upabhogāṃ niddisati. So hi sajjanti tattha pāṇino kaddame pavitṭho hatthī viyāti saṅgo. Parittamettha sokhyanti ettha pañcakāmaguṇūpabhogakāle viparītasāññāya uppādetabbato kāmāvacaradhammapariyāpannato vā lāmakatṭhena sokhyaṃ parittaṃ, vijjupabhāya obhāsitanaccadassanasukhaṃ iva ittaraṃ, tāvakālikanti vuttaṃ hoti. Appassādo dukkhamevettha bhiyyoti ettha ca yvāyaṃ “yaṃ kho, bhikkhave, ime pañca kāmāguṇe paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ kāmānaṃ assādo”ti vutto, so yamidaṃ “ko ca, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnava, idha, bhikkhave, kulaputto yena sippaṭṭhānena jīvikaṃ kappeti, yadi muddāya yadi gaṇanāyā”ti evamādinā nāyenettha dukkhaṃ vuttaṃ, taṃ upanidhāya appo udakabindumatto hoti, atha kho dukkhameva bhiyyo bahu, catūsu samuddesu udakasadisāṃ hoti. Tena vuttaṃ “appassādo dukkhamevettha bhiyyo”ti. Gaḷo esoti assādaṃ dassetvā ākaḍḍhanavasena baḷiso viya eso, yadidaṃ pañcakāmaguṇā. Iti ñatvā matimāti evaṃ jānitvā buddhimā paṇḍito puriso sabbametaṃ pahāya eko care khaggavisāṇakappoti.

Saṅgagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

118. Sandālayitvānāti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira anivattabrahmadatto nāma rājā ahoṣi. So saṅgāmaṃ otiṇṇo ajinitvā aññaṃ vā kiccaṃ āraddho anitṭhapetvā na nivattati, tasmā naṃ evaṃ sañjāniṃsu. So ekadivasaṃ uyyānaṃ gacchati. Tena ca samayena dāvaḍāho utṭhāsi. So aggi sukkhāni ceva haritāni ca tiṇādīni dahanto anivattamāno eva gacchati. Rājā taṃ disvā tappaṭibhāganimittaṃ uppādesi. “Yathāyaṃ dāvaḍāho, evameva ekādasavidho aggi sabbe satte dahanto anivattamāno gacchati mahādukkhaṃ uppādento, kudāssu nāmāhampi imassa dukkhassa nivattanatthaṃ ayaṃ aggi viya ariyamaggañāṇagginā kilese dahanto anivattamāno gaccheyya”nti? Tato muhuttaṃ gantvā kevaṭṭe addasa nadiyaṃ macche gaṇhante. Tesāṃ jālantare pavitṭho eko mahāmaccho jālaṃ bhetvā palāyi. Te “maccho jālaṃ bhetvā gato”ti saddamakāṃsu. Rājā tampi vacanaṃ sutvā tappaṭibhāganimittaṃ uppādesi - “kudāssu nāmāhampi ariyamaggañāṇena taṇhādītṭhijālaṃ bhetvā asajjamāno gaccheyya”nti? So rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ sacchākāsi, imañca udānagāthamabhāsi.

Tassā dutiyapāde jālanti suttamayaṃ vuccati. Ambūti udakaṃ, tattha caratīti ambucārī, macchassetam adhivacanaṃ. Salile ambucārī salilambucārī. Tasmim nadīsāle jālam bhetvā gataambucārīvāti vuttaṃ hoti. Tatiyapāde daḍḍhanti daḍḍhaṭṭhānaṃ vuccati. Yathā aggi daḍḍhaṭṭhānaṃ puna na nivattati, na tattha bhiyyo āgacchati, evaṃ maggaññagginā daḍḍhakāmaguṇaṭṭhānaṃ anivattamāno tattha bhiyyo anāgacchantoti vuttaṃ hoti. Sesam vuttanayamevāti.

Sandālagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

119. Okkhittacakkhūti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira cakkhulolabrahmadatto nāma rājā pādālolabrahmadatto viya nāṭakadassanaṃ anuyutto hoti. Ayaṃ pana viseso - so asantuṭṭho tattha tattha gacchati. Ayaṃ taṃ taṃ nāṭakaṃ disvā atīva abhinanditvā nāṭakadassanaparivattanena taṇhaṃ vaḍḍhento vicarati. So kira nāṭakadassanattaṃ āgataṃ aññataraṃ kuṭumbiyabhariyaṃ disvā rāgaṃ uppādesi. Tato saṃvegaṃ āpajjitvā puna “are, ahaṃ imaṃ taṇhaṃ vaḍḍhento apāyaparipūrako bhavissāmi, handa, naṃ niggaṇhāmī”ti pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā attano purimapaṭipattiṃ garahanto tappaṭipakkhaguṇadīpikaṃ imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha okkhittacakkhūti heṭṭhākhittacakkhu, sattagīvaṭṭhikāni paṭipāṭiyā ṭhapetvā parivajjanagahetabbadassanattaṃ yugamattaṃ pekkhamānoti vuttaṃ hoti. Na tu hanukaṭṭhinā hadayaṭṭhiṃ saṅghaṭṭento. Evañhi okkhittacakkhutā na samaṇasāruppā hoti. Na ca pādāloloti ekassa dutiyo, dvinnaṃ tatiyoti evaṃ gaṇamajjhaṃ pavisitukāmatāya kaṇḍūyamānapādo viya abhavanto, dīghacārikaanivattacārikavirato. Guttindriyoti chasu indriyesu idha manindriyassa visuṃ vuttattā vuttāvasesavasena ca gopitindriyo. Rakkhitamānasānoti mānaṃ eva mānasānaṃ, taṃ rakkhitamassāti rakkhitamānasāno. Yathā kilesehi na viluppati, evaṃ rakkhitacittoti vuttaṃ hoti. Anavassutoti imāya paṭipattiyā tesu tesu ārammaṇesu kilesaanvassavavirahito. Apariḍayhamānoti kilesaggīhi apariḍayhamāno. Bahiddhā vā anavassuto, ajjhattaṃ apariḍayhamāno. Sesam vuttanayamevāti.

Okkhittacakkhugāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

120. Ohārayitvāti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira aññopi cātumāsikabrahmadatto nāma rājā catumāse catumāse uyyānakīlaṃ gacchati. So ekadivasam gimhānaṃ majjhimamāse uyyānaṃ pavisanto uyyānavāre pattasañchannaṃ pupphālaṅkatasākhāviṭapaṃ pāricchattakakoviḷāraṃ disvā ekaṃ pupphaṃ gahetvā uyyānaṃ pāvisi. Tato “raññā aggapupphaṃ gahita”nti aññataropi amacco hatthikkhandhe ṭhito ekameva pupphaṃ aggahesi. Etenevupāyena sabbo balakāyo aggahesi. Pupphehi anassādentā pattampi gaṇhiṃsu. So rukkho nippattapuppho khandhamattova ahosi. Rājā sāyanhasamaye uyyānā nikkhamanto taṃ disvā “kiṃ kato ayaṃ rukkho, mamāgamanavelāya maṇivaṇṇasākhantaesu pavāḷasadisapupphālaṅkato ahosi, idāni nippattapuppho jāto”ti cintento tasseva avidūre apupphitarukkhā sañchannapalāsaṃ addasa. Disvā cassa etadahosi - “ayaṃ rukkho pupphabharitasākhattā bahujaṇassa lobhanīyo ahosi, tena muhutteneva byasanaṃ patto. Ayaṃ panañño alobhanīyattā tatheva ṭhito. Idañcāpi rājā pupphitarukkho viya lobhanīyaṃ, bhikkhubhāvo pana apupphitarukkho viya alobhanīyo. Tasmā yāva idampi ayaṃ rukkho viya na viluppati, tāva ayamañño sañchannapatto yathā pāricchattako, evaṃ kāsāvena sañchanho hutvā

pabbajeyya’’nti. So rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha kāsāyavattho abhinikkhamitvāti imassa pādassa gehā nikkhamitvā kāsāyavatthanivattho hutvāti evamattho veditabbo. Sesam vuttanayeneva sakkā viññātunti na vitthāritanti.

Pāricchattakagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatīyavaggo niṭṭhito.

121. Rasesūti kā uppatti? Aññataro kira bārāṇasirājā uyyāne amaccaputtehi parivuto silāpaṭṭapokkharāṇiyaṃ kīlati. Tassa sūdo sabbamaṃsānaṃ rasaṃ gahetvā atīva susaṅkhataṃ amatakappaṃ antarabhattaṃ pacitvā upanāmesi. So tattha gedhamāpanno kassaci kiñci adatvā attanāva bhuñji. Udaṃ kīlanto ativikāle nikkhanto sīghaṃ sīghaṃ bhuñji. Yehi saddhiṃ pubbe bhuñjati, na tesam kañci sari. Atha pacchā paṭisaṅkhānaṃ uppādetvā “aho! Mayā pāpaṃ kataṃ, yvāyaṃ rasataṇhābhībhūto sabbajanaṃ vissaritvā ekakova bhuñjiṃ, handa, naṃ rasataṇhaṃ niggaṇhāmī’’ti rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā attano purimaṇipattiṃ garahanto tappaṭipakkhaguṇadīpikaṃ imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha rasesūti ambilamadhuratittakakaṭukaloṇakhārikakasāvādibhedesu sāyaṇīyesu. Gedhaṃ akaranti giddhiṃ akaronto, taṇhaṃ anuppādentoti vuttaṃ hoti. Aloloti “idaṃ sāyissāmi, idaṃ sāyissāmi’’ti evaṃ rasavisesesu anākulo. Anaññaposīti poṣetabbakasaddhivihārikādivirahito. Kāyasandhāraṇamattena santuṭṭhoti vuttaṃ hoti. Yathā vā pubbe uyyāne rasesu gedhakaraṇasīlo aññaposī āsiṃ, evaṃ ahutvā yāya taṇhāya lolo hutvā rasesu gedhaṃ karoti, taṃ taṇhaṃ hitvā āyatiṃ taṇhāmūlakassa aññassa attabhāvassānibbattāpanena anaññaposīti vuttaṃ hoti. Atha vā atthabhañjanakaṭṭhena kilesā “aññe’’ti vuccanti, tesam aposanena anaññaposīti ayamettha attho. Sapadānacārīti avokkammacārī anupubbacārī, gharapaṭipāṭiṃ achaḍḍetvā aḍḍhakulañca daliddakulañca niraṇṭaraṃ piṇḍāya pavisaṃmaṇoti attho. Kule kule appaṭibaddhacittoti khattiyakulādīsu yattha katthaci kilesavasena alaggacitto, candopamo niccānavako hutvāti attho. Sesam vuttanayamevāti.

Rasagedhagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

122. Pahāya pañcāvaraṇānīti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira aññataro rājā paṭhamajjhānalābhī ahosi. So jhānānurakkhaṇatthaṃ rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ patvā attano paṭipattisampadaṃ dīpento imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha pañcāvaraṇānīti pañca nīvaraṇāni eva, tāni uragasutte atthato vuttāni. Tāni pana yasmā abbhādayo viya candasūriye ceto āvaranti, tasmā “āvaraṇāni cetaso’’ti vuttāni. Tāni upacārena vā appanāya vā pahāya vijahitvāti attho. Upakkileseti upagamma cittaṃ vibādante akusaladhamme, vatthopamādīsu vutte abhijjhādayo vā. Byapanujjāti panuditvā, vipassanāmaggena pajahitvāti attho. Sabbeti anavasese. Evaṃ samathavipassanāsampanno paṭhamamaggena diṭṭhinissayassa pahīnattā anissito, sesamaggehi chetvā tedhātukaṃ sinehadosaṃ, taṇhārāgānti vuttaṃ hoti. Sineho eva hi guṇapaṭipakkhato sinehadosoti vutto. Sesam vuttanayamevāti.

123. Vipitṭhikatvānāti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira aññataro rājā catutthajjhānalābhī ahoṣi. Sopi jhānānurakkhaṇatthaṃ rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā attano paṭipattisampadaṃ dīpento imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha vipitṭhikatvānāti piṭṭhito katvā, chaḍḍetvā vijahitvāti attho. Sukhañca dukkhanti kāyikaṃ sātāsātaṃ. Somanassadomanassanti cetasaṃ sātāsātaṃ. Upekkhanti catutthajjhānupekkhaṃ. Samathanti catutthajjhānasamādhiṃ eva. Visuddhanti pañcanīvaraṇavitakkavicārapītisukhasaṅkhātehi navahi paccanīkadhammehi vimuttattā atisuddhaṃ, niddhantasuvaṇṇamiva vigatūpakkilesanti attho.

Ayaṃ pana yojanā - vipitṭhikatvāna sukhañca dukkhañca pubbeva, paṭhamajjhānūpacāreyeva dukkhaṃ tatiyajjhānūpacāreyeva sukhanti adhippāyo. Puna ādito vuttaṃ ca-kāraṃ parato netvā “somanassaṃ domanassañca vipitṭhikatvāna pubbevā”ti adhikāro. Tena somanassaṃ catutthajjhānūpacāre, domanassañca dutiyajjhānūpacāreyevāti dīpeti. Etāni hi etesaṃ pariyāyato pahānaṭṭhānāni. Nippariyāyato pana dukkhassa paṭhamajjhānaṃ, domanassassa dutiyajjhānaṃ, sukhassa tatiyajjhānaṃ, somanassassa catutthajjhānaṃ pahānaṭṭhānaṃ. Yathāha - “paṭhamam jhānaṃ upasampajja viharati etthuppannaṃ dukkhindriyaṃ aparisesaṃ nirujjhati”tiādikaṃ sabbaṃ aṭṭhasāliniyā dhammasaṅgahaṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Yathā pubbevāti tīsu paṭhamajjhānādīsu dukkhadomanassasukhāni vipitṭhikatvā evamettha catutthajjhāne somanassaṃ vipitṭhikatvā imāya paṭipadāya laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhaṃ eko careti. Sesam vuttanayamevāti.

124. Āraddhavīriyoti kā uppatti? Aññataro kira paccantarājā saḥassayodhabalakāyo rajjena khuddako, paññāya mahanto ahoṣi. So ekadivasam “kiñcāpi ahaṃ khuddako rajjena, paññavatā pana sakkā sakalajambudīpaṃ gahetu”nti cintetvā sāmantarañño dūtaṃ pāhesi - “sattāhabbhantare me rajjaṃ vā detu yuddhaṃ vā”ti. Tato so attano amacce sannipātāpetvā āha - “mayā tumhe anāpucchāyeva sāhasaṃ kammaṃ kataṃ, amukassa rañño evaṃ pesitaṃ, kiṃ kātappa”nti? Te āhaṃsu - “sakkā, mahārāja, so dūto nivattetu”nti. “Na sakkā, gato bhavissati”ti. “Yadi evaṃ vināsitamhā tayā, tena hi dukkhaṃ aññassa satthena marituṃ, handa, mayaṃ aññamaññaṃ paharivā marāma, attānaṃ paharivā marāma, ubbandhāma, visaṃ khādāmā”ti. Evaṃ etesu ekameko maraṇameva saṃvaṇṇeti. Tato rājā “kiṃ me imehi, atthi, bhaṇe, mayhaṃ yodhā”ti āha. Atha “ahaṃ mahārāja yodho, ahaṃ mahārāja yodho”ti yodhasaḥassaṃ utṭhahi.

Rājā “ete upaparikkhissāmī”ti mahantaṃ citakaṃ sajjāpetvā āha - “mayā, bhaṇe, idaṃ sāhasaṃ kataṃ, taṃ me amaccā paṭikkosanti, svāhaṃ citakaṃ pavisissāmi. Ko mayā saddhiṃ pavisissati, kena mayhaṃ jīvitaṃ pariccatta”nti? Evaṃ vutte pañcasatā yodhā utṭhahiṃsu “mayaṃ, mahārāja, pavisissāmā”ti. Tato rājā itare pañcasate āha - “tumhe dāni, tātā, kiṃ karissathā”ti? Te āhaṃsu - “nāyaṃ, mahārāja, purisakāro, itthicariyā esā, apica mahārājena paṭirañño dūto pesito, te

mayam tena rañña saddhim yujjhitvā marissāmā”ti. Tato rājā “pariccattam tumhehi mama jīvita”nti caturaṅginim senam sannayhitvā tena yodhasahassena parivuto gantvā rajjasīmāya nisīdi.

Sopi paṭirājā tam pavattim sutvā “are, so khuddakarājā mama dāsassāpi nappahotī”ti dussitvā sabbam balakāyam ādāya yujjhitum nikkhami. Khuddakarājā tam abbhuyyātam disvā balakāyam āha - “tātā, tumhe na bahukā, sabbe sampiṇḍitvā asicammaṃ gahetvā sīgham imassa rañño purato ujukaṃ eva gacchathā”ti. Te tathā akaṃsu. Athassa sā senā dvidhā bhinditvā antaramadāsi. Te tam rājānam jīvaggāham gahetvā attano rañño “tam māressāmī”ti āgacchantassa adamsu. Paṭirājā tam abhayaṃ yāci. Rājā tassa abhayaṃ datvā sapatham kārāpetvā attano vase katvā tena saha aññaṃ rājānam abbhuggantvā tassa rajjasīmāya ṭhatvā pesesi - “rajjam vā me detu yuddham vā”ti. So “aham ekayuddhampi na sahāmī”ti rajjam niyyādesi. Etenupāyena sabbe rājāno gahetvā ante bārāṇasirājānampi aggahesi.

So ekasatārājaparivuto sakalajambudīparajjam anusāsanto cintesi - “aham pubbe khuddako ahosiṃ, somhi idāni attano ñāṇasampattiyā sakalajambudīpamaṇḍalassa issaro rājā jāto. Tam kho pana me ñāṇam lokiyavīriyasampayuttaṃ, neva nibbidāya na virāgāya samvattati, yaṃnūnāham iminā ñāṇena lokuttaradhammaṃ gaveseyya”nti. Tato bārāṇasirañño rajjam datvā puttadārañca sakajanapadeyeva ṭhapetvā sabbam pahāya pabbajitvā vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhim sacchikatvā attano vīriyasampattim dīpento imaṃ udānagātham abhāsi.

Tattha āraddham vīriyaṃ assāti āraddhavīriyo. Etena attano mahāvīriyataṃ dasseti. Paramattho vuccati nibbānaṃ, paramatthassa patti paramatthapatti, tassā paramatthapattiyā. Etena vīriyārambhena pattabbam phalaṃ dasseti. Alīnacittoti etena vīriyūpatthambhānaṃ cittacetāsikānaṃ alīnataṃ dasseti. Akusītavuttīti etena ṭhānacaṅkamādīsu kāyassa anavasīdanaṃ dasseti. Daḥhanikkamoti etena “kāmaṃ taco ca nhāru cā”ti evaṃ pavattaṃ padahanavīriyaṃ dasseti, yaṃ tam anupubbasikkhādīsu padahanto “kāyena ceva paramatthasaccaṃ sacchikarotī”ti vuccati. Atha vā etena maggasampayuttaṃ vīriyaṃ dasseti. Tampi daḥhañca bhāvanāpāripūrigatattā, nikkamo ca sabbaso paṭipakkhā nikkhantattā, tasmā tam samaṅgīpuggalopi daḥho nikkamo assāti “daḥhanikkamo”ti vuccati. Thāmaḥbalūpapannoti maggakkhaṇe kāyathāmena ca ñāṇabalena ca upapanno. Atha vā thāmaḥbhūtena balena upapanno, thirañāḥbalūpapannoti vuttaṃ hoti. Etena tassa vīriyassa vipassanāñāṇasampayogaṃ dīpento yogapadhānabhāvaṃ sādheti. Pubbabhāgamajjhimaṃkaṭṭhāvīriyavasena vā tayopi pādā yojetabbā. Sesaṃ vuttanayamevāti.

Āraddhavīriyagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

125. Paṭisallānanti kā uppatti? Imissā gāthāya āvaraṇagāthāya viya uppatti, natthi koci viseso. Atthavaṇṇanāya panassā paṭisallānanti tehi tehi sattasaṅkhārehi paṭinivattitvā sallānaṃ, ekamantasevitā ekībhāvo kāyavivekoti attho. Jhānanti paccanīkajhāpanato ārammaṇalakkhaṇūpaniijjhānato ca cittaviveko vuccati. Tattha aṭṭha samāpattiyo nīvaraṇādipaccanīkajhāpanato kasiṇādīārammaṇūpaniijjhānato ca “jhāna”nti vuccati. Vipassanāmaggaṃ phalāni sattasaṅgādiṇā dipaccanīkajhāpanato lakkhaṇūpaniijjhānato ca “jhāna”ni vuccati. Idha pana ārammaṇūpaniijjhānameva adhīpettaṃ. Evameva paṭisallānañca jhānañca ariṇcamāno ajahamāno

anissajjamāno. Dhammesūti vipassanūpagesu pañcakkhandhādidhammesu. Niccanti satataṃ samitaṃ abbokiṇṇaṃ. Anudhammacārīti te dhamme ārabha pavattanena anugataṃ vipassanāddhammaṃ caramāno. Atha vā dhammesūti ettha dhammāti navalokuttaradhammā, tesam dhammānaṃ anulomo dhammoti anudhammo, vipassanāyetaṃ adhivacanaṃ. Tattha “dhammānaṃ niccaṃ anudhammacārī”ti vattabbe gāthābandhasukhatthaṃ vibhattibiyattayena “dhammesū”ti vuttaṃ siyā. Ādīnavaṃ sammasitā bhavesūti tāya anudhammacāritāsaṅkhātāya vipassanāya aniccākārādidosaṃ tisu bhavesu samanupassanto evaṃ imāya kāyacittavivekasikhāpattavipassanāsaṅkhātāya paṭipadāya adhigatoti vattabbo eko careti evaṃ yojanā veditabbā.

Paṭisallānagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

126. Taṇhakkhayanti kā uppatti? Aññataro kira bārāṇasirājā mahaccarājānubhāvena nagaraṃ padakkhiṇaṃ karoti. Tassa sarīrasobhāya āvajjitahadayā sattā purato gacchantāpi nivattitvā tameva ullokenti, pacchato gacchantāpi, ubhohi passehi gacchantāpi. Pakatiyā eva hi buddhadassane puṇṇacandasamuddarājadassane ca atitto loko. Atha aññatarā kuṭumbiyabhariyāpi uparipāsādagatā sīhapañjaraṃ vivaritvā olokayamānā aṭṭhāsi. Rājā taṃ disvā paṭibaddhacitto hutvā amaccaṃ āṇāpesi - “jānāhi tāva, bhaṇe, ‘ayaṃ itthi sasāmikā vā asāmikā vā’”ti? So ñatvā “sasāmikā, devā”ti ārocesi. Atha rājā cintesi - “imā vīsatisahassanāṭakittiyo devaccharāyo viya maṃ eva ekaṃ abhiramāpentī, so dānāhaṃ etāpi atussitvā parassa itthiyā taṇhaṃ uppādesiṃ. Sā uppānā apāyameva ākaḍḍhatī”ti taṇhāya ādīnavaṃ disvā “handā, naṃ niggaṇhāmī”ti rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha taṇhakkhayanti nibbānaṃ, evaṃ diṭṭhādīnavāya vā taṇhāya appavattiṃ. Appamattoti sātaccakārī, sakkaccakārī. Aneḷamūgoti alālāmukho. Atha vā aneḷo ca amūgo ca, paṇḍito byattoti vuttaṃ hoti. Hitasukhasampāpakaṃ sutamassa atthīti sutavā, āgasasampannoti vuttaṃ hoti. Satīmāti cirakatādīnaṃ anussarītā. Saṅkhātadhammoti dhammūpaparikkhāya pariññātadhammo. Niyatoti ariyamaggena niyatabhāvappatto. Padhānavāti sammappadhānavīriyasampanno. Uppaṭipāṭiyā esa pāṭho yojetabbo. Evameva tehi appamādādīhi samannāgato niyāmasampāpakena padhānena padhānavā, tena padhānena sampattaniyāmato niyato, tato arahattappattiyā saṅkhātadhammo. Arahā hi puna saṅkhātābbābhāvato “saṅkhātadhammo”ti vuccati. Yathāha - “ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idhā”ti. Sesam vuttanayamevāti.

Taṇhakkhayagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

127. Sīhovāti kā uppatti? Aññatarassa kira bārāṇasirañño dūre uyyānaṃ hoti, so pageva utṭhāya uyyānaṃ gacchanto antarāmagge yānā oruyha udakaṭṭhānaṃ upagato “mukhaṃ dhovissāmī”ti. Tasmiṇca padese sīhī sīhapotakaṃ janetvā gocarāya gatā. Rājapuriso taṃ disvā “sīhapotako, devā”ti ārocesi. Rājā “sīho kira kassaci na bhāyati”ti taṃ upaparikkhituṃ bheriādīni ākoṭāpesi, sīhapotako taṃ saddaṃ sutvāpi tatheva sayi. Atha yāvatatiyaṃ ākoṭāpesi. So tatiyavāre sīsaṃ ukkhipitvā sabbaṃ parisam oloketvā tatheva sayi. Atha rājā “yāvassa mātā nāgacchati, tāva gacchāmā”ti vatvā gacchanto cintesi - “tadahujātopi sīhapotako na santasati na bhāyati, kudāssu nāmāhampi taṇhādiṭṭhiparitāsaṃ chaḍḍetvā na santaseyyaṃ na bhāyeyya”nti? So taṃ ārammaṇaṃ gahetvā gacchanto puna

kevaṭṭehi macche gahetvā sākhāsu bandhitvā pasārite jāle vātaṃ asaṅgaṃyeva gacchamānaṃ disvā tasmīṃ nimittaṃ aggahesi - “kudāssu nāmāhampi taṇhādīṭṭhimohajālaṃ phāletvā evaṃ asajjamāno gaccheyya”nti?

Atha uyyānaṃ gantvā silāpaṭṭapokkharāṇiyā tīre nisinno vātabbhāhatāni padumāni onamitvā udakaṃ phusitvā vātavigame puna yathāṭṭhāne ṭhitāni udakena anupalittāni disvā tasmīṃ nimittaṃ aggahesi - “kudāssu nāmāhampi yathā etāni udake jātāni udakena anupalittāni tiṭṭhanti. Evaṃ loke jāto lokena anupalitto tiṭṭheyya”nti. So punappunaṃ “yathā sīho vāto padumāni, evaṃ asantasantena asajjamānena anupalittena bhavitabba”nti cintetvā rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha sīhoti cattāro sīhā - tiṇasīho, paṇḍusīho, kāḷasīho, kesarasīhoti. Tesam kesarasīho aggamakkhāyati. So idha adhippeto. Vāto puratthimādivasena anekavidho. Padumaṃ rattasetādivasena. Tesu yo koci vāto yaṃ kiñci padumañca vaṭṭatiyeva. Tattha yasmā santāso nāma attasinehena hoti, attasineho ca nāma taṇhālepo, sopi diṭṭhisampayuttana vā diṭṭhivippayuttana vā lobhena hoti, sopi ca taṇhāyeva. Sajjanaṃ pana tattha upaparikkhādivirahitassa mohena hoti, moho ca avijjā. Tattha samathena taṇhāya pahānaṃ, vipassanāya avijjāya. Tasmā samathena attasinehaṃ pahāya sīhova saddesu aniccadukkhādīsu asantasanto, vipassanāya mohaṃ pahāya vātova jālamhi khandhāyatanādīsu asajjamāno, samatheneva lobhaṃ lobhasampayuttadiṭṭhiñca pahāya, padumaṃva toyena sabbabhavabhogalobhena alippamāno. Ettha ca samathassa sīlaṃ padaṭṭhānaṃ, samatho samādhissa, samādhi vipassanāyāti evaṃ dvīsu dhammesu siddhesu tayo khandhā siddhāva honti. Tattha sīlakkhandhena sūro hoti. So sīhova saddesu āghātavatthūsu kujjhitukāmatāya na santasati, paññākkhandhena paṭividdhasabhāvo vātova jālamhi khandhādidhammabhede na sajjati, samādhikkhandhena vītarāgo padumaṃva toyena rāgena na lippati. Evaṃ samathavipassanāhi sīlasamādhipaññākkhandhehi ca yathāsambhavaṃ taṇhāvijjānaṃ tiṇṇaṃca akusalamūlānaṃ pahānavasena asantasanto asajjamāno alippamāno ca veditabbo. Sesam vuttanayamevāti.

Sīhādigāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

128. Sīho yathāti kā uppatti? Aññataro kira bārāṇasirājā paccantaṃ kupitaṃ vūpasametum gāmānugāmimaggaṃ chaḍḍetvā ujum aṭavimaggaṃ gahetvā mahatiyā senāya gacchati. Tena ca samayena aññatarasmīṃ pabbatapāde sīho bālasūriyātaṃ tappamāno nipanno hoti. Taṃ disvā rājapurisā rañño ārocesum. Rājā “sīho kira na santasatī”ti bheripaṇavādisaddaṃ kārāpesi, sīho tatheva nipajji. Dutiyampi kārāpesi, sīho tatheva nipajji. Tatiyampi kārāpesi, tadā “sīho mama paṭisattu atthī”ti catūhi pādehi suppatiṭṭhitaṃ patiṭṭhahitvā sīhanādaṃ nadi. Taṃ sutvā hatthārohādayo hatthiādīhi orohitvā tiṇagahanāni pavitṭhā, hatthiassagaṇā disāvidisā palātā. Rañño hatthīpi rājānaṃ gahetvā vanagahanāni pothayamāno palāyi. Rājā taṃ sandhāretum asakkonto rukkhāsākhāya olambitvā pathaviṃ patitvā ekapadikamaggena gacchanto paccekabuddhānaṃ vasanaṭṭhānaṃ pāpuṇi. Tattha paccekabuddhe pucchi - “api, bhante, saddamassutthā”ti? “Āma, mahārājā”ti. “Kassa saddaṃ, bhante”ti? “Paṭhamam bherisaṅkhādīnaṃ, pacchā sīhassā”ti. “Na bhāyittha, bhante”ti. “Na mayaṃ, mahārāja, kassaci saddassa bhāyāmā”ti. “Sakkā pana, bhante, mayhampi edisaṃ kātu”nti? “Sakkā, mahārāja, sace pabbajissasī”ti.

“Pabbajāmi, bhante”ti. Tato naṃ pabbājetvā pubbe vuttanayeneva ābhisamācārikaṃ sikkhāpesuṃ. Sopi pubbe vuttanayeneva vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha sahanā ca hananā ca sīghajavattā ca sīho. Kesarasīhova idha adhippeto. Dāṭhā balamassa atthīti dāṭhabalī. Pasayha abhibhuyyāti ubhayaṃ cārī-saddena saha yojetabbaṃ pasayhacārī abhibhuyyacārīti. Tattha pasayha niggahetvā caraṇena pasayhacārī, abhibhavitvā santāsetvā vasīkatvā caraṇena abhibhuyyacārī. Svāyaṃ kāyabalena pasayhacārī, tejasā abhibhuyyacārī, tattha sace koci vadeyya - “kiṃ pasayha abhibhuyya cārī”ti, tato migānanti sāmivacanaṃ upayogatthe katvā “mige pasayha abhibhuyya cārī”ti paṭivattabbaṃ. Pantānīti dūrāni. Senāsanānīti vasanaṭṭhānāni. Sesam vuttanayeneva sakkā jānitunti na vitthāritanti.

Dāṭhabalīgāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

129. Mettaṃ upekkhanti kā uppatti? Aññataro kira rājā mettādiḥhānalābhī ahoṣi. So “jhānasukhantarāyo rajja”nti jhānānurakkhaṇatthaṃ rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha “sabbe sattā sukhitā bhavantū”tiādinā nayena hitasukhūpanayanakāmatā mettā. “Aho vata imamahā dukkhā mucceyyu”ntiādinā nayena ahitadukkhāpanayanakāmatā karuṇā. “Modanti vata bhonto sattā, modanti sādhu suṭṭhū”tiādinā nayena hitasukhāvippayogakāmatā muditā. “Paññāyissanti sakena kammenā”ti sukhadukkhājjhupekkhanatā upekkhā. Gāthābandhasukhatthaṃ pana uppaṭipāṭiyā mettaṃ vatvā upekkhā vuttā, muditā ca pacchā. Vimuttinti catassopi etā attano paccaṇīkadhammehi vimuttattā vimuttiyo. Tena vuttaṃ - “mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāle”ti.

Tattha āsevamānoti tisso tikacatukkajjhānavasena, upekkhaṃ catutthajjhānavasena bhāvayamāno. Kāleti mettaṃ āsevitvā tato vuṭṭhāya karuṇaṃ, tato vuṭṭhāya muditaṃ, tato itarato vā nippītikajjhānato vuṭṭhāya upekkhaṃ āsevamāno eva “kāle āsevamāno”ti vuccati, āsevitum vā phāsukakāle. Sabbena lokena avirujjhamānoti dasasu disāsu sabbena sattalokena avirujjhamāno. Mettādīnañhi bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti, sattesu ca virodhibhūto paṭigho vūpasammāti. Tena vuttaṃ - “sabbena lokena avirujjhamāno”ti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana mettādikathā aṭṭhasālīniyā dhammasaṅgahaṭṭhakathāyaṃ vuttā. Sesam vuttasadisamevāti.

Appamaññāgāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

130. Rāgañca dosañcāti kā uppatti? Rājagahaṃ kira nissāya mātāṅgo nāma paccekabuddho viharati sabbapacchimo paccekabuddhānaṃ. Atha amhākaṃ bodhisatte uppanne devatāyo bodhisattassa pūjanatthāya āgacchantiyo taṃ disvā “mārisā, mārisā, buddho loka uppanno”ti bhaṇiṃsu. So nirodhā vuṭṭhahanto taṃ sutvā attano jīvitakkhayaṃ disvā himavante mahāpapāto nāma pabbato paccekabuddhānaṃ parinibbānaṭṭhānaṃ. Tattha ākāseṇa gantvā pubbe parinibbutapaccekabuddhassa aṭṭhisāṅghātaṃ papāte pakkipitvā silātale nisīditvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha rāgadosamohā uragasutte vuttāva. Saṃyojanānīti dasa saṃyojanāni, tāni ca tena tena maggena sandālayitvā. Asantaṃ jīvitasāṅkhayamhīti jīvitasāṅkhayo vuccati cuticittassa paribhedo. Tasmiñca jīvitasāṅkhaye jīvitānikantiyā pahīnattā

asantasanti. Ettāvatā sopādisesaṃ nibbānadhātum attano dassetvā gāthāpariyosāne anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyīti.

Jīvitasāṅkhaḃagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

131. Bhajantīti kā uppatti? Bārāṇasiyaṃ kira aññataro rājā ādigāthāya vuttappakārameva phītaṃ rajjaṃ samanūsāsati. Tassa kharo ābādho uppajji, dukkhā vedanā pavattanti. Visatisahassitthiyo taṃ parivāretvā hatthapādasambāhanādīni karonti. Amaccā “na dānāyaṃ rājā jīvissati, handa, mayaṃ attano saraṇaṃ gavesāmā”ti cintetvā aññatarassa rañño santikaṃ gantvā upaṭṭhānaṃ yāciṃsu. Te tattha upaṭṭhahantiyeva, na kiñci labhanti. Rājā ābādhā vuṭṭhahitvā pucchi - “itthannāmo ca itthannāmo ca kuhi”nti? Tato taṃ pavattiṃ sutvāva sīsaṃ cāletvā tuṇhī ahoṣi. Tepi amaccā “rājā vuṭṭhito”ti sutvā tattha kiñci alabhamānā paramena pārijuññaṃ pīlitaṃ punadeva āgantvā rājānaṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhaṃsu. Tena ca raññā “kuhiṃ, tātā, tumhe gatā”ti vuttā āhaṃsu - “devaṃ dubbalaṃ disvā ājīvikabhayaṇaṃ asukaṃ nāma janapadaṃ gatā”ti. Rājā sīsaṃ cāletvā cintesi - “yaṃnūnāhaṃ tameva ābādhaṃ dassessaṃ, kiṃ punapi evaṃ kareyyuṃ, no”ti? So pubbe rogena phuṭṭho viya bālhaṃ vedanaṃ dassento gilānālayaṃ akāsi. Itthiyo samparivāretvā pubbasadisameva sabbaṃ akaṃsu. Tepi amaccā tatheva puna bahutaraṃ janaṃ gahetvā pakkamiṃsu. Evaṃ rājā yāvatatiyaṃ sabbaṃ pubbasadisam akāsi, tepi tatheva pakkamiṃsu. Tato catutthampi te āgate disvā rājā - “aho! Ime dukkaraṃ akaṃsu, ye maṃ byādhitaṃ pahāya anapekkhā pakkamiṃsū”ti nibbinno rajjaṃ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṃ sacchikatvā imaṃ udānagāthaṃ abhāsi.

Tattha bhajantīti sarīrena allīyantaṃ payirupāsanti. Sevantīti añjalikammādīhi kiṃkārapaṭissāvitāya ca paricaranti. Kāraṇaṃ attho etesanti kāraṇatthā, bhajānāya ca sevanāya ca nāññaṃ kāraṇamatthi, attho eva nesaṃ kāraṇaṃ, atthahetu sevantīti vuttaṃ hoti. Nikkāraṇā dullabhā ajja mittatī “ito kiñci lacchāmā”ti evaṃ attapaṭilābhakāraṇena nikkāraṇā, kevalaṃ -

“Upakāro ca yo mitto, yo mitto sukhadukkhako;
Atthakkhāyī ca yo mitto, yo mitto anukampako”ti. -

Evaṃ vuttena ariyena mittabhāvena samannāgatā dullabhā ajja mittā. Attaṭṭhapaññāti attani ṭhitā etesaṃ paññā. Attānameva oloketi, na aññanti attho. “Attatthapaññā”tipi pāṭho, tassa attano atthameva oloketi, na paratthanti attho. “Diṭṭhatthapaññā”ti ayampi kira porāṇapāṭho, tassa sampati diṭṭheyyeva atthe etesaṃ paññā, na āyatinti attho. Diṭṭhadhammikatthaṃyeva oloketi, na samparāyikatthanti vuttaṃ hoti. Asucīti asucinā anariyena kāyavacīmanokammena samannāgatā.

Khaggavisāṇakappoti khaggena rukkhādayo chindanto viya sakasiṅgena pabbatādayo cuṇṇavicuṇṇaṃ kurumāno vicaratīti khaggavisāṇo. Visasadisā āṇāti visāṇā. Khaggaṃ viyāti khaggaṃ. Khaggaṃ visāṇaṃ yassa migassa soyaṃ migo khaggavisāṇo, tassa khaggavisāṇassa kappo khaggavisāṇakappo. Khaggavisāṇasadiso paccekabuddho eko adutiyo asahāyo careyya vihareyya vatteyya yaṭeyya yāpeyyāti attho.

132. Visuddhasīlāti visesena suddhasīlā, catupārisuddhiyā suddhasīlā. Suvisuddhapaññāti suṭṭhu visuddhapaññā, rāgādivirahitattā

parisuddhamaggaphalapaṭisambhidāpāññā. Samāhitāti saṃ suṭṭhu āhitā, santike ṭhapitacittā. Jāgariyānuyuttāti jāgaraṇaṃ jāgaro, niddātikkamoti attho. Jāgarassa bhāvo jāgariyaṃ, jāgariye anuyuttā jāgariyānuyuttā. Vipassakāti “aniccaṃ dukkhaṃ anattā”ti visesena passanasīlā, vipassanaṃ paṭṭhapetvā viharantīti attho. Dhammavisesadassīti dasakusaladhammānaṃ catusaccadhammassa navalokuttaradhammassa vā visesena passanasīlā. Maggaṅgabojjhaṅgagateti sammādiṭṭhādīhi maggaṅgehi satisambojjhaṅgādīhi bojjhaṅgehi gate sampayutte ariyadhamme. Vijaññāti visesena jaññā, jānantāti attho.

133. Suññatappaṇihitañcānimittanti anattānupassanāvasena suññatavimokkhañca dukkhānupassanāvasena appaṇihitavimokkhañca, aniccānupassanāvasena animittavimokkhañca. Āsevayitvāti vaḍḍhetvā. Ye katasambhārā dhīrā janā jinasāsanamhi sāvakaṭṭhaṃ sāvakabhāvaṃ na vajanti na pāpuṇanti, te dhīrā katasambhārā sayambhū sayameva bhūtā paccekajinā paccekabuddhā bhavanti.

134. Kiṃ bhūtā? Mahantadhammā pūritamahāsambhārā bahudhammakāyā anekadhammasabhāvasarīrā. Punapi kiṃ bhūtā? Cittissarā cittaṅgikā jhānasampannāti attho. Sabbadukkhoghatiṇṇā sakalasamsāraoghaṃ tiṇṇā atikkantā udaggacittā kodhamānādikilesavirahitattā somanassacittā santamanāti attho. Paramatthadassī pañcakkhandhadvādasāyatanadvattiṃsākārasaccapaṭiccasamuppādādivasena paramatthaṃ uttamatthaṃ dassanasīlā. Acalābhītaṭṭhena sīhopamā sīhasadisāti attho. Khaggavisāṇakappā khaggavisāṇamigasīṅgasadisā gaṇasaṅgaṇikābhāvenāti attho.

135. Santindriyāti cakkhundriyādīnaṃ sakasakārammaṇe appavattanato santasabhāvaindriyā. Santamanāti santacittā, nikkilesabhāvena santasabhāvacittasaṅkappāti attho. Samādhīti suṭṭhu ekaggacittā. Paccantasattesu patippacārāti paccantajanapadesu sattesu dayākaruṇādīhi paticaraṇasīlā. Dīpā parattha idha vijjalantāti sakalalokānuggahakaraṇena paraloke ca idhaloke ca vijjalantā dīpā padīpasadisāti attho. Paccekabuddhā satataṃ hitāmeti ime paccekabuddhā satataṃ sabbakālaṃ sakalalokahitāya paṭipannāti attho.

136. Pahīnasabbāvaraṇā janindāti te paccekabuddhā janānaṃ indā uttamā kāmacchandanaṇīvaraṇādīnaṃ sabbesaṃ pañcāvaraṇānaṃ pahīnattā pahīnasabbāvaraṇā. Ghanakañcanābhāti rattasuvaṇṇajambonadasuvaṇṇapabhā sadisaābhāvantāti attho. Nissamsayaṃ lokasudakkhiṇeyyāti ekantena lokassa sudakkhiṇāya aggadānassa paṭiggahetum arahā yuttā, nikkilesattā sundaradānapaṭiggahaṇārahāti attho. Paccekabuddhā satatappitāmeti ime paccekaññādhigamā buddhā satataṃ niccakālaṃ appitā suhitā paripuṇṇā, sattāhaṃ nirāhārāpi nirodhasamāpattiphalasamāpattivaseṇa paripuṇṇāti attho.

137. Patiekā visuṃ sammāsambuddhato visadisā aññe asādhāraṇabuddhā paccekabuddhā. Atha vā -

“Upasaggā nipātā ca, paccayā ca ime tayo;
Nekenekatthavisayā, iti neruttikābravu”nti. -

Vuttattā patisaddassa ekaupasaggaṭā pati padhāno hutvā sāmibhūto anekesaṃ dāyakānaṃ appamattakampi āhāraṃ paṭiggahetvā saggamokkhassa pāpuṇanto. Tathā hi annabhāraṇaṃ bhattabhāgaṃ paṭiggahetvāpassantasseva bhuñjitvā devatāhi

sādhukāraṃ dāpetvā tadaheva taṃ duggataṃ seṭṭhiṭṭhānaṃ pāpetvā koṭisaṅkhadhanuppādanena ca, khadiraṅgārajātake mārena nimmitakhadiraṅgārakūpopariuṭṭhitapadumakaṇṇikaṃ madditvā bodhisattena dinnaṃ piṇḍapātaṃ paṭiggahetvā tassa passantasseva ākāśagamanena somanassuppādanena ca, padumavatiaggamahesīputtānaṃ mahājanakaraṇṇo deviyā ārāadhanena gandhamādanato ākāśena āgamma dānapaṭiggahaṇena mahājanakabodhisattassa ca deviyā ca somanassuppādanena ca, tathā abuddhuppāde chātakabhaye sakalajambudīpe uppanne bārāṇasiseṭṭhino chātakabhayaṃ paṭicca pūretvā rakkhite saṭṭhisahassakoṭṭhāgāre vīhaya khepetvā bhūmiyaṃ nikhātadhañṇāni ca cāṭisahassesu pūritadhañṇāni ca khepetvā sakalapāsādabhittisu mattikāhi madditvā limpitadhañṇāni ca khepetvā tadā nāḷimattamevāvasiṭṭhaṃ “idaṃ bhuñjitvā ajja marissāmā”ti cittaṃ uppādetvā sayantassa gandhamādanato eko paccekabuddho āgantvā gehadvāre aṭṭhāsi. Seṭṭhi taṃ disvā pasādaṃ uppādetvā jīvitaṃ pariccajamāno paccekabuddhassa patte okiri. Paccekabuddho vasanaṭṭhānaṃ gantvā attano ānubhāvena passantasseva seṭṭhissa pañcapaccekabuddhasatehi saha paribhuñji. Tadā bhattapacitaukkhalim, pidahitvā ṭhapesuṃ.

Niddamokkantassa seṭṭhino chātatte uppanne so vuṭṭhahitvā bhariyaṃ āha - “bhatte ācāmakabhaddhamattaṃ olokehī”ti. Susikkhitā sā “sabbaṃ dinnaṃ nanū”ti avatvā ukkhaliyā pidhānaṃ vivari. Sā ukkhali taṅkhaṇeva sumanapupphamakuḷasadisassa sugandhasālibhattassa pūritā ahosi. Sā ca seṭṭhi ca santuṭṭhā sayaṅca sakalagehāvāsino ca sakalanagaravāsino ca bhuñjimsu. Dabbiyā gahitagahitaṭṭhānaṃ puna pūritaṃ. Sakalasaṭṭhisahassakoṭṭhāgāresu sugandhasāliyo pūresuṃ. Sakalajambudīpavāsino seṭṭhissa gehatoyeva dhañṇabījāni gahetvā sukhita jātā. Evamādisu anekasattanikāyesu sukhotaraṇaparipālanaśaggamokkhaṇāpanesu pati sāmibhūto buddhoti paccekabuddho. Paccekabuddhānaṃ subhāsitanīti paccekabuddhehi ovādānusāsanīvasena suṭṭhu bhāsitanī kathitanī vacanāni. Caranti lokamhi sadevakamhīti devalokasahite sattalo ke caranti pavattantīti attho. Sutvā tathā ye na karonti bālāti tathārūpaṃ paccekabuddhānaṃ subhāsita vacanaṃ ye bālā janā na karonti na manasi karonti, te bālā dukkhesu saṃsāradukkhesu punappunaṃ uppattivasena caranti pavattanti, dhāvanti attho.

138. Paccekabuddhānaṃ subhāsitanīti suṭṭhu bhāsitanī caturāpāyato muccanattāya bhāsitanī vacanāni. Kiṃ bhūtāni? Avassavantaṃ pagghantaṃ khuddaṃ madhuṃ yathā madhuravacanānīti attho. Ye paṭipattiyuttā paṇḍitajanāpi paṭipattisu vuttānusārena pavattantā tathārūpaṃ madhuravacanāṃ sutvā vacanakarā bhavanti, te paṇḍitajanā saccadasā catusaccadassino sapañṇā pañṇāsahitā bhavanti attho.

139. Paccekabuddhehi jinehi bhāsītāti kilese jinanti jiniṃsūti jinā, tehi jinehi paccekabuddhehi vuttā bhāsītā kathitā. Kathā ulārā ojavantā pākāṭā santi pavattanti. Tā, kathā sakyasīhena sakyarājavaṃsasīhena gotamena tathāgatena abhinikkhamitvā buddhabhūtena naruttamena narānaṃ uttamena seṭṭhena pakāsītā pākāṭikatā desitāti sambandho. Kimatthanti āha “dhammavijānanattha”nti. Navalokuttaradhammaṃ visesena jānāpanatthanti attho.

140. Lokānukampāya imāni tesanti lokānukampatāya lokassa anukampaṃ paṭicca imāni vacanāni imā gāthāyo. Tesāṃ paccekabuddhānaṃ vikubbitāni visesena kubbitāni bhāsitanīti attho. Saṃvegasaṅgamativaḍḍhanatthanti paṇḍitānaṃ saṃvegavaḍḍhanatthaṅca asaṅgavaḍḍhanatthaṃ ekibhāvavaḍḍhanatthaṅca

mativaḍḍhanatthaṃ paññāvaḍḍhanatthañca sayambhusīhena anācariyakena hutvā sayameva bhūtena jātena paṭividdhena sīhena abhītena gotamena sammāsambuddhena imāni vacanāni pakāsītāni, imā gāthāyo pakāsītā vivaritā uttānīkatāti attho. Itīti parisamāpanatthe nipāto.

Iti visuddhajānavilāsiniyā apadāna-aṭṭhakathāya

Paccekabuddhāpadānasaṃvaṇṇanā samattā.

3-1. Sāriputtattheraapadānavāṇṇanā

Tadanantaram therāpadānasaṅgahagāthāyo saṃvaṇṇetum “atha therāpadānaṃ suṇāthā”ti āha. Atha-apadāna-saddānamattho heṭṭhā vuttova. Ettha therā-saddo panāyaṃ kālathirapaññattināmadheyyajetṭhādīsu anekesu atthesu vattati. Tathā hi “therovassikāni pūtīni cuṇṇakajātāni”tiādīsu kāle, therovassikāni cirakālaṃ ovassikānīti attho. “Theropi tāva mahā”iccādīsu thire thirasīloti attho. “Therako ayamāyasmā mahallako”tiādīsu paññattiyam, lokapaññattimattoti attho. “Cundatthero phussatthero”tiādīsu nāmadheyye, evaṃ katanāmoti attho. “Thero cāyaṃ kumāro mama puttesū”tiādīsu jetṭhe, jetṭho kumāroti attho. Idha panāyaṃ kāle ca thire ca vattati. Tasmā ciraṃ kālāṃ tīhoti thero, thiratarasīlācāramaddavādiguṇābhīyutto vā theroti vuccati. Thero ca thero ceti therā, therānaṃ apadānaṃ kāraṇaṃ therāpadānaṃ, taṃ therāpadānaṃ suṇāthāti sambandho. Himavantassa avidūre, lambako nāma pabbatotiādī āyasmato sāriputtattherassa apadānaṃ, tassāyasmato mahāmoggallānattherassa ca vatthu evaṃ veditabbaṃ -

Atīte kira ito kappato satasahassakappādhike ekaasaṅkhyeyyamattake āyasmā sāriputto brāhmaṇamahāsālakule nibbattivā nāmena saradamāṇavo nāma ahosi. Mahāmoggallāno gahapatimahāsālakule nibbattivā nāmena sirivaḍḍhanakuṭumbiko nāma ahosi. Te ubhopi sahaṃsukīḷanasahāyā ahesuṃ. Tesu saradamāṇavo pitu accayena kulasantakaṃ dhaṇaṃ paṭipajjitvā ekadivasam rahogato cintesi - “imesaṃ sattānaṃ maraṇaṃ nāma ekantikaṃ, tasmā mayā ekaṃ pabbajjaṃ upagantvā vimokkhamaggo gavesitabbo”ti sahāyaṃ upasaṅkamitvā “samma, ahaṃ pabbajitukāmo. Kiṃ tvaṃ pabbajituṃ sakkhissasi”ti vatvā tena “na sakkhissāmi”ti vutte “hotu ahameva pabbajissāmi”ti ratanakoṭṭhāgārāni vivarāpetvā kapaṇaddhikādīnaṃ mahādānaṃ datvā pabbatapādaṃ gantvā isipabbajjaṃ pabbaji. Tassa pabbajitassa anupabbajjaṃ pabbajitā catusattatisahassamattā brāhmaṇaputtā ahesuṃ. So pañca abhiññāyo aṭṭha ca samāpattiyo nibbattetvā tesampi jaṭilānaṃ kasiṇaparikkamaṃ ācikkhi. Te sabbepi pañcābhiññā aṭṭha ca samāpattiyo nibbattisuṃ.

Tena samayena anomadassī nāma sammāsambuddho loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko satte saṃsāramahogato tāretvā ekadivasam saradatāpasassa ca antevāsikānañca saṅgahaṃ kattukāmo eko adutiyo pattacīvaramādāya ākāsaṃ gantvā “buddhabhāvaṃ me jānātū”ti tāpasassa passantasseva ākāsaṃ otarivā pathaviyaṃ patiṭṭhāsi. Saradatāpaso satthu sarīre mahāpurisalakkhaṇāni upadhāretvā “sabbaññubuddhoyevāya”nti niṭṭhaṃ gantvā paccuggamaṃ katvā āsanaṃ paññāpetvā adāsi. Nisīdi bhagavā paññatte āsane. Saradatāpaso satthu santike ekamantaṃ nisīdi.

Tasmiṃ samaye tassa antevāsikā catusattatisahassamattā jaṭilā paṇītapāṇītāni

ojavantāni phalāphalāni gahetvā āgatā satthāraṃ disvā sañjātapasādā attano ācariyassa satthu ca nisinnākāraṃ oloketvā “ācariya, mayaṃ pubbe ‘tumhehi mahantataro koci natthī’ti maññāma, ayaṃ pana puriso tumhehi mahantataro maññe”ti āhaṃsu. Kiṃ vadetha, tātā, sāsapena saddhiṃ atthasatthiyojanasatasahassubbedhaṃ sineruṃ samaṃ kātuṃ icchatha, sabbaññubuddhena maṃ tulaṃ mā karitthāti. Atha te tāpasā ācariyassa vacanaṃ sutvā “yāva mahā vatāyaṃ purisuttamo”ti sabbeva pādesu nipatitvā satthāraṃ vandimṃsu.

Atha te ācariyo āha - “tātā, satthu anucchaviko no deyyadhammo natthi, satthā ca bhikkhācaravelāya idhāgato, handa, mayaṃ deyyadhammaṃ yathābalaṃ dassāma. Tumhehi yaṃ yaṃ paṇitaṃ phalāphalaṃ ābhataṃ, taṃ taṃ āharathā”ti āharāpetvā hatthe dhovitvā sayāṃ tathāgatassa patte patiṭṭhāpesi. Satthārā phalāphale paṭiggahitamatte devatā dibbojaṃ pakkhipimṃsu. Tāpaso udakampi sayameva parissāvetvā adāsi. Tato bhojanakiccaṃ niṭṭhāpetvā satthari nisinne sabbe antevāsike pakkosāpetvā satthu santike sāraṇiyaṃ kathaṃ kathento nisīdi. Satthā “dve aggasāvakā bhikkhusaṅghena saddhiṃ āgacchantū”ti cintesi. Tāvadeva satasahassakhīṇāsavaparivārā aggasāvakā āgantvā bhagavantaṃ vanditvā ekamantaṃ atthamṃsu.

Tato saradatāpaso antevāsike āmantesi - “tātā, satthu bhikkhusaṅghassa ca pupphāsanena pūjā kātabbā, tasmā pupphāni āharathā”ti. Te tāvadeva iddhiyā vaṇṇagandhasampannāni pupphāni āharitvā buddhassa yojanappamaṇaṃ pupphāsaṃ paññāpesuṃ, ubhinnaṃ aggasāvakānaṃ tigāvutaṃ, sesabhikkhūnaṃ aḍḍhayaṇikādibhedhaṃ, saṅghanavakassa usabhamattaṃ paññāpesuṃ. Evaṃ paññātesu āsanesu saradatāpaso tathāgatassa purato añjaliṃ paggayha “bhante, mayhaṃ anuggahatthāya imaṃ pupphāsaṃ atiruhathā”ti āha. Nisīdi bhagavā pupphāsane. Satthari nisinne dve aggasāvakā sesabhikkhū ca attano attano pattāsane nisīdimṃsu. Satthā “tesaṃ mahapphalaṃ hotū”ti nirodhaṃ samāpajji. Satthu samāpannabhāvaṃ ñatvā dve aggasāvakāpi sesabhikkhūpi nirodhaṃ samāpajjimṃsu. Tāpaso sattāhaṃ niraṇṭaraṃ satthu pupphacchattaṃ dhārento atthāsi. Itare vanamūlaphalaṃ paribhuñjitvā sesakāle añjaliṃ paggayha atthamṃsu. Satthā sattāhassa accayena nirodhato vuṭṭhahitvā aggasāvakaṃ nisabhattheraṃ āmantesi - “tāpasānaṃ pupphāsanānumodanaṃ karohī”ti. Thero sāvakapāramiññaṇe ṭhatvā tesaṃ pupphāsanānumodanaṃ akāsi. Tassa desanāvasāne satthā dutiyaṃ aggasāvakaṃ anomattheraṃ āmantesi - “tvampi imesaṃ dhammaṃ desehi”ti. Sopi teṭṭakāṃ buddhavaṇṇaṃ sammāsītva tesaṃ dhammaṃ kathesi. Dvinnampi desanāya dhammābhisamayo nāhosi. Atha satthā buddhavisaye ṭhatvā dhammadesanaṃ ārabhi. Desanāvasāne ṭhapetvā saradatāpasamṃ avasesā sabbepi catusattatisahassajaṭilā arahattaṃ pāpuṇimṃsu. Satthā te “etha bhikkhavo”ti hatthaṃ pasāresi. Te tāvadeva antarahitatāpasavesā atthaparikkhāradharā satthivassikatthero viya ahesuṃ.

Saradatāpaso pana “aho vatāhampi ayaṃ nisabhatthero viya anāgate ekassa buddhassa sāvako bhaveyya”nti desanākāle uppannaparivitakātāya aññavihito hutvā maggaphalāni paṭivijjhituṃ nāsakkhi. Atha satthāraṃ vanditvā tathā paṇidhānaṃ akāsi. Satthā anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā “ito kappasatasahassādhikaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā gotamassa nāma sammāsambuddhassa aggasāvako sārīputto nāma bhavissatī”ti byākaritvā

dhammakathaṃ vatvā bhikkhusaṅghaparivāro ākāsaṃ pakkhandi. Saradatāpasopi sahāyassa sirivaḍḍhassa santikaṃ gantvā “samma, mayā anomadassissa bhagavato pādamūle anāgate uppajjanakassa gotamasammāsambuddhassa aggasāvakaṭṭhānaṃ patthitaṃ, tvampi tassa dutiyasāvakaṭṭhānaṃ patthehī”ti. Sirivaḍḍho taṃ upadesaṃ sutvā attano nivesanadvāre aṭṭhakarīsamattaṃ ṭhānaṃ samatalaṃ kāretvā lājapañcamāni pupphāni vikiritvā nīluppalacchadanaṃ maṇḍapaṃ kāretvā buddhāsanaṃ paññāpetvā bhikkhūnampi āsanāni paññāpetvā mahantaṃ sakkārasammānaṃ sajjetvā saradatāpasena satthāraṃ nimantāpetvā sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ mahārahehi vatthehi acchādetvā dutiyasāvakaabhāvāya paṇidhānaṃ akāsi. Satthā tassa anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā vuttanayena byākaritvā bhattānumodanaṃ katvā pakkāmi. Sirivaḍḍho haṭṭhapahaṭṭho yāvajīvaṃ kusalakammaṃ katvā dutiyacittavāre kāmāvacaradevaloke nibbatti. Saradatāpaso cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbatti.

Tato paṭṭhāya tesāṃ ubhinnaṃpi antarā kammaṃ na kathitaṃ. Amhākaṃ pana bhagavato uppattito puretameva saradatāpaso rājagahassa avidūre upatissāgāme rūpasāriyā brāhmaṇiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Taṃdivasamevassa sahāyopi rājagahasveva avidūre kolitagāme moggaliyā brāhmaṇiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Tasmā moggallāno moggaliyā brāhmaṇiyā puttoti moggallāno. Moggaligottena jātoti vā moggallāno. Atha vā mātukumārikakāle tassā mātāpitūhi vuttaṃ - “mā uggali mā uggali”ti vacanamupādāya “muggali”ti nāmaṃ. Tassā muggaliyā puttoti moggallāno. Atha vā sotāpattimaggādimaggassa lābhe ādāne paṭivijjhane alaṃ samatthoti moggallānoti. Tāni kira dve kulāni yāva sattamā kulaparivaṭṭā ābaddhasahāyāneva. Tesāṃ dvinnaṃ ekadivasameva gabbhaparihāramadaṃsu. Dasamāsaccayena jātānaṃpi tesāṃ chasaṭṭhi dhātiyo paṭṭhapesuṃ. Nāmaggaṇadivase rūpasārībrāhmaṇiyā puttassa upatissagāme jeṭṭhakulassa puttattā upatissoti nāmaṃ kariṃsu. Itarassa kolitagāme jeṭṭhakulassa puttattā kolitoti nāmaṃ kariṃsu. Te ubhopi mahatā parivārena vaḍḍhantā vuddhimanvāya sabbasippānaṃ pāraṃ agamaṃsu.

Athekadivasāṃ te rājagahe giraggasamajjaṃ passantā mahājanaṃ sannipatitaṃ disvā ñāṇassa paripākaṃ gatattā yoniso ummujjantā “sabbepime oraṃ vassasatāva maccumukhaṃ pavisanti”ti saṃvegaṃ paṭilabhitvā “amhehi mokkhadhammo pariyesitabbo, tañca pariyesantehi ekā pabbajjā laddhuṃ vaṭṭatī”ti nicchayaṃ katvā pañcamāṇavakasatehi saddhiṃ sañcayassa paribbājakassa santike pabbajjīsu. Tesāṃ pabbajitakālato paṭṭhāya sañcayo lābhaggayasaggappatto ahosi. Te katipāheneva sabbāṃ sañcayassa samayaṃ parimajjitvā tattha sāraṃ adisvā tato nibbijjitvā tattha tattha paṇḍitasammate samaṇabrāhmaṇe pañhaṃ pucchanti, te tehi puṭṭhā na sampādentī. Aññadatthu teyeva tesāṃ pañhaṃ vissajjenti. Evaṃ te mokkhaṃ pariyesantā katikaṃ akaṃsu - “amhesu yo paṭṭhamaṃ amataṃ adhigacchati, so itarassa ārocetū”ti.

Tena ca samayena amhākaṃ satthari paṭṭhamābhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakke anupubbena uruvelakassapādiḷḷe sahassajaṭṭile dametvā rājagahe viharante ekadivasāṃ upatisso paribbājako paribbājakārāmaṃ gacchanto āyasmantaṃ assajittheraṃ rājagahe piṇḍāya carantaṃ disvā “na mayā evarūpo ākappasampanno pabbajito diṭṭhapubbo, santadhammena nāma ettha bhavitabba”nti sañjātapasādo pañhaṃ pucchitum āyasmantaṃ udikkhanto piṭṭhito

piṭṭhito anubandhi. Theropi laddhapiṇḍapāto paribhuñjitum patirūpaṃ okāsaṃ gato. Paribbājako attano paribbājakapiṭṭhaṃ paññāpetvā adāsi. Bhattakiccapariyosāne cassa attano kuṇḍikāya udakaṃ adāsi. Evaṃ so ācariyavattaṃ katvā katabhattakiccena therena saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā - “ko vā te satthā, kassa vā tvaṃ dhammaṃ rocesi”ti pucchi. Thero sammāsambuddhaṃ apadisi. Puna tena “kiṃ vādī panāyasmato satthā”ti puṭṭho “imassa sāsanassa gambhīrataṃ dassessāmī”ti attano navakabhāvaṃ pavedetvā saṅkhepavasena cassa sāsanadhammaṃ kathento “ye dhammā hetuppabhavā”ti gāthamāha. Paribbājako paṭhamapadadvayameva sutvā saḥassanayasampanne sotāpattimaggaṃ patitṭhahi. Itaraṃ padadvayaṃ sotāpannakāle niṭṭhāsi. Gāthāpariyosāne pana sotāpanno hutvā upariviseṣe apavattante “bhavissati ettha kāraṇa”nti sallakkhetvā therāṃ āha - “mā, bhante, upari dhammadesanaṃ vaḍḍhayittha, ettakameva alaṃ, kahaṃ amhākaṃ satthā vasatī”ti? “Veḷuvane”ti. “Bhante, tumhe purato gacchatha, ahaṃ mayhaṃ saḥāyassa katapaṭiññaṃ mocetvā taṃ gahetvā āgamissāmī”ti pañcapatiṭṭhitena vanditvā padakkhiṇaṃ katvā therāṃ uyyojetvā paribbājakārāmaṃ agamāsi.

Kolitaparibbājako taṃ dūratova āgacchantaṃ disvā “mukhavaṇṇo na aññadivasesu viya addhānena amataṃ adhigataṃ bhavissatī”ti tenevassa viśeṣadhigamaṃ sambhāvetvā amatādhigamaṃ pucchi. Sopissa “āvuso, amatamadhigata”nti paṭijānitvā tameva gāthaṃ abhāsi. Gāthāpariyosāne kolito sotāpattiphale patitṭhahitvā āha - “kahaṃ no satthā”ti? “Veḷuvane”ti. “Tena hi, āvuso, āyāma, satthāraṃ passissāmā”ti. Upatisso sabbakālampi ācariyapūjakova, tasmā sañcayassa satthu guṇe pakāsetvā tampi satthu santikaṃ netukāmo ahosi. So lābhāsāpakato antevāsikabhāvaṃ anicchanto “na sakkomi cāṭi hutvā udakasiñcanaṃ hotu”nti paṭikkhipi. Te anekehi kāraṇehi taṃ saññāpetum asakkontā attano ovāde vattamānehi aḍḍhuteyyasatehi antevāsikehi saddhiṃ veḷuvanaṃ agamaṃsu. Satthā te dūratova āgacchante disvā “etaṃ me sāvakayugaṃ bhavissati, aggaṃ bhaddayuga”nti vatvā tesaṃ parisāya cariyavasena dhammaṃ desetvā arahatte patitṭhāpetvā ehibhikkhubhāvena upasampadaṃ adāsi. Yathā tesaṃ evaṃ aggasāvakānampi iddhiṃ mayapattacīvaraṃ āgatameva. Uparimaggattayakiccaṃ pana na niṭṭhāsi. Kasmā? Sāvakapāramīññaṃ mahantatāya.

Tesu āyasmā mahāmoggallāno pabbajitato sattame divase magadharatṭhe kallavālagāme samaṇadhammaṃ karonto thinamiddhe okkamante satthārā saṃvejito thinamiddhaṃ vinodetvā dhātukammaṭṭhānaṃ suṇanto eva uparimaggattayaṃ adhigantvā sāvakapāramīññaṃ matthakaṃ pāpuṇi. Āyasmā sārīputto pabbajjāya addhamāsaṃ atikkamitvā satthārā saddhiṃ rājagahe sūkarakhataleṇe viharanto attano bhāgineyyassa dīghanakhaparibbājakassa vedanāpariggahasuttante desiyamāne desanānusārena ñāṇaṃ pesetvā parassa vaḍḍhitaṃ bhattaṃ bhuñjanto viya sāvakapāramīññaṃ matthakaṃ pāpuṇi. Iti dvīnaṃ aggasāvakānaṃ satthu samīpe eva sāvakapāramīññaṃ matthakaṃ pattaṃ.

Evaṃ pattasāvakapāramīññaṃ āyasmā sārīputto “kena kammena ayaṃ sampatti laddhā”ti āvajjento taṃ ñatvā pītisomanassavasena udānaṃ udānento “himavantassa avidūre”tiādimāha. Tena vuttaṃ -

- 141.** “Himavantassa avidūre, lambako nāma pabbato;
Assamo sukato mayhaṃ, paṇṇasālā sumāpitā”ti.

Tattha himavantassāti himo assa atthīti himavā, tassa himavantassa avidūre samīpe, himālayapaṭibaddhavanehi attho. Lambako nāma pabbatoti evaṃnāmakō paṃsumissakapabbato. Assamo sukato mayhanti tasmīṃ lambake pabbate mayhaṃ mamatthāya kato assamo araṇṇāvāso āsamantato samoti assamo. Natthi paviṭṭhānaṃ samo parissamo etthāti vā assamo, so itthambhūto araṇṇāvāso suṭṭhu kato, rattitṭhānadivāṭṭhānakūṭimaṇḍapādivasena sundarenākārena katoti attho. Paṇṇasālāti usīrapabbajādīhi paṇṇehi chādītā nivasanapaṇṇasālāti attho.

142. “Uttānakūlā nadikā, supatitthā manoramā;
Susuddhapulinākiṇṇā, avidūre mamassamaṃ”.

Tattha uttānakūlāti agambhīrā nadī. Supatitthāti sundarapatitthā. Manoramā manallīnā manāpā. Susuddhapulinākiṇṇāti suṭṭhu dhavalamuttādalasadisavālukākiṇṇā gahanībhūtāti attho. Sā itthambhūtā nadikā kunnadī mamassamaṃ mayhaṃ assamassa avidūre samīpe ahoṣīti attho. “Assama”nti ca sattamyatthe upayogavacananti veditabbaṃ.

143. “Asakkharā apabbhārā, sādu appaṭigandhikā;
Sandatī nadikā tattha, sobhayantā mamassamaṃ”.

Tattha asakkharāti “pulinākiṇṇā”ti vuttattā asakkharā sakkharavirahitā. Apabbhārāti pabbhāravirahitā, agambhīrakūlāti attho. Sādu appaṭigandhikāti sādurasodakā duggandharahitā mayhaṃ assamapadaṃ sobhayantī nadikā khuddakanadī sandati pavattatīti attho.

144. “Kumbhīlā makarā cettha, susumārā ca kacchapā;
Sandati nadikā tattha, sobhayantā mamassamaṃ”.

Tattha kumbhīlamacchā makaramacchā ca susumārā caṇḍamacchā ca kacchapamacchā ca ettha etissaṃ nadiyaṃ kīḷantā ahesunti sambandho. Mamassamaṃ sobhayantā nadikā khuddakanadī sandati pavattatīti sambandho.

145. “Pāṭhīnā pāvusā macchā, balajā muṇjarohitā;
Vaggaḷā papatāyantā, sobhayanti mamassamaṃ”.

Pāṭhīnamacchā ca pāvusā macchā ca balajamacchā ca muṇjamacchā rohitamacchā ca vaggaḷamacchā ca ete sabbe macchajātikā ito cito ca papatāyantā nadiyā saddhiṃ pavattantā mama assamapadaṃ sobhayantīti attho.

146. “Ubho kūlesūti tassā nadiyā ubhosu passesu dhuvapupphino dhuvaphalino rukkhā ubhato abhilambantā nadiyā ubho tīre heṭṭhā onamantā mama assamaṃ sobhayantīti attho.

147. “Ambā sālā ca tilakā, pāṭalī sinduvārakā;
Dibbagandhā sampavanti, pupphitā mama assame”.

Tattha ambāti madhupiṇḍiambā ca sālارukkhā ca tilakarukkhā ca pāṭalirukkhā ca sinduvārakarukkhā ca ete rukkhā niccakālaṃ pupphitā pupphantā. Dibbā gandhā iva mama assame sugandhā sampavanti samantato pavāyantīti attho.

148. “Campakā saḷalā nīpā, nāgapunnāgaketakā;
Dibbagandhā sampavanti, pupphitā mama assame”.

Tattha campakarukkhā ca saḷalarukkhā ca suvaṇṇavaṭṭalasadisapupphā nīparukkhā ca nāgarukkhā ca punnāgarukkhā ca sugandhayantā ketakarukkhā ca ete sabbe rukkhā dibbā gandhāriva mama assame pupphitā phullitā sampavanti sugandhaṃ suṭṭhu pavāyantīti attho.

149. Asokā ca “adhimuttā asokā ca, bhaginīmālā ca pupphitā;
Aṅkolā bimbijālā ca, pupphitā mama assame”.

Tattha pupphitā adhimuttakarukkhā ca pupphitā asokarukkhā ca pupphitā bhaginīmālā ca pupphitā aṅkolā ca pupphitā bimbijālā ca ete rukkhā mama assame phullitā sobhayantīti sambandho.

150. “Ketakā kandali ceva, godhukā tiṇasūlikā;
Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mamassamaṃ”.

Tattha ketakāti sugandhaketakagacchā ca. Kandalirukkhā ca godhukarukkhā ca tiṇasūlikagacchā ca ete sabbe rukkhajātikā dibbagandhaṃ pavāyamānā mama assamaṃ sakalaṃ sobhayantīti attho.

151. “Kaṇikārā kaṇṇikā ca, asanā ajjunā bahū;
Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mamassamaṃ”.

Ete kaṇikārādayo rukkhā mama assamaṃ sakalaṃ sobhayantā dibbagandhaṃ sampavāyantīti sambandho.

152. “Punnāgā giripunnāgā, koviḷārā ca pupphitā;
Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mamassamaṃ”.

Punnāgādayo rukkhā dibbagandhaṃ pavāyamānā mama assamaṃ sobhayantīti attho.

153. “Uddālakā ca kuṭajā, kadambā vakulā bahū;
Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mamassamaṃ”.

Uddālakādayo rukkhā dibbagandhaṃ vāyamānā mama assamaṃ sobhayantīti sambandho.

154. “Āḷakā isimuggā ca, kadalimātuluṅgiyo;
Gandhodakena saṃvaḍḍhā, phalāni dhārayanti te”.

Tattha ete āḷakādayo gacchā candanādisugandhagandhodakena vaḍḍhitvā suvaṇṇaphalāni dhārentā mama assamaṃ sobhayantīti attho.

155. “Aññe pupphanti padumā, aññe jāyanti kesarī;
Aññe opupphā padumā, pupphitā taḷāke tadā”.

Tattha aññe pupphanti padumāti mama assamassa avidūre taḷāke aññe ekacce padumā pupphanti, ekacce kesarī padumā jāyanti nibbattanti, ekacce padumā opupphā vigaḷitapattakesarāti attho.

156. “Gabbhaṃ gaṇhanti padumā, niddhāvanti muḷāliyo;
Siṅghāṭipattamākiṇṇā, sobhanti taḷāke tadā”.

Tattha gabbhaṃ gaṇhanti padumāti tadā tāpasena hutvā mama vasanasamaye ekacce padumā taḷākabbhantare makuḷapupphādayo gaṇhanti. Muḷāliyo padumamūlā niddhāvanti ito kaddamabbhantarato hatthidāṭhā viya gacchantīti attho. Pattapupphamākiṇṇā gahanībhūtā siṅghāṭiyo sobhayantīti attho.

157. “Nayitā ambagandhī ca, uttalī bandhujīvākā;
Dibbagandhā sampavanti, pupphitā taḷāke tadā”.

Tadā mama vasanasamaye taḷākassa samīpe nayitā ca gacchā ambagandhī ca gacchā uttalī nāma gacchā ca bandhujīvākā ca ete sabbe gacchā pupphitā pupphadhāritā sugandhavāhakā taḷākam sobhayantīti attho.

158. “Pāṭhīnā pāvusā macchā, balajā muñjarohitā;
Saṃgulā maggurā ceva, vasanti taḷāke tadā”.

Tadā mama vasanasamaye nibbhītā pāṭhīnādayo macchā taḷāke vasantīti sambandho.

159. “Kumbhīlā susumārā ca, tantigāhā ca rakkhasā;
Oguhā ajagarā ca, vasanti taḷāke tadā”.

Tadā mama vasanasamaye mama assamasamīpe taḷāke ete kumbhīlādayo macchā nibbhītā nirūpaddavā vasantīti sambandho.

160. “Pārevatā ravihaṃsā, cakkavākā nadīcarā;
Kokilā sukasālikā, upajīvanti taṃ saraṃ”.

Tattha mama assamasamīpe saraṃ nissāya pārevatāpakkhī ca ravihaṃsāpakkhī ca nadīcarā cakkavākāpakkhī ca kokilāpakkhī ca sukapakkhī ca sālikāpakkhī ca taṃ saraṃ upanissāya jīvantīti sambandho.

161. “Kukutthakā kuḷīrakā, vane pokkharasātakā;
Dindibhā suvapotā ca, upajīvanti taṃ saraṃ”.

Tattha kukutthakāti evaṃnāmikā pakkhī ca. Kuḷīrakāti evaṃnāmikā pakkhī ca. Vane pokkharasātakā pakkhī ca dindibhā pakkhī ca suvapotā pakkhī ca ete sabbe pakkhino taṃ mama assamasamīpe saraṃ nissāya jīvantīti sambandho.

162. “Haṃsā koṇcā mayūrā ca, kokilā tambacūḷakā;
Pammakā jīvaṃjīvā ca, upajīvanti taṃ saraṃ”.

Sabbe ete haṃsādayo pakkhino taṃ saraṃ upanissāya jīvanti jīvikam pālentīti attho.

163. “Kosikā poṭṭhasīsā ca, kurarā senakā bahū;
Mahākālā ca sakuṇā, upajīvanti taṃ saraṃ”.

Tattha kosikā ca pakkhī poṭṭhasīsā ca pakkhī kurarā ca pakkhī senakā ca pakkhī mahākālā ca pakkhī thale bahū pakkhino taṃ saraṃ tassa sarassa samīpe jīvanti jīvikam kappentīti attho.

164. “Pasadā ca varāhā ca, camarā gaṇḍakā bahū;
Rohiccā sukapotā ca, upajīvanti taṃ saraṃ”.

Tattha pasadādayo ete migā taṃ saraṃ tasmīṃ sarasamīpe, bhummatthe upayogavacanāṃ, jīvitaṃ paripālentā viharantīti attho.

165. “Sīhabyagghā ca dīpī ca, acchakokataracchakā;
Tidhā pabhinnamātaṅgā, upajīvanti taṃ saraṃ”.

Ete sīhādayo catuppadā sarasamīpe upaddavarahitā jīvantīti sambandho.

166. “Kinnarā vānarā ceva, athopi vanakammikā;
Cetā ca luddakā ceva, upajīvanti taṃ saraṃ”.

Ettha ete evaṃnāmikā kinnarādayo sattā tasmīṃ sarasamīpe vasantīti attho.

167. “Tindukāni piyālāni, madhukekā sumāriyo;
Dhuvāṃ phalāni dhārenti, avidūre mamassamaṃ”.

Tattha ete tindukādayo rukkhā dhuvāṃ hemantagimhavassānasaṅkhāte kālattaye mama assamato avidūre tṭhāne madhuraphalāni dhārentīti sambandho.

168. “Kosambā saḷalā nimbā, sāduphalasamāyutā;
Dhuvāṃ phalāni dhārenti, avidūre mamassamaṃ”.

Tattha ete kosambādayo rukkhā sārāphalā madhuraphalā uttamaphalā samāyutā saṃ suṭṭhu āyutā samaṅgībhūtā niccaṃ phaladhārino mama assamasamīpe sobhantīti attho.

169. “Harītakā āmalakā, ambajambuvibhītakā;
Kolā bhallātakā billā, phalāni dhārayanti te”.

Te harītakādayo rukkhā mama assamasamīpe jātā niccaṃ phalāni dhārayantīti sambandho.

170. “Āluvā ca kaḷambā ca, biḷālītakkaḷāni ca;
Jīvakā sutakā ceva, bahūkā mama assame”.

Ete āluvādayo mūlaphalā khuddā madhurasā mama assamasamīpe bahū santīti sambandho.

171. “Assamassāvidūramhi, taḷākāsuṃ sunimmitā;
Acchodakā sītājalā, supatitthā manoramā”.

Tattha assamassāvidūramhi assamassa samīpe sunimmitā suṭṭhu ārohanaorohanakkhamaṃ katvā nimmitā acchodakā vipprasannodakā sītājalā sītodakā supatitthā sundaratitthā manoramā somanassakarā taḷākā āsuṃ ahesunti attho.

172. “Padumuppalasañchannā, puṇḍarīkasamāyutā;
Mandālakehi sañchannā, dibbagandhopavāyati”.

Tattha padumehi ca uppalehi ca sañchannā paripuṇṇā puṇḍarīkehi samāyutā samaṅgibhūtā mandālakehi ca sañchannā gahanībhūtā taḷākā dibbagandhāni upavāyanti samantato vāyantīti attho.

173. “Evaṃ sabbaṅgasampanne, pupphite phalite vane;
Sukate assame ramme, viharāmi ahaṃ tadā”.

Tattha evaṃ sabbaṅgasampanneti abbehi nadikādiavayavehi sampanne paripuṇṇe pupphaphalarukkhehi gahanībhūte vane sukate ramaṇīye assame araṇṇāvāse tadā tāpasabhūtakāle ahaṃ viharāmīti attho.

Ettāvatā assamasampattiṃ dassetvā idāni attano sīlādiguṇasampattiṃ dassento -

174. “Sīlavā vatasampanno, jhāyī jhānarato sadā;
Pañcābhiññābalappatto, suruci nāma tāpaso”ti. - āha;

Tattha sīlavāti jhānasampayuttacatupārisuddhisīlasadisehi pañcahi sīlehi sampuṇṇoti attho. Vatasampannoti “ito paṭṭhāya gharāvāsaṃ pañca kāmaguṇe vā na sevissāmī”ti vatasamādānena sampanno. Jhāyīti lakkhaṇūpanijjhānaārammaṇūpanijjhānehi jhāyī jhāyanasīlo. Jhānaratoti etesu jhānesu rato allīno sadā sampuṇṇo. Pañcābhiññābalappattoti iddhividhadibbasotaparacittavijānanapubbenivāsānussatidibbacakkhusaṅkhātāhi pañcahi abhiññāhi visesapaññāhi balasampanno, paripuṇṇoti attho. Nāmena suruci nāma tāpaso hutvā viharāmīti sambandho.

Ettakena attano guṇasampattiṃ dassetvā parisasampattiṃ dassento -

175. “Catuvīsasahassāni, sissā mayhaṃ upaṭṭhaham;
Sabbe maṃ brāhmaṇā ete, jātīmanto yasassino”ti. - ādimāha;
Tattha ete sabbe catuvīsatisahassabrāhmaṇā mayhaṃ sissā jātīmanto jātisampannā yasassino parivārasampannā maṃ upaṭṭhahanti sambandho.

176. “Lakkhaṇe itihāse ca, sanighaṇḍusakeṭubhe;
Padakā veyyākaraṇā, sadhamme pāramiṃ gatā”.

Tattha lakkhaṇeti lakkhaṇasatthe. Sabbalokiyānaṃ itthipurisānaṃ “imehi lakkhaṇehi samannāgatā dukkhitā bhavanti, imehi sukkhitā bhavanti”ti lakkhaṇaṃ jānāti. Tappakāsako gantho lakkhaṇaṃ, tasmīṃ lakkhaṇe ca. Itihāseti “itiha āsa itiha āsā”ti vuttavacanapaṭiḍḍipake ganthe. Lakkhaṇe ca itihāse ca pāramiṃ pariyosānaṃ gatāti sambandho. Rukkhapabbatādīnaṃ nāmappakāsakaganthaṃ “nighaṇḍū”ti vuccati. Keṭūbheti kiriyākappavikappānaṃ kavīnaṃ upakārako gantho. Nighaṇḍuyā saha vattatīti sanighaṇḍu, keṭubhena saha vattatīti sakeṭubhaṃ, tasmīṃ sanighaṇḍusakeṭubhe vedattaye pāramiṃ gatāti sambandho. Padakāti nāmapadasamāsataddhitākhyātakitakādipadesu chekā. Veyyākaraṇāni candapāṇinīyakalāpādibyākaraṇe chekā. Sadhamme pāramiṃ gatāti attano dhamme brāhmaṇadhamme vedattaye pāramiṃ pariyosānaṃ gatā pattāti attho.

177. “Uppātesu nimittesu, lakkhaṇesu ca kovidā;
Pathavyā bhūmantalikkhe, mama sissā susikkhitā”.

Tattha ukkāpātabhūmikampādikesu uppātesu ca subhanimittāsubhanimittesu ca itthilakkhaṇapurisalakkaṇamahāpurisalakkaṇesu ca kovidā chekā. Pathaviyā ca

bhūmiyā ca sakalaloke ca antalikkhe ākāse cāti sabbattha mama sissā susikkhitā.

178. “Appicchā nipakā ete, appāhārā alolupā;
Lābhālābhena santuṭṭhā, parivārenti maṃ sadā”.

Tattha appicchāti appakenāpi yāpentā. Nipakāti nepakkasaṅkhātāya paññāya samannāgatā. Appāhārāti ekāhārā ekabhattikāti attho. Alolupāti lolupataṇhāya appavattanakā. Lābhālābhenāti lābhena alābhena ca santuṭṭhā somanassā ete mama sissā sadā niccakālaṃ maṃ parivārenti upaṭṭhahantīti attho.

179. “Jhāyī jhānaratā dhīrā, santacittā samāhitā;
Ākiñcaññaṃ patthayantā, parivārenti maṃ sadā”.

Tattha jhāyīti lakkhaṇūpanijjhānaārammaṇūpanijjhānehi samannāgatā. Jhāyanasīlā vā. Jhānaratāti tesu ca jhānesu ratā allīnā. Dhīrāti dhisampannā. Santacittāti vūpasantamanā. Samāhitāti ekaggacittā. Ākiñcaññanti nippalibodhabhāvaṃ. Patthayantāti icchantā. Itthambhūtā me sissā sadā maṃ parivārentīti sambandho.

180. “Abhiññāpāramippattā, pettike gocare ratā;
Antalikkhacarā dhīrā, parivārenti maṃ sadā”.

Tattha abhiññāpāramippattāti pañcasu abhiññāsu pāramiṃ pariyosānaṃ pattā pūritāti attho. Pettike gocare ratāti buddhānuññātāya aviññattiyā laddhe āhāre ratāti attho. Antalikkhacarāti antalikkhena ākāse na gacchantā āgacchantā cāti attho. Dhīrāti thirabhūtā sīhabyagghādiparissaye acchambhitasabhāvāti attho. Evaṃbhūtā mama tāpasā sadā maṃ parivārentīti attho.

181. “Saṃvutā chasu dvāresu, anejā rakkhitindriyā;
Asaṃsaṭṭhā ca te dhīrā, mama sissā durāsadā”.

Tattha cakkhādīsu chasu dvāresu rūpādīsu chasu ārammaṇesu saṃvutā pihitā paṭicchannā, rakkhitagopitadvārāti attho. Anejā nittaṇhā rakkhitindriyā gopitacakkhādiindriyā asaṃsaṭṭhā ñātihi gahaṭṭhehi amissībhūtāti attho. Durāsadāti duṭṭhu āsadā, āsādetuṃ ghaṭṭetuṃ asakkuṇeyyā ayoggāti attho.

182. “Pallaṅkena nisajjāya, ṭhānacaṅkamanena ca;
Vītināmenti te rattiṃ, mama sissā durāsadā”.

Tattha mama sissā pallaṅkena ūrubaddhāsanena seyyaṃ vihāya nisajjāya ca ṭhānena ca caṅkamenā ca sakalaṃ rattiṃ visesena atināmenti atikkāmentīti sambandho.

183. “Rajanīye na rajjanti, dussanīye na dussare;
Mohānīye na muyhanti, mama sissā durāsadā”.

Te itthambhūtā mama sissā tāpasā rajanīye rajjitabbe vatthusmiṃ na rajjanti rajjaṃ na uppādentī. Dussanīye dussitabbe dosaṃ uppādetuṃ yutte vatthumhi na dussare dosaṃ na karonti. Mohānīye mohituṃ yutte vatthumhi na muyhanti mohāṃ na karonti, paññāsampayuttā bhavantīti attho.

184. “Iddhiṃ vīmaṃsamānā te, vattanti niccakālikaṃ;
Pathaviṃ te pakampenti, sārāmbhena durāsadā”.

Te mama sissā “ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hotī”tiādikaṃ iddhivikubbanam niccakālikam vīmaṃsamānā vattantīti sambandho. Te mama sissā ākāsepi udaye pathaviṃ nimminivā iriyāpatham pakampentīti attho. Sārambhena yugaggāhena kalahakaraṇena na āsādetabbāti attho.

185. “Kīlamānā ca te sissā, kīlanti jhānakīlitaṃ;
Jambuto phalamānenti, mama sissā durāsadā”.

Te mama sissā kīlamānā paṭhamajjhānādikīlam kīlanti laṇṭanti ramantīti attho. Jambuto phalamānenti himavantamhi satayojanubbedhajamburukkhato ghaṭappamāṇam jambuphalam iddhiyā gantvā ānentīti attho.

186. “Aññe gacchanti goyānam, aññe pubbavidehakam;
Aññe ca uttarakurum, esanāya durāsadā”.

Tesam mama sissānam antare aññe ekacce goyānam aparagoyānam dīpaṃ gacchanti, ekacce pubbavidehakam dīpaṃ gacchanti, ekacce uttarakurum dīpaṃ gacchanti, te durāsadā etesu thānesu esanāya gavesanāya paccayapariyesanāya gacchantīti sambandho.

187. “Purato pesenti khāriṃ, pacchato ca vajanti te;
Catuvīsasahashehi, chāditaṃ hoti ambaraṃ”.

Te mama sissā ākāse gacchamānā khāriṃ tāpasaparikkhārabharitaṃ kājaṃ purato pesenti paṭhamam abhimukhañca tam pesetvā sayam tassa pacchato gacchantīti attho. Evaṃ gacchamānehi catuvīsasahashehi tāpasehi ambaraṃ ākāsatam chāditaṃ paṭicchannaṃ hotīti sambandho.

188. “Aggipākī anaggī ca, dantodukkhalikāpi ca;
Asmena koṭṭitā keci, pavattaphalabhojanā”.

Tattha keci ekacce mama sissā aggipākī phalāphalapaṇṇādayo pacitvā khādanti, ekacce anaggī aggīhi apacitvā āmakameva khādanti, ekacce dantikā dantehiyeva tacam uppāṭetvā khādanti. Ekacce udukkhalikā udukkhalehi koṭṭetvā khādanti. Ekacce asmena koṭṭitā pāsāṇena koṭṭetvā khādanti. Ekacce sayampatitaphalāhārāti sambandho.

189. “Udakorohaṇā keci, sāyaṃ pāto sucīratā;
Toyābhisecanakarā, mama sissā durāsadā”.

Durāsadā mama sissā keci sucīratā suddhikāmā sāyaṃ pāto ca udakorohaṇā udakapavesakāti attho. Keci toyābhisecanakarā udakena attani abhisīñcanakarāti attho.

190. “Parūḷhakacchanakhalomā, paṇkadantā rajassirā;
Gandhitā sīlagandhena, mama sissā durāsadā”.

Tattha te durāsadā mama sissā kacchesu ubhayakacchesu ca hatthapādesu ca parūḷhā sañjātā, dīghanakhalomāti attho. Khurakammarahitattā amaṇḍitā apasādhitāti adhippāyo. Paṇkadantāti itṭhakacuṇṇakhīrapāsānacūṇṇādīhi dhavalamakatattā malaggahitadantāti attho. Rajassirāti telamakkhanādirahitattā dhūlīhi makkhitasīsāti attho. Gandhitā sīlagandhenāti jhānasamādhisamāpattīhi

sampayuttasīlena samaṅgībhūtattā lokiyasīlagandhena sabbattha sugandhībhūtāti attho. Mama sissā durāsadāti imehi vuttappakāraguṇehi samannāgatattā āsādetuṃ ghaṭṭetuṃ asakkuṇeyyā mama sissāti sambandho.

191. “Pātova sannipatitvā, jaṭilā uggatāpanā;
Lābhālābhaṃ pakittetvā, gacchanti ambare tadā”.

Tattha pātova sannipatitvāti sattamyatthe topaccayo, pātarāsakāleyeva mama santike rāsibhūtāti attho. Uggatāpanā pākaṭatapā patthaṭatapā jaṭilā jaṭādhārino tāpasā. Lābhālābhaṃ pakittetvā khuddake ca mahante ca lābhe pākaṭe katvā tadā tasmīṃ kāle ambare ākāsatale gacchantīti sambandho.

192. Puna tesameva guṇe pakāsento etesaṃ pakkamantānantiādimāha. Tattha ākāse vā thale vā pakkamantānaṃ gacchantānaṃ etesaṃ tāpasānaṃ vācacīrajanito mahāsaddo pavattatīti attho. Muditā honti devatāti evaṃ mahāsaddaṃ pavattetvā gacchantānaṃ ajinacamma saddena santuṭṭhā “sādhu sādhu, ayyā”ti somanassajātā devatā muditā santuṭṭhā hontīti sambandho.

193. Disodisanti te isayo antalikkhacarā ākāsacārino dakkhiṇādisānudisaṃ pakkamanti gacchantīti sambandho. Sake balenupatthaddhāti attano sarīrabalena vā jhānabalena vā samannāgatā yadicchakaṃ yattha yattha gantukāmā, tattha tattheva gacchantīti sambandho.

194. Puna tesamevānubhāvaṃ pakāsento pathavīkampakā etetiādimāha. Tadā ete sabbattha icchācārā pathavīkampakā medanīsañcalanañātikā nabhacārino ākāsacārino. Uggatejāti uggatatejā patthaṭatejā duppasahā pasayha abhibhavitvā pavattituṃ asakkuṇeyyāti duppasahā. Sāgarova akhobhiyāti aññehi akhobhiyo anāluḷito sāgaro iva samuddo viya aññehi akhobhiyā kompetuṃ asakkuṇeyyā hontīti sambandho.

195. Ṭhānacaṅkamino kecīti tesāṃ mama sissānaṃ antare ekacce isayo ṭhāniriyāpathacaṅkamaniriyāpathasampannā, ekacce isayo nesajjikā nisajjiriyāpathasampannā, ekacce isayo pavattabhojanā sayamṃpatitapaṇṇāhārā evarūpehi guṇehi yuttattā durāsadāti sambandho.

196. Te sabbe thomento mettāvihārinotiādimāha. Tattha “aparimāṇesu cakkavāḷesu aparimāṇā sattā sukhī hontū”tiādinā sinehalakkhaṇāya mettāya pharitvā viharanti, attabhāvaṃ pavattentīti mettāvihārino ete mama sissāti attho. Sabbe te isayo sabbapāṇinaṃ sabbesaṃ sattānaṃ hitesī hitagavesakā. Anattukkaṃsakā attānaṃ na ukkaṃsakā amānino kassaci kañci puggalaṃ na vambhenti nīcaṃ katvā na maññantīti attho.

197. Te mama sissā sīlasamādhisamāpattiguṇayuttattā sīharājā iva acchambhītā nibbhayā, gajarājā iva hatthirājā viya thāmavā sarīrabalajhānabalasampannā byaggharājā iva, durāsadā ghaṭṭetumasakkuṇeyyā mama santike āgacchantīti sambandho.

198. Tato attano ānubhāvassa dassanalesena pakāsento vijjādhārātiādimāha. Tattha mantasajjhāyādivijjādhārā ca rukkhapabbatādīsu vasantā bhummadevatā ca bhūmaṭṭhathalaṭṭhā nāgā ca gandhabbadevā ca caṇḍā rakkhasā ca kumbhaṇḍā devā ca dānavā devā ca icchiticchitanimmānasamatthā garuḷā ca taṃ saraṃ upajīvantīti sambandho, tasmīṃ sare sarassa samīpe vasantīti attho.

199. Punapi tesamyeva attano sissatāpasānaṃ guṇe vaṇṇento te jaṭā khāribharitātiādīmāha. Taṃ sabbam uttānatthameva. Khāribhāranti udañcanakamaṇḍaluādikaṃ tāpasaparikkhāraṃ.

207. Punapi attano guṇe pakāsento uppāte supine cāpītiādīmāha. Tattha brāhmaṇasippesu nipphattiṃ gatattā nakkhattapāṭhe ca chekattā “imassa rājakumārassa uppannakhattaṃ subhaṃ asubha”nti uppātalakkhaṇe ca supine ca pavattiṃ pucchitena “idaṃ supinaṃ subhaṃ, idaṃ asubha”nti supinanipphattikathane ca sabbesaṃ itthipurisānaṃ hatthapādalakkhaṇakathane ca suṭṭhu sikkhito sakalajambudīpe pavattamānaṃ mantapadaṃ lakkhaṇamantakoṭṭhāsaṃ sabbam ahaṃ tadā mama tāpasakāle dhāremīti sambandho.

208. Attano byākaraṇaṃ buddhaguṇapubbaṅgamaṃ pakāsento anomadassītiādīmāha. Tattha na omakanti anomaṃ. Maṃsacakkhudibbacakkhusamantacakkhudhammacakkhubuddhacakkhūhi sabbasattānaṃ passanaṃ dassanaṃ nāma, anomaṃ dassanaṃ yassa bhagavato so bhagavā anomadassī. Bhāgyavantatādīhi kāraṇehi bhagavā lokassa jeṭṭhasetṭhattā lokajeṭṭho usabho nisabho āsabhoti tayo gavajeṭṭhakā. Tattha gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako nisabho, gavasatasahassajeṭṭhako āsabho, narānaṃ āsabho narāsabho paṭividdhasabbadhammo, sambuddho vivekakāmo ekībhāvaṃ icchanto himavantaṃ himālayapabbataṃ upāgamīti sambandho.

209. Ajjhogāhetvā himavantanti himavantasamīpaṃ ogāhetvā pavisitvāti attho. Sesam uttānatthameva.

210-211. Jalitaṃ jalamānaṃ indīvarapupphaṃ iva, hutāsanaṃ homassa āsanaṃ, ādittaṃ ābhāyutaṃ aggikkhandhaṃ iva, gagane ākāse jotamānaṃ vijju iva, suṭṭhu phullaṃ sālārājaṃ iva, nisinnaṃ lokanāyakaṃ addasanti sambandho.

213. Devānaṃ devo devadevo, taṃ devadevaṃ disvāna tassa lakkhaṇaṃ dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇasañjānanakāraṇaṃ. “Buddho nu kho na vā buddho”ti upadhārayiṃ vicāresiṃ. Cakkhumaṃ pañcahi cakkhūhi cakkhumantaṃ jinaṃ kena kāraṇena passāmīti sambandho.

214. Caraṇuttame uttamapādatale sahasārāni cakkalakkhaṇāni dissanti, ahaṃ tassa bhagavato tāni lakkhaṇāni disvā tathāgate niṭṭhaṃ gacchiṃ sannitiṭṭhānaṃ agamāsi, nissandeho āsinti attho. Sesam uttānatthameva.

218. Sayambhū sayameva bhūtā. Amitodaya amitānaṃ aparimāṇānaṃ guṇānaṃ udaya utṭhānaṭṭhāna, idaṃ padadvayaṃ ālapanameva. Imaṃ lokaṃ imaṃ sattalokaṃ sam suṭṭhu uddharasi saṃsārato uddharitvā nibbānathalaṃ pāpesīti attho. Te sabbe sattā tava dassanaṃ āgamma āgantvā kaṅkhāsotaṃ vicikicchāmahogaṃ taranti atikkamantīti sambandho.

219. Bhagavantaṃ thomento tāpaso tuvaṃ satthātiādīmāha. Tattha, bhante, sabbaññu tuvaṃ sadevakassa lokassa satthā ācariyo uttamaṭṭhena tvameva ketu ucco, sakalaloke pakāsanaṭṭhena tvameva dhajo, lokattaye uggaṭattā tvameva yūpo ussāpitathambhasadiso, paṇinaṃ sabbasattānaṃ tvameva parāyaṇo

uttamagamanīyaṭṭhānaṃ tvameva patitṭhā patitṭhaṭṭhānaṃ lokassa
mohandhakāraavidhamanato tvameva dīpo telapadīpo viya, dvipaduttamo
dvipadānaṃ devabrahmamanussānaṃ uttamo seṭṭhoti sambandho.

220. Puna bhagavantamyeva thomento sakkā samudde udakantiādimāha. Tattha caturāsītiyojanasahassagambhīre samudde udakaṃ ālhakena pametuṃ minituṃ sakkā bhaveyya, bhante, sabbaññu tava ñāṇaṃ “ettakaṃ pamāṇa”nti pametave minituṃ na tveva sakkāti attho.

221. Tulamaṇḍale tulapañjare ṭhapetvā pathaviṃ medaniṃ dhāretuṃ sakkā, bhante, sabbaññu tava ñāṇaṃ dhāretuṃ na tu eva sakkāti sambandho.

222. Bhante, sabbaññu ākāso sakalantalikkhaṃ rajjuyā vā aṅgulena vā minituṃ sakkā bhaveyya, tava pana ñāṇaṃ ñāṇākāsaṃ na tu eva pametave minituṃ sakkāti attho.

223. Mahāsamudde udakanti caturāsītiyojanasahassagambhīre sāgare akhilaṃ udakañca, catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalaṃ akhilaṃ pathaviñca jahe jaheyya atikkameyya samaṃ kareyya buddhassa ñāṇaṃ upādāya gahetvā tuleyya samaṃ kareyya. Upamāto upamāvasena na yujjare na yojeyyuṃ. Ñāṇameva adhikanti attho.

224. Cakkhuma pañcahi cakkhūhi cakkhumanta, ālapanametaṃ. Saha devehi pavattassa lokassa, bhummatthe sāmivacanaṃ. Sadevake lokasmiṃ antare yesaṃ yattakānaṃ sattānaṃ cittaṃ pavattati. Ete tattakā sacittakā sattā tava ñāṇamhi antojālagatā ñāṇajālasmiṃ anto paviṭṭhāti sambandho, ñāṇajālena sabbasatte passasīti attho.

225. Bhante, sabbaññu sabbadhammajānanaka, tvaṃ yena ñāṇena catumaggasampayuttena sakalaṃ uttamaṃ bodhiṃ nibbānaṃ patto adhigato asi bhavasi, tena ñāṇena paratitthiye aññatitthiye maddasī abhibhavasīti sambandho.

226. Tena tāpasena thomitākāraṃ pakāsentā dhammasaṅgāhakā therā imā gāthā thavitvānāti āhaṃsu. Tattha imā gāthāti ettakāhi gāthāhi thavitvāna thomaṇaṃ katvāna nāmena suruci nāma tāpaso sesaṭṭhakathāsu pana “saradamāṇavo”ti āgato. So aṭṭhakathānayato pāṭhoyeva pamāṇaṃ, atha vā sundarā ruci ajjhāsayo nibbānālayo assāti suruci. Sarati gacchati indriyadamaṇāya pavattatīti sarado, iti dvayampi tasseva nāmaṃ. So surucitāpaso ajinacammaṃ pattharivāna pathaviyaṃ nisīdi, accāsannādayo cha nisajjadosse vajjetvā sarado nisīdīti attho.

227. Tattha nisinno tāpaso tassa bhagavato ñāṇameva thomento cullāsītisahassānītiādimāha. Tattha cullāsītisahassānīti caturāsītisahassāni, girirājā merupabbatarājā, mahañṇave sāgare ajjhogā!ho adhiogā!ho paviṭṭho, tāvadeva tattakāni caturāsītisahassāni accuggato atiuggato idāni pavuccatīti sambandho.

228. Tāva accuggato tathā atiuggato neru, so mahāneru āyato uccato ca vitthārato ca evaṃ mahanto nerurājā koṭisatasahassiyo saṅkhāṇubhedena cuṇṇito cuṇṇavicuṇṇaṃ kato asi.

229. Bhante, sabbaññu tava ñāṇaṃ lakkhe ṭhapiyamānamhi ñāṇe satam vā sahassaṃ vā satahassaṃ vā ekekaṃ binduṃ katvā ṭhapite tadeva mahānerussa cuṇṇaṃ khayam gaccheyya, tava ñāṇaṃ pametave pamāṇaṃ kātuṃ eva na sakkāti sambandho.

230. Sukhumacchikena sukhumacchiddena jālena yo sakalamahāsamudde udakaṃ parikkhiṇe samantato parikkhaṃ kareyya, evaṃ parikkhite ye keci pāṇā udaye jātā sabbe te antojālagatā siyuma bhavēyyunti attho.

231. Tamupameyyaṃ dassento tatheva hītiādimāha. Tattha yathā udajā pāṇā antojālagatā honti, tatheva mahāvīra mahābodhiadhigamāya vīriyakara. Ye keci puthu anekā tithiyā micchā tithakārā diṭṭhigahanapakkhandā diṭṭhisāṅkhātagahanaṃ pavitṭhā parāmāsena sabhāvato parato āmasanalakkhaṇāya diṭṭhiyā mohitā pihitā santi.

232. Tava suddhena nikkilesena ñāṇena anāvaraṇadassinā sabbadhammānaṃ āvaraṇarahitadassanasīlena ete sabbe tithiyā antojālagatā ñāṇajālāsanto pavesitā vā tathevāti sambandho. Ñāṇaṃ te nātivattareti tava ñāṇaṃ te tithiyā nātikkamantīti attho.

233. Evaṃ vuttathomanāvasāne bhagavato attano byākaraṇārabbaṃ dassetuṃ bhagavā tamhi samayetiādimāha. Tattha yasmiṃ samaye tāpaso bhagavantaṃ thomesi, tasmīṃ thomanāya pariyosānakāle saṅkhyātikkantaparivāratāya mahāyaso anomadassī bhagavā kilesamārādīnaṃ jitattā jino. Samādhimhā appitasamādhito vuṭṭhahitvā sakalajambudīpaṃ dibbacakkhunā olokesīti sambandho.

234-235. Tassa anomadassissa bhagavato munino monasaṅkhātena ñāṇena samannāgatassa nisabho nāma sāvako santacittehi vūpasantakilesamānasehi tādīhi itṭhānīṭṭhesu akampiyasabhāvattā, tādibhi khīṇāsavehi suddhehi parisuddhakāyakammādiyuttehi chaḷabhiññehi tādīhi aṭṭhahi lokadhammehi akampanasabhāvehi satasahasseehi parivuto buddhassa cittaṃ, aññāya jānitvā lokanāyakaṃ upesi, tāvadeva samīpaṃ agamāsīti sambandho.

236. Te tathā āgatā samānā tattha bhagavato samīpe. Antalikkhe ākāse tṭhitā bhagavantaṃ padakkhiṇaṃ akaṃsu. Te sabbe pañjalikā namassamānā ākāsatō buddhassa santike otaruṃ orohimsūti sambandho.

237. Puna byākaraṇadānassa pubbabhāgakāraṇaṃ pakāsento sitaṃ pātukaṛītiādimāha. Taṃ sabbaṃ uttānatthameva.

241. Yo maṃ pupphenāti yo tāpasō mayi cittaṃ pasādetvā anekapupphena maṃ pūjesi, ñāṇaṇca me anu punappunaṃ thavi thomesi, tamahanti taṃ tāpasāṃ ahaṃ kittayissāmi pākaṭaṃ karissāmi, mama bhāsato bhāsantassa vacanaṃ suṇoṭha savanavisayaṃ karoṭha manasi karoṭha.

250. Pacchime bhavasampatteti byākaraṇaṃ dadamāno bhagavā āha. Tattha pacchime pariyosānabhūte bhavē sampatte sati. Manussattaṃ manussajātiṃ gamissati, manussaloke uppajjissatīti attho. Rūpasāradhanasāravayasārakulasārabhogasārapuññasārādīhi sārehi sāravantatāya sārī nāma brāhmaṇī kucchinā dhārayissati.

253. Byākaraṇamūlamārabhi aparimeyye ito kappeti. Ettha dvinnaṃ aggasāvakaṇaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ kappasatasahasāṇca pāramī pūritā, tathāpi gāthābandhasukhatthaṃ antarakappāni upādāya evaṃ vuttanti daṭṭhabbaṃ.

254. “Sāriputtoti nāmena, hessati aggasāvako”ti byākaraṇamadāsi, byākaraṇaṃ datvā taṃ thomento so bhagavā ayaṃ bhāgīrathītiādīmāha. Gaṅgā, yamunā, sarabhū, mahī, aciravatīti imāsaṃ pañcannaṃ gaṅgānaṃ antare ayaṃ bhāgīrathī nāma paṭhamamahāgaṅgā himavantā pabhāvitā himavantato āgatā anotattadahato pabhavā, mahodadhiṃ mahāudakakkhandhaṃ appayanti pāpuṇanti, mahāsamuddaṃ mahāsāgaraṃ appeti upagacchati yathā, tathā eva ayaṃ sārīputto sake tīsu visārado attano kule pavattamānesu tīsu vedesu visārado apakkhalitañño paṭthaṭṭaṇṇo. Paññāya pāramaṃ gantvā attano sāvakaññaṇassa pariyosānaṃ gantvā, pāṇine sabbasatte tappayissati santappessati suhittabhāvaṃ karissatīti attho.

257. Himavantamupādāyāti himālayapabbataṃ ādiṃ katvā mahodadhiṃ mahāsamuddaṃ udakabhāraṃ sāgaraṃ pariyosānaṃ katvā etthantare etesaṃ dvinnaṃ pabbatasāgarānaṃ majjhe yaṃ pulinaṃ yattakā vālukaṇṇāsi atthi, gaṇanāto gaṇanavasena asaṅkhiyaṃ saṅkhyātikantaṃ.

258. Tampi sakkā asesenaṇti taṃ pulinampi nisesena saṅkhātuṃ sakkā sakkuṇeyya bhaveyya, sā gaṇanā yathā hotīti sambandho. Tathā sārīputtassa paññāya anto pariyosānaṃ na tveva bhavissatīti attho.

259. Lakkhe...pe... bhavissatīti lakkhe ñāṇalakkhe ñāṇassa ekasmiṃ kale ṭhapiyamānamhi ṭhapite sati gaṅgāya vālukaṇṇāsi parikkhayaṃ gaccheyyāti attho.

260. Mahāsamuddeti caturāsītiyojanasahassagambhīre catumahāsāgare ūmiyo gāvutādibhedā taraṅgarāsayo gaṇanāto asaṅkhiyā saṅkhyāvirahitā yathā honti, tatheva sārīputtassa paññāya anto pariyosānaṃ na hessati na bhavissatīti sambandho.

261. So evaṃ paññavā sārīputto gotamagottattā gotamaṃ sakyakule jeṭṭhakaṃ sakyapuṇḍavaṃ sambuddhaṃ ārādhayitvā vattapaṭipattisīlacārādīhi cittārādhanaṃ katvā paññāya sāvakaññaṇassa pāramaṃ pariyosānaṃ gantvā tassa bhagavato aggasāvako hessatīti sambandho.

262. So evaṃ aggasāvakaṭṭhānaṃ patto sakyaputtena bhagavatā itṭhāniṭṭhesu akampi yasabhāvena pavattitaṃ pākaṭaṃ kataṃ dhammacakkaṃ saddhammaṃ anuvattessati avinassamānaṃ dhāressati. Dhammavutṭhiyo dhammadesanāsaṅkhātā vutṭhiyo vassento desento pakāsento vivaranto vibhajanto uttānīkaronto pavattissatīti attho.

263. Gotamo sakyapuṇḍavo bhagavā etaṃ sabbaṃ abhiññāya visesena ñāṇena jānitvā bhikkhusaṅghe ariyapuggalamajjhe nisīditvā aggaṭṭhāne sakalapaññādiguṇagaṇābhīrame uccaṭṭhāne ṭhapessatīti sambandho.

264. Evaṃ so laddhabyākaraṇo somanassappatto pītisomanassavasena udānaṃ udānento aho me sukataṃ kammantiādīmāha. Tattha ahoṭi vimhayatthe nipāto. Anomadassissa bhagavato satthuno garuno sukataṃ suṭṭhu kataṃ saddahitvā kataṃ kammaṃ puññaḷṭṭhāsaṃ aho vimhayaṃ acinteyyānubhāvanti attho. Yassa bhagavato ahaṃ kāraṃ puññasambhāraṃ katvā sabbattha sakalaguṇagaṇe pāramaṃ pariyosānaṃ gato paramaṃ koṭiṃ sampatto, so bhagavā aho vimhayoti sambandho.

265. Aparimeyyeti saṅkhyātikkantakālasmiṃ kataṃ kusalakammaṃ, me mayhaṃ idha imasmiṃ pacchimattabhāve phalaṃ vipākaṃ dassesi. Sumutto suṭṭhu vimutto chekena dhanuggahena khitto saravego iva ahaṃ tena puññaphalena kilese jhāpayiṃ jhāpesinti attho.

266. Attano eva vīriyaṃ pakāsento asaṅkhatantiādimāha. Tattha asaṅkhatanti na saṅkhatam, paccayehi samāgamma na katanti attho. Taṃ asaṅkhatam nibbānam kilesakālussiyābhāvena acalaṃ katasambhārānaṃ paṭiṭṭhaṭṭhena padaṃ gavesanto pariyesanto sabbe titthiye sakale titthakare diṭṭhuppāḍake puggale vicinaṃ upaparikkhanto esāhaṃ eso ahaṃ bhava kāmabhavādiḍe bhava saṃsariṃ paribbhaminti sambandho.

267-268. Attano adhippāyaṃ pakāsento yathāpi byādhito posotiādimāha. Tattha byādhitoti byādhinā pīḷito poso puriso osadhaṃ pariyeseyya yathā, tathā ahaṃ asaṅkhatam amataṃ padaṃ nibbānam gavesanto abbokiṇṇam avicchinnaṃ niranataraṃ, pañcasataṃ jātipañcasatesu attabhāvesu isipabbajjaṃ pabbajinti sambandho.

271. Kutitthe saṅcariṃ ahanti lāmake titthe gamanamagge ahaṃ saṅcariṃ.

272. Sāratthiko poso sāragavesī puriso. Kadaliṃ chetvāna phālayeti kadalikkhandaṃ chetvā dvedhā phāleyya. Na tattha sāraṃ vindeyyāti phāletvā ca pana tattha kadalikkhandaḍe sāraṃ na vindeyya na labheyya, so puriso sārena rittako tucchoti sambandho.

273. Yathā kadalikkhandaḍo sārena rittō tuccho, tatheva tathā eva loke titthiyā nānādiṭṭhigatikā bahujjanā asaṅkhatena nibbānena rittā tucchāti sambandho. Seti nipātamattaṃ.

274. Pacchimabhavaḍe pariyosānajātiyaṃ brahmabandhu brāhmaṇakule jāto ahaṃ ahosinti attho. Mahābhogaṃ chaḍḍetvānāti mahantaṃ bhogakkhandaṃ khelaṇiṇḍaṃ iva chaḍḍetvā, anagāriyaṃ kasivāṇijjādikammavirahitaṃ tāpasapabbajjaṃ pabbajiṃ paṭipajjinti attho.

Paṭhamabhāṇavāraṇṇanā samattā.

275-277. Ajjhāyako...pe... muniṃ mone samāhitanti monaṃ vuccati ñāṇaṃ, tena monena samannāgato muni, tasmiṃ mone sammā āhitaṃ ṭhapitaṃ samāhitaṃ cittanti attho. Āgusaṅkhātaṃ pāpaṃ na karotīti nāgo, assajitthero, taṃ mahānāgaṃ suṭṭhu phullaṃ vikasitapadumaṃ yathā virocamānanti attho.

278-281. Disvā me...pe... pucchituṃ amataṃ padanti uttānatthameva.

282. Vīthintareti vīthiantare anuppattaṃ sampattaṃ upagataṃ taṃ theram upagantvāna samīpaṃ gantvā ahaṃ pucchinti sambandho.

284. Kīdisaṃ te mahāvīrāti sakaladhiti purisasāsane arahantānamantare paṭhamam dhammacakkapavattane, arahattappattamahāvīra, anujātaparivārabahulatāya mahāyasa te tava buddhassa kīdisaṃ sāsanaṃ dhammaṃ dhammadesanāsaṅkhātaṃ sāsanaṃti sambandho. So bhaddramukha, me mayhaṃ sādhu bhaddakaṃ sāsanaṃ kathayassu kathehīti attho.

285. Tato kathitākāraṃ dassento so me puṭṭhotiādimāha. Tattha soti assajitthero, me mayā puṭṭho “sāsanaṃ kīdisa”nti kathito sabbam katham kathesi. Sabbam sāsanaṃ satthagambhīratāya gambhīraṃ desanādharmapaṭivedhagambhīratāya gambhīraṃ paramatthasaccavibhāvitādivasena nipuṇaṃ padaṃ nibbānaṃ taṇhāsallassa hantāraṃ vināsakaraṃ sabbassa saṃsāradukkhassa apanudanaṃ khepanakaraṃ dhammanti sambandho.

286. Tena kathitākāraṃ dassento ye dhammātiādimāha. Hetuppabhavā hetuto kāraṇato uppannā jātā bhūtā sañjātā nibbattā abhinibbattā, ye dhammā ye sappaccayā sabhāvadhammā santi saṃvijjanti upalabhantīti sambandho. Tesam dhammānaṃ hetuṃ kāraṇaṃ tathāgato āha kathesi. Tesañca yo nirodhoti tesam hetudhammānaṃ yo nirodho nirujjhanasabhāvo, evaṃvādī mahāsamaṇoti sīlasamādhipaṇṇādiguṇaparivāramahantatāya samitapāpattā viddhamsitapāpattā ca mahāsamaṇo bhagavā evaṃvādī hetuvūpasamanādivadanasīlo kathetāti attho.

287. Tato vuttadhammaṃ sutvā attanā paccakkhakatappakāraṃ dassento sohantiādimāha. Taṃ uttānameva.

289. Eseva dhammo yaditāvadevāti sacepi ito uttariṃ natthi, ettakameva idaṃ sotāpattiphalameva pattabbaṃ. Tathā eso eva dhammoti attho. Paccabyatha paṭividdhatha tumhe asokaṃ padaṃ nibbānaṃ. Amhehi nāma idaṃ padaṃ bahukehi kappanahutehi adiṭṭhameva abbhatītaṃ.

290. Yvāhaṃ dhammaṃ gavesantoti yo ahaṃ dhammaṃ santipadaṃ gavesanto pariyesanto kutitthe kucchitatitthe ninditabbatitthe sañcarīṃ paribbhaminti attho. So me attho anuppattoti so pariyesitabbo attho mayā anuppatto sampatto, idāni pana me mayhaṃ nappamajjitum appamādena bhavitum kālōti attho.

291. Ahaṃ assajinā therena tosito katasomanasso, acalaṃ niccalaṃ nibbānapadaṃ, patvāna pāpuṇitvā sahāyakaṃ kolitamāṇavaṃ gavesanto pariyesanto assamapadaṃ agamāsinti attho.

292. Dūratova mamaṃ disvāti assamapadato dūratova āgacchantaṃ mamaṃ disvā susikkhito me mama sahāyo ṭhānanisajjādiiriyāpathehi sampanno samaṅgībhūto idaṃ upari vuccamānavacanaṃ abravi kathesīti attho.

293. Bho sahāya, pasannamukhanettāsi pasanhehi sobhanehi daddallamānehi mukhanettehi samannāgato asi. Munibhāvo iva te dissati paññāyati. Itthambhūto tvaṃ amatādhigato amataṃ nibbānaṃ adhigato asi, kacci accutaṃ nibbānapadaṃ adhigato adhigacchīti pucchāmīti attho.

294. Subhānurūpo āyāsīti subhassa pasannavaṇṇassa anurūpo hutvā āyāsi āgacchasi. Āneñjakārito viyāti tomarādīhi kārito āneñjo hatthī viya dantova tīhi māsehi susikkhito iva bāhitapāpattā, brāhmaṇa dantadamatho sikkhitasikkho nibbānapade upasanto asīti pucchi.

295. Tena puṭṭho amataṃ mayātiādimāha. Taṃ uttānatthameva.

299. Apariyositasāṅkappoti “anāgate ekassa buddhassa aggasāvako bhavedya”nti patthitapatthanāya koṭiṃ appattasāṅkappoti attho. Kutitthe agantabbamagge ahaṃ sañcarīṃ paribbhamiṃ. Bhante gotama, lokajetṭha tava dassanaṃ āgamma patvā,

mama saṅkappo mayhaṃ patthanā pūrito arahattamaggādhigamena
sāvakaṇāmaññassa paṇḍanena paripuṇṇoti adhippāyo.

300. Pathaviyaṃ paṭiṭṭhāyāti pathaviyaṃ nibbattā samaye hemantakāle pupphanti
vikasanti, dibbagandhā sugandhā suṭṭhu pavanti pavāyanti, sabbapāṇinaṃ sabbe
devamanusse tosemi somanassayutte karonti yathā.

301. Tathevāhaṃ mahāvīrāti mahāvīriyavantasakyakulapasutamahāparivāra te tava
sāsane paṭiṭṭhāya ahaṃ paṭiṭṭhahitvā pupphituṃ arahattamaggañāṇena vikasituṃ
samayaṃ kālaṃ esāmi gavesāmi tathevāti sambandho.

302. Vimuttipupphanti sabbakilesehi vimuccanato vimocanato vā vimutti
arahattaphalavimuttisaṅkhātāṃ pupphaṃ esanto gavesento, tañca kho
bhavasamsāramocanaṃ kāmabhavādhivesu samsaraṇaṃ gamanaṃ
bhavasamsāraṃ, tato mocanaṃ bhavasamsāramocanaṃ. Vimuttipupphalābhenāti
vimuccanaṃ vimuccanti vā katasambhārā etāyāti vimutti, aggaphalaṃ. Pupphanti
vikasanti veneyyā etenāti pupphaṃ. Vimutti eva pupphaṃ vimuttipupphaṃ.
Labhanaṃ lābho, vimuttipupphassa lābho vimuttipupphalābho. Tena
vimuttipupphalābhena adhigamanena sabbapāṇinaṃ sabbasatte tosemi
somanassaṃ pāpemi attho.

303. “Yāvatā buddhakhettamhī”tiādisu cakkhuma pañcahi cakkhūhi cakkhumanta
yattake ṭhāne ratanasuttādīnaṃ parittānaṃ āṇā ānubhāvo pavattati, tattake
satasahassakoṭīcakkavāḷasaṅkhāte buddhakhette ṭhapetvāna mahāmuniṃ
sammāsambuddhaṃ vajjetvā avasesesu sattesu añño koci tava puttassa tuyhaṃ
puttena mayā paññāya sadiso samo natthīti sambandho. Sesam uttānameva.

308. Paṭipannāti catumaggasamaṅgino ca phalaṭṭhā arahattaphale ṭhitā ca sekha
phalasamaṅgino heṭṭhimehi tīhi phalehi samannāgatā ca ete aṭṭha ariyabhikkhū,
uttamatthaṃ nibbānaṃ āsīsakā gavesakā, taṃ paññavantaṃ parivārenti sadā
sabbakālaṃ sevanti bhajanti payirupāsanti attho.

310. Kāyavedanācittadhammānupassanāsaṅkhātānaṃ catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ
kusalā chekā satisambojjhaṅgādīnaṃ sattannaṃ sambojjhaṅgānaṃ
bhāvanāyavaḍḍhanāya ratā allīnā.

314. Uḷurājāva tārakarājā iva ca sobhasi.

315. Rukkhapabbataratanasattādayo dhāretīti dharaṇī, dharaṇiyaṃ ruhā sañjātā
vaḍḍhitā cāti dharaṇīruhā rukkhā. Pathaviyaṃ paṭiṭṭhāya ruhanti vaḍḍhanti vuddhiṃ
virūhiṃ āpajjanti. Vepullataṃ vipulabhāvaṃ paripūrabhāvaṃ paṇḍanti, te rukkhā
kamena phalaṃ dassayanti phaladhārino honti.

317-319. Punapi bhagavantameva thomento sindhu sarassatītiādimāha. Tattha
sindhuvādi nāma gaṅgā ca sarassatī nāma gaṅgā ca nandiyagaṅgā ca
candabhāgāgaṅgā ca gaṅgā nāma gaṅgā ca yamunā nāma gaṅgā ca sarabhū nāma
gaṅgā ca mahī nāma gaṅgā ca. Sandamānānaṃ gacchantīnaṃ etāsaṃ gaṅgānaṃ
sāgarova samuddo eva sampatiṇṇhati paṭiggaṇhāti dhāreti. Tadā etā sabbagaṅgā
purimaṃ nāmaṃ sindhuvādigagaṅgādyādikam purimaṃ nāmapaññattivohāraṃ jahanti
chaḍḍenti sāgaroteva sāgaro iti eva ñāyati pākaṭā bhavati yathā. Tatheva tathā eva
ime catubbaṇṇā khattiyabrāhmaṇavessasuddasaṅkhātā cattāro kulā tavantike tava

antike samīpe pabbajitvā pattakāsāyacīvaradhārino paricarantā purimaṃ nāmaṃ khattiyādināmadheyyaṃ paññattivohāraṃ jahanti cajanti, buddhaputtāti buddhassa orasāti ñāyare pākaṭā bhaveyyuṃ.

320-324. Cando candamaṇḍalo abbhā mahikā rajo dhumo rāhūti pañcahi upakkilesehi virahitattā vimalo vigatamalo nimmalo, ākāsadhātuyā ākāsagabbhe gacchaṃ gacchanto, sabbe tārakasamūhe ābhāya maddamāno loka atirocati daddallati yathā. Tatheva tathā eva tvaṃ...pe...

325-327. Udaḥ jātā udaḥ saṃvaḍḍhā kumudā mandālakā ca bahū saṅkhātikkantā, toyena udakena kaddamakalalena ca upalimpanti allīyanti yathā, tatheva bahukā sattā aparimāṇā sattā loka jātā saṃvaḍḍhā rāgena ca dosena ca aṭṭitā bandhitā virūhare viruhanti. Kaddame kumudaṃ yathā viruhati sañjāyati. Kesarīti padumaṃ.

329-330. Rammakā māseti kattikamāse “komudiyā cātumāsiniyā”ti vuttattā. Vārijā padumapupphādayo bahū pupphā pupphanti vikasanti, taṃ māsam taṃ kattikamāsam nātivattanti vārijāti sambandho. Samayo pupphanāya soti so kattikamāso pupphanāya vikasanāya samayo kālōti attho. Yathā pupphanti tatheva tvaṃ, sakyaputta, pupphito vikasito asi. Pupphito te vimuttiyāti te tuyhaṃ sissā katasambhārā bhikkhū vimuttiyā arahattaphalañāṇena pupphito vikasito. Yathā vārijaṃ padumaṃ pupphanasamayaṃ nātikkamati, tathā te sāsanaṃ ovādānusāsaniṃ nātivattanti nātikkamantīti attho.

333-334. Yathāpi selo himavāti himavā nāma selamayapabbato. Sabbapāṇinaṃ sabbesaṃ byādhitaṃ sattānaṃ osadho osadhavanto sabbanāgānaṃ sabbaasurānaṃ sabbadevānaṃ ālayo agārabhūto yathā, tatheva tvaṃ, mahāvīra, sabbapāṇinaṃ jarābyādhimaraṇādīhi pamocanato osadho viya. Yathā so himavā nāgādīnaṃ ālayo, tathā tevijjāya ca chaḷabhiññāya ca iddhiyā ca pāramiṃ pariyoṣānaṃ gatā pattā tuvaṃ nissāya vasantīti sambandho. Heṭṭhā vā upari vā upamāupameyyavasena gāthānaṃ sambandhanayā suviññeyyāva.

342. Āsayānusayaṃ ñatvāti ettha āsayoti ajjhāsaya cariyā, anusayoti thāmagatakilesa. “Ayaṃ rāgacarito, ayaṃ dosacarito, ayaṃ mohacarito”tiādinā āsayānaṃ anusayaṃ kilesapavattiṇca jānitvāti attho. Indriyānaṃ balābalanti saddhindriyādīnaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ tikkhindriyo mudindriyo svākāro dvākāro suviññāpayo duviññāpayoti evaṃ balābalaṃ jānitvā. Bhabbābhabbe viditvānāti “mayā desitaṃ dhammaṃ paṭivijjhitaṃ ayaṃ puggalo bhabbo samattho, ayaṃ puggalo abhabbo”ti viditvā paccakkaṃ katvā, bhante, sabbaññu tvaṃ cātuddīpikamahāmegho viya dhammadesanāsīhanādena abhītanādena gajjasi sakalaṃ cakkavāḷaṃ ekaninnādaṃ karosi.

343-344. Cakkavāḷapariyantāti samantā cakkavāḷagabbhaṃ pūretvā parisā nisinnā bhaveyya. Te evaṃ nisinnā nānādiṭṭhī anekadassanagāhino vivadamānā dveḷhakajātā vivadanti, taṃ tesam vimaticchedanāya dubuddhichindanattāya sabbesaṃ sattānaṃ cittamaññāya cittācāraṃ ñatvā opammakusalo upamāupameyyesu dakkho tvaṃ, muni, ekaṃ pañhaṃ kathentova ekeneva pañhakathanena sakalacakkavāḷagabbhe nisinnānaṃ pañīnaṃ vimatiṃ saṃsayam chindasi nikkaṅkhaṃ karotīti attho.

345. Upadisasadisehevāti ettha udakassa upari dissanti pākaṭā hontīti upadisā, sevālā. Upadisehi sadisā upadisasadisā, manussā. Yathā hi upadisā sevālā udakaṃ adissamānaṃ katvā tassupari pattharivā ṭhitā honti, tathā vasudhā pathavī tehi upadisasadisehi eva manussehi nīrantaraṃ pattharivā ṭhitehi pūritā bhavēyya. Te sabbeva pathaviṃ pūretvā ṭhitā manussā pañjalikā sirasi añjaliṃ paggaḥitā kittayum lokanāyakaṃ lokanāyakassa buddhassa guṇaṃ katheyyum.

346. Te sabbe devamanussā kappam vā sakalam kappam kittayantā guṇaṃ kathentāpi nānāvaṇṇehi nānappakārehi guṇehi kittayum. Tathāpi te sabbe parimetum guṇapamāṇaṃ kathetum na pappeyyum na sampāpuṇeyyum na sakkuṇeyyum. Appameyyo tathāgato sammāsambuddho aparimeyyo guṇātireko. Etena guṇamahantaṃ dīpeti.

347. Sakena thāmena attano balena heṭṭhā upamāupameyyavasena jino jītakilesa buddho mayā kittito thomito yathā ahoṣi, evameva sabbe devamanussā kappakoṭṭipi kappakoṭṭisatepi kittentā pakittayum katheyyunti attho.

348. Punapi guṇānaṃ appamāṇataṃ dīpetum sace hi koci devo vātiādimāha. Pūritaṃ parikaḍḍheyyāti mahāsamudde pūritaṇḍakaṃ samantato ākaḍḍheyya. So puggalo vighātaṃ dukkhameva labheyya pāpuṇeyyāti attho.

350. Vattemi jinasāsananti jinena bhāsitaṃ sakalam piṭakattayaṃ vattemi pavattemi rakkhāmīti attho. Dhammasenāpatīti dhammena paññāya bhagavato catuparisasaṅkhātāya parisāya pati padhānoti dhammasenāpati. Sakyaputtassa bhagavato sāsane ajja imasmiṃ vattamānakāle cakkavattirañño jeṭṭhaputto viya sakalam buddhasāsaṇaṃ pālemīti attho.

352-353. Attano saṃsāraparibbhaṃ dassetto yo koci manujo bhāraṇtiādimāha. Yo koci manujo mānuso bhāraṃ sīsabhāraṃ matthake sīse ṭhapetvā dhāreyya vaheyya, sadā sabbakālaṃ so manujo tena bhārena dukkhito pīlito atibhūto assa bhavēyya. Bhāro bharitabhāro bharito atīva bhārito. Tathā tena pakārena ahaṃ rāgaggidosaggimohaggisaṅkhātehi tīhi aggīhi ḍayhamāno, giriṃ uddharito yathā mahāmerupabbataṃ uddharitvā ukkhipitvā sīse ṭhapito bhavabhārena bhavasasaṃsāruppattibhārena, bharito dukkhito bhavesu saṃsariṃ paribbhaminti sambandho.

354. Oropito ca me bhāroti idāni pabbajitakālato paṭṭhāya so bhavabhāro mayā oropito nikkhitto. Bhavā ugghāṭitā mayāti sabbe nava bhavā mayā viddhaṃsitā. Sakyaputtassa bhagavato sāsane yaṃ karaṇīyaṃ kattabbaṃ maggapaṭipāṭiyā kilesaviddhaṃsanakammaṃ atthi, taṃ sabbaṃ mayā katanti attho.

355. Puna attano viśesaṃ dassetto yāvatā buddhakhettaṃhītiādimāha. Tattha yāvatā yattake dasasahassacakkavāḷasaṅkhāte buddhakhettaṃ sakyapuṇḍavaṃ sakyakulajeṭṭhakaṃ bhagavantaṃ ṭhapetvā avasesasattesu kocipi paññāya me mayā samo natthīti dīpeti. Tenāha - “ahaṃ aggomhi paññāya, sadiso me na vijjati”ti.

356. Puna attano ānubhāvaṃ pakāsento samādhimhītiādimāha. Taṃ suviññeyyameva.

360. Jhānavimokkhānakhippapaṭilābhīti paṭhamajjhānādīnaṃ jhānaṇaṃ lokato vimuccanato “vimokkha”nti saṅkhaṃ gatānaṃ aṭṭhannaṃ lokuttaravimokkhānaṃcā khippalābhī sīghaṃ pāpuṇātīti attho.

362. Evaṃ mahānubhāvassāpi attano sabrahmacārīsu gāravabahumānataṃ pakāśento uddhatavisovātiādīmāha. Tattha uddhataviso uppāṭitaghoraviso sappo iva chinnavisāṇova chinditasiṅgo usabho iva ahaṃ idāni nikkhittamānadappova chaḍḍitagottamadādimānadappova gaṇaṃ saṅghassa santikaṃ garugāravena ādarabahumānena upemi upagacchāmi.

363. Idāni attano paññāya mahattataṃ pakāśento yadirūpinītiādīmāha. Evarūpā me mahatī paññā arūpinī samānā yadi rūpinī bhaveyya, tadā me mama paññā vasupatīnaṃ pathavissarānaṃ rājūnaṃ sameyya samā bhaveyyāti adhippāyo. Evaṃ attano paññāya mahattabhāvaṃ dassevē tato pubbenivāsānussatiñāṇena pubbe kammaṃ saritvā anomadassissatiādīmāha. Tattha anomadassissa bhagavato mayā katāya ñāṇathomanāya phalaṃ etaṃ mama paññāmahattanti attho.

364. Pavattitaṃ dhammacakkanti ettha cakka-saddo panāyaṃ “catucakkayāna”ntiādīsu vāhane vattati. “Pavattite ca pana bhagavatā dhammacakke”tiādīsu desanāyaṃ. “Cakkaṃ vattaya sabbapāṇina”ntiādīsu dānamayapuññakiriyaṃ. “Cakkaṃ vatteti ahoratta”ntiādīsu iriyāpathe. “Icchāhatassa posassa, cakkaṃ bhamati matthake”tiādīsu khuracakke “rājā cakkavattī cakkānubhāvena vattanako”tiādīsu ratanacakke. Idha panāyaṃ desanāyaṃ. Tādinā tādiguṇasamannāgatena sakyaputtena gotamasambuddhena pavattitaṃ desitaṃ piṭakattayasāṅkhātāṃ dhammacakkaṃ ahaṃ sammā aviparītena anuvattemi anugantvā vattemi, desemi desanaṃ karomi. Idaṃ anuvattanaṃ desitassa anugantvā pacchā desanaṃ purimabuddhānaṃ katāya ñāṇathomanāya phalanti sambandho.

365. Tato sappurisūpanissayayonisomanasikārādipuññaphalaṃ dassento mā me kadāci pāpicchotiādīmāha. Tattha pāpiccho lāmakāya icchāya samannāgato pāpacārī puggalo ca ṭhānanisajjādīsu vattapaṭivattakaraṇe kusīto ca jhānasamādhimaggabhāvanādīsu hīnavīriyo ca ganthadhuravipassanādhuravirahitattā appassuto ca ācariyupajjhāyādīsu ācāravirahitattā anācāro ca puggalo kadāci kāle katthaci ṭhāne me mayā saha sameto samāgato mā ahu mā bhavatūti sambandho.

366. Bahussutoti pariyattipaṭivedhavasena duvidho bahussuto ca puggalo. Medhāvīti medhāya paññāya samannāgato ca. Sīlesu susamāhitoti catupārisuddhisīlamaggasampayuttasīlaaṭṭhaṅguposathasīlādīsu suṭṭhu āhito ṭhapitacitto ca. Cetosamathānuyuttoti cittassa ekībhāvamanuyutto ca puggalo. Api muddhani tiṭṭhatu evarūpo puggalo mayhaṃ muddhani sirasi api tiṭṭhatūti attho.

367. Attano laddhaphalānisamsaṃ vatvā tatthaññe niyojento taṃ vo vadāmi bhaddantetiādīmāha. Taṃ suviññeyyameva.

368-369. Yamahanti yaṃ assajittheraṃ ahaṃ paṭhamāṃ ādimhi disvā sotāpattimaggapaṭilābhena sakkāyadiṭṭhādīnaṃ kilesānaṃ pahīnattā vimalo malarahito ahuṃ ahosi, so assajitthero me mayhaṃ ācariyo lokuttaradhammasikkhāpako ahuṃ. Ahaṃ tassa savanāya anusāsanena ajja dhammasenāpati ahuṃ. Sabbattha sabbesu guṇesu pāramiṃ patto pariyosānaṃ patto anāsavo nikkilesa viharāmi.

370. Attano ācariye sagāraṃ dassento yo me ācariyotiādīmāha. Yo assaji nāma thero satthu sāvako me mayhaṃ ācariyo āsi ahosi, so thero yassaṃ disāyaṃ yasmiṃ disābhāge vasati, ahaṃ taṃ disābhāgaṃ ussīsamhi sīsūparibhāge karomīti sambandho.

371. Tato attano tñānantarappattabhāvaṃ dassento mama kammantiādīmāha. Gotamo bhagavā sakyapuṅgavo sakyakulaketu sabbaññutaññāṇena mama pubbe katakammaṃ saritvā nātvā bhikkhusaṅghamajjhe nisīno aggaṭṭhāne aggasāvakaṭṭhāne maṃ tñapesīti sambandho.

374. Atthapaṭisambhidā, dhammapaṭisambhidā, niruttapaṭisambhidā, paṭibhānapaṭisambhidāti imā catasso paṭisambhidā ca, tāsāṃ bhedo paṭisambhidāmagge vuttoyeva. Catumaggacatuphalavasena vā rūpārūpajhānavasena vā aṭṭha vimokkhā saṃsāravimuccanadhammā ca iddhividhādayo cha abhiññāyo ca sacchikatā paccakkhaṃ katā. Kataṃ buddhassa sāsānanti buddhassa anusīṭṭhi ovādasāṅkhātāṃ sāsānaṃ kataṃ arahattamaggañāṇena nipphādīti attho.

Itthaṃ sudanti ettha itthanti nidassanatthe nipāto, iminā pakārenāti attho. Tena sakalasāriputtāpadānaṃ nidasseti. Sudanti padapūraṇe nipāto. Āyasmāti garugāravādhivacanaṃ. Sāriputtoti mātu nāmasena katanāmadheyyo thero. Imā gāthāyoti imā sakalā sāriputtattherāpadānagāthāyo abhāsi kathesi. Itisaddo parisamāpanatthe nipāto, sakalaṃ sāriputtāpadānaṃ niṭṭhīti attho.

Sāriputtattheraapadānavaṇṇanā samattā.

3-2. Mahāmoggallānattheraapadānavaṇṇanā

Anomadassī bhagavātyādikaṃ āyasmato moggallānattherassa apadānaṃ. Ayaṅca thero purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto anomadassissa bhagavato kāletīdi sāriputtattherassa dhammasenāpatino vatthumhi vuttameva. Thero hi pabbajitadivasato paṭṭhāya sattame divase magadharaṭṭhe kallavālagāmakam upanissāya samaṇadhammaṃ karonto thinamiddhe okkamante satthārā “moggallāna, mā tuccho tava vāyāmo”tiādīnā saṃvejito thinamiddhaṃ vinodetvā bhagavatā vuccamānaṃ dhātukammaṭṭhānaṃ suṇanto eva vipassanāpaṭipāṭiyā uparimaggattayaṃ adhigantvā aggaṭṭhalakkhaṇe sāvakañāṇassa matthakaṃ pāpuṇi.

375. Evaṃ dutiyasāvakaḥ bhāvaṃ patvā āyasmā mahāmoggallānatthero attano pubbakammaṃ saritvā somanassavasena pubbacariyaṃ apadānaṃ pakāseto anomadassī bhagavātiādīmāha. Tattha na omaṃ alāmakam dassanaṃ passanaṃ assāti anomadassī. Tassa hi dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitasarīrattā sakalaṃ divasaṃ sakalaṃ māsāṃ sakalaṃ saṃvaccharaṃ saṃvaccharasatasahassampi passantānaṃ devamanussānaṃ atittikaraṃ dassananti, anomaṃ alāmakam nibbānaṃ dassanasīloti vā “anomadassī”ti laddhanāmo bhāgyavantatādīhi kāraṇehi bhagavā. Lokajetṭhoti sakalasattalokassa jetṭho padhāno. Āsābhasadisattā āsabho, narānaṃ āsabho narāsabho. So lokajetṭho narāsabho anomadassī bhagavā devasaṅghapurakkhato devasamūhehi parivārito. Himavantamhi vihāsīti sambandho.

376. Yadā dutiyasāvakabhāvāya dutiyavāre patthanaṃ akāsi, tadā nāmena varuṇo nāma ahaṃ nāgarājā hutvā nibbatto ahosinti attho. Tena vuttaṃ - “varuṇo nāma nāmena, nāgarājā ahaṃ tadā”ti. Kāmarūpīti yadicchitakāmanimmānasīlo. Vikubbāmīti vividhaṃ iddhivikubbanāṃ karomi. Mahodadhinivāsahanti mañjērikā nāgā, bhūmigatā nāgā, pabbataṭṭhā nāgā, gaṅgāvaheyyā nāgā, sāmuddikā nāgāti imesaṃ nāgānaṃ antare sāmuddikanāgo ahaṃ mahodadhimhi samudde nivāsiṃ, vāsaṃ kappesiṃti attho.

377. Saṅgaṇiyaṃ gaṇaṃ hitvāti niccaparivārabhūtaṃ sakaparivāraṃ nāgasamūhaṃ hitvā vinā hutvā. Tūriyaṃ paṭṭhapesahanti ahaṃ tūriyaṃ paṭṭhapesiṃ, vajjāpesinti attho. Sambuddhaṃ parivāretvāti anomadassisaṃbuddhaṃ samantato sevamānā accharā nāgamāṇavikā vādesuṃ dibbavādehi gītā vākyādīhi vādesuṃ laddhānurūpato vajjesuṃ tadāti attho.

378. Vajjamānesu tūresūti manussanāgatūriyesu pañcaṅgikesu vajjamānesu. Devā tūrāni vajjayunti cātumahārājikā devā dibbatūriyāni vajjiṃsu vādesunti attho. Ubhinnaṃ saddaṃ sutvānāti ubhinnaṃ devamanussānaṃ bherisaddaṃ sutvā. Tilokagarusamānopi buddho sampabujjhatha jānāti suṇātīti attho.

379. Nimantetvāna sambuddhanti sasāvakasaṅghaṃ sambuddhaṃ svātanāya nimantetvā parivāretvā. Sakabhavananti attano nāgabhavanaṃ upāgamiṃ. Gantvā ca āsanaṃ paññāpetvānāti rattitṭhānadivāṭṭhānakuṭimaṇḍapasayanānisīdanatṭhānāni paññāpetvā sajjetvāti attho. Kālamārocayaṃ ahanti evaṃ katapubbavidhāno ahaṃ “kālo, bhante, niṭṭhitaṃ bhatta”nti kālaṃ ārocayaṃ viññāpesiṃ.

380. Khīṇāsavasahassehīti tadā so bhagavā arahantasahassemi parivuto lokanāyako sabbā disā obhāsento me bhavanaṃ upāgami sampattoti attho.

381. Attano bhavanaṃ pavitṭhaṃ bhagavantaṃ bhojanākāraṃ dassento upavitṭhaṃ mahāvīraṇṭiādimāha. Taṃ suviññeyyameva.

386. Okkākakulasambhavoti okkākarañño paramparāgatarājakule uppanno sakalajambudīpe pākāṭarājakule uppanno vā gottena gottavasena gotamo nāma satthā manussaloke bhavissati.

388. So pacchā pabbajitvānāti so nāgarājā pacchā pacchimabhava kusalamūlena puññasambhārena codito uyyojito sāsane pabbajitvā gotamassa bhagavato dutiyo aggasāvako hessatīti byākaraṇamakāsi.

389. Āraddhavīriyoti ṭhānanisajjādīsu iriyāpathesu vīriyavā. Pahitattoti nibbāne pesitacitto. Iddhiyā pāramiṃ gatoti “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhiṃantānaṃ yadidaṃ mahāmoggallāno”ti adhiṭṭhānidhivikubbaniddhikammavipākajiddhiādīsu pāramiṃ pariyosānaṃ gato patto. Sabbāsaveti ā samantato savanato pavattanato “āsavā”ti laddhanāme kāmabhavadiṭṭhiavijjādhamme sabbe pariññāya samantato aññāya jānitvā pajahitvā anāsavo nikkilesa. Nibbāyissatīti kilesakhandhapaṇinibbānena nibbāyissatīti sambandho.

390. Evaṃ thero attano puññavasena laddhabyākaraṇaṃ vatvā puna pāpacariyaṃ pakāsento pāpamittopaniṣṭhāyātīādimāha. Tattha pāpamitte pāpake lāmake mitte upaniṣṭhāya nissaye katvā tehi saṃsaggo hutvāti attho.

Tatrāyamanupubbī kathā - ekasmiṃ samaye titthiyā sannipatitvā mantesuṃ - “jānāthāvuso, kena kāraṇena samaṇassa gotamassa lābhasakkāro mahā hutvā nibbatto”ti? “Na jānāma”. “Tumhe pana na jānāthā”ti? “Āma, jānāma” - moggallānaṃ nāma ekaṃ bhikkhuṃ nissāya uppanno. So hi devalokaṃ gantvā devatāhi katakammaṃ pucchitvā āgantvā manussānaṃ kathesi - “idaṃ nāma katvā evarūpaṃ sampattiṃ labhanti”ti. Niraye nibbattānampi kammaṃ pucchitvā āgantvā manussānaṃ kathesi - “idaṃ nāma katvā evarūpaṃ dukkhaṃ anubhavanti”ti. Manussā tassa kathaṃ sutvā mahantaṃ lābhasakkāraṃ abhiharanti. Sace taṃ māretuṃ sakkhissāma, so lābhasakkāro amhākaṃ nibbattissati, attheso upāyoti sabbe ekacchandā hutvā “yaṃkiñci katvā taṃ māressāmā”ti attano upaṭṭhāke samādapetvā kahāpaṇasahassaṃ labhitvā purisaghātake core pakkosāpetvā “mahāmoggallānatthero nāma samaṇassa gotamassa sāvako kāḷasilāyaṃ vasati, tumhe tattha gantvā taṃ mārethā”ti tesam taṃ sahassaṃ adamsu. Corā dhanalābhena sampaṭicchitvā “theraṃ māressāmā”ti gantvā tassa vasanaṭṭhānaṃ parivāresuṃ. Thero tehi parikkhittabhāvaṃ ñatvā kuñcicacchiddena nikkhamitvā pakkāmi. Corā taṃ divasaṃ theram adisvā punekadivasaṃ tassa vasanaṭṭhānaṃ parikkhipiṃsu. Thero ñatvā kaṇṇikāmaṇḍalaṃ bhinditvā ākāsaṃ pakkhandi. Evaṃ te paṭhamamāsepi, majjhimamāsepi theram gahetuṃ nāsakkiṃsu. Pacchimamāse pana sampatte thero attanā katakammaṃ ākaḍḍhanabhāvaṃ ñatvā na apagacchi. Corā taṃ paharantā taṇḍulakamattāni aṭṭhīni karontā bhindiṃsu. Atha naṃ “mato”ti saññāya ekasmiṃ gumbapiṭṭhe khipitvā pakkamiṃsu.

Thero, “satthāraṃ passitvā vanditvāva parinibbāyissāmi”ti attabhāvaṃ jhānaveṭhanena veṭhetvā ākāseṇa satthu santikaṃ gantvā satthāraṃ vanditvā “bhante, parinibbāyissāmi”ti āha. “Parinibbāyissasi, moggallānā”ti? “Āma, bhante”ti. “Kattha gantvā parinibbāyissasi”ti? “Kāḷasilāpadesaṃ, bhante”ti. “Tena hi, moggallāna, mayhaṃ dhammaṃ kathetvā yāhi. Tādisassa hi me sāvakassa na dāni dassanaṃ atthi”ti. So “evaṃ karissāmi, bhante”ti satthāraṃ vanditvā ākāsaṃ uppatitvā sārīputtatthero viya parinibbānadivase nānappakārā iddhiyo katvā dhammaṃ kathetvā satthāraṃ vanditvā kāḷasilāpadesaṃ gantvā parinibbāyi. “Theraṃ kira corā māresu”nti ayaṃ kathā sakalajambudīpe patthari.

Rājā ajātasattu core pariyesanatthāya carapurise payojesi. Tesu coresu surāpāne suraṃ pivantesu maddesu eko ekassa piṭṭhiṃ paharitvā pātesi. So taṃ santajjento “ambho dubbinīta tvaṃ, kasmā me piṭṭhiṃ paharitvā pātesi, kiṃ pana, are duṭṭhacora, tayā mahāmoggallānatthero paṭhamam paḥato”ti āha. “Kiṃ pana tvaṃ mayā paṭhamam pahatabhāvaṃ na jānāsi”ti? Evaṃ etesaṃ “mayā pahato, mayā pahato”ti vadantānaṃ sutvā te carapurisā sabbe te core gahetvā rañño ārocesuṃ. Rājā te core pakkosāpetvā pucchi - “tumhehi thero mārito”ti? “Āma, devā”ti. “Kehi tumhe uyyojitā”ti? “Naggasamaṇehi, devā”ti. Rājā pañcasate naggasamaṇe gāhāpetvā pañcasatehi corehi saddhiṃ rājaṅgaṇe nābhipamāṇesu āvāṇesu nikhaṇāpetvā palālehi paṭicchādetvā aggiṃ dāpesi. Atha nesaṃ jhāmabhāvaṃ jānitvā ayanaṅgalehi kasāpetvā sabbe khaṇḍākhaṇḍam kārāpesi. Tadā bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ - “mahāmoggallānatthero attano ananurūpamaraṇaṃ patto”ti. Satthā āgantvā “kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāma, bhante”ti vutte “moggallānassa, bhikkhave, imasseva attabhāvassa ananurūpaṃ maraṇaṃ, pubbe pana tena katakammaṃ anurūpamevā”ti vatvā “kiṃ panassa, bhante, pubbakamma”nti puṭṭho taṃ vitthāretvā kathesi.

Atīte, bhikkhave, bārāṇasiyaṃ eko kulaputto sayameva koṭṭanapacanaḍḍini karonto mātāpitāro paṭijaggi. Athassa mātāpitāro “tāta, tvaṃ ekakova gehe ca araṇṇe ca kammaṃ karonto kilamasi, ekaṃ te kumārikaṃ ānessāmā”ti vatvā “ammatātā, yāva tumhe jīvatha, tāva vo sahatthā upaṭṭhahissāmī”ti tena paṭikkhittāpi punappunaṃ yācivā kumārikaṃ ānesuṃ. Sā katipāhameva te upaṭṭhahitvā pacchā tesam dassanamapi anicchantī - “na sakkā tava mātāpitūhi saddhiṃ ekaṭṭhāne vasitu”nti ujjhāyivā tasmīṃ attano kathaṃ aggaṇhante tassa bahigatakāle makacivākakhaṇḍāni ca yāgupheṇake ca gahetvā tattha tattha ākiritvā tenāgantvā “kiṃ ida”nti puṭṭhā “imesaṃ mahallakaandhānaṃ etaṃ kammaṃ, sabbaṃ gehaṃ kilittā karontā vicaranti, na sakkā etehi saddhiṃ ekaṭṭhāne vasitu”nti evaṃ tāya punappunaṃ kathiyamānāya evarūpopi pūritapāramī satto mātāpitūhi saddhiṃ bhijji. So “hotu, jānissāmi nesaṃ kattabbakamma”nti te bhojetvā “ammatātā, asukaṭṭhāne nāma tumhākaṃ ṇātakā āgamaṇaṃ paccāsīanti, tattha gamissāmā”ti te yānakaṃ āropetvā ādāya gacchanto aṭavimajjhaṃ pattakāle “tāta, rasmiyo gaṇhatha, goṇā daṇḍasaṇṇāya gamissanti, imasmīṃ ṭhāne corā vasanti, ahaṃ otarivā carāmī”ti pitu hatthe rasmiyo datvā otarivā gacchanto saddaṃ parivattetvā corānaṃ utṭhitasaddamakāsi. Mātāpitāro saddaṃ sutvā “corā utṭhitā”ti saṇṇāya “tāta, corā utṭhitā, mahallakā mayaṃ, tvaṃ attānameva rakkhāhi”ti āhaṃsu. So mātāpitāro viravantepi corasaddaṃ karonto koṭṭetvā māretvā aṭaviyaṃ khipitvā paccāgami.

Satthā idaṃ tassa pubbakammaṃ kathetvā “bhikkhave, moggallāno ettaṃ kammaṃ katvā anekavassasatasahassāni niraye paccitvā tāva pakkāvasesena attabhāvasate evameva koṭṭetvā saṃcuṇṇo maraṇaṃ patto, evaṃ moggallānena attano kammānurūpameva maraṇaṃ laddhaṃ. Pañcahi corasatehi saddhiṃ pañcatitthiyasatānīpi mama puttaṃ appaduṭṭhaṃ dussetvā anurūpameva maraṇaṃ labhiṃsu. Appaduṭṭhesu hi padussanto dasahi kāraṇehi anayabyasanaṃ pāpuṇātiyevā”ti anusandhiṃ ghaṭetvā dhammaṃ desento imā gāthā abhāsi -

“Yo daṇḍena adaṇḍesu, appaduṭṭhesu dussati;
Dasannamaññataraṃ ṭhānaṃ, khippameva nigacchati.

“Vedanaṃ pharusāṃ jāniṃ, sarīrassa va bhedaṇaṃ;
Garukaṃ vāpi ābādhaṃ, cittakkhepaṃ va pāpuṇe.

“Rājato vā upasaggaṃ, abbhakkhānaṃ va dāruṇaṃ;
Parikkhayaṃ va ṇātīnaṃ, bhogānaṃ va pabhaṇḍanaṃ.

“Athavassa agārāni, aggi dahati pāvako;
Kāyassa bhedaṃ duppaṇṇo, nirayaṃ sopapajjati”ti.

393. Pavivekamanuyuttoti pakārena vivekaṃ ekibhāvaṃ anuyutto yojito yuttappayutto. Samādhībhāvanāratoti paṭhamajjhānādhībhāvanāya rato allīno ca. Sabbāsava sakalakilese, pariññāya jānitvā pajahitvā, anāsavo nikkilesa viharāmiti sambandho.

394. Idāni attano puññasambhāravasena pubbacaritassa phalaṃ dassento dharaṇīpi sugambhīrantiādīmāha.

Tatrāyamanupubbīkathā - buddhena coditoti sammāsambuddhena codito uyyojito. Bhikkhusaṅghassa pekkhatoti mahato bhikkhusaṅghassa passantassa. Migāramātupāsādaṃ, pādaṅguṭṭhena kampayīti pubbārāme visākhāya mahāupāsikāya kāritaṃ saḥassatthambhapaṭimaṇḍitaṃ mahāpāsādaṃ attano pādaṅguṭṭhena kampesiṃ. Ekasmiñhi samaye pubbārāme yathāvuttapāsāde bhagavati viharante sambahulā navakatarā bhikkhū uparipāsāde nisinnā satthārampi acintetvā tiracchānakathaṃ kathetumāraddhā. Taṃ sutvā bhagavā te saṃvejetvā attano dhammadesanāya bhājanabhūte kātukāmo āyasmantaṃ mahāmoggallānattheraṃ āmantesi - “passasi tvaṃ, moggallāna, nave bhikkhū tiracchānakathamānuyutte”ti taṃ sutvā therō satthu ajjhāsayaṃ ñatvā abhiññāpādaṃ āpokasiṇārammaṇaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya “pāsādassa patitṭhitokāsaṃ udakaṃ hotū”ti adhiṭṭhāya pāsādamatthake thupikaṃ pādaṅguṭṭhena pahari, pāsādo onamitvā ekena passena aṭṭhāsi. Punapi pahari, aparenapi passena aṭṭhāsi. Te bhikkhū bhītā saṃviggā pāsādassa patanabhayena tato nikkhamitvā bhagavato samīpe aṭṭhaṃsu. Satthā tesaṃ ajjhāsayaṃ oloketvā dhammaṃ desesi. Taṃ sutvā tesu keci sotāpattiphale patitṭthahiṃsu, keci sakadāgāmiphale, keci anāgāmiphale, keci arahattaphale patitṭthahiṃsu. Svāyamattho pāsādakampanasuttēna dīpetabbo.

Vejayantapāsādanti so vejayantapāsādo tāvatimsabhavane yojanasahassubbedho anekasahassaniyyūhakūṭāgārapaṭimaṇḍito devāsurasāṅgāme asure jinitvā sakke devānaminde nagaramajjhe ṭhite utṭhito vijayantena nibbattattā “vejayanto”ti laddhanāmo pāsādo, taṃ sandhāyāha - “vejayantapāsāda”nti, tampi ayaṃ therō pādaṅguṭṭhena kampeti. Ekasmiñhi samaye bhagavantaṃ pubbārāme viharantaṃ sakko devarājā upasaṅkamtivā taṇhāsaṅkhayavimuttiṃ pucchi. Tassa bhagavā vissajjesi. So taṃ sutvā attamano pamudito abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā attano devalokameva gato. Athāyasmā mahāmoggallāno evaṃ cintesi - “ayaṃ sakko bhagavantaṃ upasaṅkamtivā evarūpaṃ gambhīranibbānapaṭisaṃyuttaṃ pañhaṃ pucchi, bhagavatā ca pañho vissajjito, kiṃ nu kho jānitvā gato, udāhu ajānitvā. Yaṃnūnāhaṃ devalokaṃ gantvā tamatthaṃ jāneyya”nti? So tāvadeva tāvatimsabhavanaṃ gantvā sakkaṃ devānamindaṃ tamatthaṃ pucchi. Sakko dibbasampattiyā pamatto hutvā vikkhepaṃ akāsi. Therō tassa saṃvegajananatthaṃ vejayantapāsādaṃ pādaṅguṭṭhena kampesi. Tena vuttaṃ -

“Yo vejayantapāsādaṃ, pādaṅguṭṭhena kampayī;
Iddhibalenupatthaddho, saṃvejesi ca devatā”ti.

Ayaṃ panattho - cūḷataṇhāsaṅkhayavimuttisuttēna dīpetabbo. Kampitākāro heṭṭhā vuttoyeva. “Sakkaṃ so paripucchatī”ti yathāvuttameva therassa taṇhāsaṅkhayavimuttipucchaṃ sandhāya vuttaṃ. Tenāha - “apāvuso, jānāsi, taṇhakkhayavimuttiyo”ti? Tassa sakko viyākāsi. Idaṃ therena pāsādakampane kate saṃviggahadayena pamādaṃ pahāya yoniso manasi karitvā pañhassa byākatabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Satthārā desitaniyāmeneva hi so tadā kathesi. Tenāha - “pañhaṃ puṭṭho yathātatha”nti. Tattha sakkaṃ so paripucchatīti sakkaṃ devarājaṃ mahāmoggallānatthero satthārā desitāya taṇhāsaṅkhayavimuttiyā sammadeva gahitabhāvaṃ pucchi. Atitatthe hi idaṃ vattamānavacanaṃ. Apāvuso, jānāsīti āvuso, api jānāsi, kiṃ jānāsi? Taṇhakkhayavimuttiyoti taṇhāsaṅkhayavimuttiyo satthārā tuyhaṃ desitā, tathā “kiṃ jānāsi”ti pucchatī. Taṇhakkhayavimuttiyoti vā taṇhāsaṅkhayavimuttisuttassa desanaṃ pucchatī.

Brahmānanti mahābrahmānaṃ. Sudhammāyābhito sabhanti sudhammāya sabhāya. Ayaṃ pana brahmaloke sudhammā sabhā, na tāvatimsabhavane. Sudhammāsabhāvirahito devaloko nāma natthi. “Ajjāpi te, āvuso, sā diṭṭhi, yā te diṭṭhi pure ahū”ti imaṃ brahmalokaṃ upagantuṃ samattho natthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā. Satthu idhāgamanato pubbe yā tuyhaṃ diṭṭhi ahosi, kiṃ ajjāpi idānipi sā diṭṭhi na vigatāti? Passasi vītivattantaṃ brahmaloke pabhassaranti brahmaloke vītīpatantaṃ mahākappinamahākassapādīhi sāvakehi parivāritassa tejodhātuṃ samāpajjitvā nisinnassa sasāvakassa bhagavato okāsaṃ passasīti attho. Ekasmiñhi samaye bhagavā brahmaloke sudhammāya sabhāya sannipatitvā sannisinnaṃ “atthi nu kho koci samaṇo vā brāhmaṇo vā evaṃmahiddhiko, so idha āgantuṃ sakuṇeyyā”ti cintentassa brahmuno cittamaññāya tattha gantvā brahmuno matthake ākāse nisinno tejodhātuṃ samāpajjitvā obhāsaṃ muñcanto mahāmoggallānādīnaṃ āgamaṇaṃ cintesi. Saha cintanena tepi tattha gantvā satthāraṃ vanditvā satthu ajjhāsayāṃ ñatvā tejodhātuṃ samāpajjitvā paccekadisāsu nisīditvā obhāsaṃ vissajjesuṃ. Sakalabrahmaloko ekobhāso ahosi. Satthā brahmuno kallacittataṃ ñatvā catusaccapakāsaṇaṃ dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne anekāni brahmasahassāni maggaphalesu paṭiṭṭhahimsu. Taṃ sandhāya codento ajjāpi te, āvuso, sā diṭṭhīti gāthamāha. Ayaṃ panattho bakabrahmasuttena dīpetabbo. Vuttaṃ hetuṃ -

“Ekaṃ samayaṃ bhagavā sāvatthiyaṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme. Tena kho pana samayena aññatarassa brahmuno evarūpaṃ pāpakaṃ diṭṭhigataṃ uppannaṃ hoti - ‘natthi samaṇo vā brāhmaṇo vā yo idha āgaccheyyā’ti. Atha kho bhagavā tassa brahmuno cetasā cetoparivitakkamaññāya seyyathāpi nāma balavā puriso samiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samiñjeyya; evameva jetavane antarahito tasmīṃ brahmaloke pāturahosi. Atha kho bhagavā tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā.

“Atha kho āyasmato mahāmoggallānassa etadahosi ‘kahaṃ nu kho bhagavā etarahi viharatī’ti? Addasa kho āyasmā mahāmoggallāno bhagavantaṃ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnaṃ tejodhātuṃ samāpannaṃ. Disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso samiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samiñjeyya; evameva jetavane antarahito tasmīṃ brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā mahāmoggallāno puratthimaṃ disaṃ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā nīcataraṃ bhagavato.

“Atha kho āyasmato mahākassapassa etadahosi - ‘kahaṃ nu kho bhagavā etarahi viharatī’ti? Addasa kho āyasmā mahākassapo bhagavantaṃ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnaṃ tejodhātuṃ samāpannaṃ. Disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso...pe... evameva jetavane antarahito tasmīṃ brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā mahākassapo dakkhiṇaṃ disaṃ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā nīcataraṃ bhagavato.

“Atha kho āyasmato mahākappinassa etadahosi - ‘kahaṃ nu kho bhagavā etarahi viharatī’ti? Addasa kho āyasmā mahākappino bhagavantaṃ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnaṃ tejodhātuṃ samāpannaṃ. Disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso...pe... evameva jetavane antarahito tasmīṃ brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā

mahākappino pacchimaṃ disaṃ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā nīcataraṃ bhagavato.

“Atha kho āyasmato anuruddhassa etadahosi - ‘kahaṃ nu kho bhagavā etarahi viharatī’ti? Addasa kho āyasmā anuruddho bhagavantaṃ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃ anusakkena tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnaṃ tejodhātuṃ samāpannaṃ. Disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso...pe... evameva jetavane antarahito tasmīṃ brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā anuruddho uttaraṃ disaṃ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṃ samāpajjitvā nīcataraṃ bhagavato”.

Atha kho āyasmā mahāmoggallāno taṃ brahmānaṃ gāthāya ajjhabhāsi -

“Ajjāpi te āvuso sā diṭṭhi, yā te diṭṭhi pure ahu;
Passasi vītivattantaṃ, brahmaloke pabhassara”nti.

“Na me mārisa sā diṭṭhi, yā me diṭṭhi pure ahu;
Passāmi vītivattantaṃ, brahmaloke pabhassaraṃ;
Svāhaṃ ajja kathaṃ vajjaṃ, ahaṃ niccomhi sassato”ti.

“Atha kho bhagavā taṃ brahmānaṃ saṃvejetvā seyyathāpi nāma balavā puriso...pe... evameva tasmīṃ brahmaloke antarahito jetavane pāturahosi. Atha kho so brahmā aññataraṃ brahmapārisajjaṃ āmantesi - ‘ehi tvaṃ, mārisa, yenāyasmā mahāmoggallāno tenupasaṅkama, upasaṅkamtivā āyasmantaṃ mahāmoggallānaṃ evaṃ vadehi - ‘atthi nu kho, mārisa moggallāna, aññepi tassa bhagavato sāvakā evaṃmahiddhikā evaṃmahānubhāvā seyyathāpi bhavaṃ moggallāno kassapo kappino anuruddho’ti? ‘Evaṃ, mārisā’ti kho so brahmapārisajjo tassa brahmuno paṭissutvā yenāyasmā mahāmoggallāno tenupasaṅkami, upasaṅkamtivā āyasmantaṃ mahāmoggallānaṃ etadavoca - ‘atthi nu kho, mārisa moggallāna, aññepi tassa bhagavato sāvakā evaṃmahiddhikā evaṃmahānubhāvā seyyathāpi bhavaṃ moggallāno kassapo kappino anuruddho’ti? Atha kho āyasmā mahāmoggallāno taṃ brahmapārisajjaṃ gāthāya ajjhabhāsi -

“Tevijjā iddhipattā ca, cetopariyāyakovidā;
Khīṇāsavā arahanto, bahū buddhassa sāvakā”ti.

“Atha kho so brahmapārisajjo āyasmato mahāmoggallānassa bhāsitaṃ abhinanditvā anumoditvā yena so brahmā tenupasaṅkami, upasaṅkamtivā taṃ brahmānaṃ etadavoca - ‘āyasmā mārisa mahāmoggallāno evamāha -

““Tevijjā iddhipattā ca, cetopariyāyakovidā;
Khīṇāsavā arahanto, bahū buddhassa sāvakā””ti. -

Idamavoca so brahmapārisajjo. Attamano ca so brahmā tassa brahmapārisajjassa bhāsitaṃ abhinandīti.

Idaṃ sandhāya vuttaṃ - “ayaṃ panattho bakabrahmasuttana dīpetabbo”ti.

Mahāneruno kūṭanti kūṭasīsena sakalameva sinerupabbatarājaṃ vadasi. Vimokkhena apassayīti jhānavimokkhena nissayena abhiññāyena passayīti adhippāyo. Vananti jambudīpaṃ. So hi vanabāhullatāya “vana”nti vutto. Tenāha “jambumaṇḍassa issaro”ti. Pubbavidehānanti pubbavidehaṭṭhānaṃca pubbavidehanti attho. Ye ca

bhūmisayā narāti bhūmisayā narā nāma aparagoyānauttarakurukā ca manussā. Te hi gehābhāvato “bhūmisayā”ti vuttā. Tepi sabbe apassayīti sambandho. Ayaṃ panattho nandopanandadamanena dīpetabbo - ekasmiṃ kira samaye anāthapiṇḍiko gahapati bhagavato dhammadesanaṃ sutvā “sve, bhante, pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ mayhaṃ gehe bhikkhaṃ gaṇhathā”ti nimantetvā pakkāmi. Taṃdivasañca bhagavato paccūsasamaye dasasahassilokadhātum olokentassa nandopanando nāma nāgarājā ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchi. Bhagavā “ayaṃ nāgarājā mayhaṃ ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchatī, kiṃ nu kho bhavissatī”ti āvajjento saraṇagamanassa upanissayaṃ disvā “ayaṃ micchādiṭṭhiko tīsu ratanesu appasanno, ko nu kho imaṃ micchādiṭṭhiko vimoceyyā”ti āvajjento mahāmoggallānattheraṃ addasa. Tato pabhātāya rattiyā sarīrapaṭijaggaṇaṃ katvā āyasmantaṃ ānandaṃ āmantesi - “ānanda, pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ ārocehi - ‘tathāgato devacārikaṃ gacchatī”ti. Taṃdivasañca nandopanandassa āpānabhūmiṃ sajjayimsu. So dibbaratanapallaṅke dibbena setacchattena dhāriyamāno tividhanāṭakehi ceva nāgaparisāya ca parivuto dibbabbhājanesu upaṭṭhāpitaannaṃpānaṃ olokayamāno nisinno hoti. Atha kho bhagavā yathā nāgarājā passati, tathā katvā tassa vimānamatthakeneva pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ tāvatimsadevalokābhimukho pāyāsi.

Tena kho pana samayena nandopanandassa nāgarājassa evarūpaṃ pāpakaṃ diṭṭhigataṃ uppannaṃ hoti “ime hi nāma muṇḍasamaṇakā amhākaṃ uparibhavanena devānaṃ tāvatimsānaṃ bhavanaṃ pavisantipi nikkhamantipi, na dāni ito paṭṭhāya imesaṃ amhākaṃ matthake pādapaṃsum okirantānaṃ gantum dassāmī”ti utṭhāya sinerupādaṃ gantvā taṃ attabhāvaṃ vijahitvā sineruṃ sattakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā upari phaṇaṃ katvā tāvatimsabhavanaṃ avakujjena phaṇena pariggahetvā adassanaṃ gamesi.

Atha kho āyasmā raṭṭhapālo bhagavantaṃ etadavoca - “pubbe, bhante, imasmiṃ padese ṭhito sineruṃ passāmi, sineruparibhaṇḍaṃ passāmi, tāvatimsaṃ passāmi, vejayantaṃ passāmi, vejayantassa pāsādassa uparidhajaṃ passāmi. Ko nu kho, bhante, hetu ko paccayo, yaṃ etarahi neva sineruṃ passāmi...pe... na vejayantassa pāsādassa uparidhajaṃ passāmī”ti. “Ayaṃ, raṭṭhapāla, nandopanando nāma nāgarājā tumhākaṃ kupito sineruṃ sattakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā upari phaṇena paṭicchādetvā andhakāraṃ katvā ṭhito”ti. “Damemi naṃ, bhante”ti. Na bhagavā naṃ anujāni. Atha kho āyasmā bhaddiyo, āyasmā rāhuloti anukkamena sabbepi bhikkhū utṭhahimsu. Bhagavā anujāni.

Avasāne mahāmoggallānatthero - “ahaṃ, bhante, damemi na”nti āha. “Damehi, moggallānā”ti bhagavā anujāni. Thero attabhāvaṃ vijahitvā mahantaṃ nāgarājajavaṇṇaṃ abhinimminivā nandopanandaṃ cuddasakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā tassa phaṇamatthake attano phaṇaṃ ṭhapetvā sinerunā saddhiṃ abhinippīlesi. Nāgarājā dhūmāyi. Theropi “na tuyhaṃyeva sarīre dhūmo atthi, mayhampi atthī”ti dhūmāyi. Nāgarājassa dhūmo therāṃ na bādhati, therassa pana dhūmo nāgarājaṃ bādhati. Tato nāgarājā pajjali, theropi “na tuyhaṃyeva sarīre aggi atthi, mayhampi atthī”ti pajjali. Nāgarājassa tejo therāṃ na bādhati, therassa pana tejo nāgarājānaṃ bādhati. Nāgarājā - “ayaṃ maṃ sinerunā abhinippīletvā dhūmāyati ceva pajjalati cā”ti cintetvā “bho, tuvaṃ kosī”ti paṭipucchi. “Ahaṃ kho, nanda, moggallāno”ti. “Bhante, attano bhikkhubhāvena tiṭṭhāhī”ti.

Thero taṃ attabhāvaṃ vijahitvā tassa dakkhiṇakaṇṇasotena pavisitvā vāmakaṇṇasotena nikkhami, vāmakaṇṇasotena pavisitvā dakkhiṇakaṇṇasotena

nikkhami. Tathā dakkhiṇanāsasotena pavisitvā vāmanāsasotena nikkhami, vāmanāsasotena pavisitvā dakkhiṇanāsasotena nikkhami. Tato nāgarājā mukhaṃ vivari, therō mukhena pavisitvā antokucchiyaṃ pācīnena ca pacchimena ca caṅkamati. Bhagavā - “moggallāna, manasi karohi, mahiddhiko nāgo”ti āha. Thero “mayhaṃ kho, bhante, cattāro iddhipādā bhāvitā bahulīkatā yānīkatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā, tiṭṭhatu, bhante, nandopanando, ahaṃ nandopanandasadisānaṃ nāgarājānaṃ satampi sahasampi dameyya”ntiādimāha.

Nāgarājā cintesi - “pavisanto tāva me na diṭṭho, nikkhamanakāle dāni naṃ dāṭhantare pakkhipitvā khādissāmī”ti cintetvā “nikkhamatha, bhante, mā maṃ antokucchiyaṃ aparāparaṃ caṅkamanto bādhayitthā”ti āha. Thero nikkhamitvā bahi aṭṭhāsi. Nāgarājā “ayaṃ so”ti disvā nāsavātaṃ vissajji, therō catutthajjhānaṃ samāpajji, lomakūpampissa vāto cāletuṃ nāsakki. Avasesā bhikkhū kira ādito paṭṭhāya sabbapāṭihāriyāni kātuṃ sakkuṇeyyūṃ, imaṃ pana ṭhānaṃ patvā evaṃ khippanisantino hutvā samāpajjitūṃ na sakkhissantīti nesaṃ bhagavā nāgarājadamaṇaṃ nānujāni.

Nāgarājā “ahaṃ imassa samaṇassa nāsavātena lomakūpampi cāletuṃ nāsakki, mahiddhiko so samaṇo”ti cintesi. Thero attabhāvaṃ vijahitvā supaṇṇarūpaṃ abhinimminivā supaṇṇavātaṃ dassento nāgarājānaṃ anubandhi. Nāgarājā taṃ attabhāvaṃ vijahitvā māṇavakavaṇṇaṃ abhinimminivā “bhante, tumhākaṃ saraṇaṃ gacchāmī”ti vadanto therassa pāde vandi. Thero “satthā, nanda, āgato, ehi gamissāmā”ti nāgarājānaṃ dametvā nibbisaṃ katvā gahetvā bhagavato santikaṃ agamāsi. Nāgarājā bhagavantaṃ vanditvā “bhante, tumhākaṃ saraṇaṃ gacchāmī”ti āha. Bhagavā “sukhī hohi, nāgarājā”ti vatvā bhikkhusaṅghaparivuto anāthapiṇḍikassa nivesanaṃ agamāsi.

Anāthapiṇḍiko “kiṃ, bhante, atidivā āgatatthā”ti āha. “Moggallānassa ca nandopanandassa ca saṅgāmo aho”ti. “Kassa pana, bhante, jayo, kassa parājayo”ti? “Moggallānassa jayo, nandassa parājayo”ti. Anāthapiṇḍiko “adhivāsetu me, bhante, bhagavā sattāhaṃ ekapaṭipāṭiyā bhattaṃ sattāhaṃ therassa sakkāraṃ karissāmī”ti vatvā sattāhaṃ buddhappamukhānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ mahāsakkāraṃ akāsi. Tena vuttaṃ - “nandopanandadamaṇena dīpetabbo”ti.

Ekasmiñhi samaye pubbārāme visākhāya mahāupāsikāya kārītasahassagabbhapaṭimaṇḍite pāsāde bhagavati viharante...pe... saṃvejesi ca devatāti. Tena vuttaṃ -

“Dharaṇimpi sugambhīraṃ, bahalaṃ duppadhaṃsiyaṃ;
Vāmaṅguṭṭhena khobheyyaṃ, iddhiyā pāramaṃ gato”ti.

Tattha iddhiyā pāramaṃ gatoti vikubbaniddhiādiiddhiyā pariyosānaṃ gato patto.

395. Asmimānanti ahamasmi paññāsīlasamādhisampannotiādi asmimānaṃ na passāmi na akkhāmīti attho. Tadeva dīpento māno mayhaṃ na vijjatīti āha. Sāmaṇere upādāyāti sāmaṇere ādiṃ katvā sakale bhikkhusaṅghe garucittaṃ gāravacittaṃ ādarabahumānaṃ ahaṃ karomīti attho.

396. Aparimeyye ito kappeti ito amhākaṃ uppannakappato antarakappādīhi aparimeyye ekaasaṅkhyeyyaṃ upari sataṣaṇṇakappamatthaketi attho. Yaṃ kammamabhiniharinti aggasāvakabhāvassa padaṃ puññasampattiṃ pūresiṃ. Tāhaṃ

bhūmimanuppattoti ahaṃ taṃ sāvaka bhūmiṃ anupatto āsavakkhayasaṅkhātāṃ nibbānaṃ patto asmi amhīti attho.

397. Atthapaṭisambhidādayo catasso paṭisambhidā sotāpattimaggādayo aṭṭha vimokkhā iddhi vidhādayo cha abhiññāyo me mayā sacchikatā paccakkhaṃ katā. Buddhassa bhagavato ovādānusāsanaṅkhātāṃ sāsanaṃ mayā kataṃ sīlapaṭipattinipphādanavasena pariyosāpitanti attho.

Itthanti iminā pakārena heṭṭhā vuttakkamena. Evaṃ so ekasseva anomadassībuddhassa santike dvikkhattuṃ byākaraṇaṃ labhi. Kathaṃ? Heṭṭhā vuttanayena seṭṭhi hutvā tassa bhagavato santike laddhabbyākaraṇo tato cuto sāmuddike nāgabhavane nibbatto tasseva bhagavato santike dīghāyukabhāvena upahāraṃ katvā nimantetvā bhojetvā mahāpūjaṃ akāsi. Tadāpi bhagavā byākaraṇaṃ kathesi. Sudanti padapūraṇe nipāto. Āyasmāti piyavacanaṃ garugāravādhivacanaṃ. Mahāmoggallānatthero imā apadānagāthāyo abhāsīttha kathesi. Itīti parisamāpanatthe nipāto.

Mahāmoggallānatthera apadānavaṇṇanā samattā.

3-3. Mahākassapaṭthera apadānavaṇṇanā

Padumuttarassa bhagavatotyādikaṃ āyasmato mahākassapaṭtherassa apadānaṃ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayāni puññasambhārāni upacinanto padumuttarabhagavato kāle haṃsavatīnagare vede ho nāma asītikoṭivibhavo kuṭumbiko ahosi. So buddhamāmakō, dhammāmāmakō, saṅghamāmakō, upāsako hutvā viharanto ekasmiṃ uposathadivase pātova subhojanaṃ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya gandhapupphādāni gahetvā vihāraṃ gantvā satthāraṃ pūjetvā vanditvā ekamantaṃ nisīdi.

Tasmiṃca khaṇe satthā mahānisabhattheraṃ nāma tatiyasāvakaṃ “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ dhutavādānaṃ yadidaṃ nisabho”ti etadagge ṭhapesi. Upāsako taṃ sutvā pasanno dhammakathāvasāne mahājane uṭṭhāya gate satthāraṃ vanditvā “sve, bhante, mayhaṃ bhikkhaṃ adhivāsethā”ti nimantesi. “Mahā kho, upāsaka, bhikkhusaṅgho”ti. “Kittako, bhante”ti? “Aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahassa”nti. “Bhante, ekaṃ sāmaṇerampi vihāre asesetvā mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhathā”ti. Satthā adhivāsesi. Upāsako satthu adhivāsanaṃ ñatvā gehaṃ gantvā mahādānaṃ sajjetvā punadivase satthu kālaṃ ārocāpesi. Satthā pattacīvaramādāya bhikkhusaṅghaparivuto upāsakassa gharaṃ gantvā paññattāsane nisinno dakkhiṇodakāvasāne yāguādāni sampaṭicchanto bhattavissaggaṃ akāsi. Upāsakopi satthu santike nisīdi.

Tasmiṃ antare mahānisabhatthero piṇḍāya caranto tameva vīthiṃ paṭipajji. Upāsako disvā uṭṭhāya gantvā therāṃ vanditvā “pattaṃ, bhante, dethā”ti āha. Thero pattaṃ adāsi. “Bhante, idheva pavisatha, satthāpi gehe nisinno”ti. “Na vaṭṭissati, upāsakā”ti. So therassa pattaṃ gahetvā piṇḍapātassa pūretvā adāsi. Tato therāṃ anugantvā nivatto satthu santike nisīditvā evamāha - “mahānisabhatthero, bhante, ‘satthāpi gehe nisinno’ti vuttepī pavisitūṃ na icchi. Atthi nu kho etassa tumhākaṃ guṇehi atirekaguṇo”ti? Buddhānaṃca vaṇṇamaccheraṃ nāma natthi, tasmā satthā evamāha - “upāsaka, mayhaṃ bhikkhaṃ āgamayamānā gehe nisīdāma, so bhikkhu na evaṃ nisīditvā bhikkhaṃ udikkhati. Mayaṃ gāmantasenāsane vasāma, so

araññeyeva vasati. Mayaṃ channe vasāma, so abbhokāseyeva vasatī”ti bhagavā
“ayañca ayañcetassa guṇo”ti mahāsamuddaṃ pūrayamāno viya tassa guṇaṃ
kathesi.

Upāsakopi pakatiyā jalamānadīpo telena āsitto viya sutthutaraṃ pasanno hutvā
cintesi - “kiṃ mayhaṃ aññāya sampattiyaṃ, yaṃnūnāhaṃ anāgate ekassa buddhassa
santike dhutavādānaṃ aggabhāvatthāya patthanaṃ karissāmī”ti. So punapi
satthāraṃ nimantetvā teneva niyāmena satta divase mahādānaṃ datvā sattame
divase buddhappamukhassa mahābhikkhusaṅghassa ticīvarāni datvā satthu
pādamūle nipajjitvā evamāha - “yaṃ me, bhante, satta divase dānaṃ dentassa
mettaṃ kāyakammaṃ mettaṃ vacīkammaṃ mettaṃ manokammaṃ
paccupaṭṭhitaṃ, imināhaṃ na aññaṃ devasampattiṃ vā
sakkamārabrahmasampattiṃ vā patthemi, idaṃ pana me kammaṃ anāgate ekassa
buddhassa santike mahānisabhattherena pattaṭṭhānantaraṃ pāpuṇanattāya
terasadhutaṅgadharānaṃ aggabhāvassa adhikāro hotū”ti. Satthā “mahantaṃ
ṭhānaṃ iminā patthitaṃ, samijjhissati nu kho, no”ti olokeno samijjhanabhāvaṃ
disvā āha - “manāpaṃ te ṭhānaṃ patthitaṃ, anāgate sataśassakappāvasāne
gotamo nāma buddho uppajjissati, tassa tvaṃ tatiyasāvako mahākassapatthero
nāma bhavissasi”ti byākāsi. Taṃ sutvā upāsako “buddhānaṃ dve kathā nāma
natthī”ti punadivase pattabbaṃ viya taṃ sampattiṃ amaññittha. So yāvatāyukaṃ
dānaṃ datvā sīlaṃ samādāya rakkhitvā nānappakāraṃ puññakammaṃ katvā
kālaṃkatvā sagge nibbatti.

Tato paṭṭhāya devamanussesu sampattiṃ anubhavanto ito ekanavutikappe
vipassisammāsambuddhe bandhumatīnagaraṃ upanissāya kheme migadāye
viharante devaḷokā cavitvā aññatarasmiṃ parijjñābrāhmaṇakule nibbatti. Tasmiñca
kāle vipassī bhagavā sattame saṃvacchare dhammaṃ kathesi, mahantaṃ kolāhalaṃ
ahosi. Sakalajambudīpe devatā “satthā dhammaṃ kathessatī”ti ārocesuṃ.
Brāhmaṇo taṃ sāsanaṃ assosi. Tassa nivāsanasāṭako ekoyeva, tathā brāhmaṇiyā.
Pārupanaṃ pana dvinnampi ekameva. So sakalanagare “ekasāṭakabrāhmaṇo”ti
paññāyi. So brāhmaṇo kenacideva kiccena brāhmaṇānaṃ sannipāte sati brāhmaṇiṃ
gehe ṭhapetvā sayaṃ taṃ vatthaṃ pārupitvā gacchati, brāhmaṇiṇaṃ sannipāte sati
sayaṃ gehe acchati, brāhmaṇī taṃ vatthaṃ pārupitvā gacchati. Tasmiṃ pana divase
so brāhmaṇiṃ āha - “bhoti, kiṃ tvaṃ rattiṃ dhammaṃ suṇissasi, udāhu divā”ti?
“Sāmi, ahaṃ mātugāmo bhīrukajātikā rattiṃ sotuṃ na sakkomi, divā sossāmī”ti taṃ
brāhmaṇaṃ gehe ṭhapetvā taṃ vatthaṃ pārupitvā upāsikāhi saddhiṃ vihāraṃ
gantvā satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ nisinnā dhammaṃ sutvā upāsikāhi saddhiṃ
agamāsi. Atha brāhmaṇo taṃ gehe ṭhapetvā taṃ vatthaṃ pārupitvā vihāraṃ gato.

Tasmiñca samaye satthā parisamajjhe alaṅkatadhammāsane nisinno cittabījaṇiṃ
gahetvā ākāsaṅgaṃ otārento viya sineruṃ manthaṃ katvā sāgaraṃ
nimmanthento viya ca dhammakathaṃ kathesi. Brāhmaṇassa parisapariyantena
nisinnassa dhammaṃ suṇantassa paṭhamayāmeyeva sakalasarīraṃ pūrayamānā
pañcavaṇṇā pīti uppajji. So pārutavatthaṃ saṅgharitvā “dasabalassa dassāmī”ti
cintesi. Athassa ādīnavasahassaṃ dassayamānaṃ maccheraṃ uppajji. So
“brāhmaṇiyā tuyhañca ekameva vatthaṃ, aññaṃ kiñci pārupanaṃ nāma natthi,
apārupitvā bahi vicarituṃ na sakkomi”ti sabbathāpi adātukāmo ahosi. Athassa
nikkhante paṭhame majjhimayāmeti tatheva pīti uppajji. So tatheva cintetvā tatheva
adātukāmo ahosi. Athassa majjhime yāme nikkhante pacchimayāmevi tatheva pīti

uppajji. Tadā so maccheraṃ jinitvā vatthaṃ saṅgharitvā satthu pādamūle ṭhapesi. Tato vāmahatthaṃ ābhujitvā dakkhiṇena hatthena apphoṭetvā “jitaṃ me, jitaṃ me”ti tikkhattuṃ nadi.

Tasmiṃ samaye bandhumā rājā dhammāsanassa pacchato antosāṇiyaṃ nisinno dhammaṃ suṇāti. Rañño ca nāma “jitaṃ me”ti saddo amanāpo hoti. Rājā purisaṃ āṇāpesi “gaccha, bhaṇe, etaṃ puccha - ‘kiṃ so vadatī’”ti? Brāhmaṇo tenāgantvā pucchito “avasesā hatthiyānādini āruyha asicammādini gahetvā parasenaṃ jinanti, na taṃ acchariyaṃ. Ahaṃ pana pacchato āgacchantassa kūṭagoṇassa muggarena sīsaṃ bhinditvā taṃ palāpento viya maccheracittaṃ jinitvā pārutavatthaṃ dasabalassa adāsiṃ, taṃ me jitaṃ maccheraṃ acchariya”nti āha. So āgantvā taṃ pavattiṃ rañño ārocesi. Rājā “amhe, bhaṇe, dasabalassa anurūpaṃ na jānāma, brāhmaṇo jānātī”ti tassa pasīditvā vatthayugaṃ pesesi. Taṃ disvā brāhmaṇo cintesi - “rājā mayhaṃ tuṇhī nisinnassa paṭhamam kiñci adatvā satthu guṇe kathentassa adāsi, satthu guṇe paṭicca idaṃ uppannaṃ, satthueva anucchavika”nti tampi vatthayugaṃ dasabalassa adāsi. Rājā “kiṃ brāhmaṇena kata”nti pucchitvā “tampi tena vatthayugaṃ tathāgatasseva dinna”nti sutvā aññānipi dve vatthayugāni pesesi, so tānipi satthu adāsi. Puna rājā ‘aññānipi cattārī’ti evaṃ vatvā yāva evaṃ dvattiṃsa vatthayugāni pesesi. Atha brāhmaṇo “idaṃ vaḍḍhetvā vaḍḍhetvā gahaṇam viya hotī”ti attano atthāya ekaṃ, brāhmaṇiyā ekanti dve vatthayugāni gahetvā, tiṃsa yugāni tathāgatasseva adāsi. Tato paṭṭhāya ca so satthu vissāsiko jāto.

Atha taṃ rājā ekadivasam sītasamaye satthu santike dhammaṃ suṇantaṃ disvā sataṣaḥ sagghanaṃ attano pārutaṃ rattakambalaṃ datvā āha - “ito paṭṭhāya imaṃ pārupitvā dhammaṃ suṇāhī”ti. So “kiṃ me iminā kambalena imasmiṃ pūtikāye upanītenā”ti cintetvā antogandhakuṭiyaṃ tathāgataṃ mañcassa upari vitānaṃ katvā agamāsi. Athekadivasam rājā pātova vihāraṃ gantvā antogandhakuṭiyaṃ satthu santike nisīdi. Tasmiṃ khaṇe chabbaṇṇā buddharasmiyo kambale paṭihaññanti, kambalo ativiya virocittha. Rājā ullokento sañjānitvā āha - “amhākaṃ, bhante, esa kambalo, amhehi ekasāṭakabrāhmaṇassa dinno”ti. “Tumhehi, mahārāja, brāhmaṇo pūjito, brāhmaṇena mayaṃ pūjitā”ti. Rājā “brāhmaṇo yuttaṃ aññāsi, na maya”nti pasīditvā yaṃ manussānaṃ upakārabhūtaṃ, taṃ sabbaṃ aṭṭhaṭṭhakaṃ katvā sabbatṭhakaṃ nāma dānaṃ datvā purohitaṭṭhāne ṭhapesi. Sopi “aṭṭhaṭṭhakaṃ nāma catusaṭṭhi hotī”ti catusaṭṭhisalākabhattāni upaṭṭhapetvā yāvajīvaṃ dānaṃ datvā sīlaṃ rakkhitvā tato cuto sagge nibbatti.

Puna tato cuto imasmiṃ kappe bhagavato koṇāgamanassa bhagavato kassapassa cāti dvinnam antare bārāṇasiyaṃ kuṭumbiyakule nibbatto. So vaḍḍhimanvāya gharāvāsaṃ vasanto ekadivasam araṇṇe jaṅghavihāraṃ vicarati. Tasmiṃca samaye paccekabuddho nadītīre cīvarakammaṃ karonto anuvāte appahonte saṅgharitvā ṭhapetumāraddho. So taṃ disvā “kasmā, bhante, saṅgharitvā ṭhapethā”ti āha. “Anuvāto nappahotī”ti. “Iminā, bhante, karoṭhā”ti uttarisāṭakaṃ datvā “nibbattanibbattaṭṭhāne me kāci hāni mā hotū”ti patthanaṃ akāsi.

Gharepissa bhaginiyā saddhiṃ bhariyāya kalahaṃ karontiyā paccekabuddho piṇḍāya pāvisi. Athassa bhaginī paccekabuddhassa piṇḍapātaṃ datvā tassa bhariyaṃ sandhāya - “evarūpaṃ bālaṃ yojanasate parivajjeyya”nti patthanaṃ ṭhapesi. Sā gehaṅgaṇe ṭhitā sutvā “imāya dinnabhattaṃ esa mā bhuñjatū”ti pattam gahetvā bhattaṃ chaḍḍetvā kalalassa pūretvā adāsi. Itarā disvā “bāle, maṃ tāva akkosa vā pahara vā, evarūpassa pana dve asaṅkhyeyyāni pūritapāramissa paccekabuddhassa

pattato bhattam chaḍḍetvā kalalam dātuṃ na yutta''nti āha. Athassa bhariyāya paṭisaṅkhānam uppajji. Sā ''tiṭṭhatha, bhante''ti kalalam chaḍḍetvā pattam dhovitvā gandhacūṇṇena ubbaṭṭetvā paṇītabhattassa catumadhurassa ca pūretvā upari āsittena padumagabbhavaṇṇena sappinā vijjotamānam pattam paccekabuddhassa hatthe ṭhapetvā ''yathā ayaṃ piṇḍapāto obhāsajāto, evaṃ obhāsajātaṃ me sarīraṃ hotū''ti patthanam akāsi. Paccekabuddho anumoditvā ākāsaṃ pakkhandi. Tepi dve jāyampatikā yāvatāyukam ṭhatvā tato cutā sagge nibbattiṃsu. Puna tato cavitvā upāsako kassapasammāsambuddhakāle bārāṇasiyaṃ asītikoṭivibhavasampanne kule nibbatti, itarāpi tādisasseva seṭṭhino dhītā hutvā nibbatti, tassa vayappattassa tameva seṭṭhidhītaṃ ānayaṃsu. Tassā pubbe anīṭṭhavipākassa pāpakamassa ānubhāvena patikulam pavīṭṭhamattāya ummārantarato paṭṭhāya sakalam geham ugghāṭitavaccakūpo viya duggandham jātam. Kumāro ''kassāyaṃ gandho''ti pucchitvā ''seṭṭhikaññāyā''ti sutvā ''nīharatha na''nti tassāyeva kulagharam pesesi. Sā teneva nīhārena sattasu ṭhānesu paṭinivatti.

Tena samayena kassapadasabalo parinibbāyi. Tassa satasahasagghanikāhi suvaṇṇiṭṭhakāhi yojanubbedham cetiyaṃ ārabhiṃsu. Tasmīṃ cetiye kariyamāne sā seṭṭhidhītā cintesi - ''aham sattasu ṭhānesu paṭinivattā, kiṃ me jīvitenā''ti attano ābharaṇabhaṇḍam bhañjāpetvā suvaṇṇiṭṭhakam kāresi ratanāyatam vidatthivitthiṇṇam caturaṅgulubbedham. Tato haritālamanosilāpiṇḍam gahetvā aṭṭha uppalapupphahatthake ādāya cetiyakaraṇaṭṭhānam gatā. Tasmiṃca khaṇe ekā iṭṭhakāpanti parikkhipitvā āgacchamānā ghaṭaniṭṭhakāya ūnā hoti. Seṭṭhidhītā vaḍḍhakim āha ''imaṃ me iṭṭhakam ettha ṭhapethā''ti. ''Amma bhaddake, kāle āgatāsi, sayameva ṭhapehī''ti. Sā āruya telena haritālamanosilāpiṇḍam yojetvā tena bandhanena iṭṭhakam patiṭṭhapetvā upari aṭṭhahi uppalapupphahatthakehi pūjam katvā vanditvā ''nibbattanibbattaṭṭhāne me kāyato candanagandho vāyatu, mukhato uppalagandho''ti patthanam katvā cetiyaṃ vanditvā padakkhiṇam katvā geham agamāsi.

Tasmīmyeva khaṇe sā yassa seṭṭhiputtassa paṭhamam geham nītā, tassa taṃ ārabha sati udapādi. Nagarepi nakkhattam saṅghuṭṭham hoti. So upaṭṭhāke āha ''idha ānītā seṭṭhidhītā kuhi''nti? ''Kulagehe, sāmī''ti. ''Ānetha naṃ, nakkhattam kīḷissāmī''ti. Te gantvā taṃ vanditvā ṭhitā. ''Kiṃ, tātā, āgatathā''ti tāya puṭṭhā tassā taṃ pavattiṃ ācikkhiṃsu. ''Tātā, mayā ābharaṇabhaṇḍehi cetiyaṃ pūjitaṃ, ābharaṇam me natthī''ti. Te gantvā seṭṭhiputtassa ārocesuṃ. ''Ānetha naṃ, piḷandhanam labhissatī''ti. Te taṃ ānayaṃsu. Tassā saha gehapavesanena sakalageham candanagandho ceva uppalagandho ca vāyi. Seṭṭhiputto taṃ pucchi - ''bhadde, tava sarīrato paṭhamam duggandho vāyi, idāni pana te sarīrato candanagandho, mukhato uppalagandho vāyati, kimeta''nti? Sā ādito paṭṭhāya attanā katakammaṃ ārocesi. Seṭṭhiputto ''niyyānikam vata buddhasāsana''nti pasīditvā yojanikam suvaṇṇacetiyaṃ kambalakañcukena paṭicchādetvā tattha tattha rathacakkapamāṇehi suvaṇṇapadumehi alaṅkari. Tesam dvādasahatthā olambakā honti.

So tattha yāvatāyukam ṭhatvā tato cuto sagge nibbattitvā, puna tato cavitvā bārāṇasito yojanamatte ṭhāne aññatarasmīṃ amaccakule nibbatti. Bhariyā panassa devalokato cavitvā rājakule jeṭṭharājadhītā hutvā nibbatti. Tesu vayappattesu kumārassa vasanagāme nakkhattam saṅghuṭṭham. So mātaram āha - ''amma, sātakaṃ me dehi, nakkhattam kīḷissāmī''ti. Sā dhotavattham niharitvā adāsi. ''Amma,

thūlamida”nti āha. Sā aññaṃ nīharitvā adāsi. So tampi paṭikkhipi. Atha naṃ mātā āha - “tāta, yādisse gehe mayaṃ jātā, natthi no ito sukhumatarassa paṭilābhāya puñña”nti. “Tena hi labhanaṭṭhānaṃ gacchāmi, ammā”ti. “Putta, ahaṃ ajjeva tuyhaṃ bārāṇasinagararajjapaṭilābhaṃ icchāmī”ti. So mātaraṃ vanditvā “gacchāmi, ammā”ti. “Gaccha, tātā”ti. So pana puññaniyāmena nikkhamitvā bārāṇasiṃ gantvā uyyāne maṅgalasilāpaṭṭe sasīsaṃ pārupitvā nipajji. So ca bārāṇasirañño kālāṅkatassa sattamo divaso hoti.

Amaccā rañño sarīrakiccaṃ katvā rājaṅgaṇe nisīditvā mantayimṣu - “rañño ekā dhītāva atthi, putto natthi, arājakaṃ rajjaṃ nassissati, ko rājā bhavituṃ arahatī”ti? “Tvaṃ hohi, tvaṃ hohi”ti. Purohito āha - “bahuṃ oloketuṃ na vaṭṭati, phussarathaṃ vissajjessāmā”ti. Te kumudavaṇṇe cattāro sindhave yojetvā pañcavidharājakakudhabhaṇḍaṃ setacchattañca tasmim̐ ṭhapetvā rathaṃ vissajjetvā pacchato tūriyāni paggaṇhāpesuṃ. Ratho pācīnadvārena nikkhamitvā uyyānābhimukho agamāsi. “Paricayena uyyānābhimukho gacchati, nivattemā”ti keci āhaṃsu. Purohito “mā nivattayitthā”ti āha. Ratho gantvā kumāraṃ padakkhiṇaṃ katvā āruhanasajjo hutvā aṭṭhāsi. Purohito pārupanakaṇṇaṃ apanetvā pādatalāni olokeno “tiṭṭhatu ayaṃ dīpo, dvisahassaparittadīpavāresu catūsu mahādīpesu esa rajjaṃ kāretuṃ yutto”ti vatvā “tūriyāni paggaṇhathā”ti tikkhattuṃ tūriyāni paggaṇhāpeti.

Atha kumāro mukhaṃ vivaritvā olokeno “kena kammaena āgatattā”ti āha. “Deva, tumhākaṃ rajjaṃ pāpuṇātī”ti. “Rājā vo kaha”nti? “Devattaṃ gato, sāmī”ti. “Kati divasā atikkantā”ti? “Ajja sattamo divaso”ti. “Putto vā dhītā vā natthī”ti? “Dhītā atthi, deva, putto natthī”ti. “Tena hi karissāmi rajja”nti. Te tāvadeva abhisekamaṇḍapaṃ kāretvā rājadhītaraṃ sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā uyyānaṃ ānetvā kumārassa abhisekaṃ akaṃsu. Athassa katābhisekassa sataṣahassagghanaṃ vatthaṃ upanayimṣu. So “kimidaṃ, tātā”ti āha. “Nivāsanavattaṃ, devā”ti. “Nanu, tātā, thūla”nti? “Manussaparibhogavatthesu ito mudutaraṃ natthi, devā”ti. “Tumhākaṃ rājā evarūpaṃ nivāsesī”ti? “Āma, devā”ti. “Na maññe puññaṃ tumhākaṃ rājā”ti “suvaṇṇabhiṅgāraṃ āharatha, labhissāmi vattha”nti suvaṇṇabhiṅgāraṃ āharāpetvā uṭṭhāya hatthe dhovitvā mukhaṃ vikkhāletvā hatthena udakaṃ gahetvā puratthimadisāyaṃ abbhukkiri. Ghanapathaviṃ bhinditvā aṭṭha kapparukkhā uṭṭhahimṣu. Puna udakaṃ gahetvā dakkhiṇapacchimaṭṭharadisāyanti evaṃ catūsu disāsu abbhukkiri. Sabbadisāsu aṭṭhaaṭṭhakaṃ katvā dvattiṃsa kapparukkhā uṭṭhahimṣu. So ekaṃ dibbadussaṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā “nandarañño vijite suttakantikā itthiyo ‘mā suttaṃ kantimsū”ti evaṃ bheriṃ carāpethā”ti vatvā chattaṃ ussāpetvā alaṅkatapaṭiyyatto hatthikkhandhavaragato nagaraṃ pavisitvā pāsādaṃ abhiruyha mahāsampattiṃ anubhavi.

Evaṃ gacchante kāle devī rañño sampattiṃ disvā “aho vata tapassī”ti kārūññākāraṃ dassesi. “Kimidaṃ, devī”ti puṭṭhā “atimahatī, deva, te sampatti, atīte buddhānaṃ saddahitvā katakalyāṇassa phalaṃ, idāni anāgatassa paccayaṃ puññaṃ na karoṭhā”ti āha. Kassa dassāma, sīlavanto natthīti. “Asuñño, deva, jambudīpo arahantehi; tumhe, deva, dānaṃ sajjetha, ahaṃ arahante lacchāmī”ti āha. Punadivase rājā pācīnadvāre dānaṃ sajjāpesi. Devī pātova uposathaṅgāni adhiṭṭhāya

uparipāsāde puratthābhimukhā urena nipajjitvā “sace etissāya disāya arahanto atthi, sve āgantvā amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhantū”ti āha. Tassaṃ disāyaṃ arahanto nāhesuṃ, taṃ sakkāraṃ kapaṇayācakānaṃ adaṃsu.

Punadivase dakkhiṇadvāre sajjetvā tatheva dakkhiṇeyyaṃ nālattha, punadivasepi pacchimadvāre tatheva. Uttaradvāre sajjitadivasena pana deviyā tatheva nimantentiyaṃ himavante vasantānaṃ padumavatiyaṃ puttānaṃ pañcasatānaṃ paccekabuddhānaṃ jeṭṭhako mahāpadumapaccekabuddho bhātike āmantesi - “mārisā, nandarājā tumhe nimanteti, adhivāsetha tassā”ti. Te adhivāsetvā punadivase anotattadahe mukhaṃ dhovitvā ākāsenāgantvā uttaradvāre otariṃsu. Manussā disvā gantvā “pañcasatā, deva, paccekabuddhā āgatā”ti rañño ārocesuṃ. Rājā saddhiṃ deviyā gantvā vanditvā paccekabuddhe pāsādaṃ āropetvā tatra nesaṃ dānaṃ datvā bhattakiccāvasāne rājā saṅghattherassa, devī saṅghanavakassa pādamūle nipatitvā “ayyā, bhante, paccayehi na kilamissanti, mayaṃca puññaṃ na parihāyissāmī, amhākaṃ yāvajīvaṃ idha nivāsāya paṭiññaṃ dethā”ti paṭiññaṃ kāretvā uyyāne pañca paṇṇasālāsātāni, pañca caṅkamanasātānīti sabbākārena nivāsanaṭṭhānāni sampādetvā tattha vasāpesuṃ.

Evaṃ kāle gacchante rañño paccante kupite rājā “ahaṃ paccantaṃ vūpasametvaṃ gacchāmi, tvaṃ paccekabuddhesu mā pamajjā”ti devī ovaditvā gato. Tasmīṃ anāgateyeva paccekabuddhānaṃ āyusaṅkhārā khīṇā. Mahāpadumapaccekabuddho tiyāmarattiṃ jhānakīlaṃ kīlītvā aruṇuggamanasamaye ālambanaphalakaṃ ālambitvā ṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Etenupāyena sesāpīti sabbeva parinibbutā. Punadivase devī paccekabuddhānaṃ nisīdanaṭṭhānāni sajjetvā pupphāni vikiritvā dhūpaṃ vāsetvā tesāṃ āgamaṇaṃ oloketi nisinnā āgamaṇaṃ adisvā purise pesesi - “gacchatha, tātā, jānātha kiṃ ayyānaṃ aphāsuka”nti? Te gantvā mahāpadumassa paṇṇasālāya dvāraṃ vivaritvā tattha taṃ apassantā caṅkamaṇaṃ gantvā ālambanaphalakaṃ nissāya ṭhitaṃ disvā vanditvā “kālo, bhante”ti āhaṃsu. Parinibbutasarīraṃ kiṃ kathessati, te “niddāyati mañña”ti vatvā piṭṭhipāde hatthena parāmasitvā pādānaṃ sītalatāya ceva thaddhatāya ca parinibbutabhāvaṃ ṇatvā dutiyassa santikaṃ gantvā tatheva ṇatvā puna tatiyassāti evaṃ sabbepi parinibbutabhāvaṃ ṇatvā rājakulaṃ āgamiṃsu. “Kahaṃ, tātā, paccekabuddhā”ti puṭṭhā “parinibbutā, devī”ti āhaṃsu. Devī kasantī rodanti nikkhamitvā nāgarehi saddhiṃ tattha gantvā sādhuṃ kiṃ kāretvā paccekabuddhānaṃ sarīrakiccaṃ kāretvā dhātuyo gāhāpetvā cetiyaṃ patiṭṭhāpesi.

Rājā paccantaṃ vūpasametvā āgato paccuggamaṇaṃ āgataṃ devīṃ pucchi - “kiṃ, bhadde, tvaṃ paccekabuddhesu na pamajjasi, nirogā ca ayyā”ti? “Parinibbutā, devā”ti. Taṃ sutvā rājā cintesi - “evarūpānampi paṇḍitānaṃ maraṇaṃ uppajjati, amhākaṃ kuto mokkhā”ti? So nagaraṃ apavisitvā uyyānameva gantvā jeṭṭhaputtaṃ pakkosāpetvā tassa rajjaṃ niyyātetvā sayāṃ samaṇapabbajjaṃ pabbaji. Devīpi “rañña pabbajite ahaṃ kiṃ karissāmī”ti tatheva uyyāne pabbaji. Dvepi jhānaṃ bhāvetvā tato cutā brahmaloke nibbattiṃsu.

Tesu tattheva vasantesu amhākaṃ satthā loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko anupubbena rājagahaṃ pāpuṇi. Satthari tattha paṭivasante ayaṃ pippalimāṇavo magadharaṭṭhe mahātitthabrāhmaṇagāme kapilabrāhmaṇassa bhariyāya kucchimhi nibbatto. Ayaṃ bhaddakāpilānī maddaraṭṭhe sāgalanagare kosiyagottabrāhmaṇassa bhariyāya kucchimhi nibbattā. Tesāṃ anukkamena vaḍḍhamānānaṃ pippalimāṇavassa vīsatime, bhaddāya soḷasame vaye sampatte mātāpitaraṃ puttaṃ

oloketvā “tāta, tvaṃ vayappatto, kulavaṃsaṃ patitṭhapetum yutto”ti ativiya nippīliyiṃsu. Māṇavo āha - “mayhaṃ sotapathe evarūpaṃ kathaṃ mā kathayittha, ahaṃ yāva tumhe dharatha, tāva paṭijaggissāmi, tumhākaṃ accayena nikkhamitvā pabbajissāmi”ti. Te katipāhaṃ atikkamitvā puna kathayiṃsu. Sopi puna paṭikkhipi. Tato paṭṭhāya mātā niraṇṭaraṃ kathetiyeva.

Māṇavo “mātaraṃ saññāpessāmi”ti rattasuvannaṃ nikkhasahassaṃ datvā suvaṇṇakārehi itthirūpaṃ kāretvā tassa majjanaghaṭṭanādikamma pariyoṣāṇe taṃ rattavattaṃ nivāsetvā suvaṇṇasampannehi pupphehi ceva nānālaṅkārehi ca alaṅkārapetvā “amma, evarūpaṃ āramaṇaṃ labhanto gehe vasissāmi, alabhanto na vasissāmi”ti. Paṇḍitā brāhmaṇī cintesi - “mayhaṃ putto puñṇavā dinnadāno katābhinihāro pubbe puñṇāni karonto na ekakova akāsi, addhā etena saha katapuñṇā suvaṇṇarūpakapaṭibhāgā bhavissatī”ti. Atṭha brāhmaṇe pakkosāpetvā sabbabhogehi santappetvā suvaṇṇarūpaṃ rathe āropetvā “gacchatha, tātā, yattha amhehi jātigottabhogādisamānakule evarūpaṃ dārikaṃ passatha, tattha idameva suvaṇṇarūpaṃ saccākāraṃ katvā dethā”ti uyyojesi.

Te “amhākaṃ nāma etaṃ kamma”nti nikkhamitvā “kattha labhissāma, maddaraṭṭhaṃ nāma itthāgāraṃ, maddaraṭṭhaṃ gamissāmā”ti maddaraṭṭhe sāgalanagaraṃ agamaṃsu. Attha taṃ suvaṇṇarūpaṃ nhānatitthe ṭhapetvā ekamantaṃ nisīdiṃsu. Atha bhaddāya dhātī bhaddaṃ nhāpetvā alaṅkaritvā sayāṃ nhāyitum udakatitthaṃ gantvā suvaṇṇarūpaṃ disvā “kissāyaṃ avinītā idhāgantvā ṭhitā”ti piṭṭhipasse paharitvā suvaṇṇarūpaṃ ṇatvā “ayyadhītā meti saññaṃ uppādesi, ayaṃ pana ayyadhītāya nivāsanapaṭiggahitāyapi asadisā”ti āha. Atha naṃ te brāhmaṇā “evarūpā kira te sāmīdhītā”ti pucchīṃsu. Sā “imāya suvaṇṇapaṭimāya sataguṇena sahasaguṇena mayhaṃ ayyadhītā abhirūpatarā”, tathā hi “appadīpepi dvādasahatthe gabbhe nisinnā sarīrobhāseṇa tamaṃ vidhamatī”ti āha. “Tena hi tassā mātāpitūnaṃ santikaṃ gacchāmā”ti suvaṇṇarūpaṃ rathe āropetvā taṃ dhātīṃ anugantvā kosiya gottassa gharadvāre ṭhatvā āgamaṇaṃ ārocayiṃsu.

Brāhmaṇo paṭisanthāraṃ katvā “kuto āgatatthā”ti pucchi. Te “magadharaṭṭhe mahātithagāme kapilabrāhmaṇassa gharato iminā nāma kāraṇena āgatamhā”ti āhaṃsu. “Sādhu, tātā, amhehi samajātigottavibhavo so brāhmaṇo, dassāma dārika”nti paṇṇākāraṃ gaṇhi. Te kapilabrāhmaṇassa sāsanaṃ paṇiṇiṃsu - “laddhā no bhaddā nāma dārikā, kattabbaṃ jānāthā”ti. Taṃ sāsanaṃ sutvā pippalimāṇavassa ārocayiṃsu “laddhā dārikā”ti. Pippalimāṇavo “ahaṃ ‘na labhissantī’ti cintesiṃ, ime ‘laddhā’ti pesenti, anattiko hutvā paṇṇaṃ pesessāmi”ti rahogato paṇṇaṃ likhi “bhaddā attano jātigottabhogānurūpaṃ paṭiṃ labhatu, ahaṃ nikkhamitvā pabbajissāmi, mā pacchā vippaṭisārīṇi ahoṣī”ti. Bhaddāpi “asukassa kira maṃ dātukāmā”ti sutvā rahogatā paṇṇaṃ likhi - “ayya putto attano jātigottabhogānurūpaṃ dārikaṃ labhatu, ahaṃ pabbajissāmi, mā pacchā vippaṭisārī bhavāhi”ti. Dvepi paṇṇāni antarāmagge samāgacchiṃsu. “Idaṃ kassa paṇṇa”nti? “Pippalimāṇavena bhaddāya pahita”nti. “Idaṃ kassā”ti? “Bhaddāya pippalimāṇavassa pahita”nti ca vutte te dvepi vācetvā “passatha dāraṇaṃ kamma”nti phāletvā araṇṇe chaḍḍetvā aññaṃ taṃsamānaṃ paṇṇaṃ likhitvā ito etto ca pesesum. Iti kumārassa kumārīkāya ca sadisaṃ paṇṇaṃ lokassādarahitamevāti anicchamānānampi tesāṃ dvinnāṃ samāgamo ahoṣi.

Taṃdivasameva pippalimāṇavopi bhaddaṃ ekaṃ pupphadāmaṃ gaṇhāpesi. Bhaddāpi tāni sayanamajjhe ṭhapesi. Ubhopi bhuttasāyamāsā sayanaṃ āruhitum

ārabhiṃsu. Tesu māṇavo dakkhiṇapassena sayanaṃ āruhi, bhaddā vāmapassena abhiruhitvā āha - “yassa passe pupphāni milāyanti, tassa rāgacittaṃ uppananti vijānissāma, imaṃ pupphadāmaṃ na allīyitabba”nti. Te pana aññamaññaṃ sarīrasamphassabhayena sakalarattiṃ niddaṃ anokkamantāva vītināmesuṃ. Divā pana hasitamattampi nākaṃsu. Te lokāmisena asaṃsaṭṭhā yāva mātāpitāro dharanti, tāva kuṭumbaṃ avicāretvā tesu kālaṅkatesu vicārayiṃsu. Mahatī māṇavassa sampatti. Ekadivasam sarīraṃ ubbaṭṭetvā chaḍḍetabbaṃ suvaṇṇacūṇaṃ eva magadhanāliya dvādasanālimattaṃ laddhuṃ vaṭṭati. Yantabaddhāni saṭṭhi mahātaḷākāni, kammanto dvādasayojaniko, anurādhapurappamāṇā cuddasagāmā, cuddasa hatthānīkāni, cuddasa assānīkāni, cuddasa rathānīkāni.

So ekadivasam alaṅkataassaṃ āruya mahājanaparivuto kammantaṭṭhānaṃ gantvā khettaḷaṇḍaṃ tīhita naṅgalehi chinnaṭṭhānato kākādayo sakuṇe gaṇḍuppadādiḷe paṇake uddharitvā khādante disvā “tātā, ime kiṃ khādanti”ti pucchi. “Gaṇḍuppāde, ayyā”ti. “Etehi katapāpaṃ kassa hoti”ti? “Tumhākaṃ, ayyā”ti. So cintesi - “sace ete hi katapāpaṃ mayhaṃ hoti, kiṃ me karissati sattaasītikoḍḍhanaṃ, dvādasayojanakammanto kiṃ karissati, kiṃ yantabaddhāni taḷākāni, kiṃ cuddasa gāmāni, sabbametaṃ bhaddāya kāpilāniya niyyātetvā nikkhamma pabbajissāmī”ti.

Bhaddā kāpilāni tasmiṃ khaṇe antaravattusmiṃ tayo tilakumbhe pattharitvā dhātīhi parivutā nisinnā kāke tilapaṇake khādamaṇe disvā “ammā, kiṃ ime khādanti”ti pucchi. “Paṇake, ayye”ti. “Akusalaṃ kassa hoti”ti? “Tumhākaṃ, ayye”ti. Sā cintesi - “mayhaṃ catuhatthaṃ vatthaṃ nāḷikodanamattaṇca laddhuṃ vaṭṭati, yadi panetaṃ ete hi kataṃ akusalaṃ mayhaṃ hoti, bhavasahassenapi vaṭṭato sīsaṃ ukkhipituṃ na sakkā, ayyaputte āgatamatteyeva sabbam tassa niyyātetvā nikkhamma pabbajissāmī”ti.

Māṇavo āgantvā nhatvā pāsādaṃ āruya mahārahe pallaṅke nisīdi, athassa cakkavattino anucchavikabhojanaṃ upanayiṃsu. Dvepi bhuñjitvā parijane nikkhante rahogaṭā phāsukaṭṭhāne nisīdiṃsu. Tato māṇavo bhaddaṃ āha - “bhadda, imaṃ gharaṃ āgacchanti kittakaṃ dhanamāharasi”ti? “Pañcapaṇṇāsa sakaṭasahassāni, ayyā”ti. “Sabbam taṃ, yā ca imasmiṃ ghare sattāsīti koṭiyo yantabaddhāni saṭṭhi taḷākāni evamādiḷhedā sampatti atthi, taṃ sabbam tuyheva niyyātemī”ti. “Tumhe pana kuhiṃ gacchatha, ayyā”ti? “Ahaṃ pabbajissāmī”ti. “Ayya, ahampi tumhākaṃ āgamaṇaṃ olokayamāṇā nisinnā, ahampi pabbajissāmī”ti. Tesam ādittapaṇṇakuṭi viya tayo bhavā upaṭṭhahanti. Te “pabbajissāmā”ti vatvā antarāpaṇato kāsāyaraṣapītāni cīvarāni mattikāpatte ca āharāpetvā aññamaññaṃ kese ohāretvā “ye loke arahanto atthi, te uddissa amhākaṃ pabbajjā”ti pabbajitvā thavikāsu patte pakkhipitvā aṃse laggetvā pāsādato otariṃsu. Gehe dāsesu ca kammakāresu ca na koci sañjāni.

Atha ne brāhmaṇagāmato nikkhamitvā dāsagāmadvārena gacchante ākappakutavasena dāsagāmaṇasino sañjāniṃsu. Te rodantā pādesu patitvā “kiṃ amhe anāthe karoṭha, ayyā”ti āhaṃsu. “Mayaṃ, bhaṇe, ‘tayo bhavā ādittapaṇṇasālā viyā’ti pabbajimha, sace tumhesu ekekaṃ bhujissaṃ karoma, vassasatampi nappahoti. Tumheva tumhākaṃ sīsaṃ dhovitvā bhujissā hutvā jīvathā”ti vatvā tesam rodantānaṃyeva pakkamiṃsu.

Thero purato gacchanto nivattitvā olokeno cintesi - “ayaṃ bhaddā kāpilānī sakalajambudīpagghanikā itthī mayhaṃ pacchato āgacchati, t̥hānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ kocideva evaṃ cinteyya ‘ime pabbajitāpi vinā bhavituṃ na sakkonti, ananucchavikaṃ karontī’ti. Evaṃ koci pāpakena manasā padūsetvā apāyapūrako bhaveyya, imaṃ pahāya mayā gantuṃ vaṭṭatī”ti cittaṃ uppādetvā purato gacchanto dvedhāpathaṃ disvā tassa matthake aṭṭhāsi. Bhaddāpi āgantvā vanditvā aṭṭhāsi. Atha naṃ āha - “bhadde, tādisiṃ itthiṃ mama pacchato āgacchantiṃ disvā ‘ime pabbajitāpi vinā bhavituṃ na sakkonti’ti amhesu paduṭṭhacitto mahājano apāyapūrako bhaveyya. Imasmiṃ dvedhāpathe tvaṃ etaṃ gaṇha, ahaṃ ekena gamissāmī”ti. “Āma, ayya, mātugāmo ‘pabbajitānaṃ palibodho, pabbajitāpi vinā na bhavanti’ti amhākaṃ dosaṃ dasseyyu”nti tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu t̥hānesu pañcapatit̥thitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ paggayha “satasahassakappamāṇe addhāne kato mittasanthavo ajja bhijjati, tumheva dakkhiṇā nāma, tumhākaṃ dakkhiṇamaggo vaṭṭati, mayaṃ mātugāmā nāma vāmajātikā, amhākaṃ vāmamaggo vaṭṭati”ti vanditvā maggaṃ paṭipajji. Tesāṃ dvedhābhūtakāle ayaṃ mahāpathavi “ahaṃ cakkavālasinerupabbatādayo dhāretuṃ sakkontīpi tumhākaṃ guṇe dhāretuṃ na sakkomī”ti vadanti viya viravamānā akampittha. Ākāse asanisaddo viya pavatti, cakkavālapabbato unnādi.

Sammāsambuddhopi veḷuvanamahāvihāre kuṭiyaṃ nisinno pathavīkampanasaddaṃ sutvā “kissa nu kho pathavī kampatī”ti āvajjento “pippalimāṇavo ca bhaddā ca kāpilānī maṃ uddissa appameyyaṃ sampattiṃ pahāya pabbajitā, tesāṃ viyogaṭṭhāne ubhinnaṃ guṇabalena ayaṃ pathavīkampo jāto, mayāpi etesaṃ saṅgahaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti gandhakuṭito nikkhamma sayameva pattacīvaramādāya asītimahātheresu kañci anāpucchā tigāvutamaggaṃ paccuggamaṇaṃ katvā rājagahassa ca nālandāya ca antare bahuputtanigrodhamūle pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Nisinno pana aññatarapaṃsukūliko viya anisīditvā buddhavesaṃ gahetvā asītihatthā buddharaṃsiyo vissajjento nisīdi. Iti tasmiṃ khaṇe paṇṇacchattasakaṭṭakakūṭāgārādippamāṇā buddharaṃsiyo ito cito ca vippharantiyo vidhāvantiyo candasahassasūriyasahassauggamanakālaṃ viya kurumānā taṃ vanantaraṃ ekobhāsaṃ akaṃsu. Dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇasiriyaṃ samujjalatārāgaṇena viya gaganāṃ, supupphitakamalakuvalayena viya salilaṃ vanantaraṃ virocittha. Nigrodharukkhaṇaṃ khandho pakatiyā seto hoti, pattāni nīlāni pakkāni rattāni. Tasmiṃ pana divase sabbo nigrodho suvaṇṇavaṇṇova ahoṣi.

Mahākassapaṭṭheno taṃ disvā “ayaṃ amhākaṃ satthā bhavissati, imaṃ ahaṃ uddissa pabbajito”ti diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya onato gantvā tīsu t̥hānesu vanditvā “satthā me, bhante, bhagavā, sāvako hamasmi, satthā me, bhante, bhagavā, sāvako hamasmi”ti āha. Atha naṃ bhagavā āha - “kassapa, sace tvaṃ imaṃ nipaccakāraṃ mahāpathaviyā kareyyāsi, sāpi dhāretuṃ na sakkuṇeyya. Tathāgatassa pana evaṃ guṇamahantataṃ jānatā tayā kato nipaccakāro mayhaṃ lomampi cāletuṃ na sakkoti. Nisīda, kassapa, dāyajjaṃ te dassāmī”ti. Athassa bhagavā tīhi ovādehi upasampadaṃ adāsi. Datvā ca bahuputtanigrodhamūlato nikkhamitvā therāṃ pacchāsamaṇaṃ katvā maggaṃ paṭipajji. Satthu sarīraṃ dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇavicittaṃ, mahākassapaṇṇaṃ sattamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ, so kañcananāvāya pacchābaddho viya satthu padānupadikaṃ anugañchi. Satthā thokaṃ maggaṃ gantvā maggā okkamma aññatarasmiṃ rukkhamaṇḍale nisajjākāraṃ dassesi. Thero “satthā nisīditukāmo”ti ñatvā attano paṭapilotikaṃ saṅghātiṃ catugguṇaṃ katvā paññapesi.

Satthā tattha nisīditvā hatthena cīvaraṃ parimajjanto “mudukā kho tyāyaṃ, kassapa, paṭapilotikā saṅghāṭī”ti āha. So “satthā me saṅghāṭiyā mudubhāvaṃ kathesi, pārutipukāmo bhavissatī”ti ñatvā “pārupatu, bhante, bhagavā saṅghāṭī”nti āha. “Kiṃ tvaṃ pārupissasi, kassapā”ti? “Tumhākaṃ nivāsanaṃ labhanto pārupissāmi, bhante”ti. “Kiṃ pana tvaṃ, kassapa, imaṃ paribhogajīṇṇaṃ paṃsukūlaṃ dhāretuṃ sakkhissasi, mayā hi imassa paṃsukūlassa gahitadivase udakapariyantaṃ katvā mahāpathavī kampi, imaṃ buddhaparibhogajīṇṇacīvaraṃ nāma na sakkā parittaguṇena dhāretuṃ, paṭibalenevidaṃ paṭipattipūraṇasamatthena jātipaṃsukūlikena dhāretuṃ vaṭṭatī”ti vatvā therena saddhiṃ cīvaraṃ parivattesi.

Evam cīvaraṃ parivattetvā therassa cīvaraṃ bhagavā pārupi, satthu cīvaraṃ thero. Tasmīṃ khaṇe acetanāpi ayaṃ mahāpathavī “dukkaraṃ, bhante, akattha, attano pārutacīvaraṃ sāvakena parivattitapubbaṃ nāma nāhosi, ahaṃ tumhākaṃ guṇaṃ dhāretuṃ na sakkomī”ti vadantī viya udakapariyantaṃ katvā kampi. Theropi “laddhaṃ me buddhānaṃ paribhogacīvaraṃ, kiṃ me idāni uttari kattabba”nti unnatiṃ akatvā satthu santikeyeva terasa dhutaguṇe samādāya sattadivasamattaṃ puthujjano ahosi. Aṭṭhame divase saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Atha naṃ satthā “kassapo, bhikkhave, candūpamo kulāni upasaṅkamati, apakasseva kāyaṃ apakassa cittaṃ niccānavako kulesu appagabbho”ti evamādinā pasamṣitvā aparabhāge ariyagaṇamajjhe nisinno “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ dhutavādānaṃ yadidaṃ mahākassapo”ti dhutavādānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi.

398. Evaṃ bhagavatā etadaggaṭṭhāne ṭhapito āyasmā mahākassapo mahāsāvakaḥ patto attano pubbakammaṃ saritvā somanassavasenaṃ pubbacaritāpadānaṃ pakāsento padumuttarassa bhagavatotiādimāha. Tattha padumuttarassāti tassa kira bhagavato mātukucchito nikkhamanakālato paṭṭhāya pādānaṃ nikkhepanasamaye akkantakkantapāde satahassapattā padumā pathaviṃ bhinditvā utṭhahiṃsu. Tasmāssa taṃ nāmaṃ ahosi. Sakalasattanikāyesu ekekena satahatuṃ kate tassa puṇṇassa sataguṇapuṇṇānaṃ katattā bhagavatoti attho. Lokajetṭhassa tādinoti sattalokassa padhānabhūtaṃ itṭhāniṭṭhesu akampiyabhāvaṃ pattattā tādino. Nibbute lokanāthamhīti sattalokassa paṭisaraṇabhūte bhagavati khandhapariniḥṣāṇena pariniḥṣute, adassanaṃ gateti attho. Pūjaṃ kubbanti santhunoti sadevakassa lokassa sāsanaṃ “satthā”ti laddhanāmassa bhagavato sādhuṃ kīlantaṃ pūjaṃ karontīti sambandho.

399. Aggīṃ cinantī janatāti janasaṃmūhā ālāhanatthāya aggīṃ cinantā rāsīṃ karontā āsamanataṃ moditā santuṭṭhā pakārena moditā santuṭṭhā pūjaṃ karontīti sambandho. Tesu saṃvegajātesūti tesu janasaṃmūhesu saṃvegappattesu utrāsaṃ labhantesu me mayhaṃ pīti hāso udapajjatha pātubhavīti attho.

400. Ñātimitte samānetvāti mama bandhusahāye samānetvā rāsīṃ katvā. Mahāvīro bhagavā pariniḥṣuto adassanaṃ agamāsīti idaṃ vacanaṃ abravīṃ kathesinti sambandho. Handa pūjaṃ karomaseti handāti vossaggatthe nipāto, tena kāraṇena mayaṃ sabbe samāgatā pūjaṃ karomāti attho. Seti nipāto.

401. Sādhūti te paṭissutvāti te mama ñātimittā sādhu iti sundaraṃ bhaddakaṃ iti paṭisūṇitvā mama vacanaṃ sampatichitvā me mayhaṃ bhiyyo atirekaṃ hāsaṃ pītiṃ janiṃsu uppādesunti attho.

402. Tato attano katapuññañcayam dassento buddhasmiṃ lokanāthamhītiādimāha. Satahattham uggaṭam ubbiddham diyaḍḍhahatthasataṃ vitthataṃ, vimānaṃ nabhasi ākāse uggaṭam agghiyam, sukataṃ sundarākārena kataṃ, katvā kāretvā ca puññañcayam puññarāsiṃ kāhāsiṃ akāsinti sambandho.

403. Katvāna agghiyam tatthāti tasmim cetiyapūjanaṭṭhāne tālapantīhi tālapālīhi cittitaṃ sobhitaṃ agghiyam katvāna kāretvā ca sakaṃ cittaṃ attano cittaṃ pasādetvā cetiyam pūjayuttamanti uttamaṃ buddhadhātunidhāpitaṃ cetiyam pūjayinti sambandho.

404. Tassa cetiyassa mahimaṃ dassento aggikkhandhovātiādimāha. Tattha aggikkhandhovāti ākāse jalamāno aggikkhandhova aggirāsi iva taṃ cetiyam sattahi ratanehi jalati phullito vikasiṭappuppho sālarukkharājā iva ākāse indalaṭṭhīva indadhanu iva ca catuddisā catūsu disāsu obhāsati vijjotatīti sambandho.

405. Tattha cittaṃ pasādetvāti tasmim jotamānadhātugabbhamhi cittaṃ manam pasādetvā somanassaṃ katvā tena cittappasādena bahuṃ anekappakāraṃ kusalaṃ puññaṃ katvāna “dhātugabbhe ca sāsane ca ettakāni puññāni mayā katāni”ti evaṃ puññakammaṃ saritvāna kālamkatvā tidaṣaṃ tāvatimsabhavanaṃ suttaṃ pabuddho viya ahaṃ upapajjim jātoti sambandho.

406. Attano uppannadevaloke laddhasampattiṃ dassento saḥassayuttantiādimāha. Tattha hayavāhiṃ sindhavasahassayojitaṃ dibbarathaṃ adhiṭṭhito. Sattahi bhūmīhi saṃ suṭṭhu uggaṭam ubbiddham uccaṃ mayhaṃ bhavanaṃ vimānaṃ ahoṣīti attho.

407. Tasmim vimāne sabbasovaṇṇamayā sakalasovaṇṇamayāni kūṭāgārasaḥassāni ahuṃ ahesunti attho. Sakatejena attano ānubhāvena sabbā dasa disā pabhāsayaṃ obhāsantāni jalanti vijjotantīti sambandho.

408. Tasmim mayhaṃ pātubhūtavimāne aññepi niyyūhā pamukhasālāyo santi vijjanti. Kim bhūtā? Lohitaṅgamayā rattamaṇimayā tadā tepi niyyūhā catasso disā ābhāya pabhāya jotantīti sambandho.

410. Sabbe deve sakalachadevaloke deve abhibhomi abhibhavāmi. Kassa phalanti ce? Mayā katassa puññakammassa idaṃ phalanti attho.

411. Tato manussasampattiṃ dassento saṭṭhikappasahassamhītiādimāha. Tattha ito kappato heṭṭhā saṭṭhisahassakappamatthake cāturato catumahādīpavanto vijitāvī sabbam paccatthikaṃ vijitavanto ahaṃ ubbiddho nāma cakkavattī rājā hutvā pathaviṃ āvasiṃ rajjaṃ kāresinti sambandho.

412-414. Tattheva bhaddake kappeti pañcabuddhapaṭimaṇḍitattā bhaddake nāma kappe. Tiṃsakkhattuṃ tiṃsajātiyā catudīpamhi issaro padhāno cakkaratanādīhi sattahi ratanehi sampanno samaṅgībhūto sakakammābhiraḍḍho attano kamme dasa rājadhamme abhiraḍḍho allīno cakkavattī rājā amhī ahoṣīti sambandho. Attano cakkavattikāle anubhūtasampattiṃ dassento “tatthāpi bhavanaṃ mayha”ntiādimāha. Tattha tasmim cakkavattirajjamhi mayhaṃ bhavanaṃ mama pāsādaṃ indalaṭṭhīva uggaṭam ākāse ṭhitavijjotamānā vijjullatā iva uggaṭam sattabhūmikādibhedehi uccaṃ āyāmato dīghato ca uccato ca catuvīsatiyojanaṃ vitthārato dvādasayojanaṃ ahoṣīti sambandho. Sabbesaṃ janānaṃ manam allīnabhāvena rammaṇam nāma nagaraṃ ahoṣīti attho. Daḷhehi dvādasahatthehi vā tiṃsahatthehi vā uccehi pākāratoraṇehi sampannanti dasseti.

415-420. Tadaḍḍhakaṃ tato aḍḍhakaṃ aḍḍhatiyasatayojananti attho. Pakkhittā paṇṇavāsītī vīsatiāpaṇapakkhittaṃ nirantaraṃ vīthiparicchedanti attho. Brāhmaṇṇakulasambhūtoti brāhmaṇakule sujāto. Sesamaṃ vuttanayattā suviññeyyamevāti.

Mahākassapaṭṭharaapadānavaṇṇanā samattā.

3-4. Anuruddhattheraapadānavaṇṇanā

Sumedham bhagavantāhantiādikaṃ āyasmato anuruddhattherassa apadānaṃ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayāni puñṇāni upacinanto padumuttarassa bhagavato kāle vibhavasampanne kuṭumbikakule nibbatti. Vayappatto ekadivasamaṃ vihāraṃ gantvā satthu santike dhammaṃ suṇanto satthārā ekaṃ bhikkhuṃ dibbacakkhukānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ dānaṃ patthetvā sataṣaṣṣabhikkhuparivāraṃ bhagavato sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā sattame divase bhagavato bhikkhusaṅghassa ca uttamāni vatthāni datvā paṇidhānaṃ akāsi. Satthāpissa anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā “anāgate gotamassa sammāsambuddhassa sāsane dibbacakkhukānaṃ agga bhavissatī”ti byākāsi. Sopi tattha puñṇāni karonto satthari parinibbute sattayojanike kanakathūpe bahukaṃsapātiyo dīparukkhehi dīpakapallikāhi ca “dibbacakkhuñṇāssa upanissayo hotū”ti ulāraṃ dīpapūjaṃ akāsi. Evaṃ yāvajīvaṃ puñṇāni katvā devamanussesu saṃsaranto kassapassa bhagavato kāle bārāṇasiyaṃ kuṭumbikagehe nibbattitvā viññutaṃ patto satthari parinibbute niṭṭhite yojanike kanakathūpe bahukaṃsapātiyo sappimaṇḍassa pūretvā majjhe ca ekekaṃ guḷapiṇḍaṃ ṭhapetvā mukhavaṭṭiyā mukhavaṭṭiṃ phusāpento cetiyaṃ parikkhipāpesi. Attanā gahitakaṃsapātiṃ sappimaṇḍassa pūretvā saṣaṣṣavaṭṭiyo jālāpetvā sīse ṭhapetvā sabbarattiṃ cetiyaṃ anupariyāyi.

Evaṃ tasmimpi attabhāve yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devaloke nibbattitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā tato cuto anuppanne buddhe bārāṇasiyaṃyeva duggatakule nibbatti, “annabhāro”tissa nāmaṃ aho. So sumanasetṭhissa nāma gehe kammaṃ karonto jīvati. Ekadivasamaṃ so upariṭṭhaṃ nāma paccekabuddhaṃ nirodhasamāpattito vuṭṭhāya gandhamādanapabbatato ākāsenāgantvā bārāṇasīnagaradvāre otaritvā cīvaraṃ pārupitvā nagare piṇḍāya carantaṃ disvā pasannamānaso pattaṃ gahetvā attano atthāya ṭhapitaṃ bhāgabhattaṃ patte pakkhipitvā paccekabuddhassa dātukāmo ārabhi. Bhariyāpissa attano bhāgabhattaṃ tattheva pakkhipi. So taṃ netvā paccekabuddhassa hatthe ṭhapesi. Paccekabuddho taṃ gahetvā anumodanaṃ katvā pakkāmi. Taṃ divasaṃ sumanasetṭhissa chatte adhivatthā devatā - “aho dānaṃ, paramadānaṃ, upariṭṭhe suppatiṭṭhita”nti mahāsaddena anumodi. Taṃ sutvā sumanasetṭhi - “evaṃ devatāya anumoditaṃ idameva uttamadāna”nti cintetvā tattha pattiṃ yāci. Annabhāro pana tassa pattiṃ adāsi. Tena pasannacitto sumanasetṭhi tassa saṣaṣṣamaṃ datvā “ito paṭṭhāya tuyhaṃ sahatthena kammakaraṇakiccaṃ natthi, patirūpaṃ gehaṃ katvā niccaṃ vasāhi”ti āha.

Yasmā nirodhasamāpattito vuṭṭhitassa paccekabuddhassa dinnapiṇḍapāto taṃ divasameva ulāravipāko hoti, tasmā sumanasetṭhi rañño santikaṃ gacchanto taṃ gahetvā agamāsi. Rājā pana taṃ ādaravasena olokesi. Setṭhi - “mahārāja, ayaṃ oloketabbayutto yevā”ti vatvā tadā tena katakammaṃ attanāpissa saṣaṣṣadinnabhāvaṃ kathesi. Taṃ sutvā rājā tassa tussitvā saṣaṣṣamaṃ datvā “asukasmīṃ ṭhāne gehaṃ katvā vasāhi”ti gehaṭṭhānamassa āṇāpesi. Tassa taṃ

ṭhānaṃ sodhāpentassa mahantā mahantā nidhikumbhiyo uṭṭhahiṃsu. So tā disvā rañño ārocesi. Rājā sabbaṃ dhaṇaṃ uddharāpetvā rāsikataṃ disvā - “ettakaṃ dhaṇaṃ imasmiṃ nagare kassa gehe atthi”ti pucchi. “Na kassaci, devā”ti. “Tena hi ayaṃ annabhāro imasmiṃ nagare mahādhanaseṭṭhi nāma hotū”ti taṃ divasameva tassa seṭṭhichattaṃ ussāpesi.

So seṭṭhi hutvā yāvajīvaṃ kalyāṇakammaṃ katvā devaloke nibbatto, dīgharattaṃ devamanussesu saṃsaritvā amhākaṃ bhagavato uppajjanakakāle kapilavatthunagare sukkodanasakkassa gehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Tassa jātassa anuruddhoti nāmaṃ akaṃsu. So mahānāmasakkassa kaniṭṭhabhātā bhagavato cūlapitu putto paramasukhumālo mahāpuñño ahosi. Suvaṇṇapātiyaṃyeva cassa bhattaṃ uppajji. Athassa mātā ekadivaṣaṃ “mama putto natthiṭi padaṃ na jānāti, taṃ jānāpessāmī”ti cintetvā ekaṃ suvaṇṇapātiṃ tucchakaṃyeva aññāya suvaṇṇapātiyā pidahitvā tassa pesesi, antarāmagge devatā taṃ, dibbapūvehi pūresuṃ. Evaṃ mahāpuñño tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavikesu tīsu pāsādesu alaṅkatanāṭakitthiṃ parivuto devo viya mahāsampattiṃ anubhavi.

Amhākampi bodhisatto tasmīṃ samaye tusitapurā cavitvā suddhodanamahārājassa aggamaheṣiyā kucchimhi nibbattitvā anukkamena vuddhippatto ekūnatīṃsa vassāni agāramajjhe vasitvā mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhamitvā anukkamena paṭividdhasabbaññutaññāṇo bodhimaṇḍe sattasattāhaṃ vītināmetvā isipatane migadāye dhammacakkaṃ pavattetvā lokānuggahaṃ karonto rājagahaṃ gantvā veḷuvane vihāsi. Tadā suddhodanamahārājā - “putto kira me rājagahaṃ anuppatto; gacchatha, bhaṇe, mama puttaṃ ānethā”ti sahasasahasaparivāre dasa amacce pesesi. Te sabbe ehibhikkhupabbajjāya pabbajiṃsu. Tesu udāyittherena cārīkāgamaṇaṃ āyācito bhagavā vīsatisahasakhīṇāsavaparivuto rājagahato nikkhamitvā kapilavatthupuraṃ gantvā ñātisaṃgame anekāni pāṭihāriyāni dassetvā pāṭihāriyaviccittaṃ dhammadeṣaṇaṃ kathetvā mahājanaṃ amatapānaṃ pāyetvā dutiyadivase pattacīvaramādāya nagaradvāre ṭhatvā “kiṃ nu kho kulanagaraṃ āgatānaṃ sabbabuddhānaṃ āciṇṇa”nti āvajjamāno “sapaḍānaṃ piṇḍāya caraṇaṃ āciṇṇa”nti ñatvā sapaḍānaṃ piṇḍāya carati. Rājā “putto te piṇḍāya carati”ti sutvā turitaturito āgantvā antaravīthiyaṃ dhammaṃ sutvā attano nivesanaṃ pavesetvā mahantaṃ sakkārasammānaṃ akāsi. Bhagavā tattha kattabbaṃ ñātisaṅgahaṃ katvā rāhulakumāraṃ pabbājetvā nacirasseva kapilavatthunagarato mallaraṭṭhe cārīkaṃ caramāno anupiyambavanaṃ pāpuṇi.

Tasmīṃ samaye suddhodanamahārājā sākiyagaṇaṃ sannipātetvā āha - “sace mama putto agāraṃ ajjhāvasissa, rājā abhaviṣsa cakkavattī sattaratanasampanno khattiyagaṇaparivāro, nattāpi me rāhulakumāro khattiyagaṇena saddhiṃ taṃ parivāretvā acarissa, tumhepi etamatthaṃ jānātha. Idāni pana mama putto buddho jāto, khattiyāvāssa parivārā hontu, tumhe ekekakulato ekekaṃ dāraṇaṃ dethā”ti. Evaṃ vutte ekappahāreneva dveasītisahasakhattiyakumārā pabbajiṃsu.

Tasmīṃ samaye mahānāmo sakko kuṭumbasāmiko, so attano kaniṭṭhaṃ anuruddhaṃ sakkaṃ upasaṅkamitvā etadavoca - “etarahi, tāta anuruddha, abhiññātā abhiññātā sakyakumārā bhagavantaṃ pabbajitaṃ anupabbajanti, amhākañca kulā natthi koci agāraṣmā anagāriyaṃ pabbajito, tena hi tvaṃ vā pabbajāhi, ahaṃ vā pabbajissāmī”ti. Taṃ sutvā anuruddho gharāvāse ruciṃ akatvā attasattamo agāraṣmā anagāriyaṃ pabbajito. Tassa pabbajjānukkamo saṅghabhedakakkhandhake āgatoyeva. Evaṃ anupiyaṃ gantvā pabbajitesu pana

tesu tasmiṃyeva antovasse bhaddiyatthero arahattaṃ pāpuṇi, anuruddhatthero dibbacakkhuṃ nibbatesi, devadatto aṭṭha samāpattiyo nibbatesi, ānandatthero sotāpattiphale patiṭṭhāsi, bhagutthero ca kimilatthero ca pacchā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tesam sabbesampi therānaṃ attano attano āgataṭṭhānesu pubbapatthanābhinihāro āvi bhavissati. Ayaṃ anuruddhatthero dhammasenāpatissa santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā cetiyaraṭṭhe pācīnavaṃsadāyaṃ gantvā samaṇadhammaṃ karonto satta mahāpurisavitakke vitakkesi, aṭṭhame kilamati. Satthā “anuruddho aṭṭhame mahāpurisavitakke kilamati”ti ñatvā “tassa saṅkappaṃ pūressāmī”ti tattha gantvā paññattavarabuddhāsane nisinno aṭṭhamam mahāpurisavitakkaṃ pūretvā catupaccayasantosabhāvanārāmapaṭimaṇḍitaṃ mahāriyavaṃsapaṭipadaṃ kathetvā ākāse uppatitvā bhesakalāvanameva gato.

Thero tathāgate gatamatteyeva tevijjo mahākhīṇāsavo hutvā “satthā mayhaṃ manaṃ jānitvā āgantvā aṭṭhamam mahāpurisavitakkaṃ pūretvā adāsi, so ca me manoratho matthakaṃ patto”ti buddhānaṃ dhammadesanaṃ attano ca paṭivedhadhammaṃ ārabba imā udānagāthā abhāsi -

“Mama saṅkappamaññāya, satthā loke anuttaro;
Manomayena kāyena, iddhiyā upasaṅkami.

“Yadā me ahu saṅkappo, tato uttari desayi;
Nippapañcarato buddho, nippapañcamadesayi.

“Tassāhaṃ dhammamaññāya, vihāsiṃ sāsane rato;
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ buddhassa sāsana”nti.

Atha naṃ aparabhāge satthā jetavane mahāvihāre viharanto “dibbacakkhukānaṃ bhikkhūnaṃ anuruddho aggo”ti aggaṭṭhāne ṭhapesi.

421. Evaṃ so bhagavato santikā dibbacakkhukānaṃ aggaṭṭhānaṃ labhitvā attano pubbakammaṃ saritvā somanassavasena pubbacaritāpadānaṃ pakāsentō sumedhaṃ bhagavantāhantiādimāha. Tattha sundarā upaṭṭhāpanapaññā maggaphalapaññā vipassanāpaññā catupaṭisambhidādisaṅkhātā medhā yassa bhagavato so sumedho, taṃ sumedhaṃ bhāgyasampannattā bhagavantaṃ lokassa jetthaṃ setthaṃ padhānabhūtaṃ saṃsārato paṭhamam niggaṭṭhaṃ narānaṃ āsabhaṃ purecārikaṃ vūpakaṭṭhaṃ vivekabhūtaṃ gaṇasaṅgaṇikārāmato apagataṃ viharantaṃ ahaṃ addasanti sambandho.

422. Sabbadhammānaṃ sayameva buddhattā sambuddhaṃ, upagantvāna samīpaṃ gantvāti attho. Añjaliṃ paggaḥetvānāti dasaṅgulipuṭaṃ muddhani katvāti attho. Sesam uttānatthameva.

430. Divā rattiṇca passāmīti tadā devaloke ca manussaloke ca uppannakāle maṃsacakkhunā samantato yojanaṃ passāmīti attho.

431. Sahassalokaṃ ñāṇenāti paññācakkhunā saḥassacakkavāḷaṃ passāmīti attho. Satthu sāsaneṭi idāni gotamassa bhagavato sāsane. Dīpadānassa dīpapūjāya idaṃ phalaṃ, iminā phalena dibbacakkhuṃ anuppatto paṭiladdho uppādesinti attho.

Anuruddhattheraapadānavañṇanā samattā.

3-5. Puṇṇamantāṇiputtattheraapadānavañṇanā

Ajjhāyako mantadharotiādikaṃ āyasmato puṇṇassa mantāṇiputtattherassa apadānaṃ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto padumuttarassa bhagavato uppattito puretameva haṃsavatīnagare brāhmaṇamahāsālakule nibbattitvā anukkamena viññutaṃ patto. Aparabhāge padumuttare bhagavati uppajjitvā bodhaneyyānaṃ dhammaṃ desente heṭṭhā vuttanayena mahājanena saddhiṃ vihāraṃ gantvā parisapariyante nisīditvā dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ dhammakathikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā “mayāpi anāgate evarūpena bhavituṃ vaṭṭatī”ti cintetvā desanāvasāne uṭṭhitāya parisāya satthāraṃ upasaṅkamtvā nimantetvā heṭṭhā vuttanayena mahāsakkāraṃ katvā bhagavantaṃ evamāha - “bhante, ahaṃ iminā adhikārena na aññaṃ sampattiṃ patthemī, yathā paneso bhikkhu sattamadivasamatthake tumhehi dhammakathikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapito, evaṃ ahampi anāgate ekassa buddhassa sāsane dhammakathikānaṃ aggo bhaveyya”nti patthanaṃ akāsi. Satthā anāgataṃ oloketvā tassa patthanāya samijjhanabhāvaṃ disvā “anāgate kappasatasahassamatthake gotamo nāma buddho uppajjissati, tassa sāsane pabbajitvā tvaṃ dhammakathikānaṃ aggo bhavissasī”ti byākāsi.

So yāvatāyukaṃ kalyāṇakammaṃ katvā tato cuto kappasatasahassaṃ puññasambhāraṃ sambharanto devamanussesu saṃsaritvā amhākaṃ bhagavato kāle kapilavatthunagarassa avidūre doṇavatthunāmake brāhmaṇagāme brāhmaṇamahāsālakule aññāsikoṇḍaññattherassa bhāgineyyo hutvā nibbatti. Tassa puṇṇoti nāmaṃ akaṃsu. So satthari abhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakke anukkamena rājagahaṃ upanissāya viharante aññāsikoṇḍaññassa santike pabbajitvā laddhūpasampado padhānamanuyuñjanto sabbaṃ pabbajitakiccaṃ matthakaṃ pāpetvā “dasabalassa santikaṃ gamissāmī”ti mātulattherena saddhiṃ satthu santikaṃ āgantvā kapilavatthusāmantāyeva ohiyitvā yoniso manasikāre kammaṃ karonto nacirasseva vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi.

Tassa pana puṇṇattherassa santike pabbajitā kulaputtā pañcasatā ahesuṃ. Thero te dasakathāvatthūhi ovadī. Tepi sabbe dasakathāvatthūhi ovaditā tassa ovāde ṭhatvā arahattaṃ pāpuṇitvā attano pabbajitakiccaṃ matthakappattaṃ ṇatvā upajjhāyaṃ upasaṅkamtvā āhaṃsu - “bhante, mayaṃ pabbajitakiccassa matthakaṃ pattā, dasannañca kathāvatthūnaṃ lābhino, samayo dāni no dasabalaṃ passitu”nti, thero tesu vacanaṃ sutvā cintesi - “mayhaṃ dasakathāvatthulābhitāṃ satthā jānāti. Ahaṃ dhammaṃ desento dasakathāvatthūni amuñcitvāva desemi, mayi ca gacchante sabbepime bhikkhū maṃ parivāretvā gacchissanti, evaṃ me gaṇena saddhiṃ gantvā ayuttaṃ dasabalaṃ passituṃ, ime tāva dasabalaṃ passituṃ gacchantū”ti. Atha te evamāha - “āvuso, tumhe purato gantvā dasabalaṃ passatha, mama vacanena tathāgatassa pāde vandatha, ahampi tumhākaṃ gatamaggena āgacchissāmī”ti. Tepi therā sabbe dasabalassa jātibhūmiratṭhavāsino sabbe khīṇāsavā sabbe dasakathāvatthulābhino upajjhāyassa ovādaṃ acchinditvā therāṃ vanditvā anupubbena cārikaṃ carantā saṭṭhiyojanamaggaṃ atikkamma rājagahe veḷuvanamahāvihāraṃ gantvā dasabalassa pāde vanditvā ekamantaṃ nisīdiṃsu. Āciṇṇaṃ kho panetaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ āgantukehi bhikkhūhi saddhiṃ paṭisammoditunti bhagavā tehi saddhiṃ “kacci, bhikkhave, khamanīya”ntiādinā nayena madhurapaṭisanthāraṃ katvā “kuto ca tumhe, bhikkhave, āgatatthā”ti pucchitvā puna tehi “jātibhūmito”ti vutte “ko nu kho, bhikkhave, jātibhūmiyaṃ

jātibhūmakānaṃ bhikkhūnaṃ sabrahmacārīnaṃ evaṃ sambhāvito ‘attanā ca appiccho appicchakathaṃca bhikkhūnaṃ kattā’”ti dasakathāvatthulābhiṃ bhikkhuṃ pucchi. Tepi “puṇṇo nāma, bhante, āyasmā mantāṇiputto”ti ārocayiṃsu.

Tesaṃ kathaṃ sutvā āyasmā sārīputto therāṃ dassanakāmo ahosi. Atha satthā rājagahato sāvattiṃ agamāsi. Puṇṇattheropi dasabalassa tattha āgatabhāvaṃ sutvā “satthāraṃ passissāmi”ti gantvā antogandhakuṭiyāmyeva tathāgataṃ sampāpuṇi. Satthā tassa dhammaṃ desesi. Thero dhammaṃ sutvā dasabalaṃ vanditvā paṭisallānatthāya andhavanaṃ gantvā aññatarasmiṃ rukkhamūle divāvihāraṃ nisīdi. Sārīputtattheropi tassāgamaṇaṃ sutvā sīsānulokiko gantvā okāsaṃ sallakkhetvā tasmīṃ rukkhamūle nisinnakaṃ upasaṅkamitvā therena saddhiṃ sammoditvā taṃ visuddhikkamaṃ pucchi. Sopissa pucchitapucchitaṃ byākaronto rathavinītūpamāya ativiya cittaṃ ārādhesi. Te aññamaññaṃ subhāsitaṃ samanumodiṃsu.

434. Atha naṃ satthā aparabhāge bhikkhusaṅghassa majjhe nisinno therāṃ “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dhammakathikānaṃ yadidaṃ puṇṇo”ti etadagge ṭhapesi. So pubbakammaṃ saritvā somanassavasena pubbacaritāpadānaṃ vibhāvento ajjhāyakotiādimāha. Tattha ajjhāyakoti anekabrāhmaṇānaṃ vācetā sikkhāpetā. Mantadharoti mantānaṃ dhāretāti attho, vedasaṅkhātassa catutthavedassa sajjhāyanasavanadānānaṃ vasena dhāretāti vuttaṃ hoti. Tiṇṇaṃ vedānanti iruvedayajuvedasāma vedasaṅkhātānaṃ tiṇṇaṃ vedānaṃ ñāṇena dhāretabbatā “vedo”ti laddhanāmesu tīsu vedaganthesu pāraṃ pariyosānaṃ gatoti attho. Purakkhatomhi sissehīti mama niccaparivārabhūtehi sissehi parivuto ahaṃ amhi. Upagacchiṃ naruttamanti narānaṃ uttamaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamiṃ, samīpaṃ gatoti attho. Sesaṃ suviññeyyameva.

438. Abhidhammanayaññūhanti ahaṃ tadā tassa buddhassa kāle abhidhammanayakovidoti attho. Kathāvatthuvisuddhiyāti kathāvatthuppakaraṇe visuddhiyā cheko, appicchasantuṭṭhikathādīsu dasasu kathāvatthūsu vā cheko, tāya kathāvatthuvisuddhiyā sabbesaṃ yatijanānaṃ paṇḍitānaṃ viññāpetvāna bodhetvāna anāsavo nikkilesa viharāmi vāsaṃ kappemi.

439. Ito pañcasate kappeti ito pañcabuddhapaṭimaṇḍitato bhaddakappato pañcasate kappe suppakāsakā suṭṭhu pākaṭā cakkaratanādi sattahi ratanehi sampannā jambudīpādicatudīpamhi issarā padhānā caturo cattāro cakkavattirājāno ahesunti attho. Sesaṃ vuttanayamevāti.

Puṇṇamantāṇiputtattheraapadānavañṇanā samattā.

3-6. Upālitttheraapadānavañṇanā

Nagare haṃsavatīyātiādikaṃ āyasmato upālitttherassa apadānaṃ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto padumuttarassa bhagavato kāle haṃsavatīnagare vibhavasampanne brāhmaṇakule nibbatto. Ekadivasaṃ satthu santike dhammakathaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ vinayadharānaṃ aggatthāne ṭhapentaṃ disvā satthu adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi.

So yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde kappakagehe nibbatto. Upālītissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto anuruddhādīnaṃ channaṃ khattiyānaṃ piyasahāyo hutvā tathāgate anupiyambavane viharante

pabbajjāya nikkhamantehi chahi khattiyehi saddhiṃ nikkhamitvā pabbaji. Tassa pabbajjāvidhānaṃ pāḷiyaṃ āgatameva. So pabbajitvā upasampanno hutvā satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā “mayhaṃ, bhante, araṇṇavāsaṃ anujānāthā”ti āha. “Bhikkhu araṇṇe vasantassa ekameva dhuraṃ vaḍḍhissati, mayhaṃ pana santike vasantassa vipassanādhuraṃca ganthadhuraṃca paripūressati”ti. So satthu vacanaṃ sampañcchitvā vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Satthāpi naṃ sayameva sakalaṃ vinayapiṭakaṃ uggaṇhāpesi. So aparabhāge bhārukacchavatthum ajjukavatthum kumārakassapavatthunti imāni tīṇi vatthūni vinicchini. Satthā ekekasmīṃ vinicchaye sādhuḥkāraṃ datvā tayo vinicchaye aṭṭhuppattiṃ katvā therāṃ vinayadharānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi.

441. Evaṃ so etadaggaṭṭhānaṃ patvā attano pubbakammaṃ saritvā somanassappatto taṃ pubbacaritāpadānaṃ pakāsento nagare haṃsavatīyātiādīmāha. Tattha haṃsavatīyāti haṃsāvaṭṭaākārena vati pākāraparikkhepo yasmīṃ nagare, taṃ nagaraṃ haṃsavatī. Atha vā anekasaṅkhā haṃsā taḷākapokkharāṇīsaraṃpallalādīsū nivasantā ito cito ca vidhāvamānā vasanti etthāti haṃsavatī, tassā haṃsavatīyā. Sujāto nāma brāhmaṇoti suṭṭhu jātoti sujāto, “akkhitto anupakuṭṭho”ti vacanato agarahito hutvā jātoti attho. Asītikoṭinīcayoti asītikoṭidhanarāsiko pahūṭadhanadhañṇavā asaṅkhyeyyadhanadhañṇavā brāhmaṇo sujāto nāma ahoṣinti sambandho.

442. Punapi tasseva mahantabhāvaṃ dassento ajjhāyakotiādīmāha. Tattha ajjhāyakoti paresaṃ vedattayādiṃ vācetā. Mantadharoti mantā vuccati pañṇā, athabbanavedabyākaraṇādijānanapañṇavāti attho. Tiṇṇaṃ vedāna pāragūti iruvedaya juvedasā mavedasaṅkhātānaṃ tiṇṇaṃ vedānaṃ pariyosānaṃ pattoti attho. Lakkhaṇeti lakkhaṇasatthe, buddhapacceka buddhacakkavattiṭṭhipurisaṇaṃ hatthapādādīsū dissamānalakkhaṇapakāsanakaganthe cāti attho. Itihāseti “itiha āsa itiha āsā”ti porāṇakathāppakāsake ganthe. Sadhammeti sakadhamme brāhmaṇadhamme pāramiṃ gato pariyosānaṃ koṭiṃ gato pattoti attho.

443. Paribbājāti ye nigaṇṭhasāvaka, te sabbe nānādiṭṭhikā tadā mahiyā pathavītale carantīti sambandho.

445. Yāva yattakaṃ kālaṃ jino nuppajjati, tāva tattakaṃ kālaṃ buddhoti vacanaṃ natthīti attho.

446. Accayena ahorattanti aho ca ratti ca ahorattaṃ, bahūnaṃ saṃvaccharānaṃ atikkamenāti attho. Sesaṃ suviññeyyameva.

454. Mantāṇiputtoti mantāṇināmāya kappakadhītuyā putto, māsapuṇṇatāya divasapuṇṇatāya puṇṇoti laddhanāmoti attho. Tassa satthussa sāvako hessati bhavissatīti sambandho.

455. Evaṃ kittayi so buddhoti so padumuttaro bhagavā evaṃ iminā pakārena sunandaṃ sundarākārena somanassadāyakaṃ kittayi byākaraṇamadāsīti attho. Sabbhaṃ janaṃ sakalajanasamūhaṃ sādhuḥkaṃ hāsayanto somanassaṃ karonto sakaṃ balaṃ attano balaṃ dassayanto pākaṭaṃ karontoti sambandho.

456. Tato anantaraṃ attano ānubhāvaṃ aññāpadesena dassento katañjalītiādīmāha. Tadā tasmīṃ buddhuppādato purimakāle sunandaṃ tāpasam katañjalipuṭā sabbe janā namassantīti sambandho. Buddhe kāraṃ karitvānāti evaṃ so sabbajanapūjitopi samāno “pūjitomhī”ti mānaṃ akatvā buddhasāsane adhikaṃ kiccaṃ katvā attano

gatiṃ jātiṃ sodhesi parisuddhamakāsīti attho.

457. Sutvāna munino vacanti tassa sammāsambuddhassa vācaṃ,
gāthābandhasukhatthaṃ ā-kārassa rassaṃ katvā “vaca”nti vuttaṃ. “Anāgatamhi
addhāne gotamo nāma nāmena satthā loke bhavissatī”ti imaṃ munino vacanaṃ
sutvā yathā yena pakārena gotamaṃ bhagavantaṃ passāmi, tathā tena pakārena
kāraṃ adbhikkiccam puññasambhāraṃ kassāmi karissāmīti me mayhaṃ saṅkappo
cetanāmanasikāro ahu ahoṣīti sambandho.

458. Evāhaṃ cintayitvānāti “ahaṃ kāraṃ karissāmī”ti evaṃ cintetvā. Kiriyaṃ
cintayiṃ mamāti “mayā kīdisaṃ puññaṃ kattabbaṃ nu kho”ti kiriyaṃ
kattabbakiccam cintayinti attho. Kyāhaṃ kammaṃ ācarāmīti ahaṃ kīdisaṃ
puññakammaṃ ācarāmi pūremi nu khoti attho. Puññakkhetta anuttareti
uttaravirahite sakalapuññassa bhājanabhūte ratanattayeti attho.

459. Ayañca pāṭhiko bhikkhūti ayaṃ bhikkhu sarabhaññavasena
ganthapāṭhapaṭhanato vācanato “pāṭhiko”ti laddhanāmo bhikkhu. Buddhasāsane
sabbesaṃ pāṭhīnaṃ pāṭhakavācākānaṃ antare vinaye ca agganikkhitto aggo iti
ṭhapito. Taṃ ṭhānaṃ tena bhikkhunā pattatṭhānantaraṃ ahaṃ patthaye patthemīti
attho.

460. Tato paraṃ attano puññakaraṇūpāyaṃ dassento idaṃ me amitaṃ
bhogantiādimāha. Me mayhaṃ amitaṃ pamāṇavirahitaṃ bhogarāsiṃ akkhobhaṃ
khobhetuṃ asakkuṇeyyaṃ sāgarūpamaṃ sāgarasadisāṃ tena bhogena tādīsena
dhanena buddhassa ārāmaṃ māpayeti sambandho. Sesāṃ uttānatthameva.

474. Bhikkhusaṅghe nisīditvā sambuddho tena suṭṭhu māpitaṃ kāritaṃ
saṅghārāmaṃ paṭiggahetvā tassārāmassānisamsadīpakāṃ idaṃ vacanaṃ abravi
kathesīti sambandho.

475. Kathaṃ? Yo soti yo saṅghārāmadāyako tāpaso sumāpitaṃ
kuṭileṇamaṇḍapapāsādahammiyapākārādinā suṭṭhu sajjitaṃ saṅghārāmaṃ
buddhassa pādāsi pa-kārena somanassasampayuttacittena adāsi. Tamahaṃ
kittayissāmīti taṃ tāpasāṃ ahaṃ pākāṃ karissāmi, uttāniṃ karissāmīti attho.
Suṇātha mama bhāsatoti bhāasantassa mayhaṃ vacanaṃ suṇātha, ohitasotā
avikkhattacittā manasi karoṭhāti attho.

476. Tena dinnārāmassa phalaṃ dassento hatthī assā rathā pattītiādimāha. Taṃ
suviññeyyameva.

477. Saṅghārāmassidaṃ phalanti idaṃ āyaṭiṃ anubhavitabbasampattisaṅkhātāṃ
iṭṭhaphalaṃ saṅghārāmadānassa phalaṃ vipākanti attho.

478. Chaḷāsītisahassānīti chasahassāni asītisahassāni samalaṅkatā suṭṭhu alaṅkatā
sajjitā nāriyo itthiyo vicittavatthābharaṇāti vicittehi anekarūpehi vatthehi ābharaṇehi
ca samannāgatā. Āmuttamaṇikuṇḍalāti olambitamuttāhāramaṇikañcitakaṇṇāti attho.

479. Tāsaṃ itthīnaṃ rūpasobhātisayaṃ vaṇṇento ālārapamhātiādimāha. Tattha
ālārāni mahantāni akkhīni maṇigūḷasadisāni yāsaṃ itthīnaṃ tā ālārapamhā
bhamarānamiva mandalocanāti attho. Hasulā hāsapakati, līlāvilāsāti attho. Susaṇṇāti
sundarasaṇṇitabbasarīrāvayavā. Tanumajjhimāti khuddakaudarapadesā. Sesāṃ
uttānameva.

484. Tassa dhammesu dāyādoti tassa gotamassa bhagavato dhammesu dāyādo dhammakotṭhāsabhāgī. Orasoti urasi jāto, sithiladhanitādidasavidhabyañjanabuddhisampannaṃ kaṇṭhatālūotṭhādipañcaṭṭhāne ghaṭṭetvā desitadhammaṃ sutvā sotāpattimaggaḍḍimaggapaṭipāṭiyā sabbakilese khepetvā arahatte ṭhitabhāvena urasi jātaputtoti attho. Dhammanimmitoti dhammena samena adaṇḍena asatthena nimmito pākaṭo bhavissasīti attho. Upāli nāma nāmenāti kiñcāpi so mātu nāmena mantāṇiputtanāmo, anuruddhādīhi pana saha gantvā pabbajitattā khattiyānaṃ upasamīpe allīno yutto kāyacittehi samaṅgibhūtoti upālīti nāmena satthu sāvako hessati bhavissatīti attho.

485. Vinaye pāramiṃ patvāti vinayapaṭike koṭiṃ pariyosānaṃ patvā pāpuṇitvā. Ṭhānāṭṭhāne ca kovidoti kāraṇākāraṇe ca dakkho chekoti attho. Jinasāsanaṃ dhārentoti jinena vuttānusāsanaṃ jinassa piṭakattayaṃ vācanasavanacintanadhāraṇādivasena dhārento, sallakkhentoti attho. Viharissatināsavoti nikkilesa catūhi iriyāpathehi aparipatantaṃ attabhāvaṃ harissati pavattessatīti attho.

487. Aparimeyyupādāyāti anekasatasahassee ādiṃ katvā. Patthemī tava sāsanaṃ “gotamassa bhagavato sāsane vinayadharānaṃ aggaḃ bhavēyya”nti tuyhaṃ sāsanaṃ patthemī icchāmīti attho. So me atthoti so etadaggaṭṭhānantarasaṅkhāto attho me mayā anuppattoti attho. Sabbasaṃyojanakkhayoti sabbesaṃ saṃyojanānaṃ khayō mayā anuppattoti sambandho, nibbānaṃ adhigatanti attho.

488. Rājadaṇḍena tajjito pīlito sūlāvuto sūle āvuto āvuṇito poso puriso sūle sātāṃ madhurasukhaṃ avindanto nānubhavanto parimuttiṃva parimocanameva icchatī yathāti sambandho.

489-490. Mahāvīra vīraṇamantare vīruttaṃ ahaṃ bhavadaṇḍena jātidaṇḍena, tajjito pīlito kammaṃsūlāvuto kusalākusalakammaṃsūlasmiṃ āvuto santo saṃvijjamāno, pipāsāvedanāya pipāsāturabhāvena aṭṭito abhibhūto dukkhāpito bhavē sātāṃ saṃsāre madhuraṃ sukhaṃ na vindāmi na labhāmi. Rāgaggidosaggimohaggisaṅkhātehi, narakaggikappuṭṭhānaggidukkhaggisaṅkhātehi vā tīhi aggaṃhi ḍayhanto parimuttiṃ parimuccanupāyaṃ gavesāmi pariyesāmi tathevāti sambandho. Yathā rājadaṇḍaṃ ito gato patto parimuttiṃ gavesati, tathā ahaṃ bhavadaṇḍappatto parimuttiṃ gavesāmīti sambandho.

491-492. Puna saṃsārato mocanaṃ upamopameyyavasena dassento yathā visādotiādimāha. Tattha visena sappavisena ā samantato daṃsīyittha daṭṭho hotīti visādo, sappadaṭṭhoti attho. Atha vā visaṃ halāhalavisaṃ adati gilatīti visādo, visakhādakoti attho. Yo puriso visādo, tena tādīsena visena paripīlito, tassa visassa vighātāya vināsāya upāyanaṃ upāyabhūtaṃ agadaṃ osadhaṃ gavesēyya pariyesēyya, taṃ gavesamāno visaghātakaṃ visanāsakaṃ agadaṃ osadhaṃ passeyya dakkheyya. So taṃ attano diṭṭhaṃ osadhaṃ pivtvā visamhā visato parimuttiyā parimocanakāraṇā sukhī assa bhavēyya yathāti sambandho.

493. Tathevāhanti yathā yena pakārena so naro visahato, savisena sappena daṭṭho visakhādako vā osadhaṃ pivtvā sukhī bhavēyya, tatheva tena pakārena ahaṃ avijjāya mohena saṃ suṭṭhu pīlito. Saddhammāgadamesahanti ahaṃ saddhammasaṅkhātāṃ osadhaṃ esaṃ pariyesantoti attho.

494-495. Dhammāgadam gavesantoti saṃsāradukkhavisassa vināsāya dhammosadham gavesanto. Addakkhiṃ sakyasāsananti sakyavaṃsapabhavassa gotamassa sāsanaṃ saddakkhinti attho. Aggaṃ sabbosadhānaṃ tanti sabbesaṃ osadhānaṃ antare taṃ sakyasāsanasaṅkhātaṃ dhammosadham aggaṃ uttamanti attho. Sabbasallavinodananti rāgasallādīnaṃ sabbesaṃ sallānaṃ vinodanaṃ vūpasamakamaṃ dhammosadham dhammasaṅkhātaṃ osadham pivitvā sabbam viṣaṃ sakalasaṃsāradukkhaviṣaṃ samūhaniṃ nāsesinti sambandho. Ajarāmaranti taṃ dukkhaviṣaṃ samūhanitvā ajaraṃ jarāviraḥitaṃ amaraṃ maraṇaviraḥitaṃ sītibhāvaṃ rāgapariḷhādiviraḥitattā sītalabhūtaṃ nibbānaṃ ahaṃ phassayiṃ paccakkhamakāsinti sambandho.

496. Puna kilesatamassa upamaṃ dassento yathā bhūtaṭṭitotiādīmāha. Tattha yathā yena pakārena bhūtaṭṭito bhūtena yakkhena aṭṭito pīḷito poso puriso bhūtaggāhena yakkhaggāhena pīḷito dukkhito bhūtaṣmā yakkhaggāhato parimuttiyā mocanattāya bhūtavejjaṃ gaveseyya.

497. Taṃ gavesamāno ca bhūtavijjāya suṭṭhu kovidaṃ chekaṃ bhūtavejjaṃ passeyya, so bhūtavejjo tassa yakkhaggahitassa purisassa āvesabhūtaṃ vihane vināseyya, samūlañca mūlena saha āyatiṃ anāsevaḥkaṃ katvā vināsaye viddhamseyyāti sambandho.

498. Mahāvīra vīruttama tamaggāhena kilesandhakāraggāhena pīḷito ahaṃ tatheva tena pakāreneva tamato kilesandhakārato parimuttiyā mocanattāya ñāṇālokaṃ paññālokaṃ gavesāmīti sambandho.

499. Atha tadanantaraṃ kilesatamasodhanaṃ kilesandhakāranāsakaṃ sakyamuniṃ addasanti attho. So sakyamuni me mayhaṃ tamaṃ andhakāraṃ kilesatimiraṃ bhūtavejjova bhūtaḥkaṃ yakkhaggahitaṃ iva vinodesi dūrī akāsīti sambandho.

500. So ahaṃ evaṃ vimutto saṃsārasotaṃ saṃsārapavāhaṃ saṃ suṭṭhu chindim chedesim, taṇhāsotaṃ taṇhāmahoghaṃ nivārayim niravasesaṃ appavattim akāsinti attho. Bhavaṃ ugghāṭayim sabbanti kāmabhavādikaṃ sabbam navabhavaṃ ugghāṭayim vināsesinti attho. Mūlato vināsento bhūtavejjo iva mūlato ugghāṭayinti sambandho.

501. Tato nibbānapariyesanāya upamaṃ dassento yathātiādīmāha. Tattha garuṃ bhāriyaṃ nāgaṃ gilatīti garuḷo. Garuṃ vā nāgaṃ lāti ādadātīti garuḷo, garuḷarājā. Attano bhakkhaṃ sakagocaraṃ pannagaṃ pakārena parahatthaṃ na gacchatīti pannagoti laddhanāmaṃ nāgaṃ gahaṇattāya opatati avapatati, samantā samantato yojanasataṃ satayojanappamāṇaṃ mahāsaraṃ mahāsamuddaṃ attano pakkhavātehi vikkhobheti āloḷeti yathāti sambandho.

502. So supaṇṇo vihaṅgamo vehāsagamanaṣilo pannagaṃ nāmaṃ gahetvā adhosīsaṃ olambetvā viheṭṭhayaṃ tattha tattha vividhena heṭṭhanena heṭṭhento ādāya daḷhaṃ gahetvā yena kāmam yattha gantukāmo, tattha pakkamati gacchatīti sambandho.

503. Bhante mahāvīra, yathā garuḷo balī balavā pannagaṃ gahetvā pakkamati, tathā eva ahaṃ asaṅkhataṃ paccayehi akataṃ nibbānaṃ gavesanto paṭipattipūraṇavasena pariyesanto dose sakaladiyaḍḍhakilesasahasase vikkhālayim visesena samucchadappahānena sodhesim ahanti sambandho.

504. Yathā garuḷo pannagaṃ gahetvā bhuñjitvā viharati, tathā ahaṃ dhammavaraṃ uttamadhammaṃ diṭṭho passanto etaṃ santipadaṃ nibbānapadaṃ anuttaraṃ uttaravirahitaṃ maggaphalehi ādāya gahetvā vaḷaṇṇetvā viharāmīti sambandho.

505. Idāni nibbānassa dullabhabhāvaṃ dassento āsāvatī nāma latātiādīmāha. Tattha sabbesaṃ devānaṃ āsā icchā etissaṃ latāyaṃ atthīti āsāvatī nāma latā, cittalatāvane anekavicittāhi latāhi gahanībhūte vane uyyāne jātā nibbattāti attho. Tassā latāya vassasahassena vassasahassaccayena ekaṃ phalaṃ nibbattate ekaṃ phalaṃ gaṇhāti.

506. Taṃ devāti taṃ āsāvatīṃ lataṃ tāva dūraphalaṃ tattakaṃ cirakālaṃ atikkamitvā phalaṃ gaṇhantaṃ saṃvijjamānaṃ devā tāvatīṃsadevatā payirupāsanti bhajanti, sā āsāvatī nāma latuttamā latānaṃ antare uttamalatā evaṃ devānaṃ piyā ahoṣīti sambandho.

507. Satasahassupādāyāti satasahassasaṃvaccharaṃ ādiṃ katvā. Tāhaṃ paricare munīti monaṃ vuccati ñāṇaṃ, bhante, muni ñāṇavanta sabbaññu, ahaṃ taṃ bhagavantaṃ paricare payirupāsāmi. Sāyaṃpātaṃ namassāmīti sāyanhasamayañca pubbaṇhasamayañcāti dvikkhattuṃ namassāmi paṇāmaṃ karomi. Yathā devā tāvatīṃsā devā viya āsāvatīlataṃ sāyaṃpātañca payirupāsantīti sambandho.

508. Avañjhā pāricariyāti yasmā buddhadassanaheṭu nibbānappatti ahoṣi, tasmā buddhapāricariyā vattapaṭipattikiriyaṃ avañjhā atucchā namassanā paṇāmakiriyaṃ ca amoghā atucchā. Tathā hi dūrāgataṃ dūrato saṃsāraddhānato āgatampi, santaṃ saṃvijjamānaṃ khaṇoyaṃ ayaṃ buddhuppādakkhaṇo na virādhayi nātikkami, maṃ atikkamitvā na gatoti attho.

509. Buddhadassanaheṭu nibbānappatto ahaṃ āyatiṃ uppajjanakabhava mama paṭisandhiṃ vicinanto upaparikkhanto na passāmīti sambandho. Nirūpadhi khandhūpadhikilesūpadhīhi virahito vippamutto sabbakilesehi vinābhūto upasanto kilesapariḷhābhāvena santamānaso carāmi ahanti sambandho.

510. Puna attano buddhadassanāya upamaṃ dassento yathāpi padumaṃ nāmātiādīmāha. Sūriyaraṃsena sūriyaraṃsisamphassena yathā padumaṃ nāma api pupphati vikaṣati mahāvīra vīruttama ahaṃ tathā eva buddharaṃsena buddhena bhagavatā desitadhammaraṃsippabhāvena pupphitoti attho.

511-512. Puna buddhadassanena nibbānadassanaṃ dīpento yathā balākātiādīmāha. Tattha balākayoniṃhi balākajātiyaṃ sadā sabbasmiṃ kāle pumā puriso yathā na vijjati. Pume avijjamāne kathaṃ balākānaṃ gabbhaggahaṇaṃ hotīti ce? Meghesu gajjamānesu saddaṃ karontesu meghagajjanaṃ sutvā tā balākiniyo sadā sabbakāle gabbhaṃ gaṇhanti aṇḍaṃ dhārentīti attho. Yāva yattakaṃ kālaṃ megho na gajjati megho saddaṃ na karoti, tāva tattakaṃ kālaṃ ciraṃ cirakālena gabbhaṃ aṇḍaṃ dhārenti. Yadā yasmīṃ kāle megho pavassati pakārena gajjitvā vassati vuṭṭhidhāraṃ paggharati, tadā tasmīṃ kāle bhārato gabbhadhāraṇato parimuccanti aṇḍaṃ pātenti attho.

513. Tato paraṃ upameyyasampadaṃ dassento padumuttarabuddhassātiādīmāha. Padumuttarassa buddhassa dhammameghena vohāraparamatthadesanāsāṅkhātameghena gajjato gajjantassa desentassa

dhammameghassa saddena ghosānusārena ahaṃ tadā dhammagabbhaṃ
vivaṭṭūpanissayaṃ dānasīlādipuññasambhāragabbhaṃ agaṇhiṃ gahesiṃ tathāti
sambandho.

514. Satasahassupādāya kappasatasahassaṃ ādiṃ katvā puññagabbhaṃ
dānasīlādipuññasambhāraṃ ahaṃ dharemi pūremi. Yāva dhammamegho
dhammadesanā na gajjati buddhena na deṣiyati, tāva ahaṃ bhārato
saṃsāragabbhabhārato nappamuccāmi na mocemi na visuṃ bhavāmīti sambandho.

515. Bhante, sakyamuni sakyavaṃsappabhava yadā yasmiṃ kāle
suddhodanamahārājassa tava pitu ramme ramaṇīye kapilavatthave
kapilavatthunāmake nagare tuvaṃ dhammameghena gajjati gheseti, tadā tasmīṃ
kāle ahaṃ bhārato saṃsāragabbhabhārato parimuccīṃ mutto ahosinti sambandho.

516. Tato paraṃ attanā adhigate maggaphale dassento suññatantiādīmāha. Tattha
attaattaniyādīnaṃ abhāvato suññataṃ vimokkhañca
rāgadosamohasabbakilesanimittānaṃ abhāvato, animittaṃ vimokkhañca
taṇhāpaṇidhissa abhāvato, appaṇihitaṃ vimokkhañca ariyamaggaṃ adhigaṇchiṃ
bhāvesinti sambandho. Caturo ca phale sabbeti cattāri sāmāññaphalāni sabbāni
sacchi akāsinti attho. Dhammevaṃ vijaṭṭayiṃ ahanti ahaṃ evaṃ sabbadhamme
jaṭṭaṃ gahanaṃ vijaṭṭayiṃ viddhamsesinti attho.

Dutiyabhāṇavāraṇṇanā samattā.

517. Tato paraṃ attanā adhigatavisesameva dassento aparimeyyupādāyātiādīmāha.
Tattha na parimeyyoti aparimeyyo, saṃvaccharagaṇanavasena pametuṃ saṅkhātūṃ
asakkuṇeyyoti attho. Taṃ aparimeyyaṃ kappam upādāya ādiṃ katvā tava sāsanaṃ
tuyhaṃ sāsanaṃ “anāgate gotamassa bhagavato sāsane vinayadharānaṃ aggo
bhaveyya”nti evaṃ patthemī. Atītatthe vattamānavacanaṃ, patthesinti attho. So me
atthoti so patthanāsāṅkhāto attho me mayā anuppatto nipphāditoti attho. Anuttaraṃ
santipadaṃ nibbānaṃ anuppattaṃ adhigatanti sambandho.

518. So ahaṃ adhigatattā vinaye vinayapiṭake pāramiṃ patto pariyosānappatto.
Yathāpi pāṭhiko isīti yathā padumuttarassa bhagavato sāsane vinayadharānaṃ aggo
isi bhikkhu pāṭhiko pākaṭo ahosi, tathevāhanti attho. Na me samasamo atthīti
vinayadhāritāya me mayā samasamo samāno añño na atthīti attho. Sāsanaṃ
ovādānusāsanaṃsaṅkhātāṃ sāsanaṃ dhāremi pūremīti attho.

519. Punapi attano visesaṃ dassento vinaye khandhake cāpītiādīmāha. Tattha
vinayeti ubhatovibhaṅge. Khandhaketī mahāvaggacūḷavagge. Tikacchede cāti
tikasaṅghādisesatikapācittiyādike ca. Pañcameti parivāre ca. Ettha etasmīṃ sakale
vinayapiṭake mayhaṃ vimati dveḷhakaṃ natthi na saṃvijjati. Akkhareti
vinayapiṭakapariyāpanne a-kārādike akkhare. Byañjaneti ka-kārādike byañjane vā me
vimati saṃsayo natthīti sambandho.

520. Niggahe paṭikamme cāti pāpabhikkhūnaṃ niggahe ca sāpattikānaṃ
bhikkhūnaṃ parivāsadānādike paṭikamme ca ṭhānāṭṭhāne ca kāraṇe ca akāraṇe ca
kovido chekoti attho. Osāraṇe ca tajjanīyādikammasa paṭippassaddhivasena
osāraṇe pavesane ca. Vuṭṭhāpane ca āpattito vuṭṭhāpane nirāpattikaraṇe ca chekoti
sambandho. Sabbattha pāramiṃ gatoti sabbasmiṃ vinayakamme pariyosānaṃ patto,
dakkho chekoti attho.

521. Vinaye khandhake cāpīti vuttappakāre vinaye ca khandhake ca, padaṃ suttapadaṃ nikkhipitvā paṭṭhapetvā. Ubhato viniveṭhetvāti vinayato khandhakato cāti ubhayato nibbattetvā vijaṭetvā nayaṃ āharitvā. Rasatoti kiccato. Osareyyaṃ osāraṇaṃ karomīti attho.

522. Niruttiyā ca kusaloti “rukkho paṭo kumbho mālā citta”ntiādīsu vohāresu cheko. Atthānatthe ca kovidoti atthe vaḍḍhiyaṃ anatthe hāniyañca kovido dakkhoti attho. Anaññātaṃ mayā natthīti vinayapiṭake sakale vā piṭakattaye mayā anaññātaṃ aviditaṃ apākaṭaṃ kiñci natthīti attho. Ekaggo satthu sāsāneti buddhasāsane ahameva eko vinayadharānaṃ aggo seṭṭho uttamoti attho.

523. Rūpadakkhe ahaṃ ajjāti ajja etarahi kāle sakyaputtassa bhagavato sāsane pāvācane ahaṃ rūpadakkhe rūpadassane vinayavinicchayadassane sabbaṃ kaṅkhaṃ sakalaṃ saṃsayāṃ vinodemi vināsemīti sambandho. Chindāmi sabbasaṃsayanti “ahosiṃ nu kho ahamatītamaddhāna”ntiādikaṃ kālattayaṃ ārabba uppannaṃ sabbaṃ soḷasavidhaṃ kaṅkhaṃ chindāmi vūpasamemi sabbaso viddhaṃsemīti attho.

524. Padaṃ anupadañcāpīti padaṃ pubbapadañca anupadaṃ parapadañca akkharaṃ ekekamakkharañca byañjanaṃ sithiladhanitādidasavidhaṃ byañjanavidhānañca. Nidāneti tena samayenātiādike nidāne ca. Pariyosāneti nigamana. Sabbattha kovidoti sabbesu chasu ṭhānesu chekoti attho.

525. Tato paraṃ bhagavatoyeva guṇe pakāsento yathāpi rājā balavātiādīmāha. Tattha yathā balavā thāmbabalasampanno senābalasampanno vā rājā, paraṃ paresaṃ paṭirājūnaṃ senaṃ niggaṇhitvā nissesato gahetvā palāpetvā vā, tape tapeyya santapeyya dukkhāpeyya. Vijinitvāna saṅgāmanti saṅgāmaṃ parasenāya samāgamaṃ yuddhaṃ vijinitvā visesena jinitvā jayaṃ patvā. Nagaraṃ tattha māpayeti tattha tasmīṃ vijitaṭṭhāne nagaraṃ pāsādahammiyādivibhūsitāṃ vasanaṭṭhānaṃ māpaye kārāpeyyāti attho.

526. Pākāraṃ parikhañcāpīti tattha māpitanagare pākāraṃ sudhādhavalaiṭṭhakāmayapākārañca kārayeti sambandho. Parikhañcāpi kaddamaparikhaṃ, udakaparikhaṃ, sukkhaparikhañca api kāraye. Esikaṃ dvārakoṭṭhakanti nagarasobhanatthaṃ ussāpitaesikāthambhañca mahantaṃ koṭṭhakañca catubhūmakādidvārakoṭṭhakañca kāraye. Atṭālake ca vividheti catubhūmakādibhede atiuccaattālake ca vividhe nānappakārake bahū kāraye kārāpeyyāti sambandho.

527. Siṅghāṭakaṃ caccarañcāti na kevalaṃ pākārādayo kāraye, siṅghāṭakaṃ catumaggasandhiñca caccaraṃ antarāvīthiñca kārayeti sambandho. Suvibhattantarāpaṇanti suṭṭhu vibhattaṃ vibhāgato koṭṭhāsavantaṃ antarāpaṇaṃ anekāpaṇasahassaṃ kārāpeyyāti attho. Kārayeyya sabhaṃ tatthāti tasmīṃ māpitanagare sabhaṃ dhammādhikaraṇasālaṃ kāraye. Atthānatthavinicchayaṃ vaḍḍhiñca avaḍḍhiñca vinicchayakaraṇatthaṃ vinicchayasālaṃ kārayeti sambandho.

528. Nigghāṭatthaṃ amittānanti paṭirājūnaṃ paṭibāhanatthaṃ. Chiddāchiddañca jānitunti dosañca adosañca jānituṃ. Balakāyassa rakkhāyāti hatthiassarathapattisaṅkhātassa balakāyassa senāsamūhassa ārakkhaṇatthāya so nagarasāmiko rājā, senāpaccāṃ senāpatiṃ senānāyakaṃ mahāmattaṃ ṭhapeti ṭhānantare patiṭṭhapetīti attho.

529. Ārakkhatthāya bhaṇḍassāti jātārūparajatamuttāmaṇiādirājabhaṇḍassa ārakkhaṇatthāya samantato gopanatthāya me mayhaṃ bhaṇḍaṃ mā vinassīti nidhānakusalaṃ rakkhaṇe kusalaṃ chekaṃ naraṃ purisaṃ bhaṇḍarakkhaṃ bhaṇḍarakkhantaṃ so rājā bhaṇḍāgāre tṭhapetīti sambandho.

530. Mamatto hoti yo raññoti yo paṇḍito rañño mamatto māmako pakkhapāto hoti. Vuddhiṃ yassa ca icchatīti assa rañño vuddhiṃca virūḷhiṃ yo icchatī kāmehi, tassa itthambhūtaṃ paṇḍitaṃ rājā adhikaraṇaṃ vinicchayādhipaccaṃ deti mittassa mittabhāvassa paṭipajjitunti sambandho.

531. Uppātesūti ukkāpātadisādhādiuppātesu ca. Nimittesūti mūsikacchinnādīsū “idaṃ nimittaṃ subhaṃ, idaṃ nimittaṃ asubha”nti evaṃ nimittajānanasatthesu ca. Lakkhaṇesu cāti itthipurisānaṃ hatthapādalakkaṇajānanasatthesu ca kovidaṃ chekaṃ ajjhāyakaṃ anekesaṃ sissānaṃ byākaraṇavācakaṃ mantadharaṃ vedattayasaṅkhātamanantadhāraṃ paṇḍitaṃ so rājā porohicce purohitaṭṭhānantare tṭhapetīti sambandho.

532. Etehaṅgehi sampannoti etehi vuttappakārehi aṅgehi avayavehi sampanno samaṅgibhūto so rājā “khattiyo”ti pavuccati kathīyatīti sambandho. Sadā rakkhanti rājānanti ete senāpaccādayo amaccā sadā sabbakālaṃ taṃ rājānaṃ rakkhanti gopenti. Kimiva? Cakkavākova dukkhitaṃ dukkhappattaṃ sakaṇṭhiṃ rakkhanto cakkavāko pakkhī ivāti attho.

533. Tattheva tvaṃ mahāvīrāti vīruttama, yathā so rājā senāpaccādiaṅgasampanno nagaradvāraṃ thaketvā paṭivasati, tattheva tvaṃ hatāmitto nihatapaccatthiko khattiyo iva sadevakassa lokassa saha devehi pavattamānassa lokassa dhammarājā dhammena samena rājā dasapāramitādharmaparipūraṇena rājabhūtattā “dhammarājā”ti pavuccati kathīyatīti sambandho.

534. Tittīye nīharitvānāti dhammarājabhāvena paṭipakkhabhūte sakalatittīye nīharitvā nissesena haritvā nibbisevanaṃ katvā sasenakaṃ dhāraṇācāpi senāya saha vasavattimāraṃpi nīharitvā. Tamandhakāraṃ vidhamitvāti tamasaṅkhātāṃ mohandhakāraṃ vidhamitvā viddhamsetvā. Dhammanagaraṃ sattatimsabodhipakkhiyadhammasaṅkhātāṃ, khandhāyatanadhātupaṭiccasamuppādabalabojjhaṅgagambhīranayasamantapaṭṭhān adhammasaṅkhātāṃ vā nagaraṃ amāpayi nimmini paṭiṭṭhāpesīti attho.

535. Sīlaṃ pākāraṃ tatthāti tasmīṃ paṭiṭṭhāpīte dhammanagare catupārisuddhisīlaṃ pākāraṃ. Nāṇaṃ te dvārakoṭṭhakanti te tuyhaṃ sabbaññutaññāṇaāsayānusayaññāṇanāgataṃsaññāatītaṃsaññādikameva ñāṇaṃ dvārakoṭṭhakanti attho. Saddhā te esikā vīrāti, bhante, asithilaparakkama te tuyhaṃ dīpaṅkarapādamūlato pabhuti sabbaññutaññāṇakāraṇā saddahanasaddhā ussāpitaalaṅkāraalaṅkatathambhoti attho. Dvārapālo ca saṃvaroti te tuyhaṃ chadvārikasaṃvaro rakkhāvaraṇagutti dvārapālo dvārarakkhakoti attho.

536. Satipaṭṭhānamatṭālanti te tuyhaṃ catusatipaṭṭhānaatṭālamuṇḍacchadanaṃ. Pañña te caccaraṃ muneti, bhante, mune ñāṇavanta te tuyhaṃ pāṭihāriyāṇekavidhā pañña caccaraṃ maggasaṃmodhānaṃ nagaravīthīti attho. Iddhipādaṇca siṅghātanti tuyhaṃ chandavīriyacittavīmaṃsasaṅkhātā cattāro

iddhipādā siṅghāṭaṃ catumaggasanti. Dhammavīthi sumāpitanti
sattatimsabodhipakkhiyadhammasaṅkhātāya vīthiyā suṭṭhu māpitaṃ sajjitaṃ, taṃ
dhammanagaranti attho.

537. Suttantaṃ abhidhammañcāti tava tuyhaṃ ettha dhammanagare suttantaṃ
abhidhammaṃ vinayañca kevalaṃ sakalaṃ suttageyyādikaṃ navaṅgaṃ
buddhavacanaṃ dhammasabhā dhammādhikaraṇasālāti attho.

538. Suññataṃ animittañcāti anattānupassanāvasena paṭiladdhaṃ
suññatavihārañca, aniccānupassanāvasena paṭiladdhaṃ animittavihārañca.
Vihārañcappaṇihitanti dukkhānupassanāvasena paṭiladdhaṃ appaṇihitavihārañca.
Āneñjañcāti acalaṃ aphaṇḍitaṃ catusāmaññaphalasaṅkhātāṃ āneñjavihārañca.
Nirodho cāti sabbadukkhanirodhaṃ nibbānañca. Esā dhammakuṭi tavāti esā
sabbanaivalokuttaradhammasaṅkhātā tava tuyhaṃ dhammakuṭi vasanagehanti
attho.

539. Paññāya aggo nikkhittoti paññāvasena paññavantānaṃ aggo. Iti bhagavatā
nikkhitto ṭhapito thero paṭibhāne ca paññāya kattaḃbe kicca, yuttamuttapaṭibhāne vā
kovido cheko nāmena sārīputtoti pākaṭo tava tuyhaṃ dhammasenāpati tayā
desitassa piṭakattayadhammasamūhassa dhāraṇato pati padhāno hutvā senākiccaṃ
karotīti attho.

540. Cutūpapātakusaloti bhante muni, cutūpapāte cutiyā upapattiyā ca kusalo cheko.
Iddhiyā pāraṃiṃ gatoti “ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hoti”tiādina
vuttāya iddhipabbhedāya pāraṃiṃ pariyosānaṃ gato patto nāmena kolito nāma
moggallānatthero porohicco tava tuyhaṃ purohitoti sambandho.

541. Porāṇakavaṃsadharoti bhante mune, ñāṇavantaṃ porāṇassa vaṃsassa
dhārako, paramparajānanako vā uggatejo pākaṭatejo, durāsado āsādetuṃ ghaṭṭetuṃ
dukkho asakkuṇeyyoti attho. Dhutavādiguṇenaggoti tecīvarikaṅgādīni terasa
dhutaṅgāni vadati ovadatīti dhutavādīguṇena dhutaṅgaguṇena aggo seṭṭho
mahākassapatthero tava tuyhaṃ akkhadasso vohārakaraṇe padhānoti attho.

542. Bahussuto dhammadharoti bhante mune, bahūnaṃ
caturāsītiddhammakhandhasahassānaṃ sutattā bhagavatā bhikkhusaṅghato ca
uggahitattā bahussuto anekesaṃ chasatasahassasaṅkhyānaṃ āgamadhammānaṃ
satipaṭṭhānādīnañca paramatthadhammānaṃ dhāraṇato dhammadharo ānando.
Sabbapāṭhī ca sāsāneti buddhasāsane sabbesaṃ pāṭhīnaṃ paṭhantānaṃ
sajjhāyantānaṃ bhikkhūnaṃ aggo seṭṭhoti sabbapāṭhī nāmena ānando nāma thero.
Dhammārakkho tavāti tava tuyhaṃ dhammassa piṭakattayadhammabhaṇḍassa
ārakkho rakkhako pālako, dhammabhaṇḍāgārikoti attho.

543. Ete sabbe atikkammāti bhagavā bhagyavā sammāsambuddho ete sārīputtādayo
mahānubhāvepi there atikkamma vajjetvā mamaṃyeva pamesi pamāṇaṃ akāsi,
manasi akāsīti attho. Vinicchayaṃ me pādāsīti vinayaññūhi paṇḍitehi desitaṃ
pakāsitaṃ vinaye vinicchayaṃ dosavicāraṇaṃ me mayhaṃ bhagavā pādāsi pakārena
adāsi, mayhameva bhāraṃ akāsīti sambandho.

544. Yo koci vinaye pañhanti yo koci bhikkhu buddhasāvako vinayanissitaṃ pañhaṃ
maṃ pucchati, tattha tasmaṃ pucchitapañhe me mayhaṃ cintanā vimati kaṅkhā
natthi. Tañhevattaṃ taṃ eva pucchitaṃ atthaṃ ahaṃ kathamīti sambandho.

545. Yāvatā buddhakhettamhīti yāvatā yattake t̥hāne buddhassa āṇākhette taṃ mahāmunim sammāsambuddhaṃ t̥hapetvā vinaye vinayapiṭake vinayavinicchayakaraṇe vā mādiso mayā sadiso natthi, ahameva aggo, bhiyyo mamādhiko kuto bhavissatīti sambandho.

546. Bhikkhusaṅhe nisīditvā bhikkhusaṅghamajjhe nisinno gotamo bhagavā evaṃ gajjati sīhanādaṃ karoti. Kathaṃ? Vinaye ubhatovibhaṅge, khandhakesu mahāvaggacūḷavaggesu, ca-saddena parivāre, upālissa upālinā samo sadiso natthīti evaṃ gajjati.

547. Yāvatāti yattakaṃ buddhabhaṇitaṃ buddhena desitaṃ navaṅgaṃ suttageyyādisatthusāsanaṃ satthunā pakāsitaṃ sabbaṃ vinayogadhaṃ taṃ vinaye antopaviṭṭhaṃ vinayamūlakaṃ iccevaṃ passino passantassa.

548. Mama kammaṃ saritvānāti gotamo sakyapuṅgavo sakyavaṃsappadhāno, mama kammaṃ mayhaṃ pubbapatthanākammaṃ atītaṃsañāṇena saritvāna paccakkhato ñatvā bhikkhusaṅghamajjhe gato “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ vinayadharānaṃ yadidaṃ upālī”ti maṃ etadagge t̥hāne t̥hapesīti sambandho.

549. Satasahassupādāyāti satasahassakappe ādim katvā yaṃ imaṃ t̥hānaṃ apatthayaṃ patthesiṃ, so me attho mayā anuppatto adhigato paṭiladdho vinaye pāramiṃ gato koṭiṃ pattoti attho.

550. Sakyānaṃ sakyavaṃsarājūnaṃ nandijanano somanassakārako ahaṃ pure pubbe kappako āsiṃ ahosiṃ, taṃ jātīṃ taṃ kulaṃ taṃ yoniṃ vijahitvā visesena jahitvā chaḍḍetvā mahesino sammāsambuddhassa putto jāto sakyaputtoti saṅkhyāṃ gato sāsanaadhāraṇatoti attho.

551. Tato paraṃ attano dāsakule nibbattanāpadānaṃ dassento ito dutiyake kappetiādimāha. Tattha ito bhaddakappato heṭṭhā dutiye kappe nāmena añjaso nāma khattiyo eko rājā anantatejo saṅkhyātikkantatejo amitayaso pamāṇātikkantaparivāro mahaddhano anekakoṭīsatasahassadhanavā bhūmipālo pathavīpālako rakkhako ahosīti sambandho.

552. Tassa raññoti tassa tādīsassa rājino putto ahaṃ candano nāma khattiyo khattiyakumāro ahosinti sambandho. So ahaṃ jātīmadena ca yasamadena ca bhogamadena ca upatthaddho thambhito unnatoti attho.

553. Nāgasatasahassānīti satasahassahatthino mātaṅgā mātaṅgakule jātā tidhā pabhinnā akkhikaṇṇakosasaṅkhātehi tīhi t̥hānehi pabhinnā madagaḷitā sabbālaṅkārabhūsitā sabbehi hatthālaṅkārehi alaṅkatā sadā sabbakālaṃ maṃ parivārentīti sambandho.

554. Sabalehi paretohanti tadā tasmīṃ kāle ahaṃ sabalehi attano senābalehi pareto parivārito uyyānaṃ gantukāmako icchanto sirikaṃ nāma nāgaṃ hatthiṃ āruyha abhiruhitvā nagarato nikkhaminti sambandho.

555. Caraṇena ca sampannoti sīlasaṃvarādipannarasacaraṇadhammena samannāgato guttadvāro pihitacakkhādhadvāro susaṃvuto suṭṭhu rakkhitakāyacitto devalo nāma sambuddho paccekasambuddho, mama mayhaṃ purato sammukhe āgacchi pāpuṇīti attho.

556. Pesetvā sirikaṃ nāganti taṃ āgataṃ paccekabuddhaṃ disvā ahaṃ sirikaṃ nāma nāgaṃ abhimukhaṃ pesetvā buddhaṃ āsādayiṃ ghaṭṭesiṃ padussesinti attho. Tato sañjātakopo soti tato tasmā mayā atīva pīletvā pesitattā so hatthināgo mayi sañjātakopo padaṃ attano pādaṃ nuddharate na uddharati, niccalova hotīti attho.

557. Nāgaṃ duṭṭhamanaṃ disvāti duṭṭhamanaṃ kuddhacittaṃ nādaṃ disvā ahaṃ buddhe paccekabuddhe kopāṃ akāsiṃ dosaṃ uppādesinti attho. Vihesayitvā sambuddhanti devalaṃ paccekasambuddhaṃ vihesayitvā viheṭhetvā ahaṃ uyyānaṃ agamāsinti sambandho.

558. Sātaṃ tattha na vindāmīti tasmīṃ āsādane sātaṃ na vindāmi. Āsādananimittaṃ madhuraṃ sukhaṃ na labhāmīti attho. Siro pajjalito yathāti siro mama sīsaṃ pajjalito yathā pajjalamānaṃ viya hotīti attho. Pariāhena ḍayhāmīti paccekabuddhe kopassa katattā pacchānutāpapariāhena ḍayhāmi uṇhacitto homīti attho.

559. Sasāgarantāti teneva pāpakammabalena sasāgarantā sāgarapariyosānā sakalamahāpathavī me mayhaṃ ādittā viya jalitā viya hoti khāyatīti attho. Pitu santikupāgammāti evaṃ bhaye uppanne ahaṃ attano pitu rañño santikaṃ upāgama upagantvā idaṃ vacanaṃ abraviṃ kathesinti attho.

560. Āsīvisaṃva kupitanti āsīvisaṃ sabbaṃ kupitaṃ kuddhaṃ iva jalamānaṃ aggikkhandhaṃ iva mattaṃ tidhā pabhinnaṃ dantiṃ dantavantaṃ kuñjaraṃ uttamaṃ hatthiṃ iva ca āgataṃ yaṃ paccekabuddhaṃ sayambhuṃ sayameva buddhabhūtaṃ ahaṃ āsādayiṃ ghaṭṭesinti sambandho.

561. Āsādito mayā buddhoti so paccekabuddho mayā āsādito ghaṭṭito ghero aññehi ghaṭṭetuṃ asakkuṇeyyattā ghero, uggatapo pākaṭatapo jino pañca māre jitavā evaṃguṇasampanno paccekabuddho mayā ghaṭṭitoti attho. Purā sabbe vinassāmāti tasmīṃ paccekabuddhe kataanādarena sabbe mayaṃ vinassāma vividhenākārena nassāma, bhasmā viya bhavāmāti attho. Khamāpessāma taṃ muninti taṃ paccekabuddhaṃ muniṃ yāva na vinassāma, tāva khamāpessāmāti sambandho.

562. No ce taṃ nijjhāpessāmāti attadantaṃ damitacittaṃ samāhitaṃ ekaggacittaṃ taṃ paccekabuddhaṃ no ce nijjhāpessāma khamāpessāma. Orena sattadivasā sattadivasato orabhāge sattadivase anatikkamitvā sampuṇṇaṃ raṭṭhaṃ me sabbaṃ vidhamissati vinassissati.

563. Sumekhalo kosiyo cāti ete sumekhalādayo cattāro rājāno isayo āsādayitvā ghaṭṭetvā anādaraṃ katvā saraṭṭhakā saha raṭṭhajanapadavāsīhi duggatā vināsaṃ gatāti attho.

564. Yadā kuppanti isayoti yadā yasmiṃ kāle saññatā kāyasaññamādīhi saññatā santā brahmacārino uttamacārino seṭṭhacārino isayo kuppanti domanassā bhavanti, tadā sasāgaraṃ sapabbataṃ sadevakaṃ lokaṃ vināsentīti sambandho.

565. Tiyojanasahassamhīti tesāṃ isīnaṃ ānubhāvaṃ ñatvā te khamāpetuṃ accayaṃ aparādhaṃ desanattāya pakāsanattāya tiyojanasahassappamāṇe padese purise sannipātayinti sambandho. Sayambhuṃ upasaṅkaminti sayambhuṃ paccekabuddhaṃ upasaṅkamiṃ samīpaṃ agamāsinti attho.

566. Allavatthāti mayā saddhiṃ rāsibhūtā sabbe janā allavatthā udakena tintavatthauttarāsaṅgā allasirā tintakesā pañjalīkatā muddhani kataañjalipuṭā buddhassa paccekamunino pāde pādasamīpe nipatitvā nipajjitvā idaṃ vacanamabravunti “khamassu tvaṃ, mahāvīrā”tiādikaṃ vacanaṃ abravuṃ kathesunti attho.

567. Mahāvīra vīruttama bhante paccekabuddha, mayā tumhesu aññāṇena kataṃ aparādhaṃ khamassu tvaṃ vinodehi, mā manasi karohīti attho. Jano janasamūho taṃ bhagavantam abhi visesena yācati. Pariḷāhaṃ dosamohehi katacittadukkhapariḷāhaṃ amhākaṃ vinodehi tanuṃ karohi, no amhākaṃ raṭṭhaṃ sakalaraṭṭhajanapadavāsino mā vināsaya mā vināsehīti attho.

568. Sadevamānusā sabbeti sabbe mānusā sadevā sadānavā pahārādādīhi asurehi saha sarakkhasā ayomayena kūṭena mahāmuggarena sadā sabbakālaṃ me siram mayhaṃ matthakaṃ bhindeyyuṃ padāleyyuṃ.

569. Tato paraṃ buddhānaṃ khamitabhāvañca kopābhāvañca pakāsento dake aggi na saññhātītiādīmāha. Tattha yathā udae aggi na saññhāti na patiṭṭhāti, yathā bījaṃ sele silāmāye pabbate na viruhati, yathā agade osadhe kimi pāṇako na saññhāti. Tathā kopo cittappakopo dummanatā buddhe paṭividdhasacce paccekabuddhe na jāyati na uppajjati attho.

570. Punapi buddhānaṃ ānubhāvaṃ pakāsento yathā ca bhūmītiādīmāha. Tattha yathā ca bhūmi pathavī acalā niccalā, tathā buddho acaloti attho. Yathā sāgaro mahāsamuddo appameyyo pametuṃ pamāṇaṃ gaheṭuṃ asakkuṇeyyo, tathā buddho appameyyoti attho. Yathā ākāso aphuṭṭhākāso anantako pariyosānarahito, evaṃ tathā buddho akkhobhiyo khobhetuṃ āloḍetuṃ asakkuṇeyyoti attho.

571. Tato paraṃ paccekabuddhassa khamanavacanaṃ dassento sadā khantā mahāvīrātiādīmāha. Tattha mahāvīrā uttamavīriyavantā buddhā tapassino pāpānaṃ tapanato “tapo”ti laddhanāmena vīriyena samannāgatā khantā ca khantiyā ca sampannā khamitā ca paresaṃ aparādhaṃ khamitā sahitā sadā sabbakālaṃ bhavantīti sambandho. Khantānaṃ khamitānañcāti tesam buddhānaṃ khantānaṃ khantiyā yuttānaṃ khamitānaṃ parāparādhakhamitānaṃ sahitānañca gamanaṃ chandādīhi agatigamanaṃ na vijjati attho.

572. Iti idaṃ vacanaṃ vatvā sambuddho paccekasambuddho pariḷāhaṃ sattānaṃ uppannadāhaṃ vinodayaṃ vinodayanto mahājanassa purato sannipatitassa sarājakassa mahato janakāyassa sammukhato tadā tasmīṃ kāle nabhaṃ ākāsaṃ abbhuggamī uggañchīti attho.

573. Tena kammenaṃ dhīrāti dhīra dhisampanna ahaṃ tena kammena paccekabuddhe katena anādarakammena imasmiṃ pacchimattabhāve hīnattaṃ lāmakabhāvaṃ rājūnaṃ kappakakammakaraṇajātiṃ ajjhupāgato sampattoti attho. Samatikkamma taṃ jātinti taṃ parāyattajātiṃ saṃ suṭṭhu atikkamma atikkamitvā. Pāvisiṃ abhayaṃ puranti bhayarahitaṃ nibbānapuraṃ nibbānamahānagaraṃ pāvisiṃ pavitṭho āsinti attho.

574. Tadāpi maṃ mahāvīrāti vīruttama tadāpi tasmīṃ paccekabuddhassa āsādanasamāye api sayambhū paccekabuddho pariḷāhaṃ āsādanahetu uppannaṃ kāyacittadarathaṃ vinodesi dūriakāsi. Ḍayhamānaṃ tato eva pacchānutāpena

kukkuccena ñayhamānaṃ santapantaṃ maṃ susaṇṭhitaṃ dosaṃ dosato dassane suṭṭhu saṇṭhitaṃ disvā khamāpayi taṃ aparādhamaṃ adhivāsesīti sambandho.

575. Ajjāpi maṃ mahāvīrāti vīruttama, ajjāpi tuyhaṃ samāgamakāle api, tihaggībhi rāgaggidosaggi mohaggisaṅkhātehi vā nirayaggi petaggi saṃsāraggisaṅkhātehi vā tīhi aggīhi ñayhamānaṃ dukkhamanubhavantaṃ maṃ bhagavā sītibhāvaṃ domanassavināseṇa santakāyacittasaṅkhātaṃ sītibhāvaṃ nibbānameva vā apāpayi sampāpesi. Tayo aggī vuttappakāre te tayo aggī nibbāpesi vūpasamesīti sambandho.

576. Evaṃ attano hīnāpadānaṃ bhagavato dassetvā idāni aññepi tassa savane niyojetvā ovaḍanto “yesaṃ sotāvadhaṇatthi”ti ādimāha. Tattha yesaṃ tumhākaṃ sotāvadhaṇaṃ sotassa avadhaṇaṃ tḥapanaṃ atthi vijjati, te tumhe bhāsato sāsantassa mama vacanaṃ suṇātha manasi karotha. Atthaṃ tumhaṃ pavakkhāmīti yathā yena pakāreṇa mama mayā diṭṭhaṃ padaṃ nibbānaṃ, tathā tena pakāreṇa nibbānaṃ saṅkhātaṃ paramatthaṃ tumhākaṃ pavakkhāmīti sambandho.

577. Taṃ dassento sayambhuṃ taṃ vimānetvā ti ādimāha. Tattha sayambhuṃ sayameva bhūtaṃ ariyāya jātiyā jātaṃ santacittaṃ samāhitaṃ paccekabuddhaṃ vimānetvā anāraṃ katvā tena kammaṇa kateṇā kusaleṇa ajja imasmiṃ vattamaṇakāle ahaṃ nīcayoniyaṃ parāyatta jātiyaṃ kappakajātiyaṃ jāto nibbatto amhi bhavāmi.

578. Mā vo khaṇaṃ virādhethāti buddhuppāḍakkhaṇaṃ vo tumhe mā virādhetha gaḷitaṃ mā karotha, hi saccaṃ khaṇātīti buddhuppāḍakkhaṇaṃ atīti atikkantā satta socare socanti, “mayā alakkhikā dummedhā bhavāmā”ti evaṃ socantīti attho. Sadatthe attano atthe vuḍḍhiyaṃ vāyameyyātha vīriyaṃ karotha. Vo tumhehi khaṇo buddhuppāḍakkhaṇo samayo paṭipāḍito nipphāḍito pattoti attho.

579. Tato paraṃ saṃsāragatānaṃ ādīnaṃ upamaūpameyyavasena dassento ekaccānaṃ vamaṇanti ādimāha. Ekaccānaṃ kesaṇci puggalānaṃ vamaṇaṃ uddhaṃ uggiraṇaṃ ekaccānaṃ virecanaṃ adhopaggharaṇaṃ eke ekaccānaṃ halāhalaṃ viṣaṃ mucchākaraṇaviṣaṃ, ekaccānaṃ puggalānaṃ osadhaṃ rakkhanupāyaṃ bhagavā evaṃ paṭipāṭiyā akkhāsīti sambandho.

580. Vamaṇaṃ paṭipannānanti paṭipannānaṃ maggasamaṅgīnaṃ vamaṇaṃ saṃsāraḍḍanaṃ saṃsāramocanaṃ bhagavā akkhāsīti sambandho. Phalaṭṭhānaṃ phale tḥitānaṃ virecanaṃ saṃsārapaggharaṇaṃ akkhāsīti. Phalaḷābhīnaṃ phalaṃ labhitvā tḥitānaṃ nibbānaosadhaṃ akkhāsīti. Gavesīnaṃ manussadeva nibbāna sampattiṃ gavesīnaṃ pariyesantānaṃ puññakhettabhūtaṃ saṅghaṃ akkhāsīti sambandho.

581. Sāsaṇeṇa viruddhaṇanti sāsaṇassa paṭipakkhānaṃ halāhalaṃ kutūhalaṃ pāpaṃ akusalaṃ akkhāsīti sambandho. Yathā āsīvisoti assaddhaṇaṃ katapāpānaṃ puggalānaṃ saṃsāre dukkhāvahanato āsīvisasadiṣaṃ yathā āsīviso diṭṭhamattena bhasmakaraṇato diṭṭhaviṣo sappo attanā daṭṭhaṃ naraṃ jhāpeti ñayhati dukkhāpeti. Taṃ naraṃ taṃ assaddhaṃ katapāpaṃ naraṃ halāhalaviṣaṃ evaṃ jhāpeti catūsu apāyesu ñayhati soṇesīti sambandho.

582. Sakiṃ pītaṃ halāhalanti viṣaṃ halāhalaṃ pītaṃ sakiṃ ekavāraṃ jīvitaṃ uparundhati nāseti. Sāsaṇeṇa sāsaṇaṃhi virajjhitaṃ aparādhamaṃ katvā puggalo kappakoṭimhi koṭisaṅkhye kappepi ñayhati nijjhāyatīti attho.

583. Evaṃ assaddhānaṃ puggalānaṃ phalavipākāṃ dassetvā idāni buddhānaṃ ānubhāvaṃ dassento khantiyātiādīmāha. Tattha yo buddho vamanādīni akkhāsi, so buddho khantiyā khamanena ca avihiṃsāya sattānaṃ avihiṃsanena ca mettacittavatāya ca mettacittavantabhāvena ca sadevakaṃ saha devehi vattamānaṃ lokaṃ tāreti atikkamāpeti nibbāpeti, tasmā kāraṇā buddhā vo tumhehi avirādhiyā virujjhitaṃ na sakkuṇeyyā, buddhasāsane paṭipajjeyyāthāti attho.

584. Lābhe ca alābhe ca na sajjanti na bhajanti na lagganti. Sammānane ādarakaraṇe ca vimānane anādarakaraṇe ca acalā pathavīsadisā buddhā bhavanti, tasmā kāraṇā te buddhā tumhehi na virodhiyā na virodhetabbā virujjhitaṃ asakkuṇeyyāti attho.

585. Buddhānaṃ majjhataṃ dassento devadattetiādīmāha. Tattha vadhakāvadhakesu sabbesu sattesu samako samamānaso muni buddhamunīti attho.

586. Etesaṃ paṭigho natthīti etesaṃ buddhānaṃ paṭigho caṇḍikkaṃ dosacittataṃ natthi na saṃvijjati. Rāgomesaṃ na vijjati imesaṃ buddhānaṃ rāgopi rajjanaṃ allīyanaṃ na vijjati, na upalabbhati, tasmā kāraṇā, vadhakassa ca orasassa cāti sabbesaṃ samako samacitto buddho hotīti sambandho.

587. Punapi buddhānaṃyeva ānubhāvaṃ dassento panthe disvāna kāsāvantiādīmāha. Tattha mīlhamakkhitaṃ gūthasammissaṃ kāsāvaṃ kasāvena rajitaṃ cīvaraṃ isiddhajaṃ ariyānaṃ dhajaṃ parikkhāraṃ, panthe magge chaḍḍitaṃ disvāna passitvā añjaliṃ katvā dasaṅgulisamodhānaṃ añjalipuṭaṃ sirasi katvā sirasā sirena vanditabbaṃ isiddhajaṃ arahattaddhajaṃ buddhapaccekaḥbuddhasāvakaḍipakaṃ cīvaraṃ namassitabbaṃ mānetabbaṃ pūjetabbanti attho.

588. Abbhatīti abhi atthaṅgatā nibbutā. Ye ca buddhā vattamānā idāni jātā ca ye buddhā anāgatā ajātā abhūtā anibbattā apātubhūtā ca ye buddhā. Dhajenāna sujjhantīti anena isiddhajena cīvarena ete buddhā sujjhanti visuddhā bhavanti sobhanti. Tasmā tena kāraṇena ete buddhā namassiyā namassitabbā vanditabbāti attho. “Etaṃ namassiya”ntipi pāṭho, tassa etaṃ isiddhajaṃ namassitabbanti attho.

589. Tato paraṃ attano guṇaṃ dassento satthukappantiādīmāha. Tattha satthukappaṃ buddhasadisāṃ suvinayaṃ sundaravinayaṃ sundarākārena dvārattayadamaṇaṃ hadayena cittaṇa ahaṃ dhāremi savanadhāraṇādinā paccavekkhāmīti attho. Vinayaṃ vinayapiṭakaṃ namassamāno vandamāno vinaye ādaraṃ kurumāno viharissāmi sabbadā sabbasmiṃ kāle vāsaṃ kappemīti attho.

590. Vinayo āsaya mayhanti vinayapiṭakaṃ mayhaṃ okāsabhūtaṃ savanadhāraṇaṃmanasikaraṇauggahapariṇipucchāpavattanavasena okāsabhūtaṃ gehabhūtanti attho. Vinayo tṭhānacaṅkamanti vinayo mayhaṃ savanādikiccakaraṇena tṭhitaṭṭhānañca caṅkamaṇaṭṭhānañca. Kappemi vinaye vāsanti vinayapiṭake vinayatantiyā savanadhāraṇapavattanavasena vāsaṃ sayanaṃ kappemi karomi. Vinayo mama gocaroti vinayapiṭakaṃ mayhaṃ gocarō āhāro bhojanaṃ niccaṃ dhāraṇaṃmanasikaraṇavasenāti attho.

591. Vinaye pāramippattoti sakale vinayapiṭake pāramiṃ pariyosānaṃ patto. Samathe cāpi kovidoti pārājikādisattāpattikkhandhānaṃ samathe vūpasame ca vuṭṭhāne ca kovido cheko, adhikaraṇasamathe vā -

“Vivādaṃ anuvādañca, āpattādhikaraṇaṃ tathā;
Kiccādhikaraṇaṇceva, caturādhikaraṇā matā”ti. -

Vuttādhikaraṇesu ca -

“Sammukhā sativinayo, amūḷhapaṭiññākaraṇaṃ;
Yebhuyya tassapāpiyya, tiṇavatthārako tathā”ti. -

Evam vuttesu ca sattu adbhikaraṇasamathesu atikovidō chekoti attho. Upāli taṃ mahāvīrāti bhante mahāvīra, catūsu asaṅkhyeyyesu kappasatasahassesu sabbaññutaññādhigamāya vīriyavanta satthuno devamanussānaṃ anusāsakassa taṃ tava pāde pādayuge upāli bhikkhu vandati paṇāmaṃ karotīti attho.

592. So ahaṃ pabbajitvā sambuddhaṃ namassamāno paṇāmaṃ kurumāno dhammassa ca tena bhagavatā desitassa navālokuttaradhammassa sudhammatāṃ sundaradhammabhāvaṃ jānitvā dhammañca namassamāno gāmato gāmaṃ purato punaṃ nagarato nagaraṃ vicarissāmīti sambandho.

593. Kilesā jhāpitā mayhanti mayā paṭividdhaarahattamaggañāṇena mayhaṃ cittasantānagatā sabbe diyaḍḍhasahassasaṅkhā kilesā jhāpitā sositā visositā viddhamsitā. Bhavā sabbe samūhatāti kāmabhavādayo sabbe nava bhavā mayā samūhatā saṃ suṭṭhu ūhatā khepitā viddhamsitā. Sabbāsavaṃ parikkhīṇāti kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavoti sabbe cattāro āsavā parikkhīṇā parisamantato khayāṃ pāpitā. Idāni imasmiṃ arahattappattakāle punabbhavo punuppattisaṅkhāto bhavo bhavanaṃ jāti natthīti attho.

594. Uttari somanassavasena udānaṃ udānento svāgatantiādīmāha. Tattha buddhaseṭṭhassa uttamabuddhassa santike samīpe ekanagare vā mama āgamaṇaṃ svāgataṃ suṭṭhu āgamaṇaṃ sundarāgamaṇaṃ vata ekantena āsī ahoṣīti sambandho. Tisso vijjāti pubbenivāsadibbacakkhuāsavakkhayavijjā anuppattā sampattā, paccakkhaṃ katāti attho. Kataṃ buddhassa sāsanaṃ buddhena bhagavatā desitaṃ anusīṭṭhi sāsanaṃ kataṃ nipphāditāṃ vattapaṭipattiṃ pūretvā kammaṭṭhānaṃ manasi karitvā arahattamaggañāṇādhigamena sampāditanti attho.

595. Paṭisambhidā catassoti atthapaṭisambhidādayo catasso paññāyo sacchikatā paccakkhaṃ katā. Vimokkhāpi ca aṭṭhimeti cattāri maggañāṇāni cattāri phalañāṇāni ime aṭṭha vimokkhā saṃsārato mucanūpāyā sacchikatāti sambandho. Chaḷabhiññā sacchikatāti -

“Iddhividhaṃ dibbasotaṃ, cetopariyaññakaṃ;
Pubbenivāsaññañca, dibbacakkhāsavakkhaya”nti. -

Imā cha abhiññā sacchikatā paccakkhaṃ katā. Imesaṃ ñāṇānaṃ sacchikaraṇena buddhassa sāsanaṃ katanti attho.

Itthanti iminā heṭṭhā vuttappakārena. Sudanti padapūraṇamatte nipāto. Āyasmā upāli theroti thirasilādiguṇayutto sāvako imā pubbacaritāpadānadīpikā gāthāyo abhāsīttha kathayitthāti attho.

Upālitheraapadānavaṇṇanā samattā.

3-7. Aññāsikoṇḍaññattheraapadānavaṇṇanā

Padumuttarasambuddhantiādikaṃ āyasmato aññāsikoṇḍaññattherassa apadānaṃ. Ayaṃ kira purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivatṭūpanissayāni puññāni upacinanto padumuttarassa bhagavato kāle haṃsavatīnagare gahapatimahāsālakule nibbattitvā viññutaṃ patvā ekadivasaṃ satthu santike dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ attano sāsane paṭhamam paṭividdhadhammarattaññūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthento satasahassabhikkhuparivārassa bhagavato sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā paṇidhānaṃ akāsi. Satthāpissa anantarāyataṃ disvā bhāvinim sampattiṃ byākāsi. So yāvajīvaṃ puññāni karonto satthari parinibbute cetiye patitṭhāpiyamāne antocetiye ratanagharaṃ kārāpesi, cetiyaṃ parivāretvā sahasaratanagghikāni ca kāresi.

So evaṃ puññāni katvā tato cavitvā devamanussesu saṃsaranto vipassissa bhagavato kāle mahākālo nāma kuṭumbiko hutvā aṭṭhakarīsamatte khette sāligabbhaṃ phāletvā gahitasālitaṇḍulehi asambhinnakhīrapāyāsaṃ sampādetvā tattha madhusappisakkarādayo pakkhipitvā buddhappamukhassa saṅghassa adāsi. Sāligabbhaṃ phāletvā gahitagahitaṭṭhānaṃ puna pūradi. Puthukakāle puthukaggaṃ nāma adāsi. Lāyane lāyanaggaṃ, veṇikaraṇe veṇaggam, kalāpādikaraṇe kalāpaggaṃ, khalaggaṃ, bhaṇḍaggaṃ, minaggaṃ koṭṭhagganti evaṃ ekasasse nava vāre aggadānaṃ adāsi, tampi sassaṃ atirekataraṃ sampannaṃ ahosi.

Evaṃ yāvajīvaṃ puññāni katvā tato cuto devaloke nibbattitvā devesu ca manussesu ca saṃsaranto amhākaṃ bhagavato uppattito puretameva kapilavatthunagarassa avidūre doṇavatthunāmake brāhmaṇagāme brāhmaṇamahāsālakule nibbatti. Tassa koṇḍañño gottato āgataṃ nāmaṃ ahosi. So vayappatto tayo vede uggahetvā lakkhaṇamantesu ca pāraṃ agamāsi. Tena samayena amhākaṃ bodhisatto tusitapurato cavitvā kapilavatthupure suddhodanamahārājassa gehe nibbatti. Tassa nāmaggaṇadivase aṭṭhuttarasatesu brāhmaṇesu upanītesu ye aṭṭha brāhmaṇā lakkhaṇapariggahaṇatthaṃ mahātaṃ upanīta. So tesu sabbanavako hutvā mahāpurisassa lakkhaṇanipphattiṃ disvā “ekaṃsena ayaṃ buddho bhavissatī”ti niṭṭhaṃ gantvā mahāsattassa abhinikkhamanaṃ udikkhanto vicarati.

Bodhisattopi kho mahatā parivārena vaḍḍhamāno anukkamena vuddhippatto ñāṇaparipākaṃ gantvā ekūnatimsatime vasse mahābhinikkhamanaṃ nikkhamanto anomānadītiṃ pabbajitvā anukkamena uruvelaṃ gantvā padhānaṃ padahi. Tadā koṇḍañño māṇavo mahāsattassa pabbajitabhāvaṃ sutvā lakkhaṇapariggāhakabrāhmaṇānaṃ puttehi vappamāṇavādīhi saddhiṃ attapañcamo pabbajitvā anukkamena bodhisattassa santikaṃ upasaṅkamitvā chabbassāni taṃ upaṭṭhahanto tassa oḷārikāhāraparibhogena nibbinno apakkamitvā isipatanaṃ agamāsi. Atha kho bodhisatto oḷārikāhāraparibhogena laddhakāyabalo vesākhaṇapūṇamāyaṃ bodhirukkhamūle aparājitaṇḍulaṃ nisinno tiṇṇaṃ mārānaṃ matthakaṃ madditvā abhisambuddho hutvā sattasattāhaṃ bodhimaṇḍeyeve vītinaṃmetvā pañcavaggiyānaṃ ñāṇaparipākaṃ ñatvā āsāḷhīpūṇamāyaṃ isipatanaṃ gantvā tesam dhammacakkapavattanasuttantaṃ kathesi. Desanāpariyosāne koṇḍaññatthero aṭṭhārasahi brahmakoṭṭhi saddhiṃ sotāpattiphale patitṭhāsi. Atha pañcamiyaṃ pakkhassa anattalakkhaṇasuttantadesanāya arahattaṃ sacchākāsi.

596. Evaṃ so arahattaṃ patvā “kiṃ kammaṃ katvā ahaṃ lokuttarasukhaṃ adhigatomhī”ti upadhārento attano pubbakammaṃ paccakkhato ñatvā somanassavasena pubbacaritāpadānaṃ udānavasena dassento

padumuttarasambuddhantiādimāha. Tassattho heṭṭhā vuttoyeva. Lokajetṭhaṃ vināyakanti sakalassa sattalokassa jetṭhaṃ padhānanti attho. Visesena veneyyasatte saṃsārasāgarassa paratīraṃ amatamahānibbānaṃ neti sampāpetīti vināyako, taṃ vināyakaṃ. Buddhabhūmimanuppattanti buddhassa bhūmi patitṭhānaṭṭhānanti buddhabhūmi, sabbaññutaññāṇaṃ, taṃ anuppatto paṭividdhoti buddhabhūmimanuppatto, taṃ buddhabhūmimanuppattaṃ, sabbaññutappattaṃ buddhabhūtanti attho. Paṭhamaṃ addasaṃ ahanti paṭhamaṃ vesākhaṇṇamiyā rattiyaṃ paccūsasamaye buddhabhūtaṃ padumuttarasambuddhaṃ ahaṃ addakkhanti attho.

597. Yāvatā bodhiyā mūleti yattakā bodhirukkhasamīpe yakkhā samāgatā rāsibhūtā sambuddhaṃ buddhabhūtaṃ taṃ buddhaṃ pañjalīkatā dasaṅgulisamodhānaṃ añjalipuṭaṃ sirasi tṭhapetvā vandanti namassantīti sambandho.

598. Sabbe devā tuṭṭhamanāti buddhabhūtaṭṭhānaṃ āgatā te sabbe devā tuṭṭhacittā ākāse sañcarantīti sambandho. Andhakāratamonudoti ativiya andhakāraṃ moham nudo khepano ayaṃ buddho anupattoti attho.

599. Tesam hāsaparetānanti hāsehi pītisomanassehi samannāgatānaṃ tesam devānaṃ mahānādo mahāghoso avattatha pavattati, sammāsambuddhasāsane kilese saṃkilese dhamme jhāpayissāmāti sambandho.

600. Devānaṃ giramaññāyāti vācāya thutivacanena saha udīritaṃ devānaṃ saddaṃ jānitvā haṭṭho haṭṭhena cittaṇa somanassasahagatena cittaṇa ādibhikkhaṃ paṭhamaṃ āhāraṃ buddhabhūtaṃ ahaṃ adāsinti sambandho.

602. Sattāhaṃ abhinikkhammāti mahābhinikkhamanaṃ nikkhamitvā sattāhaṃ padhānaṃ katvā sabbaññutaññānapadaṭṭhānaṃ arahattamaggaññāsaṅkhātāṃ bodhiṃ ajjhagamaṃ adhigañchiṃ ahanti attho. Idaṃ me paṭhamaṃ bhattanti idaṃ bhattaṃ sarīrayāpanaṃ brahmacārissa uttamacārissa me mayhaṃ iminā devaputtena paṭhamaṃ dinnaṃ ahoṣīti attho.

603. Tusitā hi idhāgantvāti tusitabhavanato idha manussaloke āgantvā yo devaputto me mama bhikkhaṃ upānayaṃ adāsi, taṃ devaputtaṃ kittayissāmi kathessāmi pākaṭaṃ karissāmi. Bhāsato bhāsantassa mama vacanaṃ suṇāthāti sambandho. Ito paraṃ anuttānapadameva vaṇṇayissāma.

607. Tidasāti tāvatimsabhavanā. Agārāti attano uppannabrāhmaṇagehato nikkhamitvā pabbajitvā cha saṃvaccharāni dukkarakārikaṃ karontena bodhisattena saha vasissatīti sambandho.

608. Tato sattamake vasseti tato pabbajitakālato paṭṭhāya sattame saṃvacchare. Buddho saccaṃ kathessatīti chabbassāni dukkarakārikaṃ katvā sattamasamvacchare buddho hutvā bārāṇasiyaṃ isipatane migadāye dhammacakkapavattanasuttantadesanāya dukkhasamudayanirodhamaggasaccasaṅkhātāṃ catusaccaṃ kathessatīti attho. Koṇḍañño nāma nāmenāti nāmena gottanāmasena koṇḍañño nāma. Paṭhamaṃ sacchikāhitīti pañcavaggiyānamantare paṭhamaṃ ādito eva sotāpattimaggaññaṃ sacchikāhiti paccakkhaṃ karissatīti attho.

609. Nikkhantenānupabbajinti nikkhantena bodhisattena saha nikkhamitvā anupabbajinti attho. Tathā anupabbajitvā mayā padhānaṃ vīriyaṃ sukataṃ suṭṭhu kataṃ daḷhaṃ katvā katanti attho. Kilese jhāpanatthāyāti kilese sosanatthāya viddhaṃsanatthāya anagāriyaṃ agārassa ahitaṃ kasivaṇijjādikammavirahitaṃ sāsanaṃ pabbajiṃ paṭipajjinti attho.

610. Abhigantvāna sabbaññūti sabbaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ vā saṅkhāravikāralakkhaṇanibbānapaññattisaṅkhātaṃ ñeyyaṃ vā jānanto devehi saha vattamāne satta loke buddho migāraññaṃ migadāya vihāraṃ abhigantvā upasaṅkamtivā me mayā sacchikatena iminā sotāpattimaggaññaṇena amatabheriṃ amatamahānibbānabheriṃ ahari pahari dassesīti attho.

611. So dānīti so ahaṃ paṭhamam sotaṭpanno idāni arahattamaggaññaṇena amataṃ santaṃ vūpasantasabhāvaṃ padaṃ pajjitabbaṃ pāpuṇitabbaṃ, anuttaraṃ uttaravirahitaṃ nibbānaṃ patto adhigatoti attho. Sabbāsava pariññāyāti kāmāsavādayo sabbe āsava pariññāya pahānapariññāya pajahitvā anāsavo nikkilesa viharāmi iriyāpathavihārena vāsaṃ kappemi. Paṭisambhidā catassotyādayo gāthāyo vuttatthāyeva.

Atha naṃ satthā aparabhāge jetavanamahāvihāre bhikkhusaṅghamajjhe paññattavarabuddhāsane nisinno paṭhamam paṭividdhadhammabhāvaṃ dīpento “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ rattaññūnaṃ yadidaṃ aññāsikoṇḍaṇṇo”ti etadagge ṭhapesi. So dvīhi aggasāvakehi attani kariyamānaṃ paramanipaccakāraṃ, gāmantasenāsane ākiṇṇavihāraṇca pariharitukāmo, vivekābhiratiyā viharitukāmo ca attano santikaṃ upagatānaṃ gahaṭṭhapabbajitānaṃ paṭisanthārakaraṇampi papañcaṃ maññaṃ māno satthāraṃ āpucchitvā himavantaṃ pavisitvā chaddantehi nāgehi upaṭṭhiyamāno chaddantadahatīre dvādasa vassāni vasi. Evaṃ tattha vasantaṃ theram ekadivasaṃ sakko devarājā upasaṅkamtivā vanditvā ṭhito evamāha “sādhu me, bhante, ayyo dhammaṃ desetū”ti. Thero tassa catusaccagabbhaṃ tilakkhaṇāhataṃ suññatāpaṭisaṃyuttaṃ nānāyavicittaṃ amatogadhaṃ buddhalīlāya dhammaṃ desesi. Taṃ sutvā sakko attano pasādaṃ pavedento -

“Esa bhiyyo pasīdāmi, sutvā dhammaṃ mahārasaṃ;
Virāgo desito dhammo, anupādāya sabbaso”ti. -

Thutiṃ akāsi. Thero chaddantadahatīre dvādasa vassāni vasitvā upakaṭṭhe parinibbāne satthāraṃ upasaṅkamtivā parinibbānaṃ anujānāpetvā tattheva gantvā parinibbāyīti.

Aññāsikoṇḍaṇṇattheraapadānavañṇanā samattā.

3-8. Piṇḍolabhāradvājattheraapadānavañṇanā

Padumuttaro nāma jinotiādikaṃ āyasmato piṇḍolabhāradvājassa apadānaṃ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayāni puññaṇi upacinanto padumuttarassa bhagavato kāle sīhayoniyam nibbattitvā pabbatapāde guhāyaṃ vihāsi. Bhagavā tassa anuggahaṃ kātuṃ gocarāya pakkantakāle tassa sayanaguhaṃ pavisitvā nirodhaṃ samāpajjitvā nisīdi. Sīho gocaraṃ gahetvā nivatto guhadvāre ṭhatvā bhagavantaṃ disvā haṭṭhatuṭṭho jalajathalajapupphehi pūjaṃ katvā cittaṃ pasādento bhagavato ārakkhaṇatthāya aññe vāḷamige apanetuṃ tīsu

velāsu sīhanādaṃ nadanto buddhagatāya satiyā aṭṭhāsi. Yathā paṭhamadivase, evaṃ sattāhaṃ pūjesi. Bhagavā “sattāhaccayena nirodhā vuṭṭhahitvā vaṭṭissati imassa ettako upanissayo”ti tassa passantasseva ākāsaṃ pakkhanditvā vihārameva gato.

Sīho buddhaviyogadukkhaṃ adhivāsetuṃ asakkonto kālaṃ katvā haṃsavatīnagare mahābhogakule nibbattitvā vayappatto nagaravāsīhi saddhiṃ vihāraṃ gantvā satthu dhammadesanaṃ sutvā pasanno sattāhaṃ buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ pavattetvā yāvajīvaṃ puññāni katvā aparāparaṃ devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ bhagavato kāle kosambiyaṃ rañño udenassa purohitassa putto hutvā nibbatti. Bhāradvājotissa nāmaṃ ahosi. So vayappato tayo vede uggahetvā pañca māṇavakasatāni mante vācento mahagghasabhāvena ananurūpācārattā tehi pariccatto rājagahaṃ gantvā bhagavato bhikkhusaṅghassa ca lābhasakkāraṃ disvā sāsane pabbajitvā bhojane amattaññū hutvā viharati. Satthārā upāyena mattaññutāya patitṭhāpento vipassanaṃ paṭṭhapetvā nacirasseva chaḷabhiñño ahosi. Chaḷabhiñño pana hutvā bhagavato sammukhā “yaṃ sāvakehi pattaḃbaṃ, taṃ mayā anuppatta”nti, bhikkhusaṅghe ca “yassa magge vā phale vā kaṅkhā atthi, so maṃ pucchātū”ti sīhanādaṃ nadi. Tena taṃ bhagavā - “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ sīhanādikaṇaṃ yadidaṃ piṇḍolabhāradvājo”ti etadagge ṭhapesi.

613. Evaṃ etadaggaṃ ṭhānaṃ patvā pubbe katapuññasambhāraṃ saritvā somanassavasena attano puññakammāpadānaṃ vibhāvento padumuttarotiādimāha. Tassattho heṭṭhā vuttova. Purato himavantassāti himālayapabbatato pubbadisābhāgeti attho. Cittakūṭe vasī tadāti yadā ahaṃ sīho migarājā hutvā himavantapabbatasamīpe vasāmi, tadā padumuttaro nāma satthā anekehi ca osadhehi, anekehi ca ratanehi cittavicittatāya cittakūṭe cittaḥpabbatasikhare vasīti sambandho.

614. Abhītarūpo tatthāsinti abhītasabhāvo nibbhayasabhāvo migarājā tattha āsiṃ ahosinti attho. Catukkamoti catūhi disāhi kamo gantuṃ samattho. Yassa saddaṃ suṇitvānāti yassa migarañño sīhanādaṃ sutvā bahujanā bahusattā vikkhambhanti visesena khambhanti bhāyanti.

615. Suphullaṃ padumaṃ gayhāti bhagavati pasādena supupphitapadumapupphaṃ ḍaṃsitvā. Narāsabhaṃ narānaṃ āsabhaṃ uttamaṃ seṭṭhaṃ sambuddhaṃ upagacchiṃ, samīpaṃ agaminti attho. Vuṭṭhitassa samādhimhāti nirodhasamāpattito vuṭṭhitassa buddhassa taṃ pupphaṃ abhiropayīṃ pūjesinti attho.

616. Catuddisaṃ namassitvāti catūsu disāsu namassitvā sakaṃ cittaṃ attano cittaṃ pasādetvā ādarena patitṭhāpetvā sīhanādaṃ abhītanādaṃ anadiṃ ghosesinti attho.

617. Tato buddhena dinnabyākaraṇaṃ pakāsento padumuttarotiādimāha. Taṃ uttānatthameva.

618. Vadataṃ seṭṭhoti “mayaṃ buddhā, mayaṃ buddhā”ti vadantānaṃ aññatitthiyānaṃ seṭṭho uttamo buddho āgatoti sambandho. Tassa āgatassa bhagavato taṃ dhammaṃ sossāma suṇissāmāti attho.

619. Tesāṃ hāsaparetānanti hāsehi somanassehi paretānaṃ abhibhūtānaṃ samannāgatānaṃ tesāṃ devamanussānaṃ. Lokanāyakoti lokassa nāyako saggamokkhasampāpako mama saddaṃ mayhaṃ sīhanādaṃ pakittesi pakāsesi kathesi, dīghadassī anāgatakāladassī mahāmuni munīnamantare mahanto muni.

Sesagāthā suviññeyyameva.

622. Nāmena padumo nāma cakkavattī hutvā catusatthiyā jātiyā issariyaṃ issarabhāvaṃ rajjaṃ kārayissatīti attho.

623. Kappasatasahassamhīti sāmyatthe bhumma vacanaṃ, kappasatasahassānaṃ pariyosāneti attho.

624. Pakāsīte pāvacaṇeti tena gotamena bhagavatā piṭakattaye pakāsīte desiteti attho. Brahmabandhu bhavissatīti tadā gotamassa bhagavato kāle ayaṃ sīho migarājā brāhmaṇakule nibbattissatīti attho. Brahmañña abhinikkhammāti brāhmaṇakulato nikkhamitvā tassa bhagavato sāsane pabbajissatīti sambandho.

625. Padhānapahitattoti vīriyakaraṇatthaṃ pesitacitto. Upadhisāṅkhātānaṃ kilesānaṃ abhāvena nirupadhi. Kilesadarathānaṃ abhāvena upasanto. Sabbāsava sakalāsava pariññāya pahāya anāsavo nikkilesa nibbāyissati khandhapariniḥḥānaṃ nibbuta bhavissatīti attho.

626. Vijane pantaseyyamhīti janasaṃbādharahite dūrāraññasenāsaneti attho. Vāḷamigasamākulēti kāḷasīhādīhi caṇḍamigasaṅgehi ākule saṃkiṇṇeti attho. Sesam vuttatthamevāti.

Piṇḍolabhāradvājattheraapadānavaṇṇanā samattā.

3-9. Khadiravanīyattheraapadānavaṇṇanā

Gaṅgā bhāgīrathī nāmātiādikaṃ āyasmato khadiravanīyattherassa apadānaṃ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto padumuttarassa bhagavato kāle haṃsavatīnagare titthanāvīkakule nibbattitvā mahāgaṅgāya payāgatitthe titthanāvāya kammaṃ karonto ekadivasaṃ sasāvakaṃsaṅghaṃ bhagavantaṃ gaṅgātīraṃ upagataṃ disvā pasannamānaso nāvāsaṅghātaṃ yojetvā mahantena pūjāsakkārena paratīraṃ pāpetvā aññataraṃ bhikkhuṃ satthārā āraññakānaṃ bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhāpiyamānaṃ disvā taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā bhagavato bhikkhusaṅghassa ca mahādānaṃ pavattetvā paṇidhānaṃ akāsi. Bhagavā tassa patthanāya avaṇṇhabhāvaṃ byākāsi.

So tato paṭṭhāya puññāni upacinanto devamanussesu saṃsaranto ubhayasampattiyo anubhavitvā imasmiṃ buddhuppāde magadharaṭṭhe nālakagāme rūpasāriyā nāma brāhmaṇiyā kucchimhi nibbatti. Taṃ vayappattaṃ mātāpitara gharabandhanena bandhitukāmā hutvā tassa ārocesuṃ. So sārīputtattherassa pabbajitabhāvaṃ sutvā “mayhaṃ jeṭṭhabhātā ayyo upatisso imaṃ vibhavaṃ chaḍḍetvā pabbajito, tena vantaṃ kheḷapiṇḍaṃ kathāhaṃ anubhavissāmī”ti jātasaṃvego pāsaṃ anupagacchamānamigo viya ñātake vañcetvā hetusampattiyā codiyamāno bhikkhūnaṃ santikaṃ gantvā dhammasenāpatino kaniṭṭhabhāvaṃ nivedetvā attano pabbajjāya chandaṃ ārocesi. Bhikkhū taṃ pabbājetvā paripuṇṇavāsivassaṃ upasampādetvā kammaṭṭhāne niyojesuṃ. So kammaṭṭhānaṃ gahetvā khadiravanaṃ pavisitvā vissamanto ghaṭento vāyamanto ñāṇassa paripākaṃ gatattā nacirasseva chaḷabhiñño arahā ahoṣi. So arahā hutvā satthāraṃ dhammasenāpatiṇca vanditūṃ senāsanaṃ saṃsāmetvā pattacīvaramādāya nikkhamitvā anupubbena sāvatthiṃ patvā jetavanaṃ pavisitvā satthāraṃ dhammasenāpatiṇca vanditvā katipāhaṃ

jetavane vihāsi. Atha naṃ satthā ariyagaṇamajjhe nisinno āraññakānaṃ bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi - “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ āraññakānaṃ yadidaṃ revato”ti.

628. Evaṃ etadaggaṭṭhānaṃ patvā attano pubbakammaṃ saritvā pītisomanassavasena pubbacaritāpadānaṃ pakāsento gaṅgā bhāgīrathītiādīmāha. Tattha gaṅgāti gāyamānā ghosaṃ kurumānā gacchatīti gaṅgā. Atha vā go vuccati pathavī, tasmīṃ gatā pavattāti gaṅgā. Anotattadahaṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā gataṭṭhāne āvaṭṭagaṅgāti ca pabbatamatthakena gataṭṭhāne bahalagaṅgāti ca tiracchānapabbataṃ vijjhītvā gataṭṭhāne umaṅgagaṅgāti ca tato bahalapabbataṃ paharītvā pañcayojanaṃ ākāseṇa gataṭṭhāne ākāsaṅgāti ca tassā patitaṭṭhānaṃ bhindītvā jātaṃ pañca yojanaṃ pokkharāṇīkūlaṃ bhindītvā tattha pana pañcaṅguli viya pañca dhārā hutvā gaṅgā yamunā sarabhū mahī aciravatīti pañca nāmā hutvā jambudīpaṃ pañca bhāgaṃ pañca koṭṭhāsaṃ katvā pañca bhāge pañca koṭṭhāse itā gatā pavattāti bhāgīrathī. Gaṅgā ca sā bhāgīrathī ceti gaṅgābhāgīrathī. “Bhāgīrathī gaṅgā”ti vattabbe gāthābandhasukhatthaṃ pubbacariyavasena vuttanti daṭṭhabbaṃ. Himavantā pabhāvitāti satte himsati sītena hanati matheti āloḷetīti himo, himo assa atthīti himavā, tato himavantato paṭṭhāya pabhāvitā pavattā sandamānāti himavantapabhāvitā. Kutitthe nāviko āsinti tassā gaṅgāya caṇḍasotasamāpanne visamatitthe kevaṭṭakule uppanno nāviko āsiṃ ahosinti attho. Orime ca tarīṃ ahanti sampattasampattamanusse pārimā tīrā orimaṃ tīraṃ ahaṃ tarīṃ tāresinti attho.

629. Padumuttaro nāyakoti dvipadānaṃ uttamo satte nibbānaṃ nāyako pāpanako padumuttarabuddho mama puññasampattiṃ nipphādentō. Vasīsatasaḥassehi khīṇāsavasatasahasseehi gaṅgāsotaṃ taritūṃ tittamaṃ pattoti sambandho.

630. Bahū nāvā samānetvāti sampattaṃ taṃ sammāsambuddhaṃ disvā vaḍḍhakīhi suṭṭhu saṅkhataṃ kataṃ nipphāditāṃ bahū nāvāyo samānetvā dve dve nāvāyo ekato katvā tassā nāvāya upari maṇḍapachadanaṃ katvā narāsabhaṃ padumuttarasambuddhaṃ paṭimāniṃ pūjesinti attho.

631. Āgantvāna ca sambuddhoti evaṃ saṅghaṭitāya nāvāya tattha āgantvāna tañca nāvakaṃ nāvamuttamaṃ āruhīti sambandho. Vārimajjhe ṭhito satthāti nāvamārūḷho satthā gaṅgājalamaṃjhe ṭhito samāno imā somanassapaṭisaṃyuttaḡāthā abhāsatha kathesīti sambandho.

632. Yo so tāresi sambuddhanti yo so nāviko gaṅgāsotāya sambuddhaṃ atāresi. Saṅghaṇcāpi anāsavanti na kevalameva sambuddhaṃ tāresi, anāsavaṃ nikkilesaṃ saṅghaṇcāpi tāresīti attho. Tena cittapasādenāti tena nāvāpājanakāle uppannena somanassasahagatacittapasādena devaloke chasu kāmasaggesu ramissati dibbasampattiṃ anubhavissatīti attho.

633. Nibbattissati te byamhanti devaloke uppannassa te tuyhaṃ byamhaṃ vimānaṃ sukataṃ suṭṭhu nibbattaṃ nāvasaṇṭhitaṃ nāvāsaṇṭhānaṃ nibbattissati pātubhavissatīti attho. Ākāse pupphachadananti nāvāya uparimaṇḍapakatakammaṃ nissandena sabbadā gatagataṭṭhāne ākāse pupphachadanaṃ dhārayissatīti sambandho.

634. Atṭhapaññāsakappamhīti ito puññakaraṇakālato paṭṭhāya atṭhapaññāsakappaṃ atikkamītvā nāmena tārako nāma cakkavattī khattiyo cāturato catūsu dīpesu issaro vijitāvī jitavanto bhavissatīti sambandho. Sesagāthā uttānatthāva.

637. Revato nāma nāmenāti revatīnakkhattena jātattā “revato”ti laddhanāmo brahmabandhu brāhmaṇaputtabhūto bhavissati brāhmaṇakule uppajjissatīti attho.

639. Nibbāyissatināsavoti nikkilesso khandhapariniḍḍānena nibbāyissati.

640. Vīriyaṃ me dhuradhorayhanti evaṃ padumuttarena bhagavatā byākato ahaṃ kamena pāramitākoṭiṃ patvā me mayhaṃ vīriyaṃ asithilavīriyaṃ dhuradhorayaṃ dhuravāhaṃ dhurādhāraṃ yogehi khemassa nibbhayaṃ nibbānassa adhivāhanaṃ āvahaṃ ahoṣīti attho. Dhāremi antimaṃ dehanti idānāhaṃ sammāsambuddhasāsane pariyoṣānasarīraṃ dhāremīti sambandho.

So aparabhāge attano jātagāmaṃ gantvā “cālā, upacālā, sīsūpacālā”ti tissannaṃ bhaginīnaṃ putte “cālā, upacālā, sīsūpacālā”ti tayo bhāgineyye ānetvā pabbājetvā kammaṭṭhāne niyojesi. Te kammaṭṭhānaṃ anuyuttā vihariṃsu.

Tasmiṃca samaye therassa kocideva ābādho uppanno, taṃ sutvā sārīputtatthero - “revatassa gilānapucchanaṃ adhiḡamapucchanaṃ karissāmī”ti upagañchi. Revatatthero dhammasenāpatiṃ dūratova āgacchantaṃ disvā tesāṃ sāmānerānaṃ satuppādasena ovadiyamāno cāletigāthaṃ abhāsīttha. Tattha cāle upacāle sīsūpacāleti tesāṃ ālapanāṃ. Cālā, upacālā, sīsūpacālāti hi itthilīṅgavasena laddhanāmā tayo dārakā pabbajitāpi tathā vohariyyanti. “Cālī, upacālī, sīsūpacālīti tesāṃ nāmānī”ti ca vadanti. Yadatthaṃ “cāle”tiādinā āmantanaṃ kataṃ, taṃ dassento “patissatā nu kho viharathā”ti vatvā tattha kāraṇaṃ āha - “āgato vo vālaṃ viya vedhī”ti. Patissatāti patissatikā. Khoti avadhāraṇe. Āgatoti āgañchi. Voti tumhākaṃ. Vālaṃ viya vedhīti vāavedhi viya. Ayañhettha saṅkhepattho - tikkhajavananibbedhikapaññatāya vāavedhirūpo satthukappo tumhākaṃ mātulatthero āgato, tasmā samaṇasaññaṃ upaṭṭhapetvā satisampajaññaṃyuttā eva hutvā viharatha, yathādhigate vihāre appamattā bhavathāti.

Taṃ sutvā te sāmānerā dhammasenāpatissa paccuggamanādivattaṃ katvā ubhinnaṃ mātulattherānaṃ paṭisanthāraṇāyaṃ nātidūre samādhīṃ samāpajjitvā nisīdiṃsu. Dhammasenāpati revatattherena saddhīṃ paṭisanthāraṃ katvā utṭhāyāsanaṃ te sāmānere upasaṅkami. Te tathā kālaparicchedassa katattā there upasaṅkamante utṭhahitvā vanditvā aṭṭhaṃsu. Thero - “katarakataravihārena viharathā”ti pucchitvā tehi “imāya imāyā”ti vutte dārakepi evaṃ vinento - “mayhaṃ bhātiko saccavādī vata dhammassa anudhammacāri”nti therāṃ pasaṃsanto pakkāmi. Sesamettha uttānatthamevāti.

Khadiravanīyattheraapadānavaṇṇanā samattā.

3-10. Ānandattheraapadānavaṇṇanā

Ārāmadvārā nikkhammātiādikaṃ āyasmato ānandattherassa apadānaṃ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto padumuttarassa bhagavato kāle haṃsavatīnagare satthu vemātikabhātā hutvā nibbatti. Sumanotissa nāmaṃ ahoṣī. Pitā panassa nandarājā nāma. So attano puttassa sumanakumārassa vayappattassa haṃsavatīnagarato vīsayojanasate ṭhāne bhoganagaraṃ adāsī. So kadāci kadāci āgantvā satthāraṇaṃ pitaraṇaṃ passatī. Tadā rājā satthāraṇaṃ sataṣaṇṇaparimāṇaṃ bhikkhusaṅghaṇaṃ sayameva sakkaccaṃ upaṭṭhahi, aññesaṃ upaṭṭhātuṃ na deti.

Tena samayena paccanto kupito ahosi. Kumāro tassa kupitabhāvaṃ rañño anārocetvā sayameva taṃ vūpasamesi. Taṃ sutvā rājā tuṭṭhamānaso “varam te tāva dammi, gaṇhāhī”ti āha. Kumāro “satthāraṃ bhikkhusaṅghaṇca temāsaṃ upaṭṭhahanto jīvitam avañjham kātuṃ icchāmī”ti āha. “Etaṃ na sakkā, aññaṃ vadehī”ti. “Deva, khattiyānaṃ dve kathā nāma natthi, etaṃ me dehi, na mayham aññenattho, sace satthā anujānāti, dinnamevā”ti. So “satthu cittaṃ jānissāmī”ti vihāraṃ gato. Tena ca samayena bhagavā gandhakuṭiṃ pavittṭho hoti. So bhikkhū upasaṅkamitvā “aḥam, bhante, bhagavantaṃ dassanāya āgato, dassetha ma”nti. Bhikkhū “sumano nāma thero satthu upaṭṭhāko, tassa santikaṃ gacchāhī”ti āhaṃsu. So therassa santikaṃ gantvā “satthāraṃ, bhante, dassethā”ti āha. Atha thero tassa passantasseva pathaviyaṃ nimujjitvā bhagavantaṃ upasaṅkamitvā “rājaputto, bhante, tumhākaṃ dassanāya āgato”ti āha. “Tena hi bhikkhu bahi āsanaṃ paññapehī”ti. Thero punapi buddhāsaṇaṃ gahetvā antogandhakuṭiyaṃ nimujjitvā tassa passantassa bahipariveṇe pātubhavitvā gandhakuṭipariveṇe āsanaṃ paññāpesi. Kumāro taṃ disvā “mahanto vatāyaṃ bhikkhū”ti cittaṃ uppādesi.

Bhagavāpi gandhakuṭito nikkhamitvā paññattāsane nisīdi. Rājaputto satthāraṃ vanditvā paṭisanthāraṃ katvā “ayaṃ, bhante, thero tumhākaṃ sāsane vallabho maññe”ti? “Āma, kumāra, vallabho”ti. “Kiṃ katvā, bhante, esa vallabho”ti? “Dānādīni puññāni katvā”ti. “Bhagavā, ahampi ayaṃ thero viya anāgate buddhasāsane vallabho hotukāmo”ti so buddhappamukhassa saṅghassa sattāhaṃ khandhāvāre bhattaṃ datvā sattame divase, “bhante, mayā pitu santikā tumhākaṃ temāsaṃ paṭijagganavaro laddho, temāsaṃ me vassāvāsaṃ adhivāsethā”ti vatvā satthu adhivāsaṇaṃ viditvā saparivāraṃ bhagavantaṃ gahetvā yojane yojane satthu bhikkhusaṅghassa ca vasanānucchavike vihāre kāretvā tattha tattha vasāpento attano vasanaṭṭhānasamīpe satasahassena kīte sobhananāmake uyyāne satasahassena kāritaṃ vihāraṃ pavesāpetvā -

“Satasahassena me kītaṃ, satasahassena kāritaṃ;
Sobhanaṃ nāma uyyānaṃ, paṭiggaṇha mahāmunī”ti. -

Udakaṃ pātesi. So vassūpanāyikadivase satthu mahādānaṃ pavattetvā “iminā nīharena dānaṃ dadeyyāthā”ti puttadāre amacce ca dāne kiccakaraṇe ca niyojetvā sayam sumanattherassa vasanaṭṭhānasamīpeyeva vasanto evaṃ attano vasanaṭṭhāne satthāraṃ temāsaṃ upaṭṭhahi. Upakaṭṭhāya pana pavāraṇāya gāmaṃ pavisitvā sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā sattame divase satthu bhikkhusaṅghassa ca pādamūle ticīvare ṭhapetvā vanditvā “bhante, yadetaṃ mayā khandhāvārato paṭṭhāya puññaṃ kataṃ, na taṃ sakkasampattiādīnaṃ atthāya kataṃ, atha kho ahampi sumanatthero viya anāgate ekassa buddhassa upaṭṭhāko vallabho bhaveyya”nti patthanaṃ akāsi. Satthā tassa anantarāyataṃ disvā byākaritvā pakkāmi.

So tasmim buddhuppāde vassasatasahassaṃ puññāni katvā tato parampi tattha tattha bhava uḷārāni puññakammāni upacinitvā devamanussesu saṃsaranto kassapabhagavato kāle kulagehe nibbatto viññutaṃ patvā ekassa therassa piṇḍāya carato pattaḡgahaṇatthaṃ uttarasāṭakaṃ katvā pūjaṃ akāsi. Puna sagge nibbattitvā tato cuto bārāṇasirājā hutvā aṭṭha paccekabuddhe disvā te bhojetvā attano

maṅgaluyyāne aṭṭha paṇṇasālāyo kāretvā tesaṃ nisīdanatthāya aṭṭha sabbaratanamayapīṭhe ceva maṇiādhārake ca paṭiyādetvā dasavassasahassāni upaṭṭhānaṃ akāsi, etāni pākaṭāni.

Kappasatasahassaṃ pana tattha tattha bhava puññāni upacinanto amhākaṃ bodhisattena saddhiṃ tusitapure nibbattitvā tato cuto amitodanasakkassa gehe nibbattitvā sabbe ñātake ānandite karonto jātoti ānandotveva nāmaṃ labhi. So anukkamena vayappatto katābhinikkhamane sammāsambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakke paṭhamam kapilavatthum gantvā tato nikkhamante bhagavati tassa parivārattham pabbajitum nikkhamantehi bhaddiyādīhi saddhiṃ nikkhamitvā bhagavato santike pabbajitvā āyasmato puṇṇassa mantāṇiputtassa santike dhammakatham sutvā sotāpattiphale paṭiṭṭhahi.

Tena ca samayena bhagavato paṭhamabodhiyam vīsativassāni anibaddhā upaṭṭhākā ahesum. Ekadā nāgasamālo pattacīvaraṃ gahetvā vicarati, ekadā nāgito, ekadā upavāno, ekadā sunakkhatto, ekadā cundo samaṇuddeso, ekadā sāgato, ekadā megghiyo, te yebhuyyena satthu cittaṃ nārādhayaṃsu. Athekadivasam bhagavā gandhakuṭipariveṇe paññattavarabuddhāsane bhikkhusaṅghaparivuto nisīno bhikkhū āmantesi - “ahaṃ, bhikkhave, idāni mahallako ekacce bhikkhū ‘iminā maggena gacchāmi’ ti vutte aññena maggena gacchanti, ekacce mayham pattacīvaraṃ bhūmiyam nikkhipanti, mayham nibaddhupaṭṭhākaṃ ekaṃ bhikkhum vijānathā” ti. Tam sutvā bhikkhūnaṃ dhammasaṃvego udapādi. Athāyasmā sārīputto utṭhāya bhagavantam vanditvā “ahaṃ, bhante, tumhe upaṭṭhahissāmi” ti āha. Tam bhagavā paṭikkhipi. Etenupāyena mahāmoggallānaṃ ādiṃ katvā sabbe mahāsāvaka “ahaṃ upaṭṭhahissāmi, ahaṃ upaṭṭhahissāmi” ti utṭhayaṃsu ṭhapetvā āyasmantaṃ ānandaṃ. Tepi bhagavā paṭikkhipi.

Ānando pana tuṇhīyeva nisīdi. Atha naṃ bhikkhū āhaṃsu - “āvuso, tvampi satthu upaṭṭhākaṭṭhānaṃ yācāhi” ti. “Yācitvā laddhupaṭṭhānaṃ nāma kīdisaṃ hoti? Sace ruccati, satthā sayameva vakkhati” ti. Atha bhagavā - “na, bhikkhave, ānando aññehi ussāhetabbo, sayameva jānitvā maṃ upaṭṭhahissatī” ti āha. Tato bhikkhū “utṭhehi, āvuso ānanda, satthāraṃ upaṭṭhākaṭṭhānaṃ yācāhi” ti āhaṃsu. Thero utṭhahitvā “sace me, bhante, bhagavā attanā laddham paṇītaṃ cīvaraṃ na dassati, paṇītaṃ piṇḍapātaṃ na dassati, ekagandhakuṭiyam vasitum na dassati, nimantaṇaṃ gahetvā na gamissati, evāhaṃ bhagavantam upaṭṭhahissāmi” ti āha. “Ettake guṇe labhato satthu upaṭṭhānaṃ ko bhāro” ti upavādamocanattam ime cattāro paṭikkhepā, “sace, bhante, bhagavā mayā gahitaṃ nimantaṇaṃ gamissati, sacāhaṃ desantarato āgatāgate tāvadeva dassetum labhāmi, yadā me kaṅkhā uppajjati, tāvadeva bhagavantam upasaṅkamitvā pucchitum labhāmi, sace bhagavā parammukhā desitaṃ dhammaṃ puna mayham byākarissasi, evāhaṃ bhagavantam upaṭṭhahissāmi”. “Ettakampi satthu santike anuggahaṃ na labhati” ti upavādamocanattathañceva dhammabhaṇḍāgārikabhāvaparipūraṇatthañca imā catasso yācanāti ime aṭṭha vare gahetvā nibaddhupaṭṭhāko ahosi. Tasseva ṭhānantarassa atthāya kappasatasahassaṃ pūritānaṃ pāramīnaṃ phalaṃ pāpuṇi.

So upaṭṭhākaṭṭhānaṃ laddhādivasato paṭṭhāya dasabalaṃ duvidhena udakena tividhena dantakaṭṭhena hatthapādaparikkammaṃ piṭṭhiparikkammaṃ gandhakuṭipariveṇasamajjanenāti evamādīhi kiccehi upaṭṭhahanto - “imāya nāma velāya satthu idaṃ nāma laddhum vaṭṭati, idaṃ nāma kātum vaṭṭatī” ti divasabhāgaṃ santikāvacaro hutvā rattibhāge mahantaṃ daṇḍadīpikaṃ gahetvā

gandhakuṭipariveṇaṃ navavāre anupariyāyati satthari pakkosante
paṭivacanadānāya, thinamiddhavinodanattamaṃ. Atha naṃ satthā jetavane
ariyagaṇamajjhe nisinno anekapariyāyena pasamsitvā bahussutānaṃ satimantānaṃ
gatimantānaṃ dhitimantānaṃ upaṭṭhākānañca bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi.

Evaṃ satthārā pañcasu ṭhānesu etadagge ṭhapito catūhi acchariyabbhūtaḍḍhammehi
samannāgato satthu dhammakosāraḍḍhako ayaṃ mahāthero sekhova samāno satthari
parinibbute heṭṭhā vuttanayena bhikkhūhi samuttejito devatāya ca saṃvejito
“sveyeva ca dāni dhammasaṅgīti kātābba, na kho pana metaṃ patirūpaṃ, yvāyaṃ
sekho sakaraṇīyo asekehi therehi saddhiṃ dhammaṃ gāyituṃ sannipātaṃ
gantu”nti sañjātussāho vipassanaṃ paṭṭhapetvā bahudeva rattiṃ vipassanāya
kammaṃ karonto caṅkame vīriyasamataṃ alabhivā tato vihāraṃ pavisitvā sayane
nisīditvā sayitukāmo kāyaṃ āvaṭṭesi. Apattañca sīsaṃ bimbohanaṃ, pādā ca
bhūmito muttamattā, ekasmiṃ antare anupādāya āsavehi cittaṃ vimucci,
chaḷabhiñño ahoṣi.

644. Evaṃ chaḷabhiññādiguṇapaṭimaṇḍito upaṭṭhākādiguṇehi etadaggaṭṭhānaṃ
patto attano pubbakammaṃ saritvā somanassavasena pubbacaritāpadānaṃ
dassento ārāmadvārā nikkhammātiādimāha. Tattha ārāmadvārāti sabbasattānaṃ
dhammadesanattāya vihāradvārato nikkhamitvā bahidvārasamīpe
katamaṇḍapamajjhe supaññattavarabuddhāsane nisinno padumuttaro nāma
mahāmuni sammāsambuddho. Vassanto amataṃ vuṭṭhanti
dhammadesanāmahāmatadhārāhi dhammavassaṃ vassanto. Nibbāpesi
mahājananti mahājanassa cittasantānagatakilesaggiṃ nibbāpesi vūpasamesi,
mahājanaṃ nibbānāmatapānena santiṃ sītibhāvaṃ pāpesīti attho.

645. Satasahassaṃ te dhīrāti parivārasampattiṃ dassento āha. Chahi abhiññāhi
iddhividhādiññakoṭṭhāsehi samannāgatā anekasatasahassacakkavāḷesu khaṇena
gantuṃ samattāhi iddhīhi samannāgatattā mahiddhikāte dhīrā
satasahassakhīṇāsavā chāyāva anapāyinīti katthaci anapagatā chāyā iva taṃ
sambuddhaṃ padumuttaraṃ bhagavantaṃ parivārenti parivāretvā dhammaṃ
suṇantīti attho.

646. Hatthikkhandhagato āsinti tadā bhagavato dhammadesanāsamaye ahaṃ
hatthipiṭṭhe nisinno āsiṃ ahoṣinti attho. Setacchattaṃ varuttamanti patthetabbaṃ
uttamaṃ setacchattaṃ mama matthake dhārayanto hatthipiṭṭhe nisinnoti
sambandho. Sucārurūpaṃ disvānāti sundaraṃ cāruṃ manohararūpavantaṃ
dhammaṃ desiyamānaṃ sambuddhaṃ disvā me mayhaṃ vitti santuṭṭhi
somanassaṃ udapajjatha uppajjatīti attho.

647. Oruyha hatthikkhandhamhāti taṃ bhagavantaṃ nisinnaṃ disvā hatthipiṭṭhito
oruyha orohitvā narāsabhaṃ naravasabhaṃ upagacchiṃ samīpaṃ gatoti attho.
Ratanamayachattaṃ meti ratanabhūsitā me mayhaṃ chattaṃ buddhasēṭṭhassa
matthake dhārayinti sambandho.

648. Mama saṅkappamaññāyāti mayhaṃ pasādena uppannaṃ saṅkappaṃ ṇatvā
isīnaṃ antare mahantabhūto so padumuttaro bhagavā. Taṃ kathaṃ ṭhapayitvānāti
taṃ attanā desiyamānaṃ dhammakathaṃ ṭhapetvā mama byākaraṇattāya imā
gāthā abhāsatha kathesīti attho.

649. Kathanti ce? Yo sotiādimāha. Soṇṇālaṅkārabhūsitam chattaṃ yo so rājakumāro me matthake dhāresīti sambandho. Tamahaṃ kittayissāmīti taṃ rājakumāraṃ ahaṃ kittayissāmi pākaṃ karissāmi. Suṇoṭha mama bhāsatoti bhāsantassa mama vacanaṃ suṇoṭha ohitasotā manasi karoṭhāti attho.

650. Ito gantvā ayaṃ posoti ayaṃ rājakumāro ito manussalokato cuto tusitaṃ gantvā āvasissati tattha viharissati. Tattha accharāhi purakkhato parivārito tusitabhavanasampattiṃ anubhossatīti sambandho.

651. Catuttiṃsakkhattunti tusitabhavanato cavitvā tāvatimsabhavane uppanno catuttiṃsavāre devindo devarajjaṃ karissatīti sambandho. Balādhipo aṭṭhasatanti tāvatimsabhavanato cuto manussaloke uppanno balādhipo caturaṅginīyā senāya adhipo padhāno aṭṭhasatajātīsu padesarājā hutvā vasudhaṃ anekaratanavaraṃ pathaviṃ āvasissati puthabyaṃ viharissatīti attho.

652. Aṭṭhapaññāsakkhattunti aṭṭhapaññāsajātīsu cakkavattī rājā bhavissatīti attho. Mahiyā sakalajambudīpapathaviyā vipulaṃ asaṅkhyeyaṃ padesarajjaṃ kārayissati.

654. Sakyānaṃ kulaketussāti sakyarājūnaṃ kulassa dhajabhūtassa buddhassa ñātako bhavissatīti attho.

655. Ātāpīti vīriyavā. Nipakoti nepakkasaṅkhātāya paññāya samannāgato. Bāhusaccesu bahussutabhāvesu piṭakattayadhāraṇesu kovido cheko. Nivātavutti anavaññattiko athaddho kāyapāgabbīyādithaddhabhāvavirahito sabbapāṭhī sakalapīṭakattayadhārī bhavissatīti sambandho.

656. Padhānapahitatto soti so ānandatthero vīriyakaraṇāya pesitacitto. Upasanto nirūpadhīti rāgūpadhidosūpadhimohūpadhīhi virahito, sotāpattimaggena pahātabbakilesānaṃ pahīnattā upasanto santakāyacitto.

657. Santi āraññakāti araññe bhavā mahāvane jātā. Saṭṭhihāyanāti saṭṭhivassakāle hāyanabalā. Tidhā pabhināti akkhikaṇṇakosasaṅkhātehi tīhi ṭhānehi bhinnamadā. Mātaṅgāti mātaṅgahatthikule jātā. Īsānantāti rathīsāsadisadantā. Urūḷhavā rājavāhanā. Kuñjarasaṅkhātā nāgā hatthirājāno santi saṃvijjanti yathā, tathā satahassasaṅkhyā khīṇāsavasaṅkhātā paṇḍitā mahiddhikā arahantanāgā santi, sabbe te arahantanāgā buddhanāgarājassa. Na honti paṇidhimhi teti te paṇidhimhi tādīsā na honti, kiṃ sabbe te bhayabhītā sakabhāvena saṇṭhātum asamatthāti attho. Sesam vuttanayattā uttānatthamevāti.

Ānandattheraapadānavañṇanā samattā.

Ettāvatā paṭhamā buddhavaggavañṇanā samattā.

Therāpadānaṃ

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 5. Η συλλογή των μικρών κειμένων. 10. Σχόλια για τις ιστορίες προηγούμενων ζώων 1 - των πρεσβυτέρων μοναχών. 1. Το κεφάλαιο για τον Βούδα έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org